

WODC
Onderzoeksnotities

2001/7

**Geweld
verteld**

Daders, slachtoffers en
getuigen over 'geweld op straat'

B.M.W.A. Beke
W.J.M. de Haan
G.J. Terlouw

**Wetenschappelijk
Onderzoek- en
Documentatiecentrum**

Voorwoord

In de kabinetsnota 'Geweld op straat. Maatregelen ter voorkoming en bestrijding' van februari 1998 staat dat er over het onderwerp geweld op straat lokale/provinciale debatten gevoerd gaan worden. Eén van de aanbevelingen van het rapport 'Uitkomsten van het Twaalfstedendebat Geweld op Straat' (december 1998) betreft het doen van onderzoek naar de aard en omvang, en naar de motieven van daders van geweld op straat. Het kabinet heeft dit advies overgenomen en dit per brief aan de Tweede Kamer kenbaar gemaakt ter voorbereiding op het Algemeen Overleg over de kabinetsnotitie Geweld op Straat. In deze brief (van 19 november 1998) hebben de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aangekondigd dat het kabinet onderzoek wil laten uitvoeren naar de motieven en de factoren die een rol spelen bij daders die zich schuldig maken aan geweld op straat. Daarnaast dienen politiegegevens te worden geanalyseerd om meer inzicht te krijgen in zowel daderprofielen (achtergrond en kenmerken) als in mogelijke netwerken van daders.

Voor de uitvoering van het onderzoek werd in eerste instantie gedacht aan het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie. Het project zou eind 1999 gereed moeten zijn. Gezien de korte termijn waarop het onderzoek gerealiseerd moest worden, heeft het WODC samenwerking gezocht met de Rijksuniversiteit Groningen (prof. dr. W.J.M. de Haan) en Advies- en Onderzoeksgroep Beke (dr. B.M.W.A. Beke). In onderling overleg is toen besloten het gezamenlijk uit te voeren onderzoek wat ruimer op te zetten dan aanvankelijk beoogd. In deze nieuwe opzet omvatte het onderzoeksproject twee delen. Met het rapport 'Geweld: gemeld en geteld' werd eind 1999 deel één van het onderzoeksproject afgerond. Dit rapport richtte zich op de aard en omvang van geweld op straat. Het onderhavige rapport betreft het tweede deel van het onderzoeksproject naar geweld op straat. Dit deel gaat vooral in op het ontstaan en verloop van incidenten van geweld op straat, de motieven en achtergronden van de betrokkenen en op andere factoren die een rol spelen bij geweld op straat.

Naast de auteurs hebben vele anderen een steentje aan het onderzoek bijgedragen, te weten Marieke Bottenberg en Gerdien Verhagen van Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Sylvia Heijting en Marlene Zwaan van de Rijksuniversiteit Groningen, Els Barendse-Hoornweg, Bartheke Docter-Schamhardt, Patty Kamphorst en Petra van der Veer van het WODC (ministerie van Justitie), Eddy Klein Hofmeijer en Henk Lutink van de politie IJsselland, Roy Wong van de politie Rotterdam-Rijnmond en niet in de laatste plaats alle verdachten, slachtoffers en getuigen, die hebben geholpen dit project te realiseren door hun medewerking verlenen aan een interview.

Inhoud

Samenvatting

1 Inleiding, achtergronden en probleemstelling

- 1.1 Inleiding
- 1.2 Achtergronden
- 1.3 Afbakening van het onderzoeksgebied
- 1.4 Doel en vraagstelling van het onderzoeksproject naar geweld op straat
- 1.5 Geweld verteld: deel 2 van het onderzoek
 - 1.5.1 Onderzoeksvragen
 - 1.5.2 Nadere uitwerking
- 1.6 Eerder onderzoek in Nederland
 - 1.6.1 Interviews met slachtoffers van geweld
 - 1.6.2 Interviews met daders
 - 1.6.3 Jeugdgeweld
 - 1.6.4 Alcohol en drugs
 - 1.6.5 Wapens
 - 1.6.6 Resumé
- 1.7 Indeling van het rapport

2 Theoretisch kader

- 2.1 Maatschappelijk vigerende verklaringen voor geweld op straat
 - 2.1.1 Inleiding
 - 2.1.2 Enkele maatschappelijke veronderstellingen over de aard van 'zinloos geweld'
- 2.2 Wetenschappelijke veronderstellingen over de aard en oorzaken van 'zinloos geweld'
 - 2.2.1 Sociologische verklaringen
 - 2.2.2 Psychologische verklaringen
 - 2.2.3 Sociaal-psychologische verklaringen
- 2.3 Motieven van geweldplegers
- 2.4 Samenvatting en conclusie

3 Opzet van het onderzoek

- 3.1 Samenvatting onderzoeksmethode deel 1
 - 3.1.1 Methode van onderzoek en gegevensbronnen
 - 3.1.2 Gegevensverzameling
 - 3.1.3 Beperkingen en representativiteit
- 3.2 Onderzoeksmethode deel 2
 - 3.2.1 Selectie van nader te bestuderen dossiers
 - 3.2.2 Materiaalverzameling: procedure en inhoudelijke aspecten
 - 3.2.3 Beperkingen en representativiteit
 - 3.2.4 Herverdeling van de incidenten

- 3.3 Analysemethoden: consistentie en contextualiteit
 - 3.3.1 Dossieronderzoek en interviews met daders en slachtoffers
 - 3.3.2 Verhalen over de toedracht
 - 3.3.3 Analyse van motieven
 - 3.3.4 Werkwijze dossieranalyse
 - 3.3.5 Werkwijze interviews
- 3.4 Samenvatting

- 4 Verkeersgeweld**
 - 4.1 Aanleiding tot verkeersgeweld
 - 4.2 Verloop van het geweldsproces
 - 4.2.1 Aanloop en escalatie
 - 4.2.2 Afloop van het incident
 - 4.3 Richting van de interactie bij verkeersgeweld
 - 4.3.1 Vier varianten
 - 4.3.2 Verkeersgeweld: tweezijdig in aanloop en eenzijdig in escalatie
 - 4.3.3 Voorbeeld van typisch verkeersgeweld
 - 4.4 Dader- en slachtofferconfiguraties bij verkeersgeweld
 - 4.5 Omstanders bij verkeersgeweld
 - 4.5.1 Wijze van interveniëren
 - 4.5.2 Bekende en onbekende omstanders
 - 4.6 Motieven en achtergronden van daders
 - 4.6.1 Het incident
 - 4.6.2 Oppervlaktemotieven
 - 4.6.3 Dieperliggende motieven
 - 4.6.4 Rationele rechtvaardiging
 - 4.6.5 Emotionele rechtvaardiging
 - 4.6.6 Reflectie
 - 4.7 Situationele kenmerken en overige factoren van invloed
 - 4.8 Voornaamste bevindingen

- 5 Uitgaansgeweld**
 - 5.1 Aanleiding tot uitgaansgeweld
 - 5.2 Verloop van het geweldsproces
 - 5.2.1 Aanloop en escalatie
 - 5.2.2 Afloop van het incident
 - 5.3 Richting van de interactie bij uitgaansgeweld
 - 5.3.1 Varianten
 - 5.3.2 Uitgaansgeweld: tweezijdig in aanloop en tweezijdig in escalatie
 - 5.3.3 Voorbeeld van typisch uitgaansgeweld
 - 5.4 Krachtsverhoudingen bij uitgaansgeweld
 - 5.5 Omstanders bij uitgaansgeweld
 - 5.5.1 Wijze van interveniëren
 - 5.5.2 De rol van bekende omstanders bij uitgaansgeweld
 - 5.5.3 Perspectief nemen
 - 5.6 Situationele kenmerken en overige factoren van invloed
 - 5.7 Voornaamste bevindingen

6 Geweld in woonwijken

- 6.1 Aanleiding en beginstadium van het conflict
 - 6.1.1 Buurtgeweld met een echte aanleiding
 - 6.1.2 Buurtgeweld met een triviale aanleiding
 - 6.1.3 Buurtgeweld zonder aanleiding
- 6.2 Verloop van het geweldsproces
 - 6.2.1 Aanloop en escalatie
 - 6.2.2 Afloop van het incident
- 6.3 Richting van de interactie bij buurtgeweld
 - 6.3.1 Varianten
 - 6.3.2 Buurtgeweld: eenzijdig in aanloop, eenzijdig in escalatie
 - 6.3.3 Voorbeeld van typisch buurtgeweld
- 6.4 Krachtsverhoudingen bij buurtgeweld
- 6.5 Rol van omstanders bij buurtgeweld
 - 6.5.1 Wijze van interveniëren bij buurtgeweld tussen jongeren
 - 6.5.2 Wijze van interveniëren bij buurtgeweld tussen bewoners onderling of tussen bewoners en jeugd
 - 6.5.3 Wijze van interveniëren bij 'zinloos geweld' in de buurt
- 6.6 Motieven en achtergronden van daders
 - 6.6.1 Het incident
 - 6.6.2 Oppervlaktemotieven
 - 6.6.3 Dieperliggende motieven
 - 6.6.4 Rationele rechtvaardiging
 - 6.6.5 Emotionele rechtvaardiging
 - 6.6.6 Reflectie
 - 6.6.7 Conclusie
- 6.7 Situationele kenmerken en overige factoren van invloed
- 6.8 Voornaamste bevindingen

7 Geweldsscenario's

- 7.1 Fasering van het geweldsincident
 - 7.1.1 Aanleiding
 - 7.1.2 Lengte en duur van aanloop en escalatie
- 7.2 Richting van het geweldsincident
- 7.3 Configuratie van betrokkenen bij geweld op straat
 - 7.3.1 Dader- en slachtofferconfiguraties
 - 7.3.2 Bekende en onbekende omstanders
- 7.4 Afloop
- 7.5 Zes geweldsscenario's
- 7.6 'Zinloos geweld'
- 7.7 Slotbeschouwing

8 Conclusies en beleidsperspectief

- 8.1 Conclusies
- 8.2 Beleidslijnen
- 8.3 Enkele concrete suggesties
 - 8.3.1 Maatregelen: enkele aanknopingspunten
 - 8.3.2 Registratie en onderzoek

Summary

Literatuur

Bijlagen

- 1 Samenstelling van de begeleidingscommissie
- 2 Slothoofdstuk van het rapport 'Geweld: Gemeld en geteld' (1999)

Samenvatting

Inleiding

Dit rapport betreft het tweede deel van het onderzoek naar geweld op straat tussen onbekenden. In deel 1 zijn gegevens uit de politieregio's Rotterdam-Rijnmond en IJsselland verzameld. Aan de hand van de aangiften van geweldsincidenten in 1998 in deze regio's is nagegaan hoe vaak geweld op straat voorkomt en zijn dader- en slachtofferprofielen beschreven.¹ Deel 2 bouwt op dit basismateriaal voort. Nu wordt een beperkt aantal geweldsincidenten nader bestudeerd door middel van extra zaaksinformatie en via interviews met daders, slachtoffers en omstanders. Zo wordt gepoogd inzicht te krijgen in de achtergronden en motieven van geweldplegers.

Achtergrond

In februari 1998 stuurde het kabinet de nota 'Geweld op Straat' naar de Tweede Kamer. Dit gebeurde uit zorg over het geweld waarmee de samenleving wordt geconfronteerd. In deze nota werd aangekondigd dat openbare discussies over dit onderwerp zouden worden georganiseerd: het zogenaamde Twaalfstedendebat. Het debat leidde tot de conclusie dat het nodig is om de bestaande kennis te vergroten en te verdiepen en te komen tot een bredere aanpak van geweld op straat. Het gebrek aan kennis inzake aard, omvang, oorzaken, achtergronden en motieven bemoeilijken een effectieve aanpak van geweld op straat.

De regering vroeg de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling om een advies inzake het verschijnsel geweld op straat. Het kabinet wilde in de eerste plaats weten wat de belangrijkste uitingsvormen van geweld zijn en welke ontwikkelingen zich hierin voordoen en daarnaast natuurlijk ook wat er aan de geweldsproblemen kan worden gedaan. In zijn advies onderscheidt de Raad geweld in de privé-sfeer en geweld in het publiek domein. Het publieke geweld wordt onderverdeeld in ('ontladings')geweld op onverwachte plaatsen en tijdstippen gepleegd door – op het oog – onverdachte mensen en (jeugd)geweld. Het niveau van deze vormen van publiek geweld wordt verontrustend genoemd, maar over de relatieve omvang van de verschillende typen geweld is feitelijk niets bekend.

Uit de politiestatistieken kan niet zonder meer worden opgemaakt wat de aard is van de geregistreerde geweldscriminaliteit. Zo kan ook geen antwoord worden gegeven op de vraag of er in Nederland sprake is van een toename van 'zinloos geweld'.

¹ Bijlage 2 van dit rapport bevat het slothoofdstuk van de rapportage over deel 1 van het onderzoek.

Afbakening van het onderzoeksgebied

Om iets zinnigs te kunnen zeggen over de aard, omvang en de aanpak van geweld op straat moet eerst duidelijk zijn wat er precies onder dit type geweld wordt verstaan. Maar omdat er nog volop over de betekenissen van de verschillende vormen van geweld wordt gediscussieerd is het formuleren van een sluitende definitie van 'zinloos' geweld op straat voorshands onbegonnen werk. Om inzicht in de relatieve omvang van de verschillende vormen van geweld te kunnen krijgen, dienen deze niettemin zo nauwkeurig mogelijk te worden omschreven. In dit onderzoek volstaan wij met een eenvoudige omschrijving. Wij richten ons op *fysiek geweld dat primair tegen personen is gericht en wordt uitgeoefend buiten op straat*. Onder fysiek geweld wordt verstaan lichamelijk geweld waarbij ook wapens kunnen worden gebruikt. Bedreiging met geweld wordt niet als fysiek geweld beschouwd en daarom verder buiten beschouwing gelaten. Als locatie wordt 'op straat' in dit onderzoek letterlijk opgevat als 'buiten' op de openbare weg. Verder beperken wij ons bij dit onderzoek tot fysiek geweld tegen onbekenden. Onbekenden zijn mensen die elkaar nooit eerder hebben gezien of elkaar slechts vaag van gezicht of naam kennen.

Deel 1 van het onderzoeksproject: Geweld geteld

Doel

Het doel van het eerste deel van het onderzoeksproject was een scherper beeld van de aard en omvang van geweld op straat te krijgen. Deze doelstelling mondde uit in de volgende onderzoeksvragen:

- 1 Welke vormen van geweld op straat kunnen worden onderscheiden en in welke mate komen zij voor?
- 2 Wat zijn de meest opvallende kenmerken van situaties waarin incidenten van geweld op straat zich voordoen? (locatie, tijdstip). Wat zijn de meest opvallende kenmerken van de bij het geweld op straat betrokken personen en wat is de relatie tussen dader(s), slachtoffer(s) en omstander(s)?

Resultaten

Met het rapport 'Geweld: gemeld en geteld' werd eind 1999 het eerste deel van het landelijk onderzoek naar geweld op straat afgerond. In dit deel is empirisch vastgesteld in welke contexten dit geweld wordt gepleegd en in welke mate het daarbij gebruikte geweld disproportioneel was. De conclusies waren:

- 1 Dat geweld op straat tegen onbekenden voornamelijk in drie contexten voorkomt: in de woonwijk (35%), het verkeer (24%) en de uitgaanscentra (19%);
- 2 Dat in die contexten bepaalde dader-slachtoffercombinaties meer voorkomen dan andere;
- 3 Dat er een spreiding is in de mate van (dis)proportionaliteit van het toegepaste geweld. Disproportionaliteit is vastgesteld door ieder geweldsincident te beoordelen op de mate waarin er sprake is van geweld dat niet in verhouding staat tot de aanleiding, rekening houdend met de aanleiding, de krachtsverhoudingen binnen deze dader-slachtoffer

combinaties, de gebruikte geweldsmiddelen en de gevolgen. Ongeveer één op de vier geweldsincidenten op straat waarbij niet meer dan één dader en één slachtoffer waren betrokken werd als disproportioneel beoordeeld. Bij geweld op straat waarbij twee groepen met elkaar slaags raakten, was in de helft van de gevallen sprake van disproportionaliteit waarbij het geweld buitensporig is en in geen verhouding staat tot de aanleiding tot het incident. Van de geweldsincidenten in de woonwijk bleek bijna de helft, in het verkeer een derde en in de uitgaanscentra de meeste voorvallen disproportioneel.

Doel van deel 2 van het onderzoeksproject: Geweld verteld

Omdat deel 1 wel inzicht in de aard en omvang van geweld op straat opleverde maar weinig inzicht in de achtergronden en motieven van de bij het geweld op straat betrokken personen, staan deze thema's centraal in deel 2 van het onderzoeksproject. De belangrijkste onderzoeksvragen in dit deel zijn:

- 1 Wat was de aanleiding en tot geweldsincidenten en hoe verliep de interactie tussen dader(s), slachtoffer(s) en omstander(s) van geweld op straat tussen onbekenden?
- 2 Wat zijn de belangrijkste motieven en achtergronden waardoor de betreffende personen bij het geweld betrokken raakten?
- 3 Welke factoren zijn verder van invloed op geweld op straat? (alcohol, drugs, wapens).

In deel 2 zijn niet alleen aangiften en verhoren van verdachten² bestudeerd, maar is ook gesproken met een aantal daders, slachtoffers en getuigen van geweld op straat. Op basis van een analyse van de processen-verbaal en van de interviews kan inzicht worden verkregen in de oorzaken en achtergronden van geweld tegen onbekenden op straat.

Methoden van onderzoek

Deel 2 van dit onderzoeksproject bouwt qua onderzoeksmethodiek voort op het in het eerste deel gelegde fundament. Geweldsincidenten uit de contexten woonwijk, verkeer en uitgaan fungeren als uitgangspunt. Daaruit zijn eerst de casus geselecteerd waarvan de dader(s) bij de politie bekend is/zijn én waarbij sprake is van een bovengemiddelde disproportionaliteit. Dit waren er 138. Uit deze groep zijn 63 dossiers³ geselecteerd voor verdere analyse: 21 binnen elke sociale context. Van de incidenten zijn met hulp van de betrokken politieregio's vervolgens dossiers samengesteld. Vervolgens zijn de bij de geweldsincidenten betrokken daders, slachtoffers en getuigen

² Formeel dienen de daders als verdachten van (gewelds)misdrijven te worden beschouwd, ook al hebben de meesten tegenover de politie bekend. Voor de leesbaarheid in de rest van dit rapport wordt de term daders gebruikt, ook al is soms sprake van ontkennende verdachten.

³ 46% van het aantal overgebleven incidenten (138).

aangeschreven voor medewerking aan een interview.⁴ Dit leverde uiteindelijk 39 gerealiseerde interviews op: 8 met daders, 16 met slachtoffers en 15 met getuigen. Het gemiddelde responspercentage is 27%. De bereidheid tot medewerking van daders liet – niet geheel onverwacht – sterk te wensen over. Een tweede benaderingsronde leverde uiteindelijk slechts drie extra daderinterviews op.

De extra dossier- en de interviewinformatie resulteerde bovendien in een herverdeling van de aantallen en de verdeling van de casus per context. Bij drie incidenten bleek er alsnog sprake van een relationele component: dader en slachtoffer kenden elkaar. Deze incidenten voldeden derhalve niet langer aan het criterium dat dader en slachtoffer elkaar slechts vaag (van naam of gezicht) mogen kennen en zijn uit de steekproef verwijderd. Zodoende blijven er 60 casus over: 39 uit de politieregio Rotterdam-Rijnmond en 21 uit de politieregio IJsselland. Het vervallen deze drie incidenten betekent dat ook één gerealiseerd interview uitvalt, namelijk een interview met een slachtoffer uit de politieregio Rotterdam-Rijnmond. Voorts bleek bij een aantal casus dat de aanleiding in een andere context te liggen dan de gegevens die ons in deel 1 van het onderzoek ter beschikking stonden deden vermoeden. Het komt bijvoorbeeld voor dat een incident zich in een woonwijk afspeelt, terwijl de aanleiding in het uitgaansleven ligt: het uitgaansincident manifesteert zich in de buurtcontext. In totaal veranderen naar aanleiding van door de extra informatie verkregen nieuwe perspectieven op de incidenten 7 van de resterende 60 casus van context. In de uiteindelijke verdeling telt de verkeerscontext 16 incidenten, en de contexten woonwijk en uitgaan ieder 22.

Representativiteit

Al met al moet worden geconcludeerd dat met name het realiseren van de interviews bijzonder veel moeite heeft gekost en – overigens niet onverwacht – betrekkelijk weinig succes opleverde. Dit geldt met name de in het kader van dit onderzoek belangrijkste groep betrokkenen, de daders. Wat betreft de representativiteit van de bevindingen luidt de slotsom dat uitspraken die zijn gebaseerd op (de informatie uit) de zaaksdossiers met enige voorzichtigheid gegeneraliseerd mogen worden. De dader-interviews verschaffen weliswaar veel inzicht in hun denkwijzen, maar door hun geringe aantal hebben deze bevindingen geen algemene geldingskracht. Niettemin geven zij wel indicaties voor bijvoorbeeld het relatieve belang van situationele, persoonsgebonden en mogelijk andere factoren.

Het feit dat de in het kader van het tweede onderzoeksdeel verzamelde extra informatie leidde tot een contextuele hercategorisering van een aantal incidenten laat zien dat het risicovol is blind te varen op dossierinformatie. Incidenten van geweld op straat blijken qua ontstaan en escalatie in veel gevallen tamelijk complex; aan die complexiteit doen de stukken niet altijd recht. Dit is overigens geen verwijt; bedacht moet worden dat politiedossiers immers niet worden aangelegd met het oog op onderzoek als dit.

⁴ Per incident de dader (wanneer er meerdere daders waren de hoofddader), het (belangrijkste) slachtoffer en één getuige.

Resultaten

Context verkeer

In het verkeer zijn er twee belangrijke aanleidingen voor het geweld: asociaal verkeersgedrag en onbewuste verkeersovertredingen. Asociaal verkeersgedrag treffen we niet alleen onder de daders aan; soms is het zo dat daders asociaal verkeersgedrag van het slachtoffer overtreffen. Bij onbewuste verkeersovertredingen van slachtoffers (soms van daders) is er geen sprake van opzet. Wat precies de reden voor het geweld is blijkt een kwestie van interpretatie; dader en slachtoffer kiezen ieder hun eigen aanleiding in een keten van acties en reactie. Wel is verkeersgeweld praktisch altijd te herleiden tot een echte aanleiding. Tegelijkertijd kan worden geconcludeerd dat de gevonden aanleidingen toch maar zelden resulteren in geweld. Klaarblijkelijk blijft het in het overgrote deel van de gevallen bij wat misbaar over en weer en gaat men dan over tot de orde van de dag.

De ontwikkeling van aanleiding tot volslagen incident bestaat bij alle verkeersincidenten uit één continu proces dat maximaal enkele tientallen minuten bedraagt. Meestal stopt het conflict omdat de dader de afstraffing wel voldoende acht.

Wat betreft de rol die dader en slachtoffer in de aanloop en de escalatie van het verkeersgeweld spelen zijn er 4 varianten te onderscheiden:

- *Variant 1* kent een dader en een slachtoffer 'pur sang'. De dader heeft de hoofdrol in zowel de aanloop als de escalatie. Het slachtoffer geeft nauwelijks of geen aanleiding tot het geweld en doet ook weinig tot niets terug als het eenmaal tot een fysieke confrontatie is gekomen. Dit soort geweld op straat lijkt op wat in de volksmond als 'zinloos geweld' wordt aangeduid.
- In *variant 2* is er juist geen duidelijk onderscheid tussen dader en slachtoffer: beiden geven aanleiding, dragen bij aan de escalatie en schrikken er niet voor terug om fysiek geweld te gebruiken. De uiteindelijke winnaar van de confrontatie is dader en de verliezer is slachtoffer. Dit is geweld op straat met diffuus dader-slachtofferschap.
- *Variant 3*: in de aanloop speelt één partij de hoofdrol. In de fysieke confrontatie laat de andere partij zich echter niet onbetuigd. In deze weinig voorkomende variant begint een incident eenzijdig, maar eindigt tweezijdig.
- In *de vierde variant* zijn beide partijen actief in de aanloop tot het incident. Deze tweezijdigheid ontbreekt vanaf het moment van escalatie. Dan gaat één partij over tot een fysieke treffen terwijl de andere hiervoor terugschrikt. Wat als tweezijdig begint, eindigt eenzijdig.

Variant 4 komt het meest voor (8 incidenten). Varianten 1 en 2 komen we bij respectievelijk 3 en 4 verkeersincidenten tegen. Slechts één voorval betrof variant 3.

Kenmerkend voor verkeersgeweld is de één-op-één dader-slachtoffer-combinatie. Slechts incidenteel zijn er aan een van beide zijden meerdere

personen betrokken. Vaak gaat het dan om medepassagiers, veelal twee of hooguit drie personen.

Bij nagenoeg alle verkeersincidenten spelen derden een rol van betekenis. In het algemeen trachten zij de-escalatie te bewerkstelligen. Dit geldt voor interventies van zowel (voor de bij het incident betrokken partijen) onbekende als bekende omstanders. Incidenteel zijn pogingen om de ruzie te bezweren contraproductief. Dat is vooral het geval wanneer het een omstander betreft die kan worden gerekend tot een van beide partijen. De andere partij voelt zich dan extra bedreigd.

Slechts in bij twee dossiers wordt van mogelijk alcohol- of drugsgebruik gerept; in een derde geval wordt een vermoeden uitgesproken. Bij zes verkeersincidenten wordt met een voorwerp gedreigd en/of geslagen. Meestal gaat het niet om een 'echte' wapens maar om objecten die als wapen worden gebruikt, bijvoorbeeld een slot voor de versnelling. Over het algemeen zijn het de daders die wapens gebruiken. Slechts sporadisch bedient ook het slachtoffer zich daarvan. Wapens spelen bij verkeersgeweld geen prominente rol. In vijf gevallen is melding gemaakt van min of meer ernstig letsel.

Context uitgaan

Ook in het uitgaansgeweld zijn er qua aanleiding twee varianten te onderkennen: onderlinge irritaties en triviale aanleidingen. Voorbeelden van het eerste type zijn dronkemansgrapjes, ontzegging van de toegang tot een uitgaansgelegenheid, iemand die de vriendin lastig valt, etc. Kenmerkend voor de tweede categorie is dat de ene partij doelbewust een aanleiding creëert en de andere partij (veelal het slachtoffer) op geen enkele manier onder een dergelijke confrontatie kan uitkomen; iedere reactie is fout. Alcohol speelt in deze variant nogal eens een rol. Twee uitgaansincidenten betreffen daders met psychische problematiek; deze incidenten vallen buiten de twee varianten.

Bij bijna de helft van het uitgaansgeweld bestaat het geweldsproces uit twee of meer fasen waarin het geweld oplaait en uitdooft. De periode die tussen die fasen varieert in het algemeen van minder dan een uur tot circa zes weken. Bij zulke chronische incidenten heeft één van de partijen meestal nog een appeltje te schillen met de ander(en). Voor buitenstaanders lijken de individuele uitbarstingen op zichzelf staande conflicten; feitelijk draaien zij echter steeds om dezelfde kwestie. De aanleidingen lopen per uitbarsting uiteraard wel steeds uiteen. Ook worden de uitbarstingen allengs ernstiger. Over het algemeen gaan de partijen elkaar eerst verbaal 'te lijf'. Daarna volgen de eerste fysieke contacten, waarna de partijen uiteindelijk echt slaags raken. Dit patroon is bij de helft van het uitgaansgeweld waarneembaar.

Bij negen van de 22 uitgaansincidenten staan twee groepen tegenover elkaar. In vijf gevallen staat één slachtoffer tegenover een groep. Bij dadergroepen kunnen we spreken van 'collectief daderschap'; wanneer groepen individuele daders te hulp schieten is er sprake van individueel of persoonlijk daderschap

en kan de rest van de groep als al dan niet handelende omstander worden gezien.

Uitgaansgeweld kan tot op zekere hoogte worden getypeerd als doelbewust geweld. De partijen maken elkaar duidelijk dat er sprake is van een geweldswaardige situatie. Het meest voorkomende verloop bij uitgaansgeweld betreft tweezijdigheid in aanloop én in escalatie: zowel dader als slachtoffer dragen in deze twee fasen in belangrijke mate bij aan het ontstaan en uitgroeien van het geschil. De tijdens het oplopende conflict geuite bedreigingen zijn serieus en af en toe discriminerend. Soms wordt bedreigd met (het laten zien van) wapens, voornamelijk messen.

De botsing eindigt in de helft van de gevallen met het verschijnen van de politie. Deze is vaak ingelicht door een getuige, slachtoffer, taxichauffeur en/of horeca-ondernemer. In een enkel geval wordt het einde van het incident ingeluid met de komst van een ambulance. Het bellen daarvan gebeurt zowel door de dader door het slachtoffer. Ook vinden incidenten een einde omdat omstanders (waaronder veelal de aanhang van de vechtersbazen) – in één geval met de hulp van portiers – de vechtende partijen uit elkaar halen, of omdat één van de partijen het hazenpad kiest of het gewoon wel voldoende vindt.

Het merendeel van de omstanders grijpt op enigerlei wijze in. Hun interventie kan positief zijn: pogen het conflict te beëindigen door bijvoorbeeld de politie te bellen. Maar we zien ook negatieve interventies: zij doen het conflict escaleren door bijvoorbeeld zelf te gaan meevechten. Omstanders die onbekenden zijn van de partijen in het conflict spelen veel minder vaak een rol van betekenis dan bekende omstanders. Maar rol die bekende omstanders spelen is minder positief dan van onbekenden: zij dragen veelal bij aan het ontstaan én de escalatie van het incident. Ook het interpreteren van wat er gaande is blijkt bij uitgaansgeweld problemen op te leveren voor omstanders. De beoordeling van de gebeurtenis en de risico's lijkt te lijden onder de invloed van alcohol en een vrolijke uitgaansstemming. Tevens zijn dader- en slachtofferrollen vaak niet duidelijk afgebakend.

Bij 13 van de 22 uitgaansincidenten is er sprake van wapens. In 10 daarvan werden de wapens (uiteindelijk) ook echt gebruikt en werd er niet alleen mee bedreigd. Bij 12 van de 22 voorvallen wordt (met) minimaal één feitelijk wapen gebruikt en/of bedreigd, zoals (nep)vuurwapens, slagwapens of een spuitbus met traangas. Voor het overige worden allerlei voorwerpen als wapen ingezet, zoals een straattegel, een kapotgeslagen glas, een biljartkeu uit een café etc. Eén en ander rechtvaardigt de conclusie dat uitgaansgeweld betrekkelijk vaak gepaard gaat met dreiging of gebruik van wapens.

Meermaals voorkomende letsels zijn dan ook messteken, variërend van licht tot zeer ernstig, hersenschudding / bewusteloosheid en allerhande hoofdwonden.

Opmerkelijk is dat, hoewel in nagenoeg alle dossiers alcoholgebruik wordt vermeld, er uit slechts vijf dossiers expliciet is op te maken dat (overmatig) gebruik van alcohol van invloed was op het ontstaan en/of verloop van het betreffende voorval. Wellicht wordt alcoholgebruik niet altijd uitdrukkelijk opgetekend juist omdat het zo 'normaal' is in deze context. Drugsgebruik

wordt in de dossiers zo goed als niet gemeld. Toch is het aannemelijk dat de tweezijdigheid in de escalatiefase voor een belangrijk deel kan worden toegeschreven aan een verminderd vermogen om risico's adequaat in te schatten als gevolg van excessieve inname van alcohol. Het is aannemelijk dat in de dossiers op het punt van het alcoholgebruik sprake is van een aanzienlijke onderschatting.

Context woonwijk

In de woonwijk zien we dat geweld ontstaat op grond van zowel feitelijke als triviale aanleidingen; daarnaast starten conflicten zonder aanwijsbare redenen. De eerste vorm, meer dan de helft van de wijkincidenten, komt voort uit onderlinge irritatie: roddel en achterklap tussen buurtbewoners, of rondhangende jongeren. Voorvallen met een onbeduidende reden betreffen incidenten waarbij groepen jongeren zonder aanwijsbare aanleiding geweld plegen. Dit gedrag komt blijkbaar voort uit verveling, gewoonte of 'voor de kick'. Het derde type behelst één tegen één situaties waarbij iemand zonder enige aanleiding slachtoffer wordt van geweld. Dit geweld benadert het maatschappelijke beeld van 'zinloos geweld': op straat, onbekende dader, geen aanleiding, een volstrekt verrast slachtoffer en veelal disproportioneel geweld. Het betreft vrijwel steeds daders die in meer of mindere mate psychisch in de war zijn.

De meeste incidenten worden in één doorlopend proces voltooid en zijn van korte duur. Wanneer er sprake is van een duidelijke aanleiding zien we de bekende actie-reactie keten die uitmondt in een gewelddadige aanvaring. Bij een triviale of geen aanleiding wordt het slachtoffer eenvoudigweg overvallen en gemolesteerd. Er is dan soms helemaal geen sprake van een aanloop. De indruk bestaat dat geweld in de wijk dikwijls begint omdat men zich in zijn privacy bedreigd voelt, zowel in de zin van respect als in fysieke zin. Het dreigingsaspect weegt in deze context wellicht ook zwaarder dan in andere contexten. Verder lijkt woonwijkgeweld eerder uit de hand te lopen omdat omstanders de betrokkenen vaker kennen en eerder geneigd zijn partij te kiezen en zich zelf te mengen in de strijd.

Geweld in de woonwijk eindigt relatief zelden door tussenkomst van de politie. Even vaak vertrekt de dader uit eigen beweging, omdat hij het zo wel genoeg vindt. In de resterende gevallen loopt de ruzie af omdat het slachtoffer vlucht of omdat buurtbewoners ingrijpen. De betrokkenen komen er meestal van af met de schrik, pijn en blauwe plekken als gevolg van klappen, stompen en schoppen. Ernstig letsel zoals steekwonden komt verhoudingsgewijs weinig voor.

De meeste incidenten van geweld in de woonwijk kunnen gekwalificeerd worden als éénzijdig: één partij is duidelijk verantwoordelijk voor de aanloop en/of de escalatie van het incident. Een klein aantal incidenten is tweezijdig in zowel aanloop als escalatie. Mengvormen komen zo goed als niet voor. Globaal gezien treffen we twee dader-slachtofferconfiguraties aan. Een deel van het geweld speelt zich af tussen twee personen. Het gaat hier vaak om geweld zonder aanleiding. Een ander deel wordt gevormd door groepsgeweld;

het gaat dan voornamelijk om kleine groepjes die met elkaar in conflict komen.

Het gedrag van de omstanders is bij woonwijkgeweld niet eenduidig. Dat valt wellicht te verklaren uit het feit dat buurtgeweld, meer dan verkeersgeweld en uitgaansgeweld, bestaat uit een mix van verschillende vormen van geweld op straat. Waar jongeren met elkaar slaags raken is het omstandergedrag bij buurtgeweld goed vergelijkbaar met uitgaansincidenten. Bij incidenten naar aanleiding van irritaties tussen bewoners onderling en tussen bewoners en jeugdigen bestaan er overeenkomsten met verkeersgeweld.

Met name ten aanzien van woonwijkgeweld dat plaatsvindt zonder aanleiding is de rol van de omstanders interessant. Het beeld van de passieve omstanders blijkt bij dit soort 'zinloos geweld' onterecht. Zowel omstanders die het slachtoffer kennen als toevallige passanten zijn bij dergelijke geweldsincidenten geneigd in te grijpen. Personen uit de eerstgenoemde groep kiezen in eerste instantie voor beschermen van het slachtoffer. Pas in tweede instantie kunnen ze onder dreiging van geweld of daadwerkelijk slachtofferschap gedwongen zijn een passieve houding aan te nemen. Of en hoe toevallige voorbijgangers ingrijpen is afhankelijk van de mate waarin ze kunnen inschatten wat er gaande is. Voorwaarde voor ingrijpen is dat voor toevallige omstanders goed zichtbaar moet zijn wie dader en wie slachtoffer is.

Bij ruim twee derde van de gevallen van buurtgeweld wordt melding gemaakt van de inzet van wapens (16 van de 22 incidenten). Die worden bijna steeds niet (alleen) ingezet om te imponeren, maar ook feitelijk gebruikt (14 van deze 16). Ook dagelijkse gebruiksvoorwerpen worden als wapen ingezet, bijvoorbeeld een stoeptegels, een biljartkeu of een kettingslot. 'Echte' wapens betreffen messen, een zwaard, een boksbeugel en een luchtdrukpistool. Van alcohol- en/of drugsgebruik wordt in zes dossiers gewag gemaakt. Bij drie à vier daarvan lijkt middelengebruik een rol te hebben gespeeld in het verloop van het incident.

Geweldsscenario's

De in het kader van deel 2 van dit onderzoek bestudeerde incidenten van geweld op straat blijken wat betreft aanleiding, escalatie, afloop, beweegredenen en andere (in het voorgaande besproken) elementen een zestal patronen op te leveren. Deze patronen noemen wij scenario's. Deze scenario's beslaan de belangrijkste componenten uit de onderzoeksvragen: de motieven en achtergronden van de bij het geweld betrokken personen (onderzoeksvraag 1), de aanleiding tot het geweld en de interactie in tot het geweldsincident (onderzoeksvraag 2). Ook de kern van onderzoeksvraag 3, namelijk welke factoren verder nog van invloed zijn inzake geweld op straat wordt voor een deel gedekt door de scenario's. Enkele specifiek situationele elementen vallen echter, door hun eenmaligheid, buiten alle scenario's. Maar het feit dat deze omstandigheden zich slechts eenmaal voordoen maakt hen ook weer minder relevant bij het schetsen van het algemene beeld.

- *Scenario 1* zien we vooral in de context verkeer. Dit geweldsscenario wordt bestempeld als *'terechtwijzing'*. De aanleiding is vaak een vorm van ondoordacht corrigeren waarbij het slachtoffer zich pas op het moment dat de ander overgaat tot een fysieke confrontatie realiseert wat er gebeurt. Maar dan is het veelal te laat. Slachtoffers zijn verkeersdeelnemers die in eerste instantie onvoldoende de risico's onderkennen van hun corrigerend gedrag. De verontwaardiging over het asociale verkeersgedrag van de ander is bij hen sterker dan het vermogen de risico's van de eigen reactie in te schatten en te herkennen. Achteraf vergeet men gemakshalve het aandeel dat men zelf in de aanloop van dit verkeersgeweld heeft gehad en voelt men zich eens te meer gestaafd in het feit dat het asociale verkeersgedrag hand over hand toeneemt.
- *Scenario 2* komen we hoofdzakelijk tegen in de uitgaanscontext. We omschrijven dit geweldsscenario als *'tot de orde roepen'*. Bij dit geweldsscenario is vaak sprake van demonstratief corrigeren waarbij de irritatie én de correctie niet in verhouding staan. Soms is sprake van provocatie of uitlokking. We zien ook, in tegenstelling tot scenario 1, dat de partij die het initiatief tot actie neemt niet per definitie als het latere slachtoffer uit de bus komt. Of in ieder geval dat het er gedurende het geweldsincident om gespannen heeft. Typerend is dat men min of meer openlijk wil demonstreren dat men iemand tot de orde roept.
- *Scenario 3* doet zich met name voor in woonwijken. Als variant op scenario 1 en 2 kunnen we deze samenvatten als *'eigenrichting'*. Dit scenario omvat twee inhoudelijk enigszins verschillende soorten geweldsincidenten. Bij het eerste stellen beide partijen zich asociaal en provocatief op en zoeken beide partijen ook een gelegenheid om de ander eens flink onder handen te nemen. Bij het tweede soort geweldsincidenten gaat het om het buurtbewoners die zich dusdanig ergeren aan het wangedrag van andere (asociale) personen dat ze besluiten in te grijpen. Kenmerkend is het uit het oog verliezen van de krachtsverhoudingen en/of de overtrokken, extreme wijze waarop wordt gecorrigeerd.
- *Scenario 4* komt het frequentst voor in de uitgaanscontext en kan worden benoemd als *'vechterij'*. Groepen jongeren waarvoor een avondje stappen gelijk staat aan een avond *'rotzooi trappen'*. Als zich de gelegenheid voordoet, zal men een vechtpartij niet uit de weg gaan; als zich geen gelegenheid voordoet, dan lokt men die zelf wel uit. Een belangrijk aspect in deze geweldsincidenten is de *'zorgeloosheid'* waarmee een confrontatie wordt aangegaan, ook als er sprake is van ongelijke krachtsverhoudingen. Een ander kenmerk van deze geweldsincidenten is dat pas op grond van de afloop bepaald kan worden wie dader en wie slachtoffer is. En ten slotte is typerend voor dit geweldsscenario dat bekende omstanders een negatieve rol spelen in het conflict.
- *Scenario 5* zien we vooral in de buurtcontext en is een variant op scenario 3. We omschrijven het als *'klopjacht'*. Het gaat dan vaak om groepen jongeren die op zoek gaan naar slachtoffers die ze vervolgens provoceren en in het nauw drijven.
- *Scenario 6* ten slotte komen we het meest tegen in samenhang met woonwijken. Sporadisch zien we dit scenario ook in de uitgaanscontext. Dit geweldsscenario wordt door ons aangemerkt als *'waanzin'*. Het

betreft vaak psychisch gestoorde daders die op basis van waandenkbeelden een volkomen willekeurig slachtoffer te lijf gaan dat op geen enkele manier deelneemt aan aanloop of de escalatie van het conflict. Kenmerkend is dat dergelijke incidenten nauwelijks een aanloop kennen en de uiteindelijke escalatie kort, maar hevig is.

Bezien over de drie sociale contexten tezamen komen alle scenario's grofweg even vaak voor. Apart beschouwd blijkt – zoals uit bovenstaande valt op te maken – dat in de verkeerscontext met name scenario 1 frequent voorkomt. In de uitgaanscontext treffen we vooral de scenario's 2 (uitsluitend in deze context), 4 en enkele malen scenario 6 aan; in de woonwijken zien we hoofdzakelijk de scenario's 3, 5 en 6.

De analyse van motieven van geweldplegers laat zien dat niet iedereen zomaar slachtoffer zal worden van 'zinloos geweld'. Geweld op straat is doorgaans de uitkomst van interactieprocessen waarin twee partijen een aandeel hebben. Niet alleen daders maar ook slachtoffers handelen daarbij vaak impulsief en ondoordacht. Achteraf – bijvoorbeeld in de interviews – zien zij pas dat er wellicht mogelijkheden waren om op een andere manier met een dergelijke situatie om te gaan. Maar op het moment zelf zien zij geen kans om anders te reageren. Zij voelen zich als het ware gedwongen om corrigerend op te treden of op een uitdaging in te gaan. Het belangrijkste motief daarbij is dat daders zich niet voldoende serieus genomen en beledigd voelen omdat zij niet het respect krijgen dat zij menen te verdienen.

Geweldplegers voelen zich vaak superieur ten opzichte van de slachtoffers. Zij voelen zich moreel verheven boven degenen die zij terechtwijzen. Omdat hun zelfbeeld kwetsbaar is, voelen zij zich gauw verongelijkt. Wanneer zij boos zijn, zijn meer met zichzelf bezig dan met de feiten en omstandigheden van de situatie. Zij projecteren hun ongenoegen op de ander en kunnen zich niet verplaatsen in de situatie van de ander of zich inleven in diens bedoelingen. Het ontbreekt hen aan empathie. Zij kunnen of willen niet inzien of anticiperen wat de gevolgen voor de ander zouden kunnen zijn wanneer zij agressief op hen reageren en geweld tegen hen gebruiken. Omdat zij nauwelijks in staat zijn om zich in de werkelijke bedoelingen van de ander te verdiepen, kunnen zij ook niet op de situatie inspelen en vallen zij als vanzelfsprekend terug op hun vaste gedragsrepertoire. In die zin beleven zij hun handelen als noodgedwongen waarbij de reactie van de andere partij die een correctie als een belediging opvat of een terechtwijzing niet accepteert, veelal min of meer toevallig of ongelukkig is, tenzij de dader de reactie van het slachtoffer bewust probeert te veroorzaken. De feiten en omstandigheden van de situatie en de mogelijkheden en beperkingen van de context zijn mede bepalend voor het geweldsscenario dat zich ontrolt. Bij verkeersgeweld zijn onder meer de tijdsdruk, de schaarse ruimte en de gebrekkige mogelijkheden tot (non-verbale) communicatie van belang. Bij uitgaansgeweld zijn het vooral de drukte in de uitgaansgelegenheden, de ontremmende werking van alcohol en de rol van omstanders. In de buurtcontext, waar we meer diverse geweldsscenario's hebben aangetroffen, spelen in veel gevallen de

continuïteit in de situatie en omstandigheden en de territoriale aanspraken van partijen een rol.

Uitzondering zijn de psychisch gestoorde daders. Bij nader inzien blijkt echter dat andere daders qua motivatie meer gradueel dan principieel verschillen van de psychisch gestoorde geweldplegers bij wie het waanzinnige karakter van hun motivatie echter scherper naar voren komt.

Gelet op de persoon van de geweldpleger zien we in grote lijnen de drie typen geweldplegers terug die worden aangeduid als normaal, on- of overbeheerst. In het eerste geval gaat het om normale, adequaat gesocialiseerde en beheerste mensen die (in sommige gevallen onder invloed van drugs en vooral alcohol) geweld gebruiken. Het zijn over het algemeen gewone, zo op het oog onopvallende burgers die in uitzonderlijke situaties verzeild raken, hun zelfbeheersing verliezen en zich te buiten gaan aan impulsief geweld. Verder zien we onbeheerste geweldplegers die als gevolg van gestoorde ontwikkelingspatronen geen adequate remmingen tegen geweld hebben ontwikkeld of van wie de remmingen ten aanzien van agressie en geweldpleging worden gehinderd door functionele of organische storingen. Zij worden gekenmerkt door een sterke neiging tot agressie door frustratie en gevoelens van woede, jaloezie of wraak.

In de derde plaats zien we overbeheerste daders wier geweld paradoxaliter voortkomt uit hun al strikte remmingen bij het vertonen van normaal agressief gedrag waardoor zij alleen in uiterste gevallen, wanneer zij herhaaldelijk of langdurig worden blootgesteld aan uiterst provocerende of frustrerende situaties of omstandigheden, hun controle verliezen en zich te buiten gaan aan explosief geweld.

Op basis van de voorgaande analyse van interactiepatronen en geweldscenario's en van de motieven van geweldplegers zijn we ten slotte nagaan in hoeverre de onderzochte casus voldoen aan maatschappelijke criteria voor 'zinloos geweld'.

Uit de analyse van de interactie bleek dat ruwweg twee derde van alle incidenten tweezijdig in aanloop was, terwijl een derde van de geweldsincidenten zelfs tweezijdig in aanloop én tweezijdig in escalatie was. Gelet op de structuur- en proceskenmerken van de interactie verdient ongeveer een derde van alle geanalyseerde geweldsincidenten het predikaat 'zinloos geweld'. Voornamelijk bij incidenten die verlopen volgens het scenario van de klopjacht waarbij daders groepsgewijs op grond van een moedwillig gezochte aanleiding een willekeurig slachtoffer in het nauw drijven en incidenten die verlopen volgens scenario van de waanzin waarbij daders door onnavolgbare wanen worden gedreven tot geweld tegen volslagen onbekenden, is vol te houden dat – althans vanuit het perspectief van het slachtoffer – sprake is van 'zinloos geweld'. Uit de analyse van de motieven van geweldplegers blijkt echter dat zelfs in dergelijke extreme gevallen feitelijk geen sprake is van 'zinloos geweld' omdat daarvoor, in de optiek van de daders, motieven zijn aan te wijzen. Het gaat dan om motieven waarvoor we geen begrip hoeven op te brengen, maar die uiteindelijk wel begrijpelijk zijn.

Conclusie

Uit het onderzoeksmateriaal concluderen we dat een verscheidenheid aan motieven en achtergrondfactoren een rol spelen die van belang zijn om geweld op straat beter te begrijpen.

Verder is duidelijk geworden dat geweld op straat geen enkelvoudige oorzaak heeft, maar dat wel een aantal persoons- en persoonlijkheidskenmerken is aan te wijzen die de kans op het plegen van geweld tegen onbekenden vergroten. Hierin ligt ook een belangrijk aangrijpingspunt voor preventie. Een mogelijkheid om geweld te voorkomen ligt in het versterken van de innerlijke remmingen van geweldplegers waardoor hun agressieve impulsen beheersbaar worden. Overigens mogen we daarover niet al te optimistisch zijn omdat volgens therapeuten de mogelijkheden om op latere leeftijd nog verandering te brengen in diep gewortelde gedragsrepertoires heel beperkt zijn.

De analyse en het resulterende scenario-concept laten verder duidelijk zien dat niet alle vragen waarover in onze onderzoeksopdracht opheldering wordt verzocht afdoende kunnen worden beantwoord. Daarvoor zijn zij teveel verweven en – in de terminologie van onderzoeksvraag 2 – speelt de interactie tussen de verschillende facetten een té belangrijke rol. De scenario-benadering heeft wel als voordeel dat daarin de verhouding contextuele factoren versus persoonskenmerken meer reliëf krijgt dan het geval zou zijn geweest bij een enkelvoudige methode. Dit betekent ook winst in beleidsmatige zin: het implementeren van situationeel-preventieve maatregelen in een bepaalde context heeft bijvoorbeeld weinig nut wanneer de geweldsscenario's die zich in die context afspelen niet daaruit voortkomen. Anders gezegd, een maatregelenpakket moet worden afgestemd op de achterliggende verhouding context – persoonsgebonden aanleiding: naarmate geweld op straat meer contextgerelateerd is zullen beleidsmaatregelen ook meer in de richting van de contextgerelateerde preventie moeten worden gezocht. Blijkt geweld op straat juist persoonsgebonden, dan zal er meer moeten worden gekeken in de richting van (het verminderen van) risico- en (het versterken van) beschermende factoren.

1 Inleiding, achtergronden en probleemstelling

1.1 Inleiding

In dit rapport doen we verslag van het tweede deel van het onderzoek naar geweld op straat tussen onbekenden. In deel 1 zijn gegevens uit de politie-regio's Rotterdam-Rijnmond en IJsselland verzameld (Terlouw, De Haan en Beke, 1999). Aan de hand van alle aangiften van geweldsincidenten in deze regio's in 1998 is nagegaan hoe vaak geweld op straat voorkomt en zijn dader- en slachtofferprofielen beschreven.¹

Deel 2 bouwt op dit basismateriaal voort. Een klein aantal geweldsincidenten wordt nader bestudeerd via interviews met daders, slachtoffers en omstanders. Het doel is inzicht te krijgen in de achtergronden en motieven van geweldplegers. Voor deze onderzoeksfasering is destijds gekozen om in relatief korte tijd een enigszins betrouwbaar en representatief beeld van geweld op straat te kunnen geven. De meer tijdrovende diepte-interviews met geweldplegers en andere betrokkenen zouden daarna gerichter kunnen worden uitgevoerd.

In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de achtergronden van het verschijnsel geweld op straat. Daarna wordt het begrip geweld op straat omschreven en het onderzoeksgebied afgebakend. Vervolgens komen het doel en de probleemstelling van het onderzoeksproject naar geweld op straat – deel 1 en deel 2 tezamen – aan de orde en geven we de specifieke onderzoeksvragen van dit tweede deel weer. We besluiten het hoofdstuk met een overzicht van eerder onderzoek naar gewelddadig gedrag in Nederland.

1.2 Achtergronden

In februari 1998 stuurde het kabinet de nota 'Geweld op Straat' naar de Tweede Kamer. Dit gebeurde uit zorg over het geweld waarmee de samenleving wordt geconfronteerd. In deze nota werd aangekondigd dat in de provinciehoofdsteden openbare discussies over dit onderwerp zouden worden georganiseerd: het zogenaamde Twaalfstedendebat.

In dit debat kwamen zeer uiteenlopende gedragingen en gebeurtenissen ter sprake en 'zinloos geweld' werd vaak in één adem genoemd met overlast en veel voorkomende criminaliteit. Al eerder is opgemerkt dat in de discussie over geweld een 'merkwaardige tegenstrijdigheid' schuilt: "aan de ene kant meent men al te weten wat geweld is, aan de andere kant worden steeds nieuwe gebieden van menselijk handelen als gewelddadig gedrag

¹ Bijlage 2 van dit rapport bevat het slothoofdstuk van de rapportage over deel 1 van het onderzoek.

aangemerkt" (Blok, 1991). Het begrip 'zinloos geweld' is op die manier sterk aan inflatie onderhevig waardoor het gevaar ontstaat dat de discussie ongrijpbaar wordt. Het debat dreigt dan te blijven steken in morele verontwaardiging zonder dat verder wordt stilgestaan bij de vraag in hoeverre dergelijke ontsporingen een onbedoeld gevolg zijn van riskante gedragingen die feitelijk in brede kring worden geaccepteerd of getolereerd. Geweld als zinloos bestempelen geeft uitdrukking aan afschuw en bewust onbegrip voor wat er in Amsterdam, Leeuwarden en andere plaatsen is gebeurd. Het begrijpen ervan is té pijnlijk omdat elk begrip voor wat de daders heeft bewógen, zou kunnen worden opgevat als een verontschuldiging voor wat zij hebben gedaán. Om echter te achterhalen welke mogelijke aangrijpingspunten er zijn voor de bestrijding en het voorkomen van dit soort geweld is het van belang de ervaringen en de beweegredenen die de daders tot hun gewelddadige acties hebben gebracht te analyseren. Op basis van het Twaalfstedendebat is geconcludeerd dat het noodzakelijk is om de bestaande kennis te vermeerderen en te verdiepen en te komen tot een bredere aanpak van geweld op straat (Ferwerda en Beke, 1998). Kennishiaten wat betreft de aard, omvang, oorzaken, achtergronden en motieven van verschillende verschijningsvormen van geweld op straat bemoeilijken op dit moment een effectieve aanpak van deze vormen van geweld in het publieke domein.

De regering heeft de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO; een onafhankelijk adviesorgaan dat de regering adviseert over beleidsvraagstukken) een advies gevraagd op hoofdlijnen van beleid. Het kabinet wilde in de eerste plaats weten wat de belangrijkste uitingsvormen van geweld zijn en welke ontwikkelingen zich hierin voordoen en daarnaast wat er aan de geweldsproblemen kan worden gedaan.

In zijn advies onderscheidt de Raad geweld in de privésfeer en geweld in het publiek domein (RMO, 1998). Het publieke geweld wordt onderverdeeld in ('ontladings')geweld op onverwachte plaatsen en tijdstippen gepleegd door – op het oog – onverdachte mensen en (jeugd)geweld. Het niveau van deze vormen van publiek geweld wordt verontrustend genoemd, maar over de relatieve omvang van de verschillende typen geweld is feitelijk niets bekend.

Uit de politiestatistieken kan niet zonder meer worden opgemaakt wat de aard is van de geregistreerde geweldscriminaliteit. Zo kan ook geen antwoord worden gegeven op de vraag of er in Nederland sprake is van een toename van 'zinloos geweld'. Aangiften van geweldsmisdrijven worden door de politie als misdrijven volgens het Wetboek van Strafrecht geregistreerd en door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in enkele categorieën gerubriceerd. Zo bestonden de 76.600 geregistreerde geweldsmisdrijven in 1998 voor de helft uit aangiften van mishandeling (49,6%) en één op de vijf aangiften betrof een misdrijf tegen het leven en de persoon (21,1%; zie tabel 1). Hiertoe worden gerekend (poging tot) moord en doodslag, overige misdrijven tegen het leven, bedreiging, en dood en lichamelijk letsel door schuld. Verder betrof eveneens één op de vijf aangiften diefstal met geweld (18,8%) of afpersing (1,8%), één op de twintig aangiften aanranding of verkrachting (respectievelijk 3,3% en 2,1%) en één op de dertig aangiften terzake van overige seksuele misdrijven (3,3%). Volgens de meest recente cijfers is het aantal aangiften van geweldsmisdrijven in 1999 met 13,1% toegenomen tot 86.600. Hiervan bestond wederom bijna de helft (48,8%) uit aangiften van mishande-

ling; het *aantal* aangiften van mishandeling nam ten opzichte van 1998 met 11,3% toe van 38.000 naar 42.300 (zie tabel 1). Misdrijven tegen het leven en de persoon maken ook in 1999 circa een vijfde uit van de geregistreerde geweldsmisdrijven (21,4%). In absolute aantallen zijn deze misdrijven in vergelijking met 1998 toegenomen met 14,2% (van 16.2000 naar 18.500). De grootste percentuele stijging vertoonde het aantal aangiften van diefstal met geweld, namelijk met 21,5% ten opzichte van 1998, ofwel van 14.000 naar 17.500. Diefstal met geweld vormt daarmee 20,2% van het totaal aantal aangegeven geweldsmisdrijven in 1999 (Huls e.a., 2001).

Tabel 1: Geregistreerde geweldsmisdrijven in 1998 en 1999, in aantallen (x 1000)

	1998		1999	
geweldsmisdrijven	76,6		86,6	
verkrachting	1,6	(2,1%)	1,8	(2,1%)
feitelijke aanranding der eerbaarheid	2,5	(3,3%)	3,0	(3,5%)
overige seksuele misdrijven	2,5	(3,3%)	2,5	(2,9%)
misdrijven tegen het leven en persoon	16,2	(21,1%)	18,5	(21,4%)
mishandeling	38,0	(49,6%)	42,3	(48,8%)
diefstal met geweld	14,4	(18,8%)	17,5	(20,2%)
afpersing	1,4	(1,8%)	1,0	(1,2%)

Bron: CBS, politiestatistiek (uit: Huls e.a., 2001)

Een veel groter deel van de geweldsmisdrijven is echter niet geregistreerd. Zo wordt de werkelijke omvang van de geweldscriminaliteit in 1998 door het CBS geraamd op 954.000 misdrijven waarvan ruim een kwart van de gevallen mishandeling (28,3%) en ruim de helft bedreiging met geweld betreft (51,5%). Het aantal geweldsdelicten tegen burgers in Nederland in 1999 schat het CBS op 998.000. Mishandelingen vormen daarvan 24,2% en bedreigingen 57,6% (Huls e.a., 2001).

Zulke landelijke gegevens zijn globaal en doen onvoldoende recht aan lokale verschillen in aard en omvang van de geweldscriminaliteit. Uit een analyse van aangiften van geweldsmisdrijven in de vier grote steden en een aantal kleinere steden (Hakkert, 1998) komen bijvoorbeeld relatief grote verschillen in het geweldsniveau naar voren. Zo registreerde Amsterdam 149 en Leeuwarden 36 geweldsmisdrijven per 10.000 inwoners van 10 jaar en ouder terwijl het landelijk gemiddelde in 1996 op 49 lag. In theorie is het ook mogelijk dat het geweld in bepaalde steden of stadsdelen en binnen bepaalde bevolkingscategorieën sterk toeneemt, terwijl het geweldsniveau in de samenleving als geheel betrekkelijk stabiel is. Ook kan geweld zich op lokaal niveau binnen een specifieke context concentreren. Zo kunnen er concentraties ontstaan van 'endemisch geweld'. Geweld wordt endemisch naarmate het steeds meer in het sociale leven geïntegreerd is, steeds meer sociale functies krijgt en *zélf* steeds meer geweld genereert (De Haan, 1997). Onderzoek op lokaal en regionaal niveau zal moeten uitwijzen of dergelijke concentraties van geweld feitelijk bestaan. Hetzelfde geldt voor de 'vulkan-eilanden' van onvoorspelbaar 'ontladingsgeweld' waarover de RMO spreekt.

Of dergelijke vulkaaneilanden bestaan, in welke mate de verschillende verschijningsvormen van geweld op straat zich voordoen en in hoeverre er tussen de verschillende vormen van straatgeweld een samenhang bestaat, is onduidelijk.

1.3 Afbakening van het onderzoeksgebied²

Om over de aard, omvang en ook de aanpak van geweld op straat iets zinnigs te kunnen zeggen, moet eerst duidelijk zijn wat er precies onder dit type geweld wordt verstaan. In de beleidsnota 'Geweld op straat' (1998) wordt een onderscheid gemaakt tussen huiselijk geweld en (openlijk) geweld. Laatstgenoemde wordt weer onderverdeeld in instrumenteel geweld (berovingen, overvallen, liquidaties) en 'zinloos geweld' ('uitgaansgeweld') in hoofdzaak in de anonimiteit van de nachtelijke uren gepleegd door jonge mannen onder invloed van alcohol en drugs. In het rapport 'Zinloos Geweld, overdreven of onderbelicht?' hebben onderzoekers van de politieregio Haaglanden een werkdefinitie van 'zinloos geweld' geformuleerd die instrumenteel geweld uitsluit maar ruimer is dan alleen uitgaansgeweld (Young, Van Kan en Versteegh, 1998). In navolging van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten worden geweldsdelicten die zich voordoen in de openbare ruimte en waarbij het geweldsgebruik niet instrumenteel is ten opzichte van een te behalen doel of daartoe in geen verhouding staat, tot 'zinloos geweld' gerekend. Onder 'zinloos geweld' wordt dan elke spontane vorm van fysiek geweld verstaan die zich kenmerkt door zijn incidentele aard en de situationeel bepaalde, willekeurige wijze waarop het slachtoffer wordt gekozen. In feite zou men liever van 'willekeurig geweld' willen spreken, maar om 'het onderwerp van maatschappelijke onrust' zo dicht mogelijk te benaderen, wordt nochtans vastgehouden aan het begrip 'zinloos geweld'.

Schuyt (1999) acht de term 'zinloos geweld' evenwel ongeschikt omdat hiermee impliciet reeds een moreel oordeel wordt uitgesproken zonder de feitelijk toedracht van het gebeurde en de beweegredenen van de dader te kennen. Schuyt stelt daarom voor het begrip 'publiek geweld' te gebruiken als een aparte vorm van geweld tussen huiselijk geweld en collectief (politiek) geweld. Met het begrip publiek geweld wordt sterk de nadruk gelegd op het (publieke) domein waarin gewelddadigheden plaatsvinden: de openbare ruimte zoals het plein en de straten met veel cafés en andere uitgaansgelegenheden evenals het openbaar vervoer. Ook andere 'gelegenheden' zoals de school, het ziekenhuis en het gebouw van de gemeentelijke sociale dienst vallen er onder omdat deze plekken recentelijk zijn genoemd als plaatsen waar het geweldgebruik is toegenomen. Het gaat dan vaak om geweld gericht tegen semi-gezagsdragers die niet de staat als zodanig representeren, maar wel een publieke functie uitoefenen zoals horecapersoneel, buschauffeurs, trambestuurders, treinconducteurs, leerkrachten, artsen, verpleegsters en hulpverleners.

² Inzake de inrichting van het onderzoek is onder meer advies ingewonnen bij de afdeling Analyse & Research van de Politie Haaglanden. In het kader van het beschrijven van de aard en omvang van 'zinloos geweld' is daar ervaring opgedaan met het analyseren van gegevens van diverse registratiesystemen (Young, Van Kan, Versteegh, 1998).

Vergeleken met de definitie van 'zinloos geweld' door de politie Haaglanden is Schuyt met zijn benadering van geweld enerzijds breder in de afbakening van het publieke domein en anderzijds specifiek in zijn verklaring voor een toename van publiek geweld. Het zou daarbij vooral gaan om een verminderde mate van zelfbeheersing en frustratietolerantie ten gevolge van een steeds gebrekkiger opvoedingspatroon, een verruwing van culturele voorschriften en een veelvuldig en vaak excessief gebruik van ontremmende middelen als alcohol en drugs. In zijn advies onderscheidt de RMO zoals gezegd twee soorten geweld in het publieke domein, te weten (jeugd)geweld en 'ontladingsgeweld'. In het perspectief van de dader doorredenerend omschrijft de Raad 'ontladingsgeweld' als 'geweld dat zijn rechtvaardiging vindt in het gevoel van gekrenktheid van de dader, ten opzichte van wie niet voldoende respect wordt betracht, of in een vrijwel volledig ontbreken van het meewegen van het lot van het slachtoffer in het besluit om welke reden dan ook geweld toe te passen (dat kan ook verveling, machismo, zucht naar sensatie, geldingsdrang, jaloezie, haat of hebzucht zijn)'.

Over de geldigheid van de genoemde verklaringen voor publiek (zinloos of ontladings)geweld valt op voorhand weinig te zeggen. Meer inzicht in de motieven van geweldplegers zal daarover uitsluitsel moeten geven. Gebrek aan inzicht in achtergronden en beweegredenen bij geweld op straat bemoeilijkt ook het nauwkeurig definiëren van de verschillende vormen van geweld.

Het Landelijk Platform Tegen Geweld op Straat omschrijft deze vorm van geweld als "*persoonsgerichte geweldsdelicten die zich voordoen in de openbare ruimte, waarbij het geweld in geen verhouding staat tot een te behalen doel.*" (Buwalda, 2000). Concreet gaat het vaak om uit de hand gelopen ergernissen in de kroeg, in het verkeer of op straat voor ons huis. Door de buitensporigheid van het geweld en het ontbreken van een bevredigende verklaring ervoor, wordt ook wel gesproken van 'zinloos geweld'. Het begrip 'zinloos geweld' is een sociale constructie die verwijst naar buitensporig, voor buitenstaanders moeilijk te begrijpen gedrag dat geen enkel redelijk doel dient en dat zonder inzicht in het ontstaan en het verloop van geweldsincidenten en de motieven van betrokkenen ook nauwelijks kan worden gedefinieerd. Ook het begrip 'willekeurig geweld' dat verwijst naar de onvoorspelbaarheid van het geweld dat schijnbaar zonder aanleiding tegen volslagen onbekenden wordt gepleegd, kan moeilijk zonder inzicht in de feitelijke toedracht van dit soort geweld worden gedefinieerd. Aan de hand van gesprekken met slachtoffers zal in het tweede deel worden nagegaan in hoeverre betrokkenen achteraf kunnen beredeneren waarom zij slachtoffer zijn geworden van straatgeweld.

Aangezien in de samenleving nog volop over de betekenissen van de verschillende vormen van geweld wordt gediscussieerd is het formuleren van een sluitende definitie van 'zinloos' geweld op straat voorshands onbegonnen werk. Om echter inzicht in de relatieve omvang van de verschillende vormen van geweld te kunnen krijgen dienen deze niettemin zo nauwkeurig mogelijk te worden omschreven. Al te strikte definities zijn echter ongewenst omdat zij antwoorden suggereren op kwesties die nu juist eerst nader moeten worden onderzocht. Omdat een poging tot een sluitende definiëring van het concept 'geweld op straat' ons op dit moment niet zinvol

lijkt, willen wij volstaan met een eenvoudige omschrijving ter afbakening van het onderzoeksterrein.

In dit onderzoek richten wij ons op *fysiek geweld dat primair tegen personen is gericht en wordt uitgeoefend buiten op straat*. Onder fysiek geweld wordt lichamelijk geweld verstaan waarbij ook wapens kunnen worden gebruikt. Bedreiging met geweld wordt niet als fysiek geweld beschouwd en daarom verder buiten beschouwing gelaten.³ Als locatie wordt 'op straat' in dit onderzoek letterlijk opgevat als 'buiten' op de openbare weg. De locatie 'op straat' is duidelijk beperkter dan het publieke domein waartoe ook diverse (semi-) publieke ruimten worden gerekend. Verder beperken wij ons bij dit onderzoek tot fysiek geweld tegen onbekenden. Onbekenden zijn mensen die elkaar nooit eerder hebben gezien of elkaar slechts vaag van gezicht of naam kennen. De onbekendheid moet wederzijds zijn. Dit is bijvoorbeeld niet het geval bij fysiek geweld tegen uit de media bekende persoonlijkheden door voor hen volslagen onbekende daders. Van een persoonlijke relatie is sprake wanneer mensen elkaar van naam kennen en in het dagelijks leven relationeel of functioneel met elkaar te maken hebben. Echtelijke twisten, burenruzies en andere geweldsincidenten waarbij sprake is van een persoonlijke relatie tussen dader en slachtoffer vallen buiten onze omschrijving van geweld op straat door onbekenden. Wanneer echter tussen dader en slachtoffer een louter functionele relatie bestaat in die zin dat het geweld op straat plaatsvindt tijdens de uitoefening van een publieke functie door bijvoorbeeld een politieambtenaar, portier, of taxichauffeur, dan voldoet het geweldsincident weer wel aan onze omschrijving van geweld tussen onbekenden. Door combinatie van voornoemde criteria locatie en relatie ontstaat een verzameling van incidenten die kunnen worden omschreven als geweld op straat tussen onbekenden. Om deze terreinafbakening zoveel mogelijk te laten aansluiten bij de landelijke discussies over geweld op straat,

³ Aan de registratie van dit misdrijf zitten bovendien zoveel haken en ogen dat de omvang ervan binnen de huidige onderzoeksopzet niet goed kan worden onderzocht.

wordt bij de analyse van het ontstaan en het verloop dergelijke geweldsincidenten speciale aandacht geschonken aan zowel het willekeurige en onvoorspelbare als het explosieve en excessieve karakter van bepaalde vormen van geweld op straat.

1.4 Doel en vraagstelling van het onderzoeksproject naar geweld op straat

Het doel van het onderzoeksproject naar geweld op straat is een scherper beeld van de aard en omvang van geweld op straat te ontwikkelen en meer inzicht te krijgen in de achtergronden en motieven bij zulk geweld. Tevens is het de bedoeling om aanbevelingen te doen voor de bestrijding en het voorkomen van geweld op straat. Het doel van het onderzoek is dan ook tweeledig. Enerzijds is het onderzoek bedoeld om de verschillende vormen van geweld op straat tussen onbekenden in kaart te brengen door gegevens te verzamelen en te analyseren in welke contexten zij hebben plaatsgevonden. Op deze wijze ontstaat een beeld van de diverse gedaantes van geweld op straat tussen onbekenden (aard van het delict en modus operandi), profielen van daders en slachtoffers (leeftijd, geslacht, eerdere politiecontacten en betrokkenheid bij geweld) en de contexten waarin het geweld is gepleegd (uitgaansleven, verkeer, woonwijk). Anderzijds is het onderzoek bedoeld om meer inzicht te krijgen in het ontstaan (aanleiding) en het verloop van (potentiële) geweldsincidenten en in de beweegredenen van plegers van geweld op straat.

Het onderzoeksproject 'geweld op straat' moet op de volgende vragen antwoord geven:

- 1 Welke vormen van geweld op straat kunnen worden onderscheiden en in welke mate komen zij voor?
- 2 Wat zijn de meest opvallende kenmerken van situaties waarin incidenten van geweld op straat zich voordoen? (locatie, tijdstip). Wat zijn de meest opvallende kenmerken van de bij het geweld op straat betrokken personen en wat is de relatie tussen dader(s), slachtoffer(s) en omstander(s)?
- 3 Wat was de aanleiding tot het geweldsincident en hoe verliep de interactie tussen dader(s), slachtoffer(s) en omstander(s)? (escalatie, diffuus dader-slachtofferschap).
- 4 Wat zijn de belangrijkste motieven en achtergronden (beweegredenen) waardoor zij betrokken zijn geraakt bij het geweld op straat?
- 5 Welke factoren zijn verder van invloed op geweld op straat? (alcohol, drugs, wapens).

De bevindingen van deel 1 van het onderzoeksproject in een notendop

Met het rapport 'Geweld: gemeld en geteld' werd eind 1999 het eerste deel van het landelijk onderzoek naar geweld op straat afgerond (Terlouw e.a., 1999). Dit rapport verschaftte helderheid omtrent de aard en omvang van geweld op straat (de punten 1 en 2 in bovenstaande opsomming). Ter recapitulatie volgen hier de kernpunten.⁴

⁴ De opzet, uitvoering en bevindingen van het eerste deel van het onderzoek naar geweld op straat worden hier bekend verondersteld. Overigens is de opzet van het onderzoek in deel 1 samengevat weergegeven in hoofdstuk 3. Bovendien is het slothoofdstuk van de rapportage over deel 1 van het onderzoek in dit rapport als bijlage opgenomen (bijlage 2).

In het onderhavige onderzoek is 'zinloos geweld' (het concept terzake waarvan onderzoek werd gevraagd) geoperationaliseerd als geweld op straat tegen onbekenden. In deel 1 van het onderzoek is empirisch vastgesteld in welke contexten dit geweld wordt gepleegd en in welke mate het daarbij gebruikte geweld disproportioneel was. De conclusies waren:

- 1 dat geweld op straat tegen onbekenden voornamelijk in drie contexten voorkomt: in de woonwijk (35%), het verkeer (24%) en de uitgaanscentra (19%);
- 2 dat in die contexten bepaalde dader-slachtoffercombinaties meer voorkomen dan andere;
- 3 dat er een spreiding is in de mate van (dis)proportionaliteit van het toegepaste geweld. Disproportionaliteit is vastgesteld door ieder geweldsincident te beoordelen op de mate waarin er sprake is van geweld dat niet in verhouding staat tot de aanleiding, rekening houdend met de aanleiding, de krachtsverhoudingen binnen deze dader-slachtoffercombinaties, de gebruikte gewelddmiddelen en de gevolgen. Ongeveer één op de vier geweldsincidenten op straat waarbij niet meer dan één dader en één slachtoffer waren betrokken werd als disproportioneel beoordeeld. Bij geweld op straat waarbij twee groepen met elkaar slaags raakten, was in de helft van de gevallen sprake van disproportionaliteit. Van de geweldsincidenten in de woonwijk bleek bijna de helft, in het verkeer een derde en in de uitgaanscentra de meeste voorvallen disproportioneel.

1.5 Geweld verteld: deel 2 van het onderzoek

Op grond van de in deel 1 verzamelde gegevens viel over de achtergronden en drijfveren van de betrokkenen nauwelijks iets te zeggen. Het bleef bij het 'wie, wat en waar' van 'zinloos geweld'. Deel 2 van dit onderzoek gaat in op de vraag wat de belangrijkste motieven en eigenschappen zijn waardoor daders (en eventueel ook slachtoffers en omstanders) betrokken raken bij geweld op straat tussen onbekenden. Verder gaat de aandacht uit naar de wijze waarop geweldsincidenten verlopen.

1.5.1 Onderzoeksvragen

Zoals uit paragraaf 1.4 kan worden afgeleid zijn de onderzoeksvragen die in dit tweede deel dienen te worden beantwoord de volgende:

- 1 Wat was de aanleiding tot het geweldsincident en hoe verliep de interactie tussen dader(s), slachtoffer(s) en omstanders(s)?
- 2 Wat zijn de belangrijkste motieven en achtergronden waardoor de betreffende personen betrokken raakten bij het geweld op straat tussen onbekenden?
- 3 Welke factoren zijn verder van invloed op geweld op straat? (alcohol, drugs, wapens).

In deel 2 van het onderzoek zijn niet alleen aangiften en verhoren van verdachten⁵ bestudeerd, maar is ook gesproken met een aantal daders, slachtoffers en getuigen van geweld op straat. Op basis van een analyse van de processen-verbaal en van de dader-, slachtoffer- en getuige-interviews is getracht inzicht te krijgen in de oorzaken en de achtergronden van geweld tegen onbekenden op straat.

Vragen die daarbij aan de orde komen zijn: in welke situaties en omstandigheden en op welke wijze ontstaat geweld op straat? Wat was de aanleiding, het verloop en de afloop en wat waren de gevolgen van buitensporig geweld in de contexten van het verkeer, het uitgaan en het wonen in een buurt? Welke motieven (redenen) hebben daders (eventueel ook slachtoffers) voor hun gedrag? Is 'zinloos geweld' vaak een ongewild en onbedoeld gevolg van 'normale' confrontaties die onder bepaalde uitzonderlijke omstandigheden uit de hand zijn gelopen? Is er een 'harde kern' van wetsovertreders die habitueel in uiteenlopende situaties en omstandigheden gewelddadig zijn? Of wordt 'zinloos geweld' gepleegd door personen die zich slechts incidenteel, op onverwachte momenten en op onverwachte plaatsen, te buiten gaan aan het plegen van geweld?

1.5.2 *Nadere uitwerking*

In dit tweede deel van het onderzoek gaat het in de eerste plaats om de kenmerken van buitensporige geweldpleging en geweldplegers in de context van het verkeer, van het uitgaan en van het wonen in een buurt. In het kader van het Twaalfstedendebat is gesteld dat niet alle vormen van geweld over één kam moeten worden geschoren; er dient gedifferentieerd te worden tussen verschillende soorten geweld omdat die elk hun eigen situatie- of persoonsgebonden oorzaken en achtergronden hebben. In dit licht wordt nagegaan in hoeverre er bij de gevallen van buitensporig geweld in de drie genoemde contexten feitelijk sprake is van typische vormen van verkeersgeweld, uitgaansgeweld en buurtgeweld. 'Typisch' wil hier zeggen dat de aanleiding tot het incident in dezelfde context gelegen is als die waarin het verdere verloop van datzelfde incident plaatsvindt. Vervolgens wordt bekeken welke overeenkomsten en verschillen er zijn in de aanleiding, het verloop, de afloop en de gevolgen van typisch verkeersgeweld, uitgaansgeweld en buurtgeweld. Dit geschiedt eveneens wat betreft de motieven en achtergronden van de plegers van dat geweld.

We analyseren in hoeverre de onderscheiden vormen van geweld aan specifieke contexten en persoonskenmerken zijn gerelateerd. Contextgerelateerd geweld zou vooral worden verklaard uit situationele factoren, terwijl de verklaring voor persoonsgerelateerd geweld veel meer ligt in psychologisch-dispositionele elementen. Zo pogen we een antwoord te krijgen op de vraag of het in deze contexten vooral gaat om bepaalde situaties waarin als het ware iedereen betrokken kan raken bij geweld op straat, of dat deze vormen van geweld vooral worden gepleegd door bepaalde typen personen met een

⁵ Formeel dienen de daders als verdachten van (gewelds)misdrijven te worden beschouwd, ook al hebben de meesten tegenover de politie bekend. Voor de leesbaarheid in de rest van dit rapport wordt de term daders gebruikt, ook al is soms sprake van ontkenkende verdachten.

specifieke achtergrond en motivatie tot het gebruik van buitensporig geweld tegen onbekenden op straat.

Om te kunnen beoordelen of verschillende vormen van geweld al dan niet door notoire geweldplegers worden gepleegd zijn behalve de interviews met de daders (en/of diffuse slachtoffers) ook de antecedenten van de betrokkenen en hun verklaringen zoals opgenomen in de processen-verbaal bestudeerd.

Tezamen moeten deze analyses antwoord geven op de vraag in hoeverre 'zinloos geweld' op straat voorkomt en er specifieke vormen van ('zinloos') geweld op straat en typen geweldplegers te onderscheiden zijn die eigen oorzaken en achtergronden hebben.

In hoofdstuk 2 van dit rapport ontwikkelen we een theoretisch kader en een analysemodel voor dit onderzoek. Bij wijze van opmaat volgt nu eerst een overzicht van het (weinig) relevante onderzoek dat tot nu toe in Nederland is gedaan naar geweld op straat.

1.6 Eerder onderzoek in Nederland

In Nederland is betrekkelijk weinig onderzoek gedaan naar specifieke uitingsvormen van gewelddadig gedrag, de situationele omstandigheden waaronder dit soort geweldsmisdrijven zich voordoen en de motieven van degenen die bij geweldpleging als dader en/of slachtoffer betrokken zijn, wordt in de volgende paragrafen gepresenteerd.

1.6.1 Interviews met slachtoffers van geweld

In het onderzoek van Dümig en Van Dijk (1975) zijn alle processen-verbaal van geweldsmisdrijven geanalyseerd die in de periode van juni 1973 tot en met februari 1974 zijn opgemaakt door de politiekorpsen van Arnhem en Nijmegen. In meer dan een derde van de gevallen (39%) was er geweld tegen onbekenden gepleegd en daarbij was bijna de helft van de daders en een derde van de slachtoffers onder invloed van alcohol. Bijna twee derde van de daders (64%) en ruim een derde van de slachtoffers (37%) waren mannen jonger dan 25 jaar. Op basis van de voorgeschiedenis en het gedrag van partijen zijn alle 296 geweldsmisdrijven ingedeeld naar de aan- of afwezigheid van (1) een lang of kort conflict en (2) een al of niet verwijtbare provocatie. In gevallen zonder conflict of provocatie (25%) was er sprake van 'zinloos geweld' door daders die vaak (60%) hadden gedronken. Overigens wordt niet vermeld in welke context (woonwijk, wegverkeer, uitgaanssfeer) dit 'zinloos geweld' voorkwam, noch of het binnen of buiten was gepleegd. Er kunnen derhalve geen vergelijkingen worden gemaakt met betrekking tot de huidige aard en omvang noch conclusies worden getrokken ten aanzien van de ontwikkeling van het geweld op straat.

1.6.2 Interviews met daders

Steenstra en Bogaards (1978) spraken met 36 preventief gedetineerden (in Huizen van Bewaring in Amsterdam, Haarlem en 's-Hertogenbosch)

die werden verdacht van geweldsmisdrijven zoals (poging tot) moord of doodslag, (zware) mishandeling, bedreiging met geweld en brandstichting.⁶ Zij wilden onderzoeken in hoeverre er een relatie bestaat tussen het type situatie waarin geweld wordt gepleegd en het type persoonlijkheid van de geweldpleger. Daartoe werd een onderscheid gemaakt tussen situaties waarin een reeds langer bestaande onenigheid uitloopt op geweld tussen personen die elkaar goed kennen en confrontaties tussen partijen die elkaar niet of nauwelijks kennen (vergelijkbaar met onze omschrijving van geweld tegen onbekenden). In het tweede type situatie waarin in elk geval geen sprake is van een persoonlijke relatie wordt onderscheid gemaakt tussen (1) situaties waarin een impasse in een reeds bestaand conflict met geweld wordt doorbroken, (2) situaties waarin tenminste een van beide partijen het idee had dat hij zodanig acuut en ernstig werd bedreigd met geweld, dat tegengeweld de enig overblijvende mogelijkheid was om het gevaar af te wenden, en (3) situaties waarin het conflict min of meer toevallig is ontstaan of door een van de beide partijen onbedoeld tot stand is gebracht.

De auteurs vonden in hun onderzoek een relatie tussen typen situaties en typen geweldplegers die op grond van hun vermogen tot zelfcontrole werden ingedeeld in: *undercontrollers* met een geringe frustratietolerantie die snel in alles en iedereen een aanslag op hun persoon zien en bij de minste provocatie onevenredig emotioneel en agressief reageren en daarbij vaak over gaan tot geweld, *overcontrollers* die slechts in uitzonderlijke situaties en omstandigheden onder pressie van opgehoopte, door frustratie opgewekte gevoelens tot een gewelddadige uitbarsting komen en *normal controllers* die ten aanzien van hun vermogen tot zelfcontrole geen bijzondere kenmerken hebben en daarom ook niet gauw geweld zullen gebruiken (Megargee en Hokanson, 1970). Steenstra en Bogaards vinden de volgende relatie tussen typen geweldsincidenten en typen geweldplegers: *overcontrollers* blijken het meest op te vallen in situaties waarin een slepend conflict na een impasse met geweld wordt doorbroken; *undercontrollers* vallen het meest op in situaties waarin zij zich met geweld verweren tegen een acute en als ernstig ervaren bedreiging; en *normal controllers* vallen het meest op in situaties waarin een conflict min of meer toevallig is ontstaan of door één van de beide partijen onbedoeld tot stand is gebracht. Hoewel de respondenten geen representatieve a-selecte steekproef van geweldplegers vormden, werd uit de interviews geconcludeerd dat verreweg de meeste respondenten *undercontrollers* waren bij wie geweld 'in het gedragsrepertoire' zat, die hun interne inhibities vaak uitschakelden door drank- en/of drugsgebruik en voor wie externe inhibities (bijvoorbeeld angst voor de gevolgen of om te worden gepakt) niet of nauwelijks werkzaam waren omdat zij het niet belangrijk vonden of daar op het moment zélf niet aan dachten. Wat betreft hun achtergronden waren de meesten van hen in hun jeugd (affectief) verwaarloosd en van jongs af vertrouwd met lijfstraffen en geweld in huiselijke kring. Om de onplezierige sfeer thuis en problemen op school te ontvluchten, zochten ze de straat op waar in de omgang tussen jongens met een vergelijkbare achtergrond een subcultureel socialisatieproces ten aanzien van geweldgebruik op gang kwam en men zich een beeld vormde van de maatschappij als een jungle waar het recht van de sterkste geldt en je voortdurend op je hoede moet zijn omdat je elk moment kunt worden aangevallen. Hun

⁶ Roofovervallers en niet-preventief gedetineerde geweldplegers werden buiten beschouwing gelaten.

normen zijn gaandeweg aan deze zienswijze aangepast. *Undercontrollers* hebben ook weinig vertrouwen in autoriteiten en kunnen moeilijk geloven dat die iets goeds met hen zouden voorhebben.

Angenent (1978) heeft onderzocht in hoeverre motieven en achtergronden (persoonlijkheid) van daders verband houden met de vorm waarin agressief gedrag zich manifesteert. Agressief gedrag wordt daarbij onderverdeeld in defensieve en destructieve agressie. Defensieve agressie dient louter de zelfbescherming van het individu, destructieve agressie is meer divers en kan bestaan uit vijandige agressie en uit impulsieve agressie.

Wanneer het primaire doel van agressie is om anderen te kwetsen door hen schade of leed te berokkenen wordt gesproken van vijandige agressie.

Vijandige agressie komt voort uit een specifieke interpretatie (definitie) van een situatie en vereist dat de omstandigheden gunstig zijn en remmende invloeden wegvallen.

Impulsieve agressie komt meer op een explosieve manier tot uitdrukking. Het geweld gaat gepaard met grote innerlijke spanningen, hevige emoties en in extreme gevallen met een geheel buiten zichzelf raken van de agressor. Doordat de normale remmingsmechanismen uitvallen, lijken uitingen van impulsieve agressie vaak weinig rationeel.

In welke vorm agressief gedrag zich manifesteert, zou afhangen van de aan agressie ten grondslag liggende motieven die kunnen voortvloeien uit situationele factoren en incidentele omstandigheden, maar ook verband kunnen houden met persoonlijkheidskenmerken van daders.

Om deze veronderstellingen te toetsen, vergeleek Angenent een groep van honderd mannen van rond de 45 jaar die strafrechtelijk waren veroordeeld voor het plegen van een agressief delict (mishandeling) met een controlegroep in dezelfde leeftijd zonder strafrechtelijke veroordeling. Op basis van de vergelijking wordt geconcludeerd dat vijandige agressie vooral wordt gepleegd door kwetsbare, onzekere mannen die last hebben van innerlijke spanningen en angsten en die in algemene zin zijn te kenschetsen als gefrustreerde mensen met een vijandige instelling. Impulsieve agressie wordt vooral aangetroffen bij prikkelbare mensen die een gebrekkige zelfbeheersing hebben. De door Angenent onderzochte groep 'mishandelingsdelinquenten' bleek op te vallen door impulsieve agressie in de vorm van grof en beledigend optreden dat onder andere tot uitdrukking kwam door opzettelijk dingen te zeggen om anderen te kwetsen of door handtastelijk te worden. Bij impulsieve agressie lijkt sprake van een cognitieve component (primaire reageren, weinig overzicht en planning, een gering tijdsperspectief) en een emotionele component (woede, wrok, jaloezie).

1.6.3 *Jeugdgeweld*

In een meer recent onderzoek naar 'overwegingen' van geweldplegers (Ferwerda en Beke, 1995) zijn verdachten van geweldsmisdrijven geïnterviewd op het politiebureau van een middelgrote stad. Het ging om twintig jonge mannen in de leeftijd van 16 tot en met 26 jaar, voor drie kwart van autochtone en voor een kwart van allochtone (Turkse en Surinaamse) afkomst. Zij werden onder meer verdacht van openlijke geweldpleging, (zwarte) mishandeling, poging tot doodslag en diefstal met geweld of afpersing. Met deze verdachten is vooral gesproken over hun inschatting van de pakkans en de risico's die zij bereid waren te nemen, mede gelet

op de redenen die zij hadden om geweld te plegen. Hierbij wordt uitgegaan van een rationele-keuzeperspectief. Hoewel de auteurs toegeven dat het rationele-keuzeperspectief op het eerste gezicht vooral toepasbaar lijkt op vermogensmisdrijven en instrumentele geweldsmisdrijven (beroving) en veel minder op impulsieve, expressieve geweldpleging, wordt toch volgehouden dat geweldpleging het best kan worden begrepen als het resultaat van een kosten-baten afweging (Frijda, 1993). Uit de gesprekken met de verdachten komt het algemene beeld naar voren dat geweldsplegers bij het plegen van hun overwegend instrumentele geweldsmisdrijven (berovingen) berekenend te werk gaan. Bij de vier verdachten die nog niet eerder met de politie in aanraking waren geweest en zich voor het eerst (onder invloed) schuldig hadden gemaakt aan mishandeling, bleek echter niet of nauwelijks sprake van een kosten-baten afweging, laat staan van een rationele keuze voor het plegen van geweld.

In het kader van het onderzoek van Bol e.a. (1998) zijn interviews gehouden met zeven minderjarige geweldplegers (14-18 jaar) waarvan er vijf zich ook schuldig hadden gemaakt aan 'zinloos' geweld op straat. Een van hen had samen met vier anderen op weg naar school een slachtoffer klemgereden en hem daarbij zonder enige aanleiding in zijn gezicht geslagen. Een tweede was met een groep vrienden uit op het 'pakken' van een bepaalde jongen en heeft, toen die niet aanwezig was, maar een willekeurige voorbijganger geschopt en geslagen. Een derde raakte met een groep oudere vrienden na bezoek aan de discotheek vaak betrokken bij vechtpartijen met willekeurige mensen. Een vierde hing vaak met een groep vrienden op straat rond waarbij soms willekeurige voorbijgangers werden geschopt. Ook een vijfde hing met zijn vriendengroep veel rond op straat waar zij regelmatig vochten tegen groepen uit andere wijken en andere jongens wegjoegen uit 'hun buurt'. "We waren uit op ruzie (-) gewoon laten zien dat we de sterksten en de besten van de buurt waren."

Het merendeel van de jongens heeft geweld in groepsverband gepleegd. Zij verklaren en rechtvaardigen hun gewelddadig gedrag onder meer met hun plicht om op te komen voor hun vrienden (of familie): "We waren echt vrienden met elkaar; ik deed alles voor een vriend, nu zou ik het ook doen. Als er problemen waren dan was ik meteen bereid om een vriend te helpen, bijvoorbeeld bij vechtpartijen tegen een andere groep jongeren uit een andere buurt of van een andere school, ik stond altijd klaar om mijn vrienden te helpen en zij deden hetzelfde voor mij (-) "Gewoon dingen doen die ze aan mij vroegen om ze te laten zien dat ze mijn vrienden waren; ik deed het gewoon" (-) "Ik loop nooit weg, je moet altijd voor een vriend klaar staan, nooit weglopen." (-) "Je loopt niet weg, je blijft vechten, je laat je maten niet in de steek."

Enkele jongens wijzen op de groepsdruk als verklaring voor hun gewelddadig gedrag dat 'altijd met vrienden' worden gepleegd. Uit de interviews blijkt verder dat de jongens in groepsverband geweld plegen om waardering en respect te krijgen, "anders doe je die dingen niet." Geweld wordt voorts gepleegd omdat zij zich vervelen en zich willen doen gelden: "Wij durfden alles, we waren niet bang, we deden wat we wilden" (-) "we deden het voor de lol, uit verveling weet je, om indruk te maken op andere mensen, op andere groepen, op de meisjes." (-) "Jongens willen zichzelf bewijzen, ze willen aan de meisjes en aan iedereen laten zien dat ze stoer zijn, dat ze allerlei dingen durven te doen, vechten hoort daar ook bij." (-) "Als we iets

wilden doen dan deden we het gewoon, het maakte ons niet uit wat de gevolgen waren, we deden het gewoon"

Verskillende jongens hebben onder invloed van alcohol en drugs geweld gepleegd. Sommige jongens wijten hun gewelddadig gedrag zelfs voornamelijk aan het gebruik van alcohol: "Ik had een fles Martini op." (-) Maar een degelijke verklaring fungeert voor hen ook als een excuus: "Ik was dronken, ik wist niet goed wat ik deed." Ook proberen jongens de verantwoordelijkheid voor hun daden bij anderen te leggen die hen als het ware geen andere keuze lieten dan te doen wat zij moesten doen..

Als verklaring voor het gewelddadig gedrag van de jongens wijzen de onderzoekers vooral op het feit dat bijna alle jongens vanaf hun vroegste jeugd te maken kregen met een opeenstapeling van risicofactoren zoals gezinsleden met problemen, gebrek aan schoolmotivatie, omgang met vrienden die antisociaal gedrag vertoonden, risicovolle vrijetijdsbesteding, middelengebruik en wapenbezit.

Ook de jongens zelf verklaren hun gedrag voor een deel met verwijzing naar dergelijke risicofactoren. Sommige van de jongens geven bijvoorbeeld aan dat ze (vroeger) op school gepest of gediscrimineerd werden: "omdat ik geen brommer had en geen Nikes droeg; daarom was ik toen kwaad, boos op die jongens, ik wilde ze een lesje leren (-) ik ging ruzie zoeken met hen (-) Ik voelde me buitengesloten, ik had het gevoel dat ik er niet bij hoorde. (-) ik was kwaad op alles en iedereen." Anderen werden echter niet gepest – want "dat durfden ze niet" – en hebben daarentegen zelf gepest. Omdat zij niet met zijn klasgenoten konden opschieten, gingen zij "ze voor schut zetten." (-) "Ik denk omdat het leuk was als iemand zich zwak opstelde."

In drie gevallen was een verslag van een persoonlijkheidsonderzoek beschikbaar. In een daarvan staat dat de dader behalve tekenen van affectieve en pedagogische verwaarlozing en een verstoorde emotionele ontwikkeling ook kenmerken vertoont van een ontwikkeling naar een anti-sociale persoonlijkheidsstoornis. Uit een tweede persoonlijkheidsonderzoek komt eveneens naar voren dat de dader een gebrekkige en ziekelijke ontwikkeling van de geestesvermogens en een anti-sociale persoonlijkheidsstoornis in wording heeft met een beperkte gewetensontwikkeling, een laag zelfbeeld, weinig invoelingsvermogen en zelfinzicht. In een derde persoonlijkheidsonderzoek staat dat de dader een onveilige hechting heeft en als gevolg daarvan een gebrekkige persoonlijkheidsontwikkeling heeft doorgemaakt. Hij wordt gekenschetst als een zeer beïnvloedbare jongen met een weinig verinnerlijkt normen- en waardenstelsel.

1.6.4 Alcohol en drugs

In relatie tot de onderzoeksvraag naar de invloed van alcohol, drugs en wapens bespreken wij enkele recente studies. In de eerste plaats is er het onderzoek naar alcohol- en drugsgebruik tijdens het uitgaan, de mate van agressie in en rondom horeca-gelegenheden en de relatie tussen alcohol, drugs en agressie (Bieleman e.a., 1998). In deze studie zijn verschillende onderzoeksmethoden en -technieken gehanteerd. Zo zijn in 101 horecagelegenheden verspreid door het land in zowel stedelijke als niet-stedelijke gebieden observaties uitgevoerd en enquêtes afgenomen onder 1513 willekeurig gekozen jongeren waarvan er 258 a-select werden gekozen om mee te werken aan een uitgebreidere

telefonische vervolgenquête en 30 jongeren die zich naar eigen zeggen in het afgelopen jaar agressief hadden gedragen, aan een diepte-interview.

Uit de enquête blijkt dat het percentage excessieve drinkers onder jongens in de leeftijdscategorie 18-24 jaar het hoogst is. Een van de redenen hiervoor is dat deze jongens vaak uitgaan en het excessieve drinken voornamelijk tijdens het uitgaan plaatsvindt. Meer dan de helft van de jongens drinkt dan meer dan tien glazen op een avond. Het zijn ook voornamelijk jongens die drugs gebruiken, veelal in combinatie met alcohol. Op uitgaansavonden consumeren zij vooral softdrugs (18%) en XTC (6%), cocaïne (3%) of speed (3%). Een vijfde gebruikt tenminste ieder weekend. Opmerkelijk is dat het percentage jongens dat excessief drinkt hoger is in plattelandsgemeenten dan in steden. Een verklaring hiervoor is dat een fors gebruik van alcohol in plattelandsgebieden van oudsher meer cultureel geaccepteerd is. In het gebruik van drugs worden namelijk geen noemenswaardige verschillen tussen stad en platteland geconstateerd. Drugs horen voor de helft van de gebruikers bij het uitgaan en worden vaak in groepsverband gebruikt voordat de jongeren naar een café of discotheek gaan. Ook worden voor het uitgaan thuis of bij vrienden vaak alvast een paar glazen alcohol gedronken. Volgens de jongeren wordt vooral veel gedronken in groepen die grotendeels uit jongens bestaan. Twee derde van de jongeren is van mening dat de samenstelling van de groep van invloed is op het gedrag tijdens het uitgaan.

Ruim een kwart van de ondervraagde jongens en jonge mannen was naar eigen zeggen in het laatste jaar tijdens het uitgaan dader van agressie geweest en bijna een kwart was naar eigen zeggen slachtoffer van agressie geweest. Van de slachtoffers was ruim een derde in dat jaar zelf ook dader van agressie geweest, dat wil zeggen dat zij fysiek of verbaal geweld tegen personen hadden gebruikt. In de helft van de gevallen werd daarbij geslagen of geschopt. In twee derde van de gevallen werd (ook) gescholden of met geweld bedreigd.

Uit de enquêtes blijkt dat onder de daders en slachtoffers van agressie in verhouding meer excessieve drinkers en drugsgebruikers zijn dan onder degenen die geen dader of slachtoffer zijn geweest. Degenen die zich schuldig maken aan geweld doen dit vrijwel nooit uitsluitend onder invloed van drugs. In veel gevallen wordt geweld gebruikt onder invloed van alcohol of van alcohol in combinatie met drugs. Vooral de combinatie van alcohol met speed en XTC werd door de ondervraagde jongeren gezien als oorzaak van agressie en geweld. Maar jongeren die zichzelf agressief hadden gedragen vertelden in de interviews dat zij iets vervelends of frustrerends hadden meegemaakt en dit afreageerden door veel te drinken en zich te ontladen door met anderen confrontaties aan te gaan.

In plattelandsgemeenten blijkt dit soort agressie iets vaker voor te komen dan in stedelijke gebieden. Het gaat dan meestal om ruzies tussen lokale jongeren en jongeren uit omliggende dorpen of steden. Een verklaring voor het wat hogere niveau van agressie wordt gezien in de constatering dat jongeren uit plattelandsgemeenten vaker dan jongeren uit steden in grote groepen uitgaan en in groepsverband ook meer drinken. Verder kent het uitgaanspubliek in plattelandsgemeenten elkaar vaak waardoor vreemden opvallen en lokale jongeren aan hun aanwezigheid of gedrag aanstoot kunnen nemen.

De door de daders meest genoemde aanleidingen zijn dat zij in het voorbijgaan 'opzettelijk' worden aangestoten of dat anderen hun vriendin 'lastig vallen'. Het komt voor dat er geen enkele aanleiding is, dat de aanleiding zeer onduidelijk is of een ruzie is uitgelokt. Het slachtoffer is zich dan van geen kwaad bewust. De groepsdruk speelt vaak een belangrijke rol. Wanneer één van de groepsleden

wordt lastiggevallen dient de rest van de groep onvoorwaardelijk voor hem op te komen, ook wanneer hij de ruzie in eerste instantie zelf heeft uitgelokt. Soms gaan groepen er samen op uit met de vooropgezette bedoeling om dronken te worden, ruzie te maken en te vechten. Groepen uitgaande jongens blijken ook vaker wapens mee te nemen.

1.6.5 Wapens

Met enige regelmaat verschijnen er in de media berichten over toenemend (vuur)wapenbezit en het steeds grotere risico dat 'vooral in cafés en disco's ... steeds vaker – en door steeds jongere jongens – conflicten met vuurwapens (worden) beslecht' (Kruijer, 1999). Deskundigen lijken het er over eens te zijn dat de geweldscriminaliteit – althans onder de jeugd – de laatste tien jaar duidelijk is toegenomen. Maar waar voor de toename van de geweldscriminaliteit onder de jeugd een veelheid van factoren van individuele, sociale- en algemeen maatschappelijke aard wordt genoemd, "is het opmerkelijk dat er nauwelijks wordt stilgestaan bij de vraag welke rol wapens daarin spelen" (Van der Laan en Nijboer, 2000). Uit zelfrapportage-onderzoeken van het WODC (Van der Laan e.a., 1998) komt naar voren dat in 1992, 1994 en 1996 respectievelijk 13%, 20% en 21% van de jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 17 jaar naar eigen zeggen in het voorgaande (school)jaar één of meer keren een wapen bij zich heeft gedragen. Een kwart van de jongeren zegt altijd een wapen bij zich te dragen, drie kwart slechts een enkele keer of alleen in het weekend. Naar verhouding dragen vier keer zoveel jongens als meisjes een wapen bij zich en is er ook meer wapenbezit onder jongeren in grote steden dan in kleine steden of op het (verstedelijkte) platteland. Verder dragen meer jongeren die spijbelen, regelmatig alcohol- en (soft) drugs gebruiken of anderen pesten een wapen bij zich. In negen van de tien gevallen betreft het steekwapens. Een echt vuurwapen wordt door 2% van de jongeren genoemd. Uit het zelfrapportage-onderzoek kan ten slotte nog worden opgemaakt dat 1% van de jongeren – allemaal jongens – zich naar eigen zeggen schuldig maakt aan het verwonden van iemand met een wapen. De meest genoemde motieven om een wapen mee te nemen zijn dat men zich dan veiliger voelt en zich in geval van nood kan verdedigen (Nijboer en Timmerman, 1992; Bol e.a., 1998). Uit de diepte-interviews blijkt eveneens dat degenen die een wapen meenemen tijdens het uitgaan dit vooral doen om zich te kunnen verdedigen. Maar een aantal respondenten blijkt ook bewust geen wapen mee te nemen, omdat ze er niet zeker van zijn dat zij zichzelf in de hand kunnen houden (Bieleman e.a., 1998).

1.6.6 Resumé

Het voorgaande overzicht van relevant Nederlands onderzoek laat diverse verbanden zien tussen typen geweldpleging, typen situaties en omstandigheden en typen persoonlijkheid van geweldplegers. De resultaten zijn echter verre van eenduidig. Nu eens gaat het over agressie, dan weer over fysiek of verbaal geweld. Soms worden verklaringen in de persoonlijkheid van de daders gezocht, soms ook zijn het vooral de omstandigheden die als verklaring worden gezien voor agressie en geweld. Alles bij elkaar genomen roepen de besproken onderzoeken meer vragen op dan ze beantwoorden. In het volgende hoofdstuk zal een theoretisch kader voor het onderzoek worden ontwikkeld waarin de begrippen agressie en geweld nauwkeuriger worden

omschreven en aan de persoonlijke en situationele aspecten van geweldpleging meer systematisch aandacht wordt besteed.

1.7 Indeling van het rapport

Nadat in het volgende hoofdstuk het theoretisch kader is beschreven, wordt in hoofdstuk 3 de opzet van het onderzoek geschetst. Daar worden tevens enkele kanttekeningen geplaatst bij de opzet en uitvoering van de dataverzameling, analyse van dossiers en interviews met daders, slachtoffers en getuigen van 'zinloos geweld'. Bovendien bevat hoofdstuk 3 een samenvatting van de opzet van deel 1 van het onderzoek.

De hoofdstukken 4, 5 en 6 hebben respectievelijk betrekking op geweld in de contexten verkeer, uitgaan en woonwijk. Zij zijn wat opbouw betreft vergelijkbaar: om te beginnen wordt steeds het verloop van de incidenten (aanloop, escalatie, afloop), de structuur van de interactie en de configuratie van de (direct en indirect) betrokkenen beschreven. Op basis van deze analyses worden binnen elke context de meest typerende vormen van geweld op straat beschreven en met een voorbeeld geïllustreerd. Ook de beweegredenen van de betrokkenen worden daarbij besproken. Ten slotte worden de motieven en achtergronden van geweldplegers aan de hand van een casus verder onderzocht.

In hoofdstuk 7 worden de bevindingen van de hoofdstukken 4, 5 en 6 naast elkaar geplaatst. De aandacht gaat in eerste instantie uit naar de overeenkomsten en verschillen wat betreft de aspecten verloop, interactie en betrokkenen partijen. Op grond van de resultaten van deze vergelijking kan een aantal geweldsscenario's worden onderscheiden. Deze geweldsscenario's blijken gebonden aan specifieke contexten.

Het afsluitende hoofdstuk 8 bevat de conclusies van het onderzoek, aangevuld met enkele beleidsaanbevelingen.

2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het literatuuronderzoek besproken en wordt een theoretische kader ontwikkeld voor het tweede deel van het onderzoek naar geweld op straat. Om te beginnen komt een aantal maatschappelijke veronderstellingen over de aard van 'zinloos geweld' aan de orde. Vervolgens wordt een aantal verklaringen voor dit type geweld besproken en wordt meer specifiek ingegaan op wetenschappelijke theorievorming over motieven van geweldplegers. Op basis van dit alles wordt het analysemodel ontwikkeld dat in het empirische deel van dit onderzoek is gebruikt en dat beoogt zoveel mogelijk recht te doen aan het handelingspatroon, het interactie- en interpretatieproces van daders en slachtoffers, het verloop van geweldsincidenten, de invloed van omgevingsfactoren en de betekenis van de context.

2.1 Maatschappelijk vigerende verklaringen voor geweld op straat

2.1.1 *Inleiding*

In de kabinetsnota 'Geweld op straat' worden als verklaring voor een toename van geweld op straat onder meer genoemd het verval van waarden en normen en de verharding en de verruwing van de samenleving, de doorgeschoten individualisering en het verlies van sociale cohesie, de toenemende sociale ongelijkheid met name in sommige (grote) steden en het ontbreken van toezicht (sociale controle). Verder is sprake van groepsdynamische processen en de reacties daarop van de overheid die het 'normafwijkend gedrag' nog versterken. Ook wordt gewezen op de risico's van overmatige alcohol- en/of drugsgebruik en wapenbezit.

De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO, 1998) zoekt een verklaring voor toenemend geweld in een 'cultuur van afzijdigheid' die is ontstaan door de grotere anonimiteit in (semi-) publieke ruimtes en door een (te) groot vertrouwen op zelfcontrole en zelfbeheersing. Het gevolg is dat mensen zich niet verantwoordelijk voelen voor het (ongewenste) gedrag van anderen of angst hebben om die verantwoordelijkheid op zich te nemen binnen maatschappelijke instituties en in de publieke ruimte. Mensen corrigeren elkaar nauwelijks en accepteren het ook niet dat anderen, omstanders en functionarissen, hen corrigeren. Er lijkt daarbij sprake van een verlaagde frustratie-tolerantiedrempel, een verstoorde balans in het omgaan met de basisregels van de samenleving door mensen die zich onvoldoende in anderen kunnen verplaatsen.

2.1.2 *Enkele maatschappelijke veronderstellingen over de aard van 'zinloos geweld'*

Ervaringen van het Landelijk Platform Tegen Geweld op straat leren dat er veel verwarring bestaat over de termen 'geweld op straat' en 'zinloos geweld'

(Buwalda, 2000). Het uitgangspunt bij dit onderzoek is het overheersende beeld van 'zinloos geweld' als een vorm van geweld dat willekeurig, eenzijdig en buitensporig is waarbij de slachtoffers voor de daders onbekenden zijn, die achteraf niet begrijpen waarom zij als slachtoffer zijn uitgekozen noch wat de dader aanleiding gaf om over te gaan tot zulk bruut geweld. Steeds is er sprake van willekeurige (onbekende) slachtoffers, futiele aanleidingen, buitensporige reacties (disproportionaliteit), onbegrijpelijke beweegredenen (geen duidelijke motieven). Ook van de context waarin 'zinloos geweld' wordt gepleegd is er een beeld waarin vooral de anonimiteit en passiviteit van omstanders (cultuur van afzijdigheid) wordt benadrukt in een publiek domein waarin 'vulkaaneilanden' van geweld zijn ontstaan.

In de volgende paragraaf wordt nagegaan in hoeverre het heersende beeld en de vigerende maatschappelijke verklaringen van 'zinloos geweld' stroken met wetenschappelijke verklaringen en steun vinden in wetenschappelijk onderzoek naar vergelijkbare vormen van (vijandige) agressie en (impulsief) geweld. Het uitgangspunt daarbij is dat er vaak gesproken wordt over 'zinloos geweld' in gevallen waar een gemakkelijk herkenbaar doel of functioneel verband ontbreekt, terwijl voorbij wordt gegaan aan "wat er precies in en met het geweld 'gezegd' wordt (Blok, 1991).

2.2 Wetenschappelijke veronderstellingen over de aard en oorzaken van 'zinloos geweld'

Eén ding is zeker: geweld is een complex, multi-dimensioneel en veelomvattend verschijnsel en eenvoudige, monocausale verklaringen of verklaringen vanuit één enkele wetenschappelijke discipline schieten noodzakelijk tekort. Structuren en processen die geweld genereren omvatten een groot aantal factoren. Oorzaken van geweld hangen samen met individuele factoren, omgevingsfactoren en algemeen maatschappelijk structuren, en processen die geweld genereren, kunnen sociologisch, psychologisch en sociaal-psychologisch worden geanalyseerd.

Sociologische theorieën geven algemene verklaringen voor de aard en omvang van criminaliteit en crimineel gedrag op maatschappelijk niveau op basis van sociale structuren en processen waarbij het accent soms meer op structurele en soms meer op culturele factoren wordt gelegd. In deze verklaringen staan de sociale achtergrondfactoren van daders en slachtoffers van geweld centraal.

Psychologische theorieën geven algemene verklaringen voor individueel gedrag waarbij het accent soms meer op persoonlijkheidskenmerken en soms meer op ontwikkelingsprocessen wordt gelegd. In deze verklaringen staan de psychologische achtergrondfactoren van daders en slachtoffers centraal.

Sociaal-psychologische theorieën geven algemene verklaringen voor individueel en groepsgedrag op basis van interacties tussen betrokkenen en situationele factoren zoals de aanwezigheid en het gedrag van omstanders, de invloed van alcoholconsumptie en de beschikbaarheid van (vuur)wapens. In deze verklaringen staan de situationele factoren centraal.

2.2.1 *Sociologische verklaringen*

Sociologische theorieën verklaren (gewelds)criminaliteit uit maatschappelijke ontwikkelingen en maatschappelijke structuren zoals de (ongelijke) verdeling van kansen en mogelijkheden. Crimineel en gewelddadig gedrag wordt verklaard uit de sociale druk waaraan mensen in een op prestaties en materieel succes ingestelde maatschappij blootstaan, meer in het bijzonder wanneer zij zich ten onrechte in hun kansen achtergesteld voelen ten opzichte van anderen die over meer mogelijkheden beschikken om vooruit te komen en succes te hebben. Onder dergelijke condities zouden sociaal achtergestelden naar ongeoorloofde middelen grijpen om, desnoods met geweld, datgene te verwerven wat op andere manieren onbereikbaar lijkt. Sociale indicatoren die op die manier een toename van geweldscriminaliteit zouden verklaren, zijn onder meer: toenemende economische ongelijkheid, sociale desorganisatie en sociale uitsluiting, alcohol- en drugsgebruik, (verboden) vuurwaponbezit en – last but not least – geografische concentraties van kansarme groepen in een omgeving met weinig sociale controle en toezicht, een illegale geleghedsstructuur. Hierin kan wetenschappelijk steun worden gezien voor de veronderstelling in de kabinetsnota 'Geweld op straat' dat een toename van het geweld samenhangt met de toenemende sociale ongelijkheid, het verlies van sociale cohesie en het ontbreken van toezicht (sociale controle) met name in sommige (grote) steden, het overmatige alcohol- en/of drugsgebruik en wapenbezit.

Voor de – nagenoeg tautologische – veronderstelling dat het verval van waarden en normen, de verharding en de verruwing van de samenleving en de doorgesloten individualisering debet zijn aan een toename van geweld op straat is steun te vinden in theorieën die een toename van geweld in het algemeen verklaren uit veranderingen in normen en waarden in de samenleving en meer specifiek uit het ontstaan van subculturen waarin geweldpleging in tussenmenselijke of groepsinteracties onderdeel is van een normatief systeem van waarden en normen dat aangeeft in welke typen sociale interactie een gewelddadige reactie wenselijk of noodzakelijk is.

Openlijke geweldpleging wordt dan gezien als het resultaat van het volgen van subculturele gedragsregels die voorschrijven hoe in bepaalde situaties en omstandigheden, bijvoorbeeld op bepaalde opmerkingen of gedragingen van anderen, dient te worden gereageerd. Het gebruik van geweld wordt dan geaccepteerd als een gerechtvaardigde manier om voor bepaalde belangen op te komen (Wolfgang en Ferracuti, 1967). Individuen zouden een sterke geneigdheid tot geweldpleging ontwikkelen louter omdat zij gesocialiseerd worden in een subcultuur waarin gewelddadig gedrag onder bepaalde omstandigheden wordt aangemoedigd en beloond. Het is een manier van reageren die in de loop van een van identificatie- en differentiële associatieprocessen wordt aangeleerd en uiteindelijk tot iemands habituele gedragsrepertoire gaat behoren. Gewelddadig gedrag is dan sociaal wenselijk gedrag dat door middel van het subculturele systeem van waarden en normen, verantwoordelijkheid en schuld wordt gereproduceerd.

In de samenleving gelden bepaalde opvattingen over persoonlijke verantwoordelijkheid, verzachtende omstandigheden en andere factoren die bepalen of iemand zich schuldig zou moeten voelen. Schuldgevoel is een

spontane reactie die door het systeem van regels wordt gefilterd; constitutieve regels die aangeven wanneer de schuld voor een gevoel van irritatie of frustratie bij een ander kan worden gelegd en regulatieve regels die aangeven wat een gepaste reactie is om een gevoel van woede te luchten.

Schuldgevoelens kunnen daders ertoe brengen voorzorgsmaatregelen te treffen of rituelen uit te voeren. Zo kunnen daders zich moed indrinken om onder invloed van alcohol hun remmingen te overwinnen en niet bij voorbaat te hoeven stilstaan bij hun gedrag. Morele bezwaren tegen het plegen van geweldsmisdrijven kunnen echter ook worden overwonnen door ter rechtvaardiging en verontschuldiging van gewelddadig gedrag te refereren aan bepaalde (subculturele) normen en waarden. Sykes en Matza (1957) hebben beschreven hoe daders hun daden proberen te rechtvaardigen: door ontkenning van de eigen verantwoordelijkheid, van een slachtoffer, van letsel, schade, of leed, door zich op overmacht te beroepen of anderen het morele recht te ontzeggen hun gedrag te veroordelen. Zulke rechtvaardigingen vergemakkelijken het plegen van geweldsmisdrijven doordat de remmende werking van schuldgevoelens ermee kan worden geneutraliseerd. Met rechtvaardigingen als "ik deed het niet met opzet, ik wist niet wat ik deed; het stelde niets voor, niemand heeft letsel opgelopen; ik ben niet begonnen, het was zijn eigen schuld; ik kon mijn vrienden niet in de steek laten, ik moest ze helpen; of, laten ze eerst naar zichzelf kijken", slagen geweldplegers er in hun schuldgevoelens te onderdrukken en zichzelf te overtuigen van de aanvaardbaarheid van hun gedrag.

In de ogen van veel buitenstaanders zijn zulke rechtvaardigingen niet meer dan drogredenen. Voor de daders zijn zij echter overtuigend omdat zij altijd wel een kern van waarheid bevatten en ze verder niet kritisch op hun geldigheid worden onderzocht. Op die manier slagen daders er meestal in zichzelf wijs te maken dat hun doen en laten gerechtvaardigd is. Naarmate schuldgevoelens worden afgezwakt of geneutraliseerd, kan geweld meer onbekommerd worden gebruikt. In een cultuur van afzijdigheid zou het geweldplegers gemakkelijk kunnen worden gemaakt verantwoordelijkheid en schuld af te schuiven en zou de kans op agressie en geweld toenemen. In een agressieve omgeving worden agressieve reacties cultureel overgedragen. Gevoelsmatig wordt agressie ervaren als een uitbarsting van woede waarvan de oorzaak aan anderen wordt toegeschreven. Wanneer mensen veelvuldig aan bedreigingen worden blootgesteld, worden dergelijke processen via terugkoppelingsmechanismen versterkt. Doordat de constitutieve en regulatieve regels zodanig worden opgerekt dat gewelddadige reacties acceptabel worden, ontstaat een agressieve en gewelddadige manier van doen die, betrekkelijk autonoom, cultureel wordt bepaald.

Sommige groepen interpreteren de regels ruim en gaan uit van veel hogere niveaus van opzettelijke leedtoevoeging als een adequate vergelding voor irritaties, provocaties, of beledigingen. Niettemin bestaan binnen subculturen individuele verschillen die sociologisch niet afdoende kunnen worden verklaard.

Sociologisch-criminologische theorieën geven slechts algemene verklaringen voor (gewelds)criminaliteit die in theorie hoger zal zijn naarmate structurele verschillen in machts-, inkomens- of andere posities groter zijn of als groter worden ervaren, naarmate culturele verschillen in de samenleving groter zijn of als groter worden ervaren en geweld cultureel meer positief wordt gewaardeerd (Hoogerwerf, 1996). Sociologisch-criminologische theorieën

kunnen echter moeilijk verklaren waarom onder vergelijkbare omstandigheden slechts bepaalde individuen geregeld geweld gebruiken, terwijl anderen zich doorgaans daarvan laten weerhouden. Om dat te verklaren zijn aanvullende (sociaal-)psychologische verklaringen nodig die deels in de persoonlijkheid(sontwikkeling) van de dader moeten worden gezocht, deels in de interactie tussen daders en slachtoffers en het verloop van de interactie en deels in de situatie en de context van het concrete geweldsincident.

2.2.2 Psychologische verklaringen

Psychologische verklaringen van geweld gaan uit van relatief permanente persoonlijkheidskenmerken die deels berusten op predisposities en deels het resultaat zijn van een ontwikkelingsproces. Lange tijd is aangenomen dat geweldpleging verband hield met het fundamentele psychologische onderscheid tussen persoonlijkheden met een introverte (geweldloze) en extroverte (gewelddadige) aanleg. Empirisch bleek een dergelijke verband tussen persoonlijkheidskenmerken en (gewelds)criminaliteit echter moeilijk aan te tonen. Meer recent is echter wel enige steun gevonden voor de veronderstelling dat geweldplegers kenmerken vertonen van een onbeheerst (*undercontrolled*) type persoonlijkheid dat bij de minste of geringste irritatie of uitdaging zo sterk geprikkeld raakt dat hij niet moeilijk anders kan reageren dan door middel van (dreiging met) fysiek geweld. Dit is het type van de habituele geweldpleger die ongevoelig, kortzichtig en non-verbaal is ingesteld en sterk neigt tot riskant, impulsief en onbeheerst gedrag. Zij verschillen daarin van plegers van geweldsmisdrijven die eerder als overbeheerst (*overcontrolled*) moeten worden beschouwd (Megargee, 1982). Zij zijn emotioneel sterk geremd en hebben grote moeite met normaal agressief gedrag. Zij zullen hun gevoelens van irritatie en frustratie in eerste instantie opkroppen en pas tot geweld overgaan nadat zij langdurig geprikkeld en tot het uiterste getergd zijn en de opgebouwde spanning zou zich ontladen in de vorm van 'explosief' geweld. Dit type behoort tot de incidentele geweldpleger.

Inmiddels is het onderscheid tussen deze twee 'syndromen' bij herhaling gevalideerd en aangetoond dat een stabiel onderscheid bestaat tussen de twee relatief onderscheiden typen van onbeheerste (*undercontrolled*) en overbeheerste (*overcontrolled*) persoonlijkheden waarbij de onbeheersten beduidend meer geweld plegen dan de overbeheersten of dan individuen met een gemiddeld niveau van zelfbeheersing. De overbeheersten pleegden slechts incidenteel geweld maar maakten zich dan wel schuldig aan de ernstigste geweldsmisdrijven.

In tegenstelling tot deze uiterst overbeheerste en onbeheerste persoonlijkheden, beschikken de meeste individuen over een gemiddelde mate van zelfbeheersing die het hen mogelijk maakt om agressief te reageren zonder meteen gewelddadig te worden. Gewelddadige impulsen worden normaal gesproken door innerlijke remmingen in toom gehouden en mensen oefenen zelfbeheersing uit om te voorkomen dat zij anderen om het minste of geringste te lijf gaan. Iemands zelfbeheersing kan echter structureel falen omdat zijn opvoeding en socialisatie op dit punt tekort is geschoten of omdat iemand van jongs af aan of in een subcultuur van gelijkgestemden heeft geleerd dat het gepast is om onder bepaalde omstandigheden (met name in groepsverband) zijn zelfbeheersing te verliezen. Maar de meeste mensen zullen slechts in uiterste gevallen geweld gebruiken wanneer zij langdurig of

in hevige mate zijn blootgesteld aan frustrerende of provocerende situaties of omstandigheden en/of wanneer zij onder invloed zijn van alcohol en/of drugs. Zij worden daarom wel situationele geweldplegers genoemd, in tegenstelling tot de eerder besproken (sub)culturele geweldplegers en de pathologische (on- of overbeheerste) geweldplegers.

Ontwikkelingspsychologische verklaringen hebben vrijwel uitsluitend betrekking op individuen die als gevolg van ontwikkelingsstoornissen onvoldoende remmingen ten aanzien van geweld hebben ontwikkeld. Een voorbeeld van een dergelijke (ontwikkelings)psychologische benadering welke specifiek is ontwikkeld om geweldpleging te verklaren is het 'tondeldoos (tinderbox) model' (Pallone en Hennessy, 1996) dat de pathologische geweldpleger ziet als het resultaat van ontwikkelingsproces waarin een oorspronkelijke gepredisponerendheid tot geweld wordt versterkt door een opeenstapeling van omgevingsinvloeden zoals hardhandige en willekeurige opvoedingsmethoden en agressief of gewelddadig ouderlijk gedrag, negatieve beïnvloeding door 'verkeerde' vrienden en vroegtijdig en overmatig gebruik van alcohol en drugs. Impulsiviteit en een gebrek aan zelfbeheersing worden deels toegeschreven biologische factoren zoals neuro-psychologische functiestoringen en deels aan omgevingsfactoren zoals een tekortschietende opvoeding in gezinsverband en op school en de negatieve invloed door zelfselectie van leeftijdsgenoten op basis van soortgelijke persoonlijkheids- en socialisatiekenmerken. Zo veronderstellen Pallone en Hennessy dat agressieve (jonge) mensen de neiging zullen hebben om een omgeving op te zoeken waarin zij hun individuele eigenschappen zoals een hoge mate van impulsiviteit het best kunnen botvieren in risicovol, ernstig delinquente en/of gewelddadig gedrag. Wanneer jongens op jeugdige leeftijd als dader en/of slachtoffer betrokken raken bij geweld wordt hun gepredisponerendheid versterkt en wanneer zij eenmaal de smaak te pakken hebben, zullen zij zichzelf vaker in situaties brengen met een gerede kans op betrokkenheid bij openlijke geweldpleging. Op die manier ontwikkelt zich chronische ernstige en/of gewelddadig gedrag in een wisselwerking tussen (sub)cultuur en persoonlijkheid waarbij de subcultuur uiteindelijk wordt weerspiegeld in bepaalde persoonlijkheidskenmerken.

Om een neiging tot gewelddadigheid te verklaren, wordt inmiddels echter niet alleen een hele reeks van risicofactoren, maar ook een toenemend aantal beschermende factoren genoemd op het niveau van het individu, van het gezin, de school, de leeftijdsgenoten, de buurt en – niet in de laatste plaats – de samenleving als geheel. Naast bepaalde positieve persoonlijkheids- en gedragskenmerken worden sterke bindingen en harmonieuze relaties als belangrijke beschermende factoren beschouwd. Aangenomen wordt dat risico- en beschermende factoren *cumulatief* de kans vergroten respectievelijk verkleinen dat iemand een geneigdheid (dispositie) ontwikkeld om in bepaalde situaties geweld te gebruiken (Loeber en Farrington, 1998; Loeber, Slot en Sergeant, 2001).

Het probleem met dergelijke ontwikkelingspsychologische verklaringen is dat zij net als de sociologische verklaringen weinig specifiek zijn en empirisch niet altijd even geheel eenduidige en consistente resultaten opleveren. Meer specifiek wordt gewelddadig gedrag wel in verband gebracht met psychopathologische persoonlijkheids- en gedragsstoornissen. Een probleem van zulke psychopathologische verklaringen is echter dat daarbij niet duidelijk is in hoeverre de verschillen die uit persoonlijkheidsonderzoek naar voren

komen werkelijk relevant zijn voor een beter begrip van de oorzaken van gewelddadig gedrag.

Sommigen concluderen daarom zelfs dat psychopathologisch onderzoek naar de oorzaken van gewelddadig gedrag volkomen zinloos is omdat geweldplegers en niet-geweldplegers uiteindelijk slechts verschillen in hun neiging tot geweldpleging (Gottfredson en Hirschi, 1990). Zij menen dat het is af te raden om verklaringen voor gewelddadig gedrag (uitsluitend) te blijven zoeken in psychologische persoonlijkheidskenmerken zoals impulsiviteit en in achtergrondkenmerken die verband houden met opvoeding, toezicht en sociale controle. Omdat zulke variabelen empirisch geen significante of slechts zwakke effecten laten zien, vragen zij zich af of de gevonden verschillen wellicht eerder tot verschillen in situaties en omstandigheden zijn te herleiden en situationele variabelen voor een verklaring van geweldpleging in het publieke domein niet veel belangrijker zijn.

Geconcludeerd kan worden dat een aantal persoonsgebonden en situationele factoren in wisselwerking als oorzaken van geweldpleging (in het algemeen) kunnen worden beschouwd. Het feit dat een bereidheid tot geweldpleging in bepaalde situaties en omstandigheden daadwerkelijk wordt omgezet in gewelddadig gedrag, pleit voor meer specifieke verklaringen waarbij naast ontwikkelingsprocessen op lange termijn ook invloeden op relatief korte termijn in beschouwing worden genomen, zoals de omstandigheden waaronder een dispositie tot geweld manifest wordt. Processen op individueel en situationeel niveau worden ten onrecht vaak buiten beschouwing gelaten, terwijl geweldpleging een aantal sociaal-psychologische (interactie)processen omvat en geweld door individuen altijd in een context van *face-to-face* interacties wordt gepleegd (Luckenbill en Doyle, 1989).

2.2.3 Sociaal-psychologische verklaringen

Om geweld te begrijpen en verklaren is het noodzakelijk om ook de opeenvolging van (inter)acties te analyseren die begint met een ontmoeten van alter en ego en die eindigt wanneer de een de ander ietsel toebrenkt. Het verloop van de interactie wordt niet alleen beïnvloed door de persoonlijkheidskenmerken en de achtergronden van de dader, maar ook door het gedrag van het slachtoffer, de waarneming van de betrokken partijen, de situatie waarin zij zich bevinden en de dynamiek van de interactie tussen dader en slachtoffer. Soms is geweld vooral het gevolg van bepaalde predisposities die personen met zich meebrengen en die in bepaalde situaties tot uitdrukking komen, maar het kan ook zijn dat geweld ontstaat doordat personen zich door omstandigheden ertoe gedwongen voelen.

Een samengaan van personen en situaties wordt wel aangeduid met het begrip '*contingent consistency*' (Toch, 1986). Hiermee wordt aangegeven dat een combinatie van dispositionele en situationele factoren verklaart waarom interacties onder omstandigheden uitlopen op fysiek geweld.

Vaak is de aanleiding futiel en de reactie excessief. Het slachtoffer begrijpt niet hoe de interactie met de dader zodanig kon escaleren dat het uitliep op ('zinloos') fysiek geweld. Wat echter in de ogen van het slachtoffer triviaal is, kan voor de dader van bijzondere betekenis zijn. Veel geweldplegers menen dat hun acties gerechtvaardigd waren omdat ze werden uitgelokt door een aanval van degene die uiteindelijk het slachtoffer werd (Katz, 1988). Zelfs

wanneer een neutrale waarnemer geen serieuze aanleiding kan constateren, moet toch nog rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat de dader zich in zijn ogen slechts verdedigde tegen een aanval die op hem was gericht. In de overgevoeligheid van daders voor beledigingen ligt een mogelijkheid om (iets meer) te begrijpen (van) wat anders alleen maar als 'zinloos geweld' kan worden beschouwd (Baumeister, 1997).

Onderzoek heeft laten zien dat geweldpleging over het algemeen de uitkomst is van gesitueerde transacties. Geweldsincidenten beginnen vaak met een 'karakter confrontatie' (Goffman, 1967), een wedstrijd waarin identiteiten in de waagschaal en persoonlijkheden op de proef worden gesteld. Onderzoek (Luckenbill, 1977; Berkowitz, 1993) laat verder zien dat vervolgens in een 'gesitueerde transactie' steevast een aantal stadia worden doorlopen. Slechts zelden wordt er meteen geweld gebruikt. Mensen beginnen meestal elkaar te beledigen of te kwetsen, gaan er vervolgens toe over om tegen elkaar te schreeuwen om pas daarna te gaan vechten. Onder omstandigheden wordt daarbij ook een (vuur)wapen gebruikt.

In het *eerste* stadium wordt de interactie meestal begonnen door een actie van het latere slachtoffer. Wat feitelijk het begin is van een confrontatie is vaak moeilijk te achterhalen. Het kan bijvoorbeeld zijn dat de ene partij de ander aanspreekt op zijn gedrag of dat beide partijen elkaar uitdagen en vervolgens proberen hun gezicht te redden. Luckenbill aanvaardt de opvatting dat een bepaalde activiteit van de een voor de ander aanleiding was om in actie te komen, maar hij beseft dat een dader ook een aanleiding tot geweld kan zoeken terwijl achteraf de verantwoordelijkheid voor een gebeurtenis grotendeels bij het slachtoffer wordt gelegd.

In het *tweede* stadium interpreteerde de dader de actie van het latere slachtoffer als persoonlijk beledigend. In sommige gevallen was het slachtoffer opzettelijk beledigend, maar het is aannemelijk dat het slachtoffer zich in andere gevallen daarvan niet bewust was. In de meeste gevallen maakte het slachtoffer een fysiek of non-verbaal gebaar waaraan de dader aanstoot nam, één of andere opmerking die als beledigend werd opgevat of weigerde het slachtoffer aan een verzoek van de dader te voldoen wat hem werd opgevat als een ontkenning van zijn vermogen of recht om gehoorzaamheid af te dwingen.

In het *derde* stadium zou de (latere) dader de overtreding van het slachtoffer kunnen verontschuldigen omdat het (latere) slachtoffer dronken, gek of een grapjas was (en vergelding daarom niet eervol zou zijn). Ook had de (latere) dader zich uit de voeten kunnen maken en interactie met het (latere) slachtoffer kunnen vermijden door zich op de andere aanwezigen te richten of door de ongepaste actie van het (latere) slachtoffer te vergelden om zodoende zijn gezicht te redden of zijn moed te tonen. Meestal gebeurt het laatste. De dader tracht zijn gezicht te redden door op zijn of haar stuk te blijven staan (en geen duimbreed toe te geven). Door de belediging te vergelden demonstreert de dader zijn woede en minachting voor het slachtoffer. In een aantal gevallen slaat de dader onmiddellijk toe, maar in de meeste gevallen daagt de dader het slachtoffer eerst uit, meestal met woorden, soms ook met daden. In het eerste geval wordt het slachtoffer voor de keus gesteld: zich te verontschuldigen of zich uit de voeten te maken, op te houden met zijn ongepaste gedrag, of zichzelf bloot te stellen aan fysiek geweld. Door met verbale of fysieke middelen terug te slaan, lijkt de dader

het slachtoffer een definitie van de situatie aan de hand te doen waarin geweld als passend wordt beschouwd. De dader plaats het slachtoffer nu in een problematische situatie: de keuze de uitdaging aan te nemen en karakter/moed te tonen, of op te houden met zijn ongepaste gedrag en zijn verontschuldiging aan te bieden of zich uit de voeten te maken en zodoende het gezicht van de dader te redden en zijn eigen reputatie op het spel te zetten.

In het *vierde* stadium heeft het slachtoffer verschillende mogelijkheden, maar vaak gaan slachtoffers op de uitdaging in en bereiken daardoor als het ware overeenstemming met de dader over de definitie van de situatie als geweldswaardig. In de meeste gevallen lijkt het slachtoffer met zijn reactie aan te geven dat geweld in de gesitueerde transactie 'passend' is. In sommige gevallen maakte de dader dit – soms ten onrechte – op uit de reactie van het slachtoffer.

Een veel voorkomend reactie van het slachtoffer is de sommaties en dreigementen van de dader naast zich neer te leggen en door te gaan met zijn, bedoeld of onbedoeld, aanstootgevende activiteiten. In sommige gevallen beantwoorden de slachtoffers de sommaties en bedreigingen van de dader door hem op soortgelijke wijze uit te dagen en daarmee impliciet openlijk geweld te accepteren als een geschikt middel om moed te tonen en het gezicht te redden. Ook komt het voor dat het slachtoffers begint met duwen en trekken of zelfs meteen terugslaat.

Geweld kan een (onbedoeld) gevolg zijn van een reeks van gebeurtenissen waarin dader(s) en slachtoffer(s) beiden of beurtelings riskant en agressief gedrag vertonen waarvoor zij ook beiden verantwoordelijk en aansprakelijk zijn. Zulke gevallen van wederzijdse provocatie lijken eerder regel dan uitzondering te zijn. Vaak is dan achteraf moeilijk vast te stellen wie er feitelijk is begonnen en waarom een woordenwisseling is uitgelopen op geweld.

Geweld laat consistente patronen zien die van persoon tot persoon kunnen variëren maar over het algemeen beperkt blijven tot een reeks van contexten, situaties en omstandigheden. Uit het onderzoek van Polk (1999) bleek dat geweld tussen onbekenden vooral plaatsvindt in permissieve omgevingen waar mensen in hun vrije tijd plezier maken of op zoek zijn naar vertier en dader en/of slachtoffer elkaar ontmoeten in de verwachting dat een ontmoeting zou kunnen uitlopen op een gewelddadige confrontatie. Toch (1986), die een groot aantal geweldplegingen analyseerde en met daders en slachtoffers sprak, heeft geprobeerd om hun gedrag te beschrijven als handelingen in een geweldsscenario. Om meer inzicht te krijgen in de dynamiek van sociale interacties die uitlopen op geweldpleging tegen personen, moet ook rekening worden gehouden met wat zich allemaal toevallig kan voordoen wanneer geweld zich eenmaal ontvouwt (Polk, 1999). Hierbij zijn situationele factoren en specifieke kenmerken van de sociale context waarin het geweld plaatsvindt, van betekenis. Maar hoe iemand in een gegeven context en situatie zal reageren, hangt uiteindelijk af van zijn predispositie en motivatie tot geweld.

2.3 Motieven van geweldplegers

Wat plegers van (gewelds)misdrijven feitelijk beweegt, wordt vaak eenvoudig verondersteld, maar niet onderzocht. Vaak wordt eenvoudig uitgegaan van bepaalde typen geweld zoals instrumenteel (intentioneel, weloverwogen, roofzuchtig) geweld tegenover expressief (boosaardig, vijandig, impulsief) geweld. Bij de eerste gaat het om doelgerichtheid en effectiviteit: wat wordt met een bepaalde handeling beoogd en bereikt?, bij de tweede om de betekenis en zingeving: wat zeggen deze handelingen, wat drukken ze uit? Sommige vormen van geweldpleging hebben met name instrumentele, andere voornamelijk expressieve kanten, maar in werkelijkheid zijn beide aspecten nauw met elkaar verweven en hebben alle gewelddadigheden potentieel 'iets te zeggen' (Blok, 1991).

Wanneer we een antwoord zoeken op de vraag wat een pleger van zinloos geweld bezielt en wat zijn motief is voor het plegen van 'zinloos geweld', dan worden we geconfronteerd met het feit dat sociaal-wetenschappelijke theorieën over motieven weinig ontwikkeld zijn. In de psychologie is het motief van de actor een van de meest problematische noties en in de criminologie wordt het motief van de dader om die reden wel een 'dirty little secret' genoemd (Jacobs en Wright, 1999). In criminologische verklaringen is het motief vaak niet meer dan een 'black box'. Een voorbeeld is het rationele-keuzeperspectief (Clarke en Cornish, 1986).

Rationele keuze

In het rationele-keuzeperspectief wordt crimineel gedrag verklaard als uitkomst van keuzegedrag. Het door de dader veronderstelde verschil tussen de eventuele kosten en baten van zijn handelen is wat hem motiveert, zelfs als het gaat om schijnbaar irrationele vormen van crimineel gedrag (Clarke en Cornish, 1985). Ook 'zinloos geweld' zou kunnen worden verklaard als de uitkomst zijn van een rationele afweging. We moeten we ons dan voorstellen dat geweldplegers in fracties van seconden ingewikkelde en afgewogen beslissingen nemen door middel van een 'algebraïsch proces' dat zo snel werkt dat men zich er niet eens van bewust is. Zonder dat de geweldpleger het zelf in de gaten heeft, zouden de netto opbrengsten van alle mogelijke reacties razendsnel doorgerekend en de voordeligste combinaties geselecteerd worden (Megargee, 1982).

Maar hoe overtuigend is het om impulsief geweld als een rationele keuze te beschouwen? Wordt daarmee niet geheel ten onrechte voorbij gegaan aan de emotionele (vijandige) en expressieve (morele) aspecten van 'zinloos geweld'?

Impulsiviteit

Uit empirisch onderzoek blijkt dat geweldplegers doorgaans impulsief reageren waarbij geweld vaak 'en passant' wordt gepleegd en het soms niet eens de bedoeling was om met een ander op de vuist te gaan, maar het 'gewoon' is gebeurd. Geweldplegers blijken over het algemeen veel temperament en weinig zelfbeheersing hebben, bij het minste of geringste razend te worden omdat zij gedrag van anderen als een aanslag op hun zelfrespect ervaren en dan furieus tegen de vermeende opponent tekeer te gaan, zonder ook maar een ogenblik stil te staan bij de eventuele gevolgen van hun gewelddadig gedrag (Berkowitz, 1986). Soms hebben de (overbeheerste) daders achteraf ook 'geen flauw idee' hoe zij bij openlijke geweldpleging betrokken raakten en hoe het zover kon komen dat zij zodanig ernstig geweld hebben gebruikt dat zij anderen ernstig letsel hebben toegebracht. Zulke 'zinloze' gedragingen lijken er door toepassing van het perspectief van een (razendsnelle en onbewuste) rationele keuze niet echt begrijpelijker op te worden. Door uit te gaan van een rationele keuze benadering wordt de rationaliteit van impulsief gedrag sterk overschat, terwijl de emotionaliteit en expressiviteit van ervan sterk worden onderschat (Scheff, 1992).

Expressiviteit

De stelselmatige onderschatting van de betekenis van emotionaliteit en expressiviteit voor het begrijpen en verklaren van menselijk gedrag weerspiegelt de stand van zaken in de sociologische handelingstheorie. Menselijk handelen wordt bij voorkeur verklaard als resultaat van een rationele keuze of het volgen van sociale normen en gedragsregels. Ook in de criminologie is weinig belangstelling voor de emotionele en expressieve aspecten van (crimineel) gedrag, terwijl juist deze aspecten voor het verklaren van verschijnselen als 'zinloos geweld' van belang lijken zijn. Zo zou het impulsieve aspect van geweld uit emoties als schuld en schaamte, woede en jaloezie kunnen worden verklaard, terwijl het expressieve aspect van geweld zou kunnen worden gezien als een poging van een geweldpleger om zijn identiteit tot uitdrukking te brengen en door anderen bevestigd te krijgen.

Morele emoties

Vanzelfsprekend zijn er uitzonderingen op de regel. In de criminologie heeft Matza (1964) bijvoorbeeld gewezen op de betekenis van emoties als verklaring voor gewelddadig gedrag. Om tot geweld over te gaan zouden niet alleen de angst- en schuldgevoelens van de dader geneutraliseerd moeten worden, maar zou ook zijn wil tot handelen een sterke impuls moeten krijgen, bijvoorbeeld door een hevige emotie. Matza stelde dat het vaak morele emoties zijn die een zo sterke impuls geven dat daders overgaan tot het gebruik van fysiek geweld.

Meer recentelijk heeft Scheff (1992) onderzoek gedaan naar de samenhang tussen emoties en fysiek geweld. Hij ziet openlijke geweldpleging als een manier om pijnlijke gevoelens van tekortschieten te compenseren en meent dat een combinatie van onderdrukte woede en schaamte een emotionele kettingreactie op gang kan brengen waarbij uitbarstingen van woede en razernij vrijwel zeker uitlopen op impulsief, explosief geweld. Op basis van dit inzicht heeft hij een theorie ontwikkeld waarin achting en respect centraal staan. Geweld is volgens deze theorie een reactie op het teleurstellen van verwachtingen ten aanzien van het betoon van achting en respect voor de identiteit van de persoon. Wanneer iemand zich schaamt omdat hij voor zijn gevoel te kijk gezet of belachelijk is gemaakt, zal hij geneigd zijn om op zo'n vernedering te reageren met geweld.

Katz (1988) redeneert langs dezelfde lijnen als Matza en Scheff maar gaat nog een stap verder. Hij stelt dat aan geweld niet alleen morele emoties ten grondslag liggen, maar dat geweldpleging zelf ook als een poging van de dader moet worden gezien om een morele uitdaging aan te gaan. Uit verklaringen van geweldplegers meent Katz te kunnen opmaken dat de 'oorzaken' die een dader voor zijn gevoel tot zijn daad 'dwingen', min of meer bewust door hemzelf worden geconstrueerd (ibid., 216).

Morele rechtvaardigingen

In een poging om dwangmatig, impulsief en volkomen zinloos crimineel gedrag te verklaren, ging Cressey (1954) er vanuit dat hun motieven niet verwijzen naar innerlijke (emotionele) drijfveren¹ die hun handelen causaal verklaren, maar naar verklaringen waarmee zij achteraf rekenschap afleggen voor hun doen en laten. Bij het motiveren van hun handelen grijpen actoren als vanzelfsprekend terug op verklaringen die cultureel beschikbaar zijn in de vorm van een 'motieenvocabulaire' (Mills, 1940). Zulke redengevingen zijn gebonden aan specifieke situaties en moeten in die morele (rechtvaardigings)context worden gezien. Volgens Cressey zijn motieven sociale constructies die het menselijk handelen indirect bepalen doordat mensen zich er 'bewust' van zijn dat zulke motiveringen hun wil tot handelen sterken. Zij voelen dan een innerlijke drang om onder omstandigheden op een bepaalde manier te reageren (Jansz, 1996). Enerzijds is die neiging individueel bepaald. Anderzijds scheppen maatschappelijke omstandigheden ook systemen van min of meer duurzame en cultureel overdraagbare predisposities d.w.z. van neigingen tot bepaalde manieren van doen en laten. Zo'n systeem van predisposities wordt gedefinieerd als habitus (Bourdieu, 1977) en kan worden omschreven als een gevoel voor verhoudingen. Een dergelijke

¹ In de psychologie is het onderzoek dat uitgaat van het traditionele begrip van motief als een innerlijke 'drijfveer' inmiddels volledig op dood spoor geraakt (Pestello and Pestello, 2000, 61).

sens pratique stelt iemand in staat de bekentenis van een situatie ogenblikkelijk te begrijpen en bijna instinctief – zelfs in het heetst van de strijd – daarop een passend antwoord te vinden. Als zodanig hebben habituele gedragsrepertoires die in concrete situaties aanleiding geven tot het volgen van geweldsscenario's het karakter van een 'tweede natuur'.

Analysemodel

Om zoveel mogelijk recht te doen aan het handelingspatroon, het interactie- en interpretatieproces van daders en slachtoffers, het verloop van geweldsincidenten, en de invloed van omgevingsfactoren en de betekenis van de context, wordt uitgegaan van een geïntegreerd model van handelingsmotivatie dat rekening houdt met:

- het aspect van handelingsvrijheid ('agency') en ruimte laat voor zowel de mogelijkheden als de beperkingen van het individuele handelen;
- het aspect van handelingsidentiteit en de dader als moreel subject beschouwt;
- het aspect van het handelingsbewustzijn dat zowel het praktisch bewustzijn van actoren omvat dat hen in staat stelt hun gedrag reflexief te sturen als het discursieve bewustzijn dat hen in staat stelt tegenover zichzelf en anderen rekenschap af te leggen van hun handelen;
- het aspect van handelingslichamelijkheid zodat ook aandacht aan de gevoelsaspecten van geweldpleging kan worden besteed en,
- het aspect van handelingscontinuïteit waarmee het habituele aspect in de vorm van scenario's, scripts en handelingsrepertoires kan worden verklaard.

2.4 Samenvatting en conclusie

Alles bij elkaar genomen geven criminologische theorieën slechts algemene verklaringen voor (gewelds)criminaliteit en crimineel gedrag, die weinig inzicht geven in de processen die in concrete gevallen leiden tot fysiek geweld tegen onbekenden. Sociologisch-criminologische theorieën geven algemene structurele en culturele verklaringen en laten in het midden waarom onder vergelijkbare omstandigheden slechts bepaalde individuen geregeld als daders en/of slachtoffer betrokken raken bij geweld op straat. Psychologisch-criminologische theorieën laten zien dat de kans op het ontwikkelen van ernstig delinquent en gewelddadig gedrag toeneemt als dader en/of slachtoffer geneigd zijn om zich onbeheerst of overbeheerst te dragen of te kampen met een opeenstapeling van elkaar versterkende risicofactoren zoals psychische problemen en gedragsproblemen in het gezin en op school, problematisch drugsgebruik, omgang met delinquente vrienden en – last but not least – betrokkenheid bij geweld. Psychologisch-criminologische kunnen niet verklaren waarom bepaalde personen in de ene situatie wél en in andere contexten geen geweld gebruiken, noch waarom iemand op een gegeven moment in een bepaalde situatie overgaat tot openlijke geweldpleging (Haen Marshall, 1998).

Om te kunnen voorspellen waar en wanneer geweld ontstaat is inzicht vereist in de noodzakelijke en voldoende voorwaarden waaronder in bepaalde situaties de interacties een stadium bereiken waarin zij uitlopen op het gebruik van geweld. Roy (2000) heeft een vergelijking gemaakt tussen een individu met een zekere mate van handelingsvrijheid en een atoom dat in

staat is om tegelijkertijd in verschillende (quantum-)toestanden te verkeren. Een dergelijke toestand (superpositie) is mogelijk maar tegelijk uiterst labiel en onder invloed van zijn omgeving wordt een atoom al gauw gedwongen deze superpositie op te geven en in één bepaalde toestand over te gaan. Welke van alle mogelijke posities dat zal zijn is nauwelijks te voorspellen. Hetzelfde geldt voor het voorspellen van waar en wanneer opgekropte woede uiteindelijk tot uitbarsting zal komen en uitlopen op fysiek geweld. Roy heeft een criminologische voorspelling van een geweldsuitbarsting vergeleken met een meteorologische voorspelling van onweer: dát het gaat onweten laat zich goed voorspellen, maar waar en wanneer de bliksem zal inslaan is onmogelijk precies aan te geven. In zijn betrekkelijke onvoorspelbaarheid is ieder concreet geval van 'zinloos geweld' met een blikseminslag te vergelijken. In dit opzicht is impulsief geweld op straat beter achteraf te begrijpen dan vooraf te voorspellen.

Voor een antwoord op de vraag waarom geweldplegers 'zinloos' geweld gebruiken en wat daarvoor hun motieven zijn, zijn we aangewezen op de beweegredenen die zij zelf geven voor hun gewelddadig gedrag. Hieruit kunnen we afleiden wat het plegen van geweld voor hen betekent en hoe zij het aan den lijve ervaren om gewelddadig te zijn. Om te begrijpen wat geweldplegers heeft bezield, moeten we als het ware in hun schoenen gaan staan en uitgaan van hun perspectief. We moeten ons proberen te verplaatsen in de wereld van de geweldpleger en ons inleven in zijn gevoelens van frustratie, verontwaardiging, angst, hoop en ambitie. Uiteindelijk moeten we er achter zien te komen hoe het voor hem voelt en wat het voor hem betekent om zich te buiten te gaan aan fysiek geweld.

In dit onderzoek zullen we aan de hand van een analyse van politiedossiers en interviews met daders, slachtoffers en getuigen eerst verschillende geweldsscenario's beschreven en nader analyseren. Uit het verloop van de interactie en de verklaringen van daders, slachtoffers en getuigen zal vervolgens worden geprobeerd om daaruit de onderliggende predisposities af te leiden waarop het script van het scenario berust (Toch, 1986). Eerst wordt nagegaan hoe de dader zijn gedrag en geweldgebruik in de gegeven context of situatie beschrijft, welke cognitieve processen (interpretaties) van invloed waren op zijn geweldgebruik, welke affectieve processen (emoties) van invloed waren op zijn geweldgebruik, hoe de respondent zijn gedrag en geweldgebruik achteraf rechtvaardigt en hoe hij zijn gedrag en geweldgebruik in de gegeven context of situatie verklaart).

Door na te gaan hoe de toedracht bij het geweldsincident wordt verteld (het narratieve aspect), wat de aanleiding en het verloop van het incident is geweest (het interactieve aspect), hoe het is waargenomen (het interpretatieve aspect), hoe het is beleefd (het affectieve aspect) en hoe erop wordt teruggezien (het reflexieve aspect), zal worden getracht te begrijpen wat hem als geweldpleger heeft bezield. Op die manier zal tevens een antwoord worden gegeven op de centrale onderzoeksvraag naar de motieven van geweldplegers en de oorzaken en achtergronden van 'zinloos geweld'.

3 Opzet van het onderzoek

In het eerste rapport (1999) is de opzet van deel 1 van het onderzoek uitvoerig uiteengezet. Het begrip 'geweld op straat' is daarin geoperationaliseerd en de keuze van de onderzoekspopulatie verantwoord. Vervolgens werden daar de kenmerken van de gegevensbronnen en de gegevensverzameling, evenals de beperkingen daarvan behandeld. In deze bespreking is eveneens kort ingegaan op de opzet voor de huidige fase 2.

In het onderhavige hoofdstuk wordt de wijze waarop het onderzoek ten behoeve van de tweede fase van het onderzoek is ingericht meer in detail behandeld. Omdat evenwel deel 2 wat gegevens(bronnen) betreft voortbouwt op fase 1, zal om te beginnen de in die fase gehanteerde onderzoeksmethode worden geresumeerd. Daarmee wordt ook het verband tussen de twee delen verhelderd.

3.1 Samenvatting onderzoeksmethode deel 1

3.1.1 *Methode van onderzoek en gegevensbronnen*

De eerste fase van het onderzoek richtte zich met name op de aard en omvang van het verschijnsel geweld op straat, alsmede op diverse kenmerken van daders en slachtoffers. Daartoe zijn de politieregio's Rotterdam-Rijnmond en IJsselland als gegevensbronnen gekozen. In deze keuze speelden de volgende overwegingen een belangrijke rol. De te verzamelen informatie diende zo representatief mogelijk te zijn voor Nederland als geheel. Dus moesten de te kiezen politieregio's van een aantal verschillende omgevingen goed weerspiegelen: grootstedelijk, randstedelijk, kenmerken van een provincie(stad) en van een landelijk gebied. Voorts moesten de regio's, gezien hun scores¹ op de items over slachtofferschap van geweld² in de Politie-monitor bevolking (1999), een redelijke afspiegeling zijn van 'hun' type regio van Nederland. Bovendien was het belangrijk dat er snel toegang zou kunnen worden verkregen tot de gegevens, gezien de beschikbare tijd.

Omdat incidenten niet als 'geweld op straat' worden geëtiketteerd in de politieregistraties moest de gewenste informatie langs indirecte weg worden verkregen. Eerst zijn alle geweldsgerelateerde incidenten in 1998 geselecteerd. Vervolgens zijn deze voorvallen stuk voor stuk bekeken. *Uitsluitend* incidenten op basis van aangiften, die zich buiten – met andere woorden, op straat – afspeelden en waarbij dader(s) en slachtoffer(s) elkaar niet of op zijn hoogst vaag (van gezicht) kennen, worden verder geanalyseerd. Van de groep incidenten die overbleven en die dus geweld op straat betreffen zijn diverse gegevens vastgelegd:³ incidentinformatie, kenmerken van

¹ Gemiddelde en range.

² Slachtofferschapniveau van bedreiging en mishandeling.

³ Op basis van de aangiften.

verdachten en slachtoffers, de gebruikte 'geweldsmiddelen', de mate waarin er sprake was van disproportionaliteit, alcohol- en/of drugsgebruik, en opgelopen letsel. Voorts zijn er gegevens verzameld over de aanleiding voor het voorval, zowel vanuit het gezichtspunt van de daders als van de slachtoffers.

De genoemde disproportionaliteit wordt onder andere bepaald door de verhouding aantal daders – aantal slachtoffers, de weerbaarheid van het slachtoffer en het eventuele gebruik van wapens; ook is deze afhankelijk van de mate waarin de beschrijving in de aangifte tot de conclusie leidt dat er kennelijk zonder aanleiding geweld is gebruikt.⁴

3.1.2 Gegevensverzameling

De eerste selectie van geweldsgerelateerde voorvallen in de politieregio IJsselland in 1998 leverde uiteindelijk – dat wil zeggen na het verwijderen van foutief gecodeerde incidenten in het registratiesysteem⁵ – 1.730 incidenten van geweld op; 776 meldingen en 954 aangiften.

Na het doorlopen van de tweede serie criteria (zie het voorgaande) bleven er 365 aangiften van gevallen van geweld op straat over, ruim een derde van het totaal aan aangiften van geweld (38,3%).⁶ De gegevens uit IJsselland vormen dus geen steekproef, maar de totale populatie van incidenten van geweld op straat in 1998.

In Rotterdam-Rijnmond resulteerde de eerste schifting in 6.045 geweldsincidenten in 1998. Om de gegevensverzameling in de beide regio's tijdig te kunnen afronden werd uit deze 6.045 voorvallen een 50-procentssteekproef getrokken (3.023 incidenten). Na de controle op foute invoer bleven er daarvan 2.369 over. Daarvan waren er 1.981 gebaseerd op aangiften. Na het tweede filter resteerden er 603 aangiften van incidenten van geweld op straat, ongeveer een derde van alle aangiften in de steekproef uit Rotterdam-Rijnmond (30,4%).

De trechtervorm die resulteert uit de gehanteerde filtermethode is schematisch weergegeven in de tabellen 2 en 3.⁷

Tabel 2: Aantal en filterproces incidenten van geweld (op straat) in IJsselland in 1998

IJsselland incidenten van geweld	1998 aantal
bruto populatie ruis (geen geweld)	1.963 233

⁴ Deze afweging wordt gemaakt door de codeur die de betreffende aangifte analyseert.

⁵ In dit geval incidenten met een 'geweldsgerelateerde incidentcode' (zie het eerste rapport) die bij nalezing geen geweldsincident bleken te zijn.

⁶ Van de 776 meldingen inzake geweld betrof een kwart (26% ofwel 199 meldingen) geweld op straat.

⁷ De uiteenlopende verhouding meldingen-aangiften in de middelste kolom van de tabellen is een gevolg van het feit dat de eerste selectie van geweldsincidenten in Rotterdam-Rijnmond geschiedde op basis van wetsartikelen, en die in IJsselland aan de hand van de incidentcodes die in het politie 'bedrijfsprocessensysteem' (BPS) gehanteerd.

netto populatie	1.730	<i>waarvan</i>	aantal	%			
		meldingen	776	44,9%			
		aangiften	954	55,1%	<i>waarvan</i>	aantal	%
					geweld op straat	365	38,3%

In IJsselland betreft het alle incidenten van geweld in 1998

Tabel 3: Steekproef en filterproces incidenten van geweld (op straat) in Rotterdam-Rijnmond in 1998

Rotterdam-Rijnmond incidenten van geweld	1998	aantal					
bruto steekproef ruis (geen geweld)	3.023	654					
netto steekproef	2.369	<i>waarvan</i>	aantal	%			
		incidenten zonder aangifte	388	16,4%			
		incidenten met aangifte	1.981	83,6%	<i>waarvan</i>	aantal	%
					geweld op straat	603	30,4%

In Rotterdam-Rijnmond betreft het een 50-procentssteekproef uit de incidenten van geweld in 1998

3.1.3 Beperkingen en representativiteit

De betrouwbaarheid van de gegevens die werden verkregen tijdens het eerste deel van het onderzoek is op een aantal manieren gecontroleerd.⁸ Daaruit blijkt dat de verzamelde gegevens van voldoende kwaliteit zijn om verantwoord mee aan de slag te kunnen. Voor de betreffende regio's zijn de verzamelde gegevens zeker representatief, ook al is niet met zekerheid te

⁸ Zie het eerste rapport.

zeggen in hoeverre de paar geconstateerde tekortkomingen de kwaliteit van de dataset (negatief) hebben beïnvloed. Zoals gezegd was het doel de te onderzoeken regio's zó te kiezen dat zij ook in breder perspectief, dat wil zeggen met betrekking tot de situatie in andere politieregio's, de nodige representativiteit zouden bezitten. Gesteld mag worden dit laatste waarschijnlijk ook het geval is, zeker waar het gaat om de kenmerken van de verschillende vormen van geweld op straat tussen onbekenden.

3.2 Onderzoeksmethode deel 2

Eén van de bevindingen van deel 1 van het onderzoek luidde dat geweld op straat tegen onbekenden hoofdzakelijk in drie contexten voorkomt, en wel in de woonwijk (35% van de incidenten), het verkeer (24%) en de uitgaanscentra (19%).

In de volgende paragrafen wordt eerst de selectiemethode inzake de verder te bestuderen casus voor de tweede fase van het onderzoek uiteengezet. Daarbij wordt in eerste instantie voortgebouwd op de in fase 1 van het onderzoek verkregen verzameling van voorvallen van geweld op straat. Tevens wordt aandacht besteed aan de wijze waarop de nog extra te verzamelen informatie onderzoeksmateriaal verkregen is.

3.2.1 Selectie van nader te bestuderen dossiers

Zoals reeds in de opzet voor de eerste fase van dit onderzoek is aangegeven,⁹ worden de gegevens voor het tweede deel verzameld door middel van uitvoerige(r) dossieranalyse en aanvullende interviews met personen die als dader, slachtoffer dan wel getuige betrokken waren bij de in het kader van fase 1 bestudeerde geweldsincidenten. Als basismateriaal fungeert derhalve de verzameling van 968 voorvallen van die in het kader van fase 1 van het onderzoek in de beide politieregio's (IJsselland en Rotterdam-Rijnmond) werd verkregen. Uit deze 968 casus worden de incidenten gelicht die aan de volgende drie voorwaarden voldoen:

- 1 De dader(s) is/zijn bij de politie bekend.
- 2 Er is sprake van een bovengemiddelde disproportionaliteit (zie paragraaf 3.1.1).
- 3 Het incident vond plaats in één van de drie belangrijkste sociale contexten (woonwijk, verkeer, uitgaan).

Het aantal incidenten van geweld op straat dat aan elk van deze voorwaarden voldoet beliep 138, waarvan 80 uit de politieregio Rotterdam-Rijnmond en 58 uit IJsselland. Van deze 138 voorvallen zijn 63 dossiers (46%) geselecteerd voor nadere bestudering: 21 binnen elk van de drie belangrijkste sociale contexten.

⁹ Zie het eerste rapport.

Aan de selectiemethode van de nader te bestuderen 63 geweldsincidenten lagen de volgende gedachten ten grondslag:

- 1 Ruim drie kwart van de geweldsincidenten speelt zich af in drie contexten, te weten in woonwijken, het verkeer en uitgaanscentra. Om binnen de mogelijkheden van dit onderzoek een adequaat beeld te krijgen van de motieven en achtergronden van disproportioneel geweld, worden binnen elk van deze drie contexten circa 21 casus geselecteerd. De overige contexten worden om efficiëntieredenen buiten beschouwing gelaten.
- 2 Wel wordt rekening gehouden met de verhouding tussen de totale aantallen geweldsincidenten in de politieregio's Rotterdam-Rijnmond en IJsselland. Overeenkomstig de verhouding tussen het totale aantal aangiften van geweld op straat tegen (on)bekenden in Rotterdam-Rijnmond en IJsselland, namelijk circa 2 tegen 1,¹⁰ komen van elk van de per context geselecteerde 21 casus er 14 uit Rotterdam-Rijnmond en 7 uit IJsselland. Mochten er in een regio onvoldoende incidenten zijn die voldoen aan de drie voorwaarden dan worden deze aangevuld met casus uit de andere regio.
- 3 Wat betreft de geplande interviews ligt de prioriteit bij de daders. De reden daarvoor is dat het verhaal van het slachtoffer en/of de getuigen veelal reeds uitvoerig is opgenomen in de processen-verbaal. Bij verklaringen van daders is dat veelal minder het geval. Daarom is het, met het oog op de beantwoording van de onderzoeksvragen, met name van belang in ieder geval met de daders te spreken. Deze moet dus bij de politie bekend zijn.
- 4 De casus worden geselecteerd uit de verzameling incidenten die qua disproportionaliteit boven de gemiddelde score (van 2,6) uitkomen. De gedachte daarachter is dat incidenten waarbij sprake was van disproportioneel geweld het begrip 'zinloos geweld' zoals dat in de samenleving wordt gebezigd het dichtst benaderen.

In het eerste rapport is eveneens aandacht besteed aan de dader-slachtoffercombinaties die voorkwamen bij de bestudeerde geweldsincidenten. Deze combinaties worden in dit tweede deel niet als afzonderlijk selectie criterium gehanteerd. Dit omdat de krachtsverhouding tussen dader(s) en slachtoffer(s) is gebruikt bij de beoordeling van de mate van disproportionaliteit en derhalve reeds in de disproportionaliteitsscore (als selectie criterium) is verdisconteerd (zie paragraaf 3.1.1).

In tabel 4 is het effect van de besproken overwegingen op de resulterende selectie van casus zichtbaar. Duidelijk is dat met name de uitgaanscontext qua verdeling nogal afwijkt van de beoogde verdeling. Dit is een gevolg van het feit dat wij in de politieregio Rotterdam-Rijnmond slechts over 9 uitgaansincidenten beschikken.

Tabel 4: Verdeling van de geselecteerde casus over politieregio's en contexten

context	aantal incidenten
---------	-------------------

¹⁰ Respectievelijk 603 en 365 incidenten.

	Rotterdam-Rijnmond	IJsselland	totaal
verkeer	16	5	21
uitgaan	9	12	21
woonwijk	16	5	21
totaal	41	22	63

De eerste stap na de selectie van de 63 casus behelsde het samenstellen van de dossiers van deze geweldsincidenten. Dit is in overleg en samenwerking met de betrokken politieregio's plaatselijk gebeurd. De zogenaamde 'zaaksdossiers' omvatten alle beschikbare relevante documenten; het gaat hier dus om door de politie verzamelde informatie. Vervolgens zijn de dossiers eveneens ter plekke, dat wil zeggen op de politiebureaus, geanalyseerd. Daarbij zijn de voornaamste incidentgegevens aan de hand van een codeboek vastgelegd; tevens is een beknopte beschrijving van het voorval opgesteld. Deze beschrijving omvat zowel een chronologische reconstructie door de onderzoekmedewerker op basis van de dossierinformatie, als een weergave van het verloop van het incident door dader(s), getuige(n) en slachtoffer(s).

3.2.2 *Materiaalverzameling: procedure en inhoudelijke aspecten*

Het volgende doel was de bij de geselecteerde voorvallen betrokken personen te interviewen. Het streven was om bij 21 van de 63 incidenten (33%) gesprekken met twee bij het voorval betrokken personen te realiseren. Onder deze twee betrokkenen diende – met het oog op de onderzoeksvragen – *in ieder geval* de (hoofd)dader te zijn. De tweede betrokkene kan een slachtoffer dan wel getuige betreffen. In totaal werd dus gemikt op het uitvoeren van 42 interviews.

In de volgende secties wordt uitgelegd op welke manier de respondenten zijn benaderd voor een interview en hoeveel interviews dit heeft opgeleverd. Eveneens wordt de inhoud en de structuur van de interviews behandeld.

Interviews: procedure benadering respondenten en respons

Op het moment dat de personalia en juiste adresgegevens¹¹ van de bij de geweldsvorvallen betrokkenen voorhanden waren, zijn deze personen benaderd voor een interview. Volgens wettelijke voorschriften dient dit schriftelijk te geschieden en wel door de instantie die beschikt over de persoonsgegevens, in dit geval de politie. Kortom, in dit geval heeft de regiopolitie de betrokkenen een – door het onderzoeksteam opgestelde – benaderingsbrief gestuurd. Deze brief bevatte tevens een aanbevelingsbrief van de korpschef van de politieregio. De aangeschrevenen dienen eveneens schriftelijk, via een bij deze brief ingesloten antwoordstrook en retour-envelop, te kennen te geven dat zij medewerking willen verlenen aan een interview. Pas dan mogen zij door een medewerker van het onderzoeksteam worden benaderd voor een interview.

Het zal duidelijk zijn dat het risico op non-respons bij deze procedure bijzonder groot is. Daarom is de politie verzocht en bereid gevonden om,

¹¹ Om de huidige adresgegevens te achterhalen (de betreffende incidenten dateren immers uit 1998) zijn deze voor alle te benaderen betrokkenen nagelopen in de gemeentelijke adresbestanden.

indien er 2 weken na het verzenden van de benaderingsbrief nog geen reactie is van de aangezochte persoon, telefonisch contact met hem op te nemen. Dit om te informeren of de brief is aangekomen en of hij (alsnog) wil meewerken aan een interview.¹² Echter: ook wanneer een betrokkene telefonisch instemt dient hij de ingevulde antwoordstrook eerst te hebben geretourneerd alvorens hij feitelijk benaderd mag worden voor het interview.

Omwille van de tijd en gezien de verwachte hoge non-respons is besloten terzake van alle bij de 63 voorvallen van geweld op straat tegelijkertijd drie betrokkenen aan te schrijven: de (hoofd)dader, een/het slachtoffer en een/de getuige (voorzover voorhanden). Dit om het gevaar van aanzienlijk tijdverlies te bezweren. Immers, indien in eerste instantie slechts van 21 incidenten (het streefgetal) de betrokkenen zouden worden benaderd, is het zeer waarschijnlijk dat de respons te gering zou uitvallen. In dat geval zouden er opnieuw benaderingsbrieven moeten worden verzonden, ditmaal naar bij de resterende incidenten betrokken daders, slachtoffers en getuigen. Dit zou veel tijdverlies opleveren.

Aan de nu gehanteerde methodiek kleeft echter wel een nadeel. Verhoudingsgewijs levert deze namelijk veel positieve reacties op van slachtoffers en getuigen. Dit vormt een probleem omdat het in veel gevallen gaat om slachtoffers en getuigen van geweldsincidenten waarvan de dader niet bereid is gebleken om aan een interview medewerking te verlenen. En zoals boven aangegeven was het uitgangspunt dat interviews slechts worden gehouden terzake van incidenten waarvan de dader bereid aan een gesprek mee te doen. In dit verband zijn de volgende twee beslissingen genomen:

- 1 Alle betrokkenen die positief gereageerd hebben op het verzoek om medewerking worden geïnterviewd. Dat betekent dat voor een aanzienlijk aantal incidenten slechts informatie van een slachtoffer of een getuige voorhanden is.¹³ De laatstgenoemde informatie wordt met name gebruikt om extra perspectief te verkrijgen met betrekking tot het procesverloop van geweldsincidenten.
- 2 In de interviews met de slachtoffers van incidenten waarbij sprake was van 'diffuus' dader-slachtofferschap¹⁴ wordt op dit specifieke gegeven – dat het huidige slachtoffer tijdens het betreffende voorval ook als dader had kunnen figureren of als zodanig geëtiketteerd had kunnen worden – enig accent gelegd. Anders gezegd, in deze gevallen is expliciet nagegaan in welke mate het slachtoffer daderkenmerken tentoonspreidt. Immers, bij dit type incidenten is het slachtoffer formeel weliswaar niet 'de' dader maar wel degelijk een actief betrokken *pleger* van geweld op straat.

De volgende cijfers illustreren het effect van de gekozen werkwijze: in totaal zijn 142 benaderingsbrieven verstuurd, aan 53 daders, 51 slachtoffers en 38 getuigen. Dat er niet 189 brieven zijn uitgegaan (één dader, slachtoffer en getuige voor elk van de geselecteerde 63 incidenten) is verklaarbaar uit het

¹² Uiteraard alleen in die gevallen waarin de betreffende politiefunctionaris deze werkwijze opportuun beschouwt.

¹³ Zulke 'losse' slachtoffers en getuigen zijn aan de hand van iets beknoptere aandachts-puntenlijsten geïnterviewd.

¹⁴ Bij diffuus dader-slachtofferschap hebben we te maken met personen die betrokken raken bij geweld op straat en waarvan pas na afloop gezegd kan worden wie dader en wie slachtoffer is. Beide partijen zoeken de confrontatie, of gaan deze in ieder geval niet uit de weg.

gegeven dat niet ieder incident getuigen kent en in een klein aantal gevallen het adres van de betrokkene niet achterhaald kon worden in de gemeentelijke adresbestanden. In één geval betrof het een psychiatrische patiënt die in het kader van dit onderzoek niet benaderd mocht worden.

Na ontvangst van de retourenveloppen én na afloop van de telefonische belronde kon uiteindelijk met 8 van de benaderde daders een interview worden gerealiseerd. Bij de slachtoffers en getuigen waren dit er respectievelijk 16 en 15. Het gemiddelde responspercentage is daarmee 27%. Overigens bleef de verhouding tussen de politieregio's behouden wat betreft de verdeling van de gerealiseerde interviews: 26 in Rotterdam-Rijnmond tegen 13 in IJsselland. Eén en ander is weergegeven in tabel 5.

Tabel 5: Verdeling van de gerealiseerde interviews per politieregio

interviews met	aantal gerealiseerde interviews		
	Rotterdam-Rijnmond	IJsselland	totaal
echte daders	4	4	8
'diffuse' dader/slachtoffers	3	1	4
echte slachtoffers	11	1	12
getuigen	8	7	15
totaal	26	13	39

De diffuse incidenten meegerekend levert dit dan een totaal van 4 voorvallen op inzake waarvan met twee betrokkenen is gesproken. Twee daarvan betroffen een combinatie van een 'echte' dader en een getuige. De andere twee betroffen een slachtoffer en een getuige, alsmede een diffuus dader/slachtoffer plus een getuige. Met betrekking tot 31 incidenten is slechts met één dader, slachtoffer dan wel getuige gesproken (zie tabel 6).

Tabel 6: Verdeling van de gerealiseerde interviews per incident

geïnterviewden per incident	aantal gerealiseerde interviews		
	Rotterdam-Rijnmond	IJsselland	totaal
alleen 'losse' echte dader	4	2	6
alleen 'los' diffuus dader/slachtoffer	2	1	3
alleen 'los' slachtoffer	10	1	11
alleen 'losse' getuigen	6	5	11
echte dader + echt slachtoffer	--	--	--
echte dader + getuige	--	2	2
echt slachtoffer + getuige	1	--	1
diffuus dader/slachtoffer + echt slachtoffer	--	--	--
diffuus dader/slachtoffer + getuige	1	--	1
totaal	24	11	35

Omdat het aantal gerealiseerde daderinterviews zo laag uitviel is de politieregio's verzocht voor de incidenten waar sprake was van meerdere daders, de overige daders van die incidenten te benaderen. Deze tweede ronde leverde uiteindelijk slechts drie extra daderinterviews op; al deze daders waren betrokken bij één woonwijkincident in de politieregio Rotterdam-Rijnmond.

Interviews: structuur en inhoud

Vaak staan mensen op het moment zelf niet of nauwelijks stil bij de drijfveren voor hun handelen. Bij onbezonnen, impulsief ('ontladings') geweld lijkt dit haast per definitie het geval. Geweldplegers kunnen dan pas achteraf stil staan bij de vraag waarom zij geweld hebben gebruikt. Mensen kunnen dan redenen voor hun handelen bedenken waaraan zij op het moment zelf niet hebben gedacht, maar die achteraf voor hen (en mogelijk ook voor anderen) een voldoende verklaring (motivering) geven voor hun gedrag. In veel gevallen zal die verklaring tevens een verontschuldiging zijn of een rechtvaardiging achteraf voor wat eerder is misdaan. In hoeverre de door een dader afgelegde verklaring over de beweegredenen voor zijn handelen ook een oorzakelijke verklaring biedt voor zijn gedrag is een vraag die later nog aan de orde komt.

Op dit moment kan worden gesteld dat het uitgangspunt bij dit onderzoek moet worden gekozen in een benadering vanuit een handelingsperspectief waarin de betekenissen die daders zelf aan hun handelen geven, centraal staan. Het verhalende of narratieve (zie paragraaf 2.4) interview is geïndiceerd voor onderzoek waarin het erom gaat om de ervaringen van mensen door hun eigen betekenisstelsel te begrijpen en vooral wanneer het daarbij gaat om zaken die raken aan iemands gevoel van eigenwaarde en identiteit en dat is blijkens het literatuuronderzoek vaak het geval. De beginselen van het narratieve interview waarin de associaties meer een emotionele dan een cognitieve logica volgen, vergroten de kans op een waarheidsgetrouw relaas en een completer beeld van het gebeurde (al bieden zij daarvoor geen garantie). Naarmate het verloop van de interviews sterker wordt bepaald door de betekenissen die respondenten zelf aan de gebeurtenissen geven, zullen er echter minder overeenkomsten in (de structuur van) de interviews zijn.

Om toch zoveel mogelijk vergelijkbare onderzoeksgegevens te verzamelen, is bij elk interview gebruik gemaakt van een vooraf opgestelde lijst van gespreksonderwerpen (zie bijlage). Feitelijk zijn de belangrijkste onderwerpen in alle – of althans de meeste – interviews ter sprake geweest en zij zullen in de analyse worden gebruikt om na te gaan of en in hoeverre er verbanden bestaan tussen bepaalde motieven, eigenschappen van de situatie en kenmerken van de respondent.

Voorafgaand aan het interview hebben de interviewers globaal kennis genomen van de aard en kenmerken van het geweldsincident naar aanleiding waarvan het huidige gesprek plaatsvindt. Dit om te kunnen beoordelen of de interviewer en de betrokkene het over hetzelfde incident hebben. Bovendien hebben zij in het kader van dit onderzoek een op dit project toegesneden interviewtraining gevolgd.

De interviews hebben ruwweg de volgende vorm:

- 1 De betrokkene (dader dan wel slachtoffer en/of (andere) getuige) wordt verzocht zijn verhaal over het gebeurde te vertellen.

- 2 Nadat de betrokkene dit heeft afgerond, worden het ontstaan, het verloop en de afloop van het incident voorval chronologisch opgesplitst en gefaseerd besproken. De aandachtspuntenlijst vormt bij deze stapsgewijze bespreking het belangrijkste houvast.
- 3 Bij elke chronologische stap wordt nagevraagd zo nauwkeurig mogelijk te beschrijven hoe het incident verliep; verder wordt getracht het waarom van de toedracht te achterhalen.
- 4 Wanneer het incident is doorgesproken komt de 'geweldsgeschiedenis' van de betrokkene aan de orde. In het kort zal worden nagegaan hoe vaak de betrokkene al eerder betrokken is geweest bij geweldsincidenten in het algemeen en bij (dis-)proportioneel geweld op straat in het bijzonder. Besproken wordt hoe de respondent zich bij die eerdere voorvallen heeft gevoeld en hoe hij zich heeft gedragen.

Interviews met *daders* en, waar van toepassing, slachtoffers in 'diffuse' incidenten, worden afgesloten met de volgende onderwerpen:

- 5 Hoe beoordeelt de dader achteraf zijn optreden in de betreffende casus? (heeft hij spijt, zou hij anders hebben willen handelen e.d.)
- 6 Hoe ervaart de dader het toebrengen van letsel aan anderen (hoe ernstig vindt hij dat en hoe gemakkelijk doet hij dat?). Zijn er bijvoorbeeld situaties en omstandigheden die geweld tegen personen onvermijdelijk, noodzakelijk, gerechtvaardigd of zelfs aantrekkelijk maken? En waarom?

3.2.3 *Beperkingen en representativiteit*

De analyses en bevindingen van het tweede gedeelte van het onderzoek zijn gebaseerd op twee gegevensbronnen, te weten zaaksdossiers en interviews. De 63 zaaksdossiers bestaan uit 21 dossiers uit de contexten woonwijk, verkeer en uitgaan. Dit betekent dat de gevonden verhouding tussen de mate waarin incidenten in de drie contexten bleken voor te komen is losgelaten.¹⁵ Daarvoor is gekozen opdat elk van de drie contexten voldoende voorvallen zou tellen om uitspraken over te kunnen doen. Binnen elk van de groepen van 21 incidenten is wel zoveel mogelijk de (politieregio)verhouding 2:1 gehandhaafd. Met andere woorden, iedere groep is in principe opgebouwd uit 14 incidenten van geweld op straat uit de politieregio Rotterdam-Rijnmond en 7 uit de politieregio IJsselland. Zoals uit tabel 4 kan worden opgemaakt is dit met uitzondering van de uitgaanscontext redelijk gelukt. In de laatstgenoemde context is de verhouding Rotterdam-Rijnmond versus IJsselland evenwel 3:4. Desalniettemin kan men al met al stellen dat uitspraken die zijn gebaseerd op (de informatie uit) de zaaksdossiers met enige voorzichtigheid gegeneraliseerd mogen worden. In de volgende paragraaf zullen we overigens zien dat de definitieve verdeling van de incidenten uit de twee politieregio's over de contexten uiteindelijk nog licht is gewijzigd.

Voor de interviews moeten ten aanzien van de generaliseerbaarheid van de bevindingen extra nuances worden aangebracht. Zoals uiteengezet is slechts een beperkt aantal interviews gerealiseerd (zie tabellen 5 en 6). Daar komt bij dat juist onder de belangrijkste categorie betrokkenen – de *daders* – de animo

¹⁵ In het eerste deel bleek dat woonwijk 35% van alle incidenten van geweld op straat omvatte, verkeer 24% en uitgaan 19%.

om mee te werken tot medewerking bijzonder gering bleek. Terzake van de laatste groep konden niet meer dan acht interviews worden gerealiseerd. Daarnaast beschikken wij over een schriftelijke verklaring van een dader die wel wilde meewerken maar niet persoonlijk wilde worden ondervraagd over het incident in kwestie.

Een eerste constatering bij de gerealiseerde interviews is dat het aantal gerealiseerde interviews vrij ver verwijderd is van het beoogde aantal van 21 interviews. Om tot een groter aantal dader-interviews te komen, is in eerste instantie geprobeerd om slachtoffers te interviewen die betrokken waren bij incidenten met een diffuus dader-slachtofferschap, d.w.z. gevallen van geweldpleging waarbij vooraf niet vaststond of wie daarbij als dader of als slachtoffer uit de bus zouden komen.

De bestudering van oorspronkelijke motieven van geweldplegers zouden dergelijke respondenten vermoedelijk goed bruikbaar zijn, ook al zouden hun verklaringen en rechtvaardigingen achteraf wellicht iets anders kunnen zijn dan in duidelijk gevallen van eenzijdige geweldpleging.

In de praktijk bleek echter dat ook in gevallen waarin er op papier sprake leek van diffuus dader-slachtofferschap, bij nader inzien toch vaak duidelijke verschillen in daders en slachtoffers waren. Interviews met slachtoffers konden meestal niet als aanvullende dader-interviews worden beschouwd.

Een tweede constatering is dat bijna de helft van de daders zich onheus bejegend heeft gevoeld of zich althans niet heeft kunnen vinden in de officiële interpretatie van hetgeen er destijds is gebeurd. Andere daders ontkennen niet maar hebben weinig moeite met wat zij de ander hebben aangedaan. Twee daders zeggen zich bij de feiten neer te leggen. Maar slechts één van hen heeft er echt spijt van en schaamt zich diep. Uit één en ander zou kunnen worden afgeleid dat bij de respons sprake is geweest van een zelfselectie-effect. Waarschijnlijk waren de meeste respondenten bereid tot een interview omdat zij graag nog een keer hun verhaal wilden vertellen en zodoende wellicht enige erkenning hoopten te krijgen voor hun kant van de zaak.¹⁶

Een derde constatering is dat een interview met een dader van typisch uitgaansgeweld ontbreekt. Hooguit zou een interview met een portier van een discotheek als een voorbeeld van diffuus slachtofferschap van uitgaansgeweld kunnen worden gezien. Gelet op het beperkte aantal gerealiseerde dader-interviews en het ontbreken van een bruikbaar dader-interview in de context van het uitgaan, is de gedachte ontstaan om behalve diffuse dader-slachtoffers ook getuigen te interviewen over hun gewelds-ervaringen als slachtoffer en zomogelijk ook als dader. De literatuur over interventies door omstanders geeft aanleiding tot het vermoeden dat getuigen/toeschouwers meer dan gemiddeld (incidentele) geweldplegers zijn. Mogelijk zou hierdoor tevens enige compensatie kunnen worden gevonden voor het vermoedelijke (zelf)selectie-effect bij de geïnterviewde daders. Maar ook deze poging om binnen de gekozen onderzoeksopzet het aantal dader-interviews uit te breiden, heeft weinig resultaat opgeleverd. Een interview met een getuige transformeerde als vanzelf in een interview met een dader in een incident waarbij geweld tegen een politieman werd gebruikt. Samengevat is de daderinterview-informatie afkomstig van slechts een kleine groep respondenten. Daar komt bij dat het hier waarschijnlijk ook nog de

¹⁶ Of dit verklaart waarom er nauwelijks plegers van uitgaansgeweld hebben gerepondeerd, is niet duidelijk.

minst 'ernstige' groep betreft. De consequentie is dat, hoewel de interviews veel inzicht verschaffen in de denk- en redeneertrant van de daders (en de slachtoffers), deze informatie door het geringe aantal respondenten geen algemene geldingskracht heeft. Maar al blijft zij illustratief, zij heeft wel degelijk indicatieve waarde voor bijvoorbeeld het relatieve belang van situationele -, persoonsgebonden – en mogelijk andere factoren.

3.2.4 *Herverdeling van de incidenten*

De in paragraaf 3.2.1 en tabel 4 geschetste verdeling van 21 casus per context is tot stand gekomen op basis van de gegevens die in de eerste fase van het onderzoek zijn verzameld. Op grond van die informatie zijn alle geweldsincidenten immers toegewezen aan een context. Zoals in het voorgaande uiteengezet zijn in het kader van deel 2 van het onderzoek extra gegevens terzake de 63 geselecteerde casus verzameld. De analyse van deze extra informatie heeft tot twee belangrijke aanpassingen geleid:

- 1 Bij drie incidenten (twee uit Rotterdam-Rijnmond en één uit IJsselland) bleek er sprake van een relationele component: dader en slachtoffer kenden elkaar.¹⁷ Omdat deze incidenten niet voldoen aan het criterium dat dader en slachtoffer elkaar slechts vaag (van naam of gezicht) mogen kennen zijn zij uit de steekproef verwijderd. Zodoende blijven er 60 casus over voor analyse in dit deel van het onderzoek. Het vervallen deze drie incidenten betekent dat ook één gerealiseerd interview uitvalt, namelijk een interview met een slachtoffer uit de politieregio Rotterdam-Rijnmond.
- 2 Bij een aantal casus bleek dat de aanleiding in een andere context ligt dan oorspronkelijk – dat wil zeggen op grond van de gegevens die ons in deel 1 van het onderzoek ter beschikking stonden – gedacht. Het komt bijvoorbeeld voor dat een incident zich weliswaar in een woonwijk afspeelt, maar dat de aanleiding in het uitgaansleven ligt. Met andere woorden, het betreft dus eigenlijk een uitgaansincident dat zich manifesteert in de buurtcontext. In totaal veranderen naar aanleiding van door de extra informatie verkregen nieuwe perspectieven op de incidenten 7 van de resterende 60 casus van context:
 - 2 incidenten verschuiven van wijk naar uitgaan (één van IJsselland en één van Rotterdam-Rijnmond);
 - 1 incidenten verschuift van uitgaan naar wijk (IJsselland);
 - 4 incidenten verschuiven van verkeer naar wijk (één van IJsselland en drie van Rotterdam-Rijnmond).

Deze wijzigingen resulteren in de in tabel 7 weergegeven definitieve verdeling van incidenten over contexten. De verkeerscontext telt nu 16 incidenten, de wijkcontext en de context uitgaan ieder 22. Het totaal aantal incidenten is nu zoals gezegd 60. De beoogde verhouding van 2:1 (incidenten uit Rotterdam-Rijnmond versus die uit IJsselland) blijft gehandhaafd, wanneer we het totaal beschouwen. Binnen de contexten is het beeld anders. Slechts in de wijkcontext komt die daar nog in de buurt. In de context uitgaan is de verhouding 1:1 en in het verkeer circa 4:1.

¹⁷ De casus uit Rotterdam-Rijnmond betroffen één wijk- en één uitgaansincident. Het IJssellandse voorval was een wijkincident.

De gevolgen van deze wijzigingen voor de representativiteit van de uitkomsten zijn betrekkelijk gering. In de vorige paragraaf is gesteld dat uitspraken die op grond van (de informatie uit) de zaaksdossiers voorzichtig gegeneraliseerd mogen worden. Wanneer we de verdeling van casus uit de twee regio's over de contexten in tabel 7 leggen naast die in tabel 4, dan wordt duidelijk dat de veranderingen met name effect hebben gehad op de context verkeer. Beschikten we oorspronkelijk over 21 verkeersincidenten, waarvan 16 uit de politieregio Rotterdam-Rijnmond en 5 uit IJsselland (tabel 4), in de definitieve verdeling zijn er 16 verkeersincidenten over, 13 uit Rotterdam-Rijnmond en 3 uit IJsselland. Dit alles impliceert dat bij een eventuele generalisatie van de onderzoeksresultaten op grond van de zaaksdossiers extra omzichtigheid betracht moet worden.

Tabel 7: Definitieve verdeling en verhoudingen van de geselecteerde casus over politieregio's en contexten

context	aantal incidenten		
	Rotterdam-Rijnmond	IJsselland	totaal
verkeer	13	3	16
uitgaan	10	12	22
woonwijk	16	6	22
totaal	39	21	60

3.3 Analysemethoden: consistentie en contextualiteit

Enkele uitzonderingen daar gelaten, hebben criminologen zich over het algemeen weinig bekommerd om verklaringen ('accounts') die delinquenten zelf geven voor hun delict. Eén van de redenen hiervoor is dat de geldigheid van dergelijke verklaringen in twijfel wordt getrokken. Zo zouden delinquenten hun uitspraken vaak bewust verdraaien om hun gedragingen te rechtvaardigen, terwijl onderzoekers hun eigen interpretaties vaak ongehinderd de vrije loop te laten. Maar ook in het gewone spraakgebruik zijn de grenslijnen tussen 'beweegredenen' en 'motieven' onscherp en wat mensen zeggen valt niet noodzakelijk samen met wat zij denken, voelen en doen. Mensen zijn ook niet altijd bereid om te vertellen waarom zij iets hebben gedaan als zij de werkelijke beweegredenen voor hun gedrag al zouden kennen en onder woorden kunnen brengen. Uiteraard zullen er onnauwkeurigheden in verklaringen sluipen als gevolg van geheugenverlies. Maar ook passen mensen hun herinneringen bijvoorbeeld op verschillende manieren aan door ze meer in overeenstemming te brengen met hun opvattingen en overtuigingen. Het probleem is dat onderzoekers meestal niet kunnen uitmaken in hoeverre de werkelijke gang van zaken door betrokkenen bewust of onbewust wordt verdraaid.

Ondanks deze bezwaren is de aandacht voor redengevingen door delinquenten recentelijk toegenomen; niet in de laatste plaats dankzij een herlevende belangstelling voor het keuze-element in de betrokkenheid bij criminaliteit (Cornish and Clarke, 1986) en een toenemende kritiek op deterministische verklaringen van crimineel gedrag (Katz, 1988; Matza,

1964). Ook de belangstelling voor het slachtofferverhaal is sterk toegenomen (Wachs, 1988; Boutellier, 1993). Kortom, de overtuiging groeit dat de persoonlijke zienswijzen van betrokkenen belangrijke aanknopingspunten kunnen bieden voor theorie en beleid.

3.3.1 *Dossieronderzoek en interviews met daders en slachtoffers*

Een onderzoek dat in opdracht van het Britse Home Office is uitgevoerd door het Centre for Criminological Research van de University of Oxford geeft enig inzicht in de consistentie van verklaringen van daders en slachtoffers van geweldpleging tegen personen (Morrison, 1993). In dit onderzoek werden verklaringen van daders en slachtoffers in interviews en processen-verbaal uit 1990 van geweldsmisdrijven (mishandeling, beroving, inbraak, openlijke geweldpleging en aanranding) waarbij letsel was ontstaan, vergeleken. Daaruit bleek dat naarmate waarnemingen van betrokkenen beter controleerbaar waren, er minder overeenstemming was dan over zaken die meer op intuïtie en herinnering berusten. Over het algemeen waren de meeste daders en slachtoffers het eens over de locatie (83%), wie er bij de confrontatie betrokken waren (82%) en of het letsel was veroorzaakt door een wapen (84%). Minder overeenstemming was er over het motief (45%) van de dader, het effect van alcohol op zijn gedrag (65%), het aantal omstanders (64%) en de manier waarop zij reageerden op het incident (43%). Nog minder overeenstemming was er over de invloed van *peers* op het gedrag van de dader (26%).

Waar dader en slachtoffer het vaak eens waren over het feit dat er aan het gebeurde een woordenwisseling vooraf was gegaan, bestond over de inhoud en de bedoeling daarvan ernstig verschil van mening of anders wel over de manier waarop en de toon waarin iets was gezegd. Waarvan de één zei het als vriendelijk en beleefd te hebben bedoeld, daarvan zei de ander het als agressief te hebben ervaren. Over de bedoeling van gezichtsuitdrukkingen of gebaren bestonden soortgelijke 'misverstanden' waarbij slachtoffers het optreden van daders als bedreigend of beledigend hadden ervaren. Omgekeerd waren er maar weinig slachtoffers die rekening hielden met de mogelijkheid dat hun doen en laten door de dader als bedreigend of beledigend was beschouwd. De meeste slachtoffers zeiden nog steeds niet te begrijpen wat voor de dader de aanleiding was geweest om over te gaan tot het gebruik van geweld. In die zin bleven zij slachtoffers van 'zinloos geweld'.

3.3.2 *Verhalen over de toedracht*

Uit psychologisch onderzoek blijkt dat verschillende processen tot dergelijke vertekeningen in verklaringen van betrokkenen kunnen leiden. Wanneer daders, slachtoffers en omstanders van geweldsmisdrijven over de toedracht spreken, blijken zij daarvan verschillende versies te geven. In experimenteel onderzoek stelden Baumeister e.a. (1990) vast dat er beduidende verschillen optreden tussen de verklaringen die daders en slachtoffers afleggen over een bepaald incident waarbij zij waren betrokken. Aangezien het niet mogelijk was precies aan te geven op welke punten en in welke mate zulke verschillen optraden en wie de waarheid het dichtst benaderde,¹⁸ werd een vervolgstudie

¹⁸ Een van de redenen hiervoor was dat de verhalen van daders en slachtoffers geen betrekking hadden op een en het zelfde incident.

gedaan (Stillwell en Baumeister, 1997) waarbij daders en slachtoffers situaties moesten navertellen waarin zij door het gedrag van anderen woedend waren geworden of anderen door hun eigen gedrag woedend hadden gemaakt. De resultaten van deze studie tonen aan dat slachtoffers in hun weergave van de gang van zaken even onnauwkeurig zijn als daders. Voor de gangbare opvatting dat daders hun verhalen verdraaien en slachtoffers getrouw de waarheid vertellen, vonden Stillwell en Baumeister geen steun. Zij vonden dat daders en slachtoffers even selectief zijn in hun relaas. Daders en slachtoffers hebben elk hun eigen belangen en motieven om bij het vertellen van de toedracht bepaalde details weg te laten en andere te benadrukken of 'uit te vergroten'. Stillwell en Baumeister gaan ervan uit dat mensen kant en klare voorstellingen hebben van dader- en slachtofferscripts waarop als vanzelf wordt teruggegrepen zodra er verslag moet worden gedaan over wat er precies is voorgevallen. Zij veronderstellen dat dergelijke scripts daders en slachtoffers motiveren om hun verhalen op een voor hen gunstige manier te kleuren. Voor daders gaat het er in de eerste plaats om hun verantwoordelijkheid voor ernstige vergrijpen te verminderen door nadruk te leggen op zaken die hen in een gunstig daglicht zetten of althans als verzachtende omstandigheden kunnen worden aangevoerd en feiten die hen in een kwaad daglicht zetten over het hoofd te zien. Zo zullen zij bijvoorbeeld sterk benadrukken dat zij zich bij het slachtoffer hebben verontschuldigd, waarna over het letsel of de schade van het slachtoffer luchtig wordt afgedaan. Sommige daders waren zelfs van mening dat zij volkomen in hun recht stonden en dat de woedende reacties van de slachtoffers volstrekt onredelijk waren. Vergeleken met slachtoffers die het gedrag van de daders vrijwel nooit gerechtvaardigd vonden en hun eigen boze reactie altijd terecht, zaten er in bijna de helft van de verklaringen van de daders aanwijzingen dat zij ook zelf van mening waren dat hun handelen niet juist was. Er waren er ook die spijt betuigden en de boze reacties van de slachtoffers konden billijken.

Waar daders vaak iets provocerends aanwezen in het gedrag van de slachtoffers, gaven de slachtoffers er in hun verklaringen vrijwel nooit blijk van dat zij zelf wellicht iets zouden kunnen hebben bijgedragen aan de totstandkoming van een incident. Ook merkten zij vrijwel nooit op dat daders verontschuldiging aanboden. Stillwell en Baumeister vonden dat slachtoffers in hun verhalen eenzijdig de nadruk leggen op de uitsluitende verantwoordelijkheid van de dader en de blijvende negatieve gevolgen, zoals voortdurende woede en onherstelbare schade. Waar daders het gebeurde als een op zichzelf staand incident beschouwden zonder blijvende negatieve gevolgen, bleven de slachtoffers vasthouden aan een gevoel van verlies en rouw om daarmee hun aanspraak of medelijden en steun te vergroten.

3.3.3 *Analyse van motieven*

Uit het onderzoek van Stillwell en Baumeister bleek dat het incident voor de meeste slachtoffers ook na lange tijd nog wordt ervaren als een onverklaarbare ('zinloze') gebeurtenis. Omstandigheden die het handelen van de dader enigszins begrijpelijk zouden kunnen maken, worden over het algemeen miskend. En als een slachtoffer al iets van de bedoelingen van de dader meende te begrijpen, dan zagen zij het gedrag van de dader vaak als bewust kwetsend of wreed. Waar slachtoffers het gedrag van de daders doorgaans als onbegrijpelijk of zinloos beschouwden, wisten de meeste daders hun gedrag heel goed te motiveren. In verreweg de meeste gevallen verklaarden daders

hun gedrag achteraf als uit de hand gelopen door externe factoren waaraan zij niets konden doen, bijvoorbeeld omdat zij onder invloed waren van drank en/of drugs. In feite waren slechts enkele daders niet in staat om aan te geven waarom zij in de betreffende situatie zo impulsief hadden gereageerd. Maar hoe serieus moeten hun verklaringen worden genomen?

Wat respondenten in de interviews over zichzelf en hun gedrag te vertellen hebben, kent diverse lagen van betekenis en is daarom niet altijd onmiddellijk doorzichtig. Maar aangezien we geen andere betere toegang tot hun ervaringen hebben, rest ons slechts het analyseren van de verwoordingen die mensen van hun belevingen kunnen geven. Om te achterhalen wat respondenten precies onder woorden proberen te brengen en daarbij zoveel mogelijk recht te doen aan alle facetten van verhalen, is een interpretatieve analyse vereist met als uitgangspunt dat er in elk geval enig verband is – hoe onduidelijk op het eerste gezicht misschien ook – tussen de ervaringen van mensen en hun duistere en vaak tegenstrijdige verwoordingen daarvan (Hollway en Jefferson, 2000).

Het doel van zo'n analyse bij dit onderzoek is in de eerste plaats te begrijpen wat iemand heeft bezielde om in een bepaalde situatie op straat tegen onbekenden geweld te gebruiken. Verder kan aan de hand van de analyse van de dader-interviews worden nagegaan welke van de theorieën die in het literatuuronderzoek aan de orde zijn gekomen, meer of minder plausibel zijn als verklaring voor geweld op straat. Deze werkwijze is dus zowel theoriegestuurd als empirisch gefundeerd. Doordat niet alleen naar uitspraken wordt gezocht die bepaalde veronderstellingen ondersteunen maar ook naar afwijkende gevallen en gegevens die daarmee in strijd lijken te zijn, wordt een interpretatie bovendien 'robuust'. Het is niet uitgesloten dat andere interpretaties denkbaar zijn, maar die kunnen aan de hand van de beschikbare gegevens worden getoetst. Door na te gaan in hoeverre bepaalde interpretaties voor andere onderzoekers en niet in de laatste plaats ook voor de lezer 'herkenbaar' zijn, kunnen die interpretaties worden gevalideerd.

3.3.4 *Werkwijze dossieranalyse*

Het merendeel van de dossiers omvat diverse processen-verbaal.¹⁹ Vrijwel alle dossiers bevatten een proces-verbaal (pv) van aangifte (vaak aangevuld met pv's van aanhouding en confrontatie) en vanzelfsprekend de pv's van het verhoor van de verdachten en de getuigen. Daarmee omvat het dossier een reeks persoonlijke verklaringen over het geweldsincident gezien vanuit de invalshoeken van het/de slachtoffer(s), dader(s) en getuige(n). Dit wordt aangevuld de 'objectieve' feiten zoals opgetekend door de verbalisant. De dossiers lenen zich vooral voor het verkrijgen van inzicht in de toedracht van het geweldsincident. Verklaringen voor het tentoongespreide gedrag moeten indirect worden verkregen en kunnen bijvoorbeeld worden gedistilleerd uit de beschrijvingen van de incidenten door getuigen.

Eerst zijn aan de hand van de persoonlijke verklaringen de aanloop, escalatie en afloop van het geweldsincident geanalyseerd met gebruikmaking van

¹⁹ Pv-aangifte, pv-extra verklaringen aangevers, pv-algemeen, pv-bevinding, pv-aanhouding, pv-confrontatie, pv-verhoor verdachten, pv-verhoor getuigen, pv-inverzekeringstelling, pv-inbeslagname, pv-afstandsverklaring, pv-Raad van de Kinderbescherming.

speciale software.²⁰ Daders, slachtoffers en getuigen krijgen daarbij ieder een eigen tijdsbalk waarop hun waarnemingen chronologisch worden vastgelegd en de momenten van de (directe) aanleiding en van de escalatie worden gemarkeerd. In de meeste gevallen bleek het mogelijk een betrekkelijk volledig beeld van de incidenten te krijgen. Vervolgens is aan de hand van de tijdsbalken vastgesteld waar partijen onderling overeenkwamen en verschilden in hun versies van de toedracht.

In deze analyse zien we ruwweg drie mogelijkheden. Partijen zijn het in grote lijnen geheel met elkaar eens over het verloop van het geweldsincident, partijen zijn het in essentie eens maar markeren een andere gebeurtenis als het beginpunt van de confrontatie, of partijen verschillen fundamenteel in hun weergave van de toedracht en het verloop van het incident. Zulke verschillen tussen de incidentbeschrijvingen van de diverse betrokkenen zijn deels verklaarbaar omdat alle partijen de neiging hebben om hun waarnemingen als dader of slachtoffer selectief te presenteren. Hun weergave van het verloop van de interactie is er dan mede op gericht om de eigen rol als dader of slachtoffer in een sociaal wenselijke richting bij te stellen. Bij de verklaringen van getuigen is dit in mindere mate het geval al moet daarbij wel een onderscheid worden gemaakt tussen bekende en onbekende getuigen. Bekende getuigen zijn personen die dader en/of slachtoffer kennen (familie, vrienden, partner, buurtbewoners). Onbekende getuigen zijn toevallige omstanders die getuige waren van een incident en daarover een verklaring hebben afgelegd. Onbekende, maar soms ook bekende, getuigen kunnen op kritische wijze het gedrag van een of beide partijen becommentariëren. Hun ooggetuigeverslagen bevatten vaak waardevolle informatie over de toedracht en het verloop van een confrontatie en bieden soms ook aanknopingspunten om de motieven van geweldplegers te achterhalen.

3.3.5 *Werkwijze interviews*

Uit het ruwe materiaal van de interviews zijn minstens drie soorten bruikbaar materiaal te halen: beschrijvingen, rechtvaardigingen en verklaringen. Van deze drie soorten materiaal zijn de beschrijvingen van de situatie voor de analyse van de motieven het minst interessant. Beschrijvingen van de gebeurtenissen door de daders kunnen wel eventueel aanvullend worden betrokken bij de analyse van de toedracht op basis van het proces-verbaal en de verhoren door de politie.

Voor de analyse van motieven zijn vooral de passages in de interviews belangrijk waarin de respondenten in verhaalvorm over hun ervaringen praten. Zij volgen daarbij doorgaans een bepaalde verhaallijn die – onderbroken door (evaluatieve) opmerkingen bijvoorbeeld over de (emotionele) beleving van de gebeurtenis – doorgaans uitloopt uit op een pointe.

Van de verhalen die de respondenten vertelden is een lijst gemaakt waarbij elk verhaal kort is samengevat en met een kernbegrip of kernachtig citaat is aangegeven wat voor de respondent de clou was van het verhaal. In de analyse van dergelijke verhalen komen achtereenvolgens de volgende aspecten van de interviews aan de orde: hoe is het incident verteld? (het narratieve aspect), hoe is het gebeurd? (het interactieve aspect), hoe is het waargenomen? (het interpretatieve aspect) hoe is het beleefd? (het affectieve

²⁰ Te weten het programma 'Notebook', dat onder meer door de CRI wordt gebruikt.

aspect). Door op deze aspecten in te gaan is geprobeerd antwoord te krijgen op de volgende vragen:

- Hoe beschrijft de respondent zijn gedrag en geweldgebruik in de gegeven context of situatie?
- Hoe rechtvaardigt de respondent zijn gedrag en geweldgebruik in de gegeven context of situatie?
- Hoe verklaart de respondent zijn gedrag en geweldgebruik in de gegeven context of situatie?
- Welke cognitieve processen (interpretaties) waren van invloed op zijn geweldgebruik?
- Welke affectieve processen (emoties) waren van invloed op zijn geweldgebruik?

Om zoveel mogelijk recht te doen aan de betekenissen die zowel unieke als collectief gedeelde (sociale) kenmerken hebben, is gezocht naar een manier van analyse waarmee de complexiteit van de unieke verhalen van mensen geen geweld wordt aangedaan. Na de eerste inventarisatie van de verhalen is aan de hand van een lijst van de verklaringen en rechtvaardigingen die de respondent heeft gegeven nagegaan wat daarmee wordt gezegd over de motieven om geweld te gebruiken en hoe de verklaringen en rechtvaardigingen van de dader in termen van zijn motieven kunnen worden geïnterpreteerd. Met rechtvaardigingen kunnen daders hun gedrag enerzijds rationaliseren (en hun schuldgevoelens neutraliseren), maar anderzijds ook uitleggen wat voor anderen misschien onbegrijpelijk is. Rechtvaardigingen zijn argumenten waarmee de respondent ten overstaan van de interviewer in discussie gaat met een veronderstelde openbare mening. Interessant is de vraag wat daarbij zijn agenda is. Waar zit hij mee? Op welke punten veronderstelt of verwacht hij kritiek? Wat moet hij verdedigen en wat moet hij uitleggen en waarom? Respondenten hebben vaak een verborgen agenda voor het interview. Een mogelijkheid is dat zij daarmee willen bereiken dat wij hen als persoon op een bepaalde manier zullen gaan zien. Bij de beoordeling van rechtvaardigingen en verklaringen dienen de mogelijkheden en beperkingen van de interviewsituatie en de relatie tussen interviewer en respondent (reflexief) bij de analyse te worden betrokken. Het zich min of meer waarheidsgetrouw herinneren van een gebeurtenis is niet iets dat uitsluitend door een individu zelf tot stand wordt gebracht, maar dat voortvloeit uit de intersubjectieve omstandigheden waarin het verhaal door de respondent wordt verteld. Gebeurtenissen en ervaringen worden niet alleen intersubjectief en discursief, maar deels ook biografisch verwerkt. Het geheugen werkt biografisch omdat vroegere gebeurtenissen in het licht van latere gebeurtenissen steeds weer opnieuw worden geherinterpreteerd en er derhalve geen pure versie van de oorspronkelijk gebeurtenis mogelijk is. Om na te gaan in hoeverre de beschrijvingen, rechtvaardigingen en verklaringen van de respondent, evenals zijn interpretaties en emoties samenhangen met situationele, culturele en biografische factoren, is een inventarisatie gemaakt van alle andere verhalen die de respondenten tijdens het interview hebben verteld als toelichting op of naar aanleiding van het gebeurde. Vervolgens ging het opnieuw om de vraag in hoeverre ook deze verhalen in termen van motieven kunnen worden geïnterpreteerd.

3.4 Samenvatting

Deel twee van dit onderzoek bouwt qua onderzoeksmethodiek voort op het in het eerste deel gelegde fundament. Op basis van de bevinding uit de eerste fase dat de contexten woonwijk, verkeer en uitgaan de voornaamste leveranciers van incidenten van geweld op straat zijn, fungeren voorvallen uit deze contexten als uitgangspunt voor het tweede onderzoeksdeel. Daaruit zijn weer de casus geselecteerd waarvan de dader(s) bij de politie bekend is/zijn én waarbij sprake is van een bovengemiddelde disproportionaliteit van het geweld. Deze schifting resulteerde in 138 geweldsincidenten. Van deze voorvallen zijn 63 dossiers (46%) geselecteerd voor nadere bestudering: 21 binnen elk van de drie belangrijkste sociale contexten. Binnen iedere groep van 21 incidenten is voorzover mogelijk de verhouding 2:1 aangehouden wat betreft de politieregio's Rotterdam-Rijnmond en IJsselland.

Van de 63 incidenten zijn met hulp van de betrokken politieregio's vervolgens dossiers samengesteld. Daarna zijn deze 'zaaksdossiers' geanalyseerd, waarbij de voornaamste incidentgegevens zijn vastgelegd en beschreven. Eén en ander omvat een chronologische reconstructie en een beeld van het verloop van het incident door de ogen van de betrokken dader(s), getuige(n) en slachtoffer(s).

In een volgende stap zijn de betrokken personen geïnterviewd. Het doel was om bij 21 van de 63 incidenten (33%) gesprekken met *twee* bij het voorval betrokken personen te realiseren: *in ieder geval* de (hoofd)dader en verder een slachtoffer dan wel getuige. Gemikt werd dus op 42 interviews.

Alle bij de 63 geweldsvoorvallen betrokken personen zijn tegelijkertijd door de regiopolitie aangeschreven voor medewerking aan een interview. Deze mailing (142 benaderingsbrieven), inclusief telefonisch nabellen, leverde ten slotte 39 gerealiseerde interviews op: 8 met daders, 16 met slachtoffers en 15 met getuigen. Het gemiddelde responspercentage is daarmee 27%. De bereidheid tot medewerking van daders liet – niet geheel onverwacht – sterk te wensen over. Daarom is de politieregio's verzocht voor de incidenten waarbij meer dan één dader was betrokken, de overige daders te benaderen. Deze tweede ronde leverde uiteindelijk slechts drie extra daderinterviews op; deze waren allen betrokken bij één woonwijkincident in de politieregio Rotterdam-Rijnmond.

De extra dossier- en de interviewinformatie resulteerde in enkele wijzigingen. Drie casus kwamen te vervallen omdat de dader en het slachtoffer elkaar bleken te kennen. Daardoor voldeden zij niet langer aan onze criteriaselectie. Daarmee viel ook één slachtofferinterview uit. Terzake van 7 van de 60 overblijvende incidenten leverde de aanvullende informatie dusdanig nieuwe perspectieven op wat betreft de context waarin de aanleiding zich voordeed dat besloten is deze incidenten onder een andere context te plaatsen. Dat resulteerde in een nieuwe verdeling van aantallen en de verdeling van de casus per context. In de definitieve verdeling telt de context verkeer 16 incidenten, en de wijk en het uitgaan beide 22. De verhouding van 2:1 wat betreft de aantallen incidenten uit Rotterdam-Rijnmond en IJsselland is alleen voor het totaal aan casus overeind gebleven.

Binnen de wijkcontext is de verhouding in de wijkcontext 2½:1. In de context uitgaan is de verhouding 1:1 en in het verkeer circa 4:1.

Inzake vier geweldsincidenten zijn twee betrokkenen geïnterviewd. Twee van deze interviewcombinaties betroffen een combinatie van een 'echte' dader en een getuige. De andere twee betroffen een slachtoffer en een getuige, alsmede een diffuus dader/slachtoffer (een slachtoffer dat in het betreffende incident ook als daders hadden kunnen figureren of als zodanig geëtiketteerd had kunnen worden) plus een getuige. Met betrekking tot 32 incidenten kon slechts met één dader, slachtoffer of getuige worden gesproken.

De interviews zijn uitgevoerd op basis van een aandachtspuntenlijst. Om te beginnen doet de betrokkene zijn verhaal over het gebeurde. Daarna komen de toedracht en het begin, het verloop en de afloop van het voorval chronologisch opgesplitst en gefaseerd aan de orde. Dan is de 'geweldsgeschiedenis' van de betrokkene aan de beurt. De afsluitende fase van het daderinterview omvat thema's zoals de beoordeling achteraf door de dader van zijn optreden en de attitude van de dader ten aanzien van het toebrengen van letsel aan anderen.

Al met al moet worden geconcludeerd dat met name het realiseren van de interviews bijzonder veel moeite heeft gekost en – overigens niet onverwacht – betrekkelijk weinig succes opleverde. Dit geldt met name de in het kader van dit onderzoek belangrijkste groep betrokkenen, de daders. Wat betreft de representativiteit van de bevindingen luidt de slotsom dat uitspraken die zijn gebaseerd op (de informatie uit) de zaaksdossiers met de nodige behoedzaamheid generaliseerbaar zijn. De dader-interviews verschaffen weliswaar veel inzicht in hun denkwijzen, maar door hun geringe aantal hebben deze bevindingen geen algemene geldingskracht. Niettemin geven zij wel indicaties voor bijvoorbeeld het relatieve belang van situationele -, persoonsgebonden – en mogelijk andere factoren.

Het feit dat de in het kader van de tweede onderzoeksfase verzamelde extra informatie leidde tot een contextuele hercategorisering van een aantal incidenten laat zien dat het wat dit betreft risicovol is blind te varen op de louter informatie uit de zaaksdossiers. Incidenten van geweld op straat blijken qua ontstaan en escalatie in veel gevallen tamelijk complex; aan die complexiteit doen de dossiers niet altijd recht. Dit is overigens geen verwijt; bedacht moet worden dat die dossiers immers niet worden aangelegd met het oog op onderzoek als het onderhavige.

4 Verkeersgeweld

In dit hoofdstuk worden de incidenten van geweld op straat die zich voordeden in de verkeerscontext nader bestudeerd. Van verkeersgerelateerd geweld is sprake wanneer de agressie zich in het verkeer op de openbare weg afspeelt. Het kan daarbij gaan om een bewust agressieve actie van een weggebruiker of om een agressieve reactie op een onbedoelde, maar als agressief ervaren actie, bijvoorbeeld per ongeluk een verkeersfout maken zoals het niet verlenen van voorrang en daardoor anderen hinderen of in gevaar brengen.

Achtereenvolgens komen – met de onderzoeksvragen in het achterhoofd – in dit hoofdstuk de volgende onderwerpen aan de orde:

- aanleiding tot verkeersgeweld;
- verloop van verkeersgeweld: aanloop, escalatie, afloop;
- richting van de interactie bij verkeersgeweld;
- dader-slachtofferconfiguraties bij verkeersgeweld;
- omstanders bij verkeersgeweld;
- motieven en achtergronden van daders;
- situationele kenmerken en overige factoren van invloed.

Tijdens de analyse bleek al vrij snel dat enkele de incidenten zich weliswaar in de context verkeer manifesteerden, maar dat hun oorsprong of aanleiding eigenlijk in een andere context lag.¹ Dit fenomeen doet zich ook voor in de contexten uitgaan en woonwijk (respectievelijk de hoofdstukken 5 en 6). In totaal beschikken we binnen de context verkeer over 16 incidenten waarvan de aanleiding verkeersgerelateerd.²

4.1 Aanleiding tot verkeersgeweld

Asociaal verkeersgedrag vormt aanleiding nummer één voor verkeersgeweld.³ Daders, maar verrassenderwijs ook slachtoffers staan daarmee vaak aan de basis van een conflict. Onder asociaal verkeersgedrag vallen allereerst bewust gemaakte verkeersovertredingen. De bromfietser bijvoorbeeld die met hoge snelheid over het trottoir rijdt en een passerende wandelaar, die hier een opmerking over maakt, enkele rake klappen geeft. Of de vijf auto's die met hoge snelheid en luid toeterend over een viaduct rijden. Als iemand in gebaar duidelijk maakt welk IQ hij deze automobilisten toedeelt, komt dat hem op een paar rake klappen te staan. Asociaal is ook de neiging van sommige automobilisten om medeweggebruikers niet de mogelijkheid te geven waar nodig in te voegen en – de andere kant – automobilisten die 'ongezien'

¹ Zie paragraaf 3.2.4

² Drie van de IJssellandse zaken en 13 uit Rotterdam-Rijnmond.

³ Bij elf incidenten vormt asociaal verkeersgedrag directe aanleiding voor verkeersgeweld.

invoegen. In dit geval geldt dat de asociale verkeersdeelnemer in woord en gedrag geen of onvoldoende rekening houdt met de medeweggebruiker.

Onbewuste verkeersovertredingen van slachtoffers, maar wellicht ook van daders, vormen aanleiding nummer twee voor verkeersgeweld.⁴ In tegenstelling tot voorgaande categorie aanleidingen is hier sprake van 'geen opzet'. De fietser die zich bijvoorbeeld niet bewust is van de irritatie van een bromfietser die niet kan passeren. Meer algemeen is het blokkeren van een openbare weg bijvoorbeeld strikt genomen een verkeersovertreding, maar meestal wordt een dergelijk tijdelijk oponthoud door wachtende automobilisten voor lief genomen. Zeker als het gaat om het oppikken of afzetten van bejaarden of gehandicapten, de aflevering van een bestelling e.d. Maar het zijn de uitzonderingen die de regel bevestigen. In vier gevallen is dit voldoende aanleiding voor verkeersgeweld.

Wie en vooral wat nu precies de aanleiding is voor verkeersgeweld blijkt een kwestie van interpunctie.⁵ Bewust of onbewust kiezen dader en slachtoffer ieder hun eigen aanleiding in een keten van acties en reactie. Een voorbeeld:

Een 28-jarige jongen rijdt met zijn scooter tussen een jongen en een meisje door. De twee weten ternauwernood uit elkaar te springen en daarbij komt een van hen pijnlijk in aanraking met de spiegel. Deze raakt beschadigd. In plaats van zijn excuses aan te bieden claimt dader dat de schade vergoed moet worden.

Het slachtoffer ziet als aanleiding voor het latere geweld dat de jongen op de scooter hem aanrijdt. De dader noemt als aanleiding voor het geweld het feit dat het slachtoffer weigert de schade te betalen. Tekenend is in dit verband dat de dader rustig op de politie wacht. Dit wijst er op dat hij zich volledig in zijn recht voelt staan.

Dat dader en slachtoffer ieder een ander vertrekpunt nemen als directe aanleiding tot een incident is waarschijnlijk een belangrijke verklaring voor de aanloop (en deels de escalatie) van een incident. Het is bovendien belangrijk omdat daarmee tevens duidelijk wordt dat een deel van de daders zichzelf maar zeer ten dele als zodanig percipieert. Ze hebben weliswaar bijgedragen tot de escalatie van het conflict, maar het slachtoffer heeft hierin eveneens een substantieel aandeel gehad.

We kunnen concluderen dat verkeersgeweld praktisch altijd te herleiden is naar een echte aanleiding. Tegelijkertijd is echter ook duidelijk dat het hier aanleidingen betreft die in het overgrote deel van de gevallen niet tot verkeersgeweld leiden. In het merendeel van de gevallen wachten automobi-

⁴ Bij vijf incidenten ligt een onbewuste verkeersovertreding aan de basis van verkeersgeweld.

⁵ Verschil in interpunctie blijkt de belangrijkste bron van miscommunicatie/conflicten tussen personen (Laing, 1978). Klassiek is het voorbeeld uit de gezinstherapie/relatetherapie waarbij een echtpaar na jaren conflicten besluit een laatste poging te wagen hun relatie te herstellen. De therapeut wordt geconfronteerd met een echtpaar waarvan de man teveel drinkt omdat zijn vrouw zo aan z'n hoofd zeurt en de vrouw op haar beurt zegt dat ze hem constant op de huid moet zitten omdat hij anders teveel drinkt. Beide partijen kiezen uit een reeks van acties en reacties een ander startpunt voor hun handelen.

listen (al dan niet met ergernis) tot de weg weer vrij is. En normaliter wordt iemand die zich asociaal gedraagt in het verkeer zo veel mogelijk gemeden. Dit impliceert dat er verder gekeken moet worden naar de rol van dader (en wellicht die van slachtoffer) en het interactieproces.

4.2 Verloop van het geweldsproces

In deze paragraaf gaan we dieper in op het verloop van het ontstane conflict. De chronologische invalshoek fungeert daarbij als uitgangspunt. Uit de analyse blijkt dat de ontwikkeling van aanleiding tot volslagen incident bij alle verkeersincidenten één continu proces vormt. Waar we in de andere contexten af en toe incidenten tegenkomen waarbij er diverse fasen in het incidentverloop zijn te onderscheiden (met wel/geen activiteit), omvatten in de context verkeer alle incidenten één geweldsuitbarsting. De duur van de escalatie, ofwel de tijd die verstrijkt tussen de aanleiding en het toepassen van disproportioneel fysiek geweld, is nagenoeg steeds betrekkelijk kort (maximaal enkele tientallen minuten).

4.2.1 Aanloop en escalatie

Bijna altijd ontstaat er na de initiële aanleiding eerst een woordenwisseling. Deze is veelal vanaf het begin agressief van aard en lijkt in geen enkel geval gericht op het oplossen van het ontstane geschil. Integendeel, de woordenstrijd vertoont veeleer parallellen met het inleidende lichamelijke 'duw- en trekwerk' dat wordt gesignaleerd bij geweldsconflicten in andere contexten. Hij werkt escalerend.

De dossiers over verkeersgeweld overziend vallen twee zaken op. In de eerste plaats is er vanaf de eerste verbale reactie al sprake van een disproportionele respons in verhouding tot de aanleiding.⁶ Af en toe ontstaat de indruk dat (een van) de betrokkene(n) weinig nodig hebben om op de vuist te gaan. In de tweede plaats komt het relatief vaak voor dat een van de partijen zich achteraf legitimeert vanuit de rol van 'sociale controleur': iemand maakt in zijn ogen een grove (verkeers)fout en hij zal hem daar even op wijzen. Interessant is de vraag in hoeverre dit tevens de weg vrijmaakt om óók in de aanloop tot verkeersgeweld disproportioneel te reageren.

4.2.2 Afloop van het incident

Verkeersgeweld bereikt in korte tijd zijn climax. Er vallen enkele klappen en daar blijft het bij. Dat heeft onder andere te maken met de mate waarin beide partijen uit zijn op een verdere escalatie. Zoals we in paragraaf 4.3 zullen zien is hiervan bij verkeersgeweld meestal geen sprake. Meestal wordt het conflict beëindigd omdat de dader stopt: de afstraffing is zo voldoende. In andere gevallen is het de tussenkomst van politie of bekenden van de betrokken daders of slachtoffers.

Serieuze verwondingen komen naar verhouding niet heel veel voor bij verkeersgeweld: bij vijf van de 16 voorvallen wordt melding gemaakt van een

⁶ Daarbij moet wel worden opgemerkt dat de geweldsincidenten in dit deel van het onderzoek onder meer zijn geselecteerd op grond van de mate van disproportionaliteit van het geweld.

bloedende hoofd-, neus of beenwond; in één geval liep het slachtoffer een gebroken neus op en één slachtoffer was korte tijd bewusteloos door een opdoffer. Eén slachtoffer is na afloop van het incident langs het ziekenhuis gegaan om zijn kwetsuren te laten controleren.

De fysieke acties van de slachtoffers beperken zich tot een enkele schop, (vuist)slag, of klap met een voorwerp (bijvoorbeeld een slot voor de versnellingspook) tegen de dader of tegen diens vervoermiddel.

Bij ruim de helft van de verkeersincidenten kon worden nagegaan door wie de politie van het ontstane incident werd verwittigd. Dit blijkt vrijwel even vaak door slachtoffers als door getuigen te gebeuren. In een enkel geval was het de dader die de politie op de hoogte stelde. Bij twee incidenten was de politie (toevallig) ter plekke en kon direct ingrijpen.

4.3 Richting van de interactie bij verkeersgeweld

Bij verkeersgeweld zien we over het algemeen dat de kern daarvan is dat men zich irriteert aan elkaars verkeersgedrag. Dat leidt tot een aantal opeenvolgende acties en reacties die de ergernis alleen maar versterken. Deze keten van acties en reacties vormt *de aanloop*. De automobilist die zijn middelvinger opsteekt als iemand 'op z'n bumper hangt'; de automobilist die de weg blokkeert en extra langzaam zijn vracht uitlaadt, terwijl de ander ongeduldig en geïrriteerd staat te claxonneren.

Daarmee zijn er in de aanloop tot verkeersgeweld een of meerdere momenten aan te wijzen waarop een of beide partijen al dan niet kunnen besluiten tot beëindiging van het conflict.

Vervolgens komt er een moment waarop een van beide partijen het initiatief neemt tot een fysieke actie (duwen, slaan, vastpakken e.d.). Zo'n moment markeren we als het begin van de feitelijke escalatie. Voor de andere partij zijn er dan twee opties. De eerste is weglopen of proberen de gemoederen te sussen; de tweede is er op slaan.

4.3.1 Vier varianten

Dader en slachtoffer kunnen al dan niet actief betrokken zijn bij de aanloop van het geweldsincident én al dan niet actief betrokken zijn bij de daarop volgende escalatie. We kunnen vier varianten onderscheiden.

Bij de eerste variant is er duidelijk sprake van een dader en een slachtoffer 'pur sang'. In dergelijke incidenten speelt de dader in zowel de aanloop als de escalatie een hoofdrol. Het slachtoffer geeft nauwelijks tot geen aanleiding tot het geweld en doet ook weinig tot niets terug als het eenmaal tot een fysieke confrontatie is gekomen. We spreken hier van geweld op straat dat in beeldvorming nog het meest voldoet aan 'zinloos geweld'.

Het in paragraaf 4.1 opgevoerde voval waarbij een jongen met zijn scooter tussen twee mensen door rijdt waarbij zijn spiegel wordt beschadigd is een duidelijk voorbeeld van eenzijdige aanloop én eenzijdige escalatie.

Bij de tweede variant is er juist geen duidelijk onderscheid te maken tussen dader en slachtoffer. Beide partijen geven duidelijk aanleiding tot het conflict, dragen met hun reacties actief bij tot moment van escalatie en schrikken er

ook dan niet voor terug om fysiek geweld te gebruiken. De uiteindelijke winnaar van deze fysieke confrontatie is dader en de verliezer is slachtoffer. We spreken hier van geweld op straat met diffuus dader-slachtofferschap. Men kan gevoeglijk aannemen dat een substantieel deel van dit geweld buiten beeld blijft (het *dark number* is hoog). Beide partijen zijn weinig geneigd de politie er bij te halen. Een voorbeeld van verkeersgeweld waarbij beide partijen in aanloop én escalatie 'hun mannetje staan'.

De daders (twee broers, rond 27 jaar) zitten met dochtertje van een van hen in de auto. Het dochtertje moet thuis worden afgezet. Ze laten een automobilist (slachtoffer 21 jaar) netjes voorbij. Deze stopt iets verder om een pakje af te leveren. Dat duurt nogal lang (circa 20 minuten). Aanvankelijk is dat geen probleem omdat ze dochtertje moeten afzetten en dus toch nog bezig zijn. Maar het is wel lang. De dader geeft dat aan. Het slachtoffer rijdt vervolgens weg, maar stopt na 200 meter weer midden op de weg. Terwijl hij gemakkelijk in parkeerhaven kan gaan staan.

Dader toetert en wijst op parkeerplaats. Slachtoffer provoceert door te lachen en een gebaar te maken ("wacht maar even"). Dat is het moment van escalatie. De eerste dader stapt uit en duwt het slachtoffer tegen muur. Er vallen wat klappen en de tweede dader komt er bij. De ene versie is dat het slachtoffer schopte en deze tweede dader dat afweerde (en daarbij zijn hand brak). De andere versie luidt dat tweede dader ook flink begint te meppen.

De politie die alles vanuit het gebouw had gezien haalt de heren uit elkaar.

Dit incident is duidelijk tweezijdig in aanloop én escalatie omdat beide partijen niet geneigd zijn in te leveren. De daders tonen zich eerst nog redelijk coulant, maar daar wordt misbruik van gemaakt. Beide partijen sturen doelbewust op een confrontatie aan, of konden in ieder geval weten dat dit niet goed ging aflopen. Dat is des te merkwaardiger wanneer men bedenkt dat het slachtoffer toch een potentiële dreiging moet hebben gezien in het feit dat hij tegenover twee man stond. Maar dat scheen hem niet te deren. Het slachtoffer is een provocateur; maar de daders laten zich gemakkelijk en snel uitlokken.

Bij de derde variant zien we dat in de aanloop van het incident één van de beide partijen de hoofdrol speelt. Als het uiteindelijk tot een fysieke confrontatie komt blijkt dat de andere partij zich echter niet onbetuigd laat. In deze – zelden voorkomende – vorm begint een incident eenzijdig, maar eindigt het tweezijdig.

Wederom is het blokkeren van de weg reden tot een conflict. Het slachtoffer (49 jaar) stopt midden op straat voor een bejaardentehuis om enkele bejaarden in zijn busje te vervoeren. De dader (29 jaar) wil er langs en irriteert zich dat dit niet kan ("Moet je nou speciaal hier stoppen?"). De dader besluit de stoep te nemen. Het slachtoffer verspert hem daar ook de weg, want "zijn bejaarden komen er aan en hij is bang dat deze ondersteboven worden gereden." De dader wordt nu nog kwader en stapt uit en zegt dat hij uit de weg moet gaan. Daarna stapt hij in en doet alsof hij wil

optrekken. Zijn vriendin wordt kwaad om de toestand die hij maakt en stapt uit. Ook hij wil uitstappen maar vergeet dat de auto in de versnelling staat. Auto schiet vooruit. Het slachtoffer springt opzij en slaat met hand op autodak.

Al deze frustraties tezamen zijn voldoende voor de dader om op het slachtoffer af te springen. Als de dader op hem afkomt grijpt deze hem echter en draait de arm op zijn rug. De vriendin en de portier van het bejaardentehuis komen tussenbeide. De portier zegt dat dat rumoer moet ophouden en daarom laat hij de man los. De dader gaat er daarna vandoor. Wanneer hij weggrijdt schampt hij de knie van het slachtoffer, dat daaraan een pijnlijke knie overhoudt.

Bij de vierde variant spelen beide partijen een actieve rol in de aanloop tot het incident. Men biedt als het ware tegen elkaar op. Deze tweezijdigheid ontbreekt vanaf het moment van escalatie. Bij deze variant gaat een der partijen als eerste over tot de fysieke confrontatie, terwijl de andere partij hiervoor terugschrikt. Wat als tweezijdig begint, eindigt eenzijdig.

4.3.2 Verkeersgeweld: tweezijdig in aanloop en eenzijdig in escalatie

Verkeersgeweld vloeit meestal voort uit ergernis over andermans verkeersgedrag. Dat kan variëren van irritaties over bewuste of onbewuste verkeersovertredingen van een ander tot irritaties over duidelijk asociaal verkeersgedrag.

We zien dat verkeersgeweld meestal tweezijdig begint. Dat beeld verandert als één der partijen overgaat tot fysiek geweld. Dan haakt de andere partij vaak af. Een belangrijk deel van het verkeersgeweld kan worden getypeerd als tweezijdig in aanloop en eenzijdig in escalatie (zie tabel 8).⁷

⁷ Bij twaalf incidenten spelen zowel slachtoffer als dader een actieve rol in de aanloop en/of escalatie van het conflict.

Tabel 8: Betrokkenheid beide partijen bij verkeersgeweld

	eenzijdig in escalatie	tweezijdig in escalatie	totaal
eenzijdig in aanloop	3	1	4
tweezijdig in aanloop	8	4	12
totaal	11	5	16

Daarmee is tevens duidelijk dat er een scheidslijn bestaat tussen tweezijdigheid in aanloop en tweezijdigheid in escalatie. Met name in de aanloop is vaak sprake van een duidelijke 'inbreng' van het (latere) slachtoffer. Het lijkt er op alsof men (nog) niet overziet wat de consequenties daarvan zullen zijn. Irritatie wint het van verstand. Dat verandert op slag als het tot een eerste fysiek treffen komt. Daaruit kan men afleiden dat bij een belangrijk deel van het verkeersgeweld dader en slachtoffer verschillen in de mate waarin ze de situatie als geweldswaardig beoordelen.

4.3.3 Voorbeeld van typisch verkeersgeweld

Een voorbeeld van typisch verkeersgeweld en de wijze waarop beide partijen betrokken zijn bij aanloop en escalatie.

Aanloop

Een automobilist (dader 43 jaar) ziet een scooter opeens de rijbaan opkomen. En dat "terwijl scooters op het fietspad horen." Hij claxonneert en remt. De bestuurder van de scooter (19 jaar), met achterop een meisje, gaat dan een beetje sarren (voor hem rijden en middelvinger opsteken). De automobilist gaat er vervolgens luid toeterend langs en neemt de afstand niet te ruim (snijdt hem af). De scooter schrikt (hetgeen ook de bedoeling is); moet remmen en maakt dan trappende bewegingen naar de auto (de auto is dan al lang voorbij). De jongen en het meisje zijn duidelijk geschrokken van deze manoeuvre en stoppen. Dat doet ook de automobilist. Hij wil dan verhaal gaan halen en is uit op een confrontatie. De twee jongeren op de scooter staan wel te schelden, maar zoeken niet direct de confrontatie. Dat doet de dader wel. Hij laat niet met zich sullen. Als hij op de jongen afloopt, maakt deze een slaande beweging met de helm. Zijn commentaar? "Ik laat me niet verassen door het gezwaai met een helm. Die tijd is voorbij."

Escalatie

Hij geeft de jongen een paar rake klappen (die hij achteraf benoemt als wat duw- en trekwerk) en is ook niet te beroerd om het meisje dat op de scooter komt aanrijden om haar vriend te helpen van haar voertuig af te slaan. Hij beschouwt haar actie als een poging om hem van de sokken te rijden. Ook het meisje krijgt rake klappen. De zaak wordt uiteindelijk beëindigd door het optreden van twee rechercheurs in burger.

Het meisje heeft inmiddels via de mobiele telefoon huilend familie opgeroepen, die inmiddels is gearriveerd. Het meisje dreigt met advocaten en dergelijke. De dader is hier enigszins verbaasd over: "Waar is die stoere houding van daarnet gebleven?"

De dader ziet als directe aanleiding het feit dat de scooter plotseling en onverantwoord de rijbaan op reed en daarna een beetje provocerend voor hem bleef rijden. De scootrijder (slachtoffer) ziet als directe aanleiding het feit dat de automobilist (dader) hen gevaarlijk snijdt. Het incident ontwikkelt zich van tweezijdig naar eenzijdig. De jonge slachtoffers zijn in het begin nog wat overmoedig. Ze hebben er echter niet bij stil gestaan dat ze een routinier tegenover zich hadden die absoluut niet vies is van een flink robbertje vechten.

Het is duidelijk dat de dader het volstrekt terecht vindt dat hij van zich afbijt. Hij vindt een paar klappen ook eigenlijk doodnormaal. Dat blijkt ook uit zijn weigering het proces-verbaal te ondertekenen. Hij is van mening dat de politie hem teveel als een zuivere dader afschildert. Maar tussen de regels door merk je dat hij er wel aan gewend is, dat ze hem zo (als dader) typeren. En gezien zijn uitlatingen niet ten onrechte.

De slachtoffers voelen zich op en top slachtoffer. Ze vergeten gemakshalve hun provocerende rol in de aanloop van het incident.

4.4 Dader- en slachtofferconfiguraties bij verkeersgeweld

Hoe liggen de getalsverhoudingen tussen beide partijen bij verkeersgeweld? Is er sprake van een één-tegen-één situatie waarbij de ene automobilist op de vuist gaat met een andere automobilist die de weg verspert, of gevaarlijk invoegt? Of zijn er aan een of beide zijden meerdere personen betrokken bij het conflict? We hebben het hier over dader-slachtofferconfiguraties. Vier configuraties kunnen worden onderscheiden: één dader tegen één slachtoffer, één dader tegenover meerdere slachtoffers, meerdere daders tegenover één slachtoffer of meerdere daders tegenover meerdere slachtoffers.

Om uitspraken te kunnen doen over dader-slachtofferconfiguraties is het nodig onderscheid te maken tussen de rollen die verschillende personen spelen in het geweldsincident. Is een zoon die zijn vader te hulp komt en een robbertje meevecht aan te merken als mededader, of – in het geval dat ze het onderspit delven – als medeslachtoffer?

Bij het bepalen van dader-slachtofferconfiguraties is het volgende uitgangspunt genomen. Iemand wordt als slachtoffer aangemerkt als hij of zij op enig moment tegen zijn of haar wil betrokken raakt bij het incident.

Iemand wordt als dader aangemerkt als hij of zij van meet af aan betrokken is bij het incident of vanaf het begin interesse toont om deel te nemen aan het incident. Daarnaast wordt iemand als dader aangemerkt als deze in de loop van het incident gaat deelnemen aan de geweldpleging zonder de duidelijke bedoeling dit te beëindigen of zonder de duidelijke bedoeling de ander (vriend(in), familie, bekende) te beschermen.

Op basis van deze criteria is redelijk eenduidig vast te stellen welke dader-slachtofferconfiguraties we tegenkomen bij verkeersgeweld. Eén en ander is weergegeven in tabel 9.

Tabel 9: Dader-slachtofferconfiguraties bij verkeersgeweld

	één slachtoffer	meerdere slachtoffers	totaal
één dader	12	2	14
meerdere daders	2	-	2
totaal	14	2	16

Typierend voor verkeersgeweld is derhalve de dader-slachtoffercombinatie één-tegen-één. In uitzonderlijke gevallen zijn aan een van beide zijden meerdere personen betrokken, vaak medepassagiers (familielid, vriend(in) en bekende). Als er sprake is van meerdere personen blijft het beperkt tot twee, hooguit drie.

4.5 Omstanders bij verkeersgeweld

Bij geweld op straat is er – naast dader(s) en slachtoffer(s) – nog een derde partij die een rol kan spelen. Dat zijn de mensen die getuige zijn van verkeersgeweld. We hebben nagegaan in hoeverre deze omstanders een rol spelen bij het ontstaan, het verloop of de afloop van het geweldsincident. Dit is gebeurd aan de hand van een analyse van de processen-verbaal van daders, slachtoffers en getuigen. Waar voorhanden is daarbij ook de interviewinformatie gebruikt.

Allereerst is gekeken naar de wijze van interveniëren. Grijpen omstanders in bij verkeersgeweld en op welke wijze? Bekeken is of er verschillen zijn tussen omstanders die de dader of het slachtoffer kennen (familieleden, partner, vrienden, buurtbewoners) en omstanders die geen relatie hebben met de dader en het slachtoffer. Verwacht mag worden dat de eerstgenoemde groep vanuit hun emotionele betrokkenheid anders reageert dan toevallige voorbijgangers.

4.5.1 Wijze van interveniëren

Bij verkeersgeweld zien we een prominente rol voor derden weggelegd.⁸ In praktisch alle incidenten spelen derden een rol van betekenis. Omstanders kunnen op verschillende manieren een rol spelen bij aanloop en escalatie van een incident. De eerste keuze bestaat uit het al dan niet ingrijpen. In een kleine minderheid van de incidenten zien we dat omstanders zich beperken tot toekijken of weglopen. Het merendeel van de omstanders probeert op een of andere manier in te grijpen. In positieve zin impliceert dit een poging om het conflict te beëindigen. Dit probeert men bijvoorbeeld te bereiken door de strijdende partijen uit elkaar halen (actief), of door hulp te gaan halen – bijvoorbeeld de politie bellen of een portier waarschuwen –, maar ook door later behulpzaam te zijn de daders aan te houden (passief). Negatief ingrijpen, met als oogmerk het conflict juist verder te doen escaleren, komt ook voor. Dit behelst zelf gaan meevechten (actief) of (een van) de strijdende partijen aanmoedigen (passief).

⁸ Slechts één incident speelt zich af zonder derden.

Voorvallen waarin omstanders een incident (bewust) verder doen escaleren zijn eerder uitzondering dan regel. Over het geheel genomen is de rol van omstanders gericht op de-escalatie. Onbedoeld kunnen – zoals we later zullen zien – pogingen om de ruzie te beëindigen ook escalierend werken. Dat speelt vooral als het iemand betreft die kan worden gerekend tot een van beide partijen. De dader (of het slachtoffer) voelt zich dan extra bedreigd.

4.5.2 Bekende en onbekende omstanders

Wat de categorie omstanders aangaat moet er onderscheid gemaakt worden tussen betrokkenen en onbekenden. In meer dan de helft van de incidenten is dader en/of slachtoffer vergezeld van familie, kinderen of vriend(inn)en. Emotionele betrokkenheid impliceert bijna altijd dat er op een of andere wijze wordt ingegrepen in het incident. Opvallend is dat het hier over het algemeen positieve interventies betreft; althans interventies die positief bedoeld zijn. Dat geldt vanzelfsprekend voor omstanders die het slachtoffer kennen, maar het geldt vaak óók voor omstanders die de dader kennen. Er zijn verschillende voorbeelden waarbij deze derden actief proberen de escalatie te stoppen. In het 'scooter'voorbeeld uit paragraaf 4.1, wanneer de dader schadevergoeding eist:

... Het ene slachtoffer (29 jaar) weigert (wijst dader als schuldig aan); de ander (18 jaar) probeert te sussen. Er wordt dan vrijwel direct geslagen. Beide slachtoffers rennen weg en schieten een videotheek binnen. De dader die hen achtervolgt, sommeert het eerste slachtoffer nogmaals om te betalen en slaat hem – om zijn argumenten kracht bij te zetten – nogmaals in zijn gezicht. Als de ander wederom probeert de sussen, krijgt zij ook een klap.

Bij het oversteken van een straat wordt een vrouw bijna van de sokken gereden. Haar vriend schopt tegen de passerende auto waarop vervolgens een woordenwisseling ontstaat. De vriendin van de dader is vooral bezig de zaak te laten de-escaleren. Ze probeert allereerst haar vriend tegen te houden. Ze spreekt de vrouw van het slachtoffer later aan op het gedrag van haar man. Bovendien is ze niet genegen om de zaak verder te laten escaleren door aangifte te gaan doen.

In weer een ander incident weet een rijder erger te voorkomen door zijn vriend de honkbalknuppel die hij uit de kofferbak pakte te ontfutselen.

Soms werken dergelijke positief bedoelde interventies averechts. Het maakt duidelijk dat emotionele betrokkenheid niet altijd bevorderlijk is om (re)acties van de andere partij goed in te schatten. Onbedoeld wordt er soms olie op het vuur gegooid. Een terugkerende thema is de vriendin die haar vriend (dader) tot de orde roept. Het eerder genoemde verkeersincident waarbij een automobilist een wegblokkade wil omzeilen door over de stoep te rijden is hiervan een goed voorbeeld. De dader die zich verschrikkelijk opwindt, krijgt daar bovenop nog eens de wind van voren van zijn vriendin.

...Hij stapt in en doet alsof hij wil optrekken. Zijn vriendin wordt kwaad om de toestand die hij maakt en stapt uit. Woedend wil ook hij uitstappen, maar vergeet dat de auto in de versnelling staat. De auto schiet vooruit. Het

slachtoffer springt opzij en geeft een klap op het autodak. Al deze frustraties tezamen zijn voldoende voor dader om op het slachtoffer af te springen.

Onbekenden spelen over het algemeen een passieve, maar soms ook een opvallend positieve rol. Bij betrekkelijk veel verkeersincidenten (meer dan de helft) zijn onbekenden getuige van het voorval. De reacties variëren van toekijken of weglopen tot actief interveniëren. Van het echtpaar dat vanuit de auto het incident ziet gebeuren en angstig wacht op wat komen gaat tot de voorbijganger die zijn mobiele telefoon pakt om de politie te bellen.⁹

Het slachtoffer (72 jaar) liep op een viaduct en er komt een rij auto's met grote snelheid aangereden die ook nog luid toeteren. Jongeren die van een feest kwamen, zo bleek. Het slachtoffer wijst met zijn vinger naar zijn voorhoofd. Daarop stopt een van de auto's en de inzittenden stappen uit. Volgens het slachtoffer sloegen en schopte ze hem en grepen ze hem bij de keel. Eén van de omstanders (een automobilist) is achter de auto's aangereden en heeft het kenteken opgeschreven. Hij is vervolgens teruggereden en vroeg of het slachtoffer een klacht wilde indienen. Toen het slachtoffer bevestigend antwoordde kreeg hij het kenteken. Door deze hulp konden de daders later op het bureau worden ontboden. Er stonden ook andere mensen, maar die deden niets. Het slachtoffer had daar wel begrip voor. "Die durfden natuurlijk niet met al die auto's vol met jongelui." Ook een toevallig passerende buschauffeur heeft aan zijn centrale doorgegeven dat een oude man werd mishandeld en de politie moest worden gebeld.

4.6 Motieven en achtergronden van daders

Aan de hand van de interviews met daders wordt onderzocht wat de motieven en achtergronden zijn van plegers van verkeersgeweld. Om na te gaan in hoeverre deze vorm van geweld samenhangt met specifieke motieven en achtergronden van de daders en/of (diffuse) slachtoffers, worden hun verklaringen in de interviews geanalyseerd waarbij achtereenvolgens wordt nagegaan wat er is gebeurd en hoe het zich heeft afgespeeld (interactieve aspect), hoe het is waargenomen (interpretatieve aspect) en hoe is het beleefd (affectieve aspect).

Er is gesproken met twee mannen die als dader betrokken waren bij twee gevallen van verkeersgeweld. In de nu volgende analyse stellen we een casus centraal. Het betreft een op dat moment 23-jarige man – we noemen hem Theo – die als hij met een vriend een plezierritje in zijn nieuwe snelle auto maakt, een voorganger die hem bij het passeren hindert, snijdt en dwingt te stoppen en na een korte woordenwisseling twee keer in het gezicht slaat. Op aangeven van het slachtoffer werd hij kort daarna door de politie aangehouden op verdenking van 300.2 Sr (mishandeling zonder wapen maar met letsel) en voor verhoor meegenomen naar het bureau. Hij moest voorkomen en werd door de rechter veroordeeld tot driehonderd gulden boete.

⁹ Daarbij moet vanzelfsprekend wel worden aangetekend dat het beeld in werkelijkheid iets minder rooskleurig kan zijn. Immers omstanders die niet betrokken wensen te geraken zullen voor een belangrijk deel ook buiten beeld blijven bij de dossiers. Daar staat tegenover dat in het merendeel van de gevallen uit het midden van deze onbekende omstanders altijd wel een of twee reageren.

4.6.1 *Het incident*

Theo is een energieke man van inmiddels 25 jaar. Hij heeft een verantwoordelijke en daardoor ook stressvolle baan, maar woont nog bij zijn ouders in een groot vrijstaand huis met aangebouwde garage en eigen oprit. Als het interview begint, schuift Theo zenuwachtig op zijn stoel heen en weer en luistert ongeduldig naar de introductie. Hij schraapt zijn keel en begint verlegen en met een rood hoofd aan zijn ingestudeerde verhaal van het incident.

Op een mooie zomerdag had hij met een vriend een plezierritje in zijn nieuwe auto – een snelle VW Golf TDI gemaakt. Omdat een voorganger hem bij het inhalen had gehinderd, dwong hij de bestuurder te stoppen en na een korte woordenwisseling sloeg hij de jonge man twee keer in het gezicht.

Aanleiding

Theo reed met zijn VW Golf TDI achter een BMW die hem geen ruimte gaf om in te halen. Hij schold wat in zichzelf en hij en zijn maat fokten elkaar wat op. Nadat Theo de BMW na een aantal eerder vergeefse pogingen was gepasseerd, reed hij hem klem, stapte uit en liep naar de bestuurder van de BMW, een jongen van zijn leeftijd die in zijn auto bleef zitten met de autogordel om en het raampje opengedraaid. Theo sprak hem aan op zijn gedrag.

Woordenwisseling

Hij lijkt zich weer opnieuw op te winden als hij terugdenkt aan de woordenwisseling en de gang van zaken die hij als volgt beschrijft: "Ik zei: 'wat ben je nou voor een lul. Je kunt wel gewoon wel doorrijden ja. Je kunt me toch gewoon voorbij laten gaan'. Hij zei: 'je mag hier maar 50'. Ik zei: 'je reed 40 en je hoeft sowieso voor mij de regels niet te bepalen'."

Escalatie

"Zo is het letterlijk gegaan. Exact zo. En toen sloeg ik hem. Toen zei hij: 'wat doe je nou'. Ik denk dat moet nog maar een keer. En toen sloeg ik hem nog een keer." De vriend van Theo stond erbij te kijken en lachte wat.

Afloop

De jongen in de BMW ging ervan door. Vriend en Theo stapten in de Golf en reden naar een snackbar.

4.6.2 *Oppervlakt motieven*

Theo zag het als onrecht dat de BMW veel te langzaam reed – 40 km waar 50 km was toegestaan – en bovendien te veel ruimte innam waardoor hij zich in zijn vlotte rijstijl belemmerd voelde en bang was voor schade aan zijn nieuwe auto, "een dure auto waar ik hard voor gewerkt heb, die laat ik niet zo in mekaar rijden." Hij vindt de andere rijder een "sukkel" omdat de jongen met "de patserige auto van zijn pa" niet eens hard durfde te rijden en een "eikel" omdat hij niet uit de weg gaat als Theo komt aanrijden met zijn nieuwe TDI.

Over zijn schelden zegt hij: "Bijna iedereen doet het. Het is een reactie, een automatische reactie."

Hij kan het niet dulden dat anderen zich misdragen en die andere jongen mag hem de wet niet voorschrijven. " Als me onrecht gedaan wordt in het verkeer, laat ik dat niet zo maar gebeuren. Ik laat niet met me sollen."

Toch had Theo toen hij uit zijn auto stapte niet de bedoeling om de bestuurder van de BMW te meppen, hij wilde hem alleen op zijn rijgedrag aanspreken, "een beetje mijn gram halen." Maar "van het een kwam het ander." Het was de houding die de bestuurder uitstraalde door rustig in zijn auto te blijven zitten en de zwakte en kwetsbaarheid die zijn opponent daarmee liet zien, waardoor Theo kwaad werd . Hij kon het niet verkroppen dat juist zo iemand meende hem zijn zijn genot te kunnen ontnemen. Zelf zegt hij dat de aanblik van de 'sukkel in de BMW van zijn pa' hem zo boos maakte dat hij hem niet eens meer wilde aanspreken op zijn gedrag: dit vroeg om een klap.

4.6.3 *Dieperliggende motieven*

Theo zegt van zich zelf dat hij een 'gewone, normale jongen' is. Als kind op de lagere school was hij 'heel rustig en verlegen'. Later toen hij naar de MTS ging werd hij vaker opgefokt. "Je gaat elkaar opfokken." Eerst met opgevoerde brommers. Er worden wedstrijdjes gehouden en brommers in de prak gereden. Je moet je bewijzen ten opzichte van je kameraden. Hij verklaart dat dit vooral komt omdat hij in een klas zat met alleen maar jongens. Er was maar één meisje, en zij was volgens hem een halve kerel en dat moest ook om in de groep te kunnen overleven.

Theo geeft aan dat hij vooral door snelheid opgefokt raakt. Op de vraag hoe hij dat kan verklaren zegt hij: "Zit in me. Ik ben heet gebakerd, temperamentvol. Ik zit snel op de kast. Mijn pa ook, dat heb ik van hem."

Als kind al werden hij en zijn broer tijdens gemeenschappelijke autoritten door vader en moeder aangemoedigd om de middelvinger op te steken naar anderen die zich in hun ogen misdroegen. Later leerde hij ook het raam naar beneden te draaien om hen uit te schelden. Hij vindt dat dit ook moet kunnen. Zijn ouders doen het nog steeds.

Theo refereert ook meerdere keren aan zijn vader die hetzelfde opvliegende temperament heeft en vroeger ook graag hard reed, maar "niet zo hard als hij nu."¹⁰

Hoewel hij toegeeft dat hij wel vaker 'opgefokt' is en dit ook bij zijn temperament past, net als hard rijden, heeft hij naar eigen zeggen "nooit geen ruzie, behalve deze ene keer dan, maar als het een dag eerder was gebeurd was het anders geweest." Op zijn werk spreekt hij collega's regelmatig aan op hun gedrag, maar dat loopt nooit uit de hand. Soms zou hij ze wel graag "uit de auto halen", maar "je kunt het niet maken ze echt fysiek aan te pakken."

¹⁰ Ook zijn broertje rijdt wat 'rustiger', maar volgens Theo heeft dat niets met intelligentie te maken (zijn broer studeert aan de universiteit en woont niet meer thuis).

4.6.4 *Rationele rechtvaardiging*¹¹

Het is uit het proces-verbaal niet op te maken of de andere bestuurder Theo opzettelijk wilde dwingen langzamer te rijden door hem te beletten er langs te gaan. Zeker is wel dat Theo zijn langzaam rijden ervoer als "treiteren" en "sollen."

Theo is ambivalent in zijn houding tegenover agressie en geweld. Enerzijds zegt hij dat hij alleen "een beetje waardige tegenstanders" aanpakt, want hij is "niet zo snel bang." Maar in het concrete geval van dit incident gaat hij tekeer tegen de BMW bestuurder die in zijn ogen minderwaardig is omdat hij een dubbele uitdaging uit de weg ging tegen hem te racen en tegen hem te vechten.

"Ik mag graag hard rijden, ik houd van snelheid en auto's." En: "Het mooiste vind ik nog als ik iemand tegenkom die ook hard rijdt, wedstrijdje, tegen elkaar oprijden." Normaal gesproken is het meteen duidelijk: "Je ziet het aan de auto al waarin iemand rijdt" Maar in dit geval was het een misrekening en dat zat het er bij deze slome BMW-rijder met 'de auto van zijn pa' niet in. Kortom, "hij gooide roet in het eten."

In de tweede plaats maakte hij zich kwaad over de passieve houding van zijn tegenpartij die rustig in de auto bleef zitten, zelfs toen Theo op hem afkwam om hem aan te spreken op zijn rijgedrag: "Wat een lullige vent! Ik bedoel, als het zo'n grote kerel is dat hij mij de weg kan blokkeren, dan moet hij het ook maar incasseren", "Ik had wél teruggeslagen", "Als hij een kerel geweest was had hij zich ook geweed, maar hij heeft het hazenpad gekozen." Het is het niet ondenkbaar dat de jonge man door zijn passieve houding een type mannelijkheid representeerde dat bij Theo's agressie oproept, want als hij had teruggeslagen, dan "was ik denk ik met mijn kameraad op hem afgelopen. Hij had nooit gewonnen, dat weet ik zeker."

Het lijkt hem ten slotte ook te steken dat het slachtoffer bij de politie aangifte heeft gedaan (en hem op die manier indirect dus toch de wet heeft voorgeschreven): "Mietje dat-ie aangifte heeft gedaan." "Als ik niet had teruggeslagen, had ik ook geen aangifte gedaan. (...) Ik had geen aangifte gedaan, eerlijk waar."

4.6.5 *Emotionele rechtvaardiging*¹²

Tijdens het verhaal over het incident zegt hij herhaaldelijk: "Ik fokte me gigantisch op." Hij geeft verschillende dingen aan waardoor hij opgefokt raakt: als iemand in het verkeer in zijn ogen "iets gek doet", "als het niet zo gaat als ik het wil." Ook op zijn werk raakt hij soms opgefokt als het niet zo gaat als hij wil. Als chauffeurs raar doen, dan haalt hij ze wel eens uit de cabine om zo'n kerel "erop aan te spreken". Maar hij slaat ze niet want dat kun je met collega's niet doen.

Hij reageert ambivalent op de vraag of hij opgefokt zijn 'normaal' vindt? De ene keer zegt hij: "Nu raak ik gauw opgefokt, dat vindt ik niet gewoon. Mijn jongere broer raakt niet zo snel opgefokt." De andere keer zegt hij dat hij zo'n agressieve reactie normaal vindt, want "het is toch iets dat de meeste mannen doen."

¹¹ Welke cognitieve processen (interpretaties) waren van invloed op zijn geweldgebruik?

¹² Welke affectieve processen (emoties) waren van invloed op zijn geweldgebruik?

Achteraf was het een opluchting: "ik was alles kwijt" wat hij anders zou hij het misschien thuis was gaan afreageren. Opvallend in het verhaal van Theo is de belangrijke rol die zijn voorliefde voor snelle auto's en motoren en het genot van hard rijden spelen in zijn biografie. Hij spreekt met veel genoegen over zijn brommers en motoren en over de mooie tijd die hij ermee heeft gehad. Vol trots laat hij enkele foto's van zijn meest geliefde auto's en motoren zien. Eén ervan haalt hij uit zijn portefeuille, een andere wordt in een metaalkleurig lijstje op tafel gezet. Op de ene foto staat Theo in een strak rood/wit leren motorpak trots naast zijn Yamaha 550 cc. Op de andere foto lijken een auto en motor samen met hun eigenaar te poseren alsof het zijn familieleden zijn.

In het gezin is snel rijden in het verkeer een belangrijke zaak. Zijn vader, moeder en broer houden allemaal van snelle auto's of snelle motoren. De liefde voor dure en snelle vervoermiddelen is van jongs af aan sterk gestimuleerd. Op zijn 16de voerde hij brommers op met zijn stoere MTS vriendjes. Tijdens zijn middelbare schooltijd heeft Theo meerdere brommers versleten. Samen met klasgenoten werden er met opgevoerde brommers wedstrijdjes gereden. Theo beschrijft het genot ervan. Op zijn 18de haalde hij zijn autorijbewijs en had een oude Fiat. Op zijn 20ste haalde hij zijn motorrijbewijs en nam de motor van zijn vader over. Aan die eerste motor die van zijn vader was geweest, lijkt hij met veel genegenheid terug te denken. Sindsdien heeft hij vijf motoren in de prak gereden, vijf Yamaha's 500 cc, allemaal cadeau gekregen van zijn ouders.

Hij deelde zijn liefde voor brommers en motoren met zijn een jaar jongere broer. Zij reden vaak samen met hun brommers en motoren, werden allebei aangehouden voor te hard rijden, reden splinternieuwe motoren total loss en kregen steeds weer nieuwe van hun ouders. Zij gingen samen (met nog een vriend) op de motor naar Italië omdat men daar zo mooi kon 'scheuren'. Hun ouders ondersteunden deze activiteiten. Maar toen die vriend kort daarna door een te hoge snelheid bij een ongeluk om het leven kwam, hebben zijn ouders hem voor de keuze gesteld: of voortaan alleen nog maar in een auto rijden of het ouderlijke huis verlaten. Theo heeft toen een snelle VW TDI gekocht, grotendeels met geld van zijn ouders. In het nieuwe jaar koopt hij een nog snellere auto.

Al deze verhalen die bijna 10 jaar van zijn leven omvatten, vertelt hij met een ondertoon van weemoed, als waren het dierbare herinneringen aan tijden waarin hij zijn liefde voor snelheid nog onbepaald kon uitleven. Motorrijden kan hij immers niet meer omdat het van zijn ouders niet meer mag en hij anders het huis uit moet.

De verhalen die klinken alsof ze wel vaker verteld zijn, hebben enerzijds de vanzelfsprekendheid van wat jongens op die leeftijd nu eenmaal doen, maar construeren anderzijds een verschil in status door het gemak waarmee steeds weer nieuwe motoren worden aangeschaft en het materiële en morele gemak waarmee de boetes voor te hard rijden worden betaald. Voor Theo is het allermooiste "als ik iemand tegen kom die ook hard rijdt, wedstrijdje tegen elkaar oprijden" want dan kan hij zich laten gelden en volop genieten van zijn verworven vaardigheden en het voordeel van superieur materiaal.

Tegen de achtergrond van zijn verhalen wordt duidelijk dat Theo wanneer hij in zijn snelle auto stapt en er hard mee rijdt, de band met zijn ouders als

het ware herleeft. Het is een *embodied experience* die de gezinsleden bindt en een basis vormt voor hun gemeenschappelijkheid en solidariteit en voor 'problematische' situaties die deze passie meebrengt heeft men onderling begrip en speelt er op vergelijkbare manier op in. Theo heeft deze manieren van doen en laten van jongs af aan geleerd en weet ze nu in de dagelijkse praktijk als vanzelfsprekend toe te passen. Aan dit ontologische gevoel van veiligheid en zekerheid onleent hij zijn superieure houding dat niemand het morele recht heeft om hem daarbij te hinderen. Dit zou kunnen verklaren waarom Theo in een typische verkeerssituatie geweld heeft gebruikt als hij het gevoel heeft dat iemand hem wil treiteren. Hij wordt boos als men voorrang afdwingt of te langzaam rijdt en dat hij daarmee "niet akkoord" gaat, laat hij duidelijk blijken via toeteren, met lichten knipperen, de middelvinger opsteken of uit het open raam schelden; dat ligt aan zijn "bui". Maar steeds ervaart hij het gedrag van de ander als een inbreuk op zijn vermeende recht op genot.

De aanleiding tot de confrontatie kan worden geïnterpreteerd als een gebeurtenis waardoor Theo uit balans is gebracht. Wanneer iemand door een ander in zijn bewegingsvrijheid wordt gehinderd of de pas wordt afgesneden, hij dat kan ervaren als een ernstige inbreuk op een op dat moment als vanzelfsprekend ervaren gevoel. Bij het autorijden is dat gevoel nauw verbonden is met de situatie van dat moment (bijvoorbeeld in het woon-werkverkeer op de heenweg al in gedachten op het werk en op de terugweg al bij vrouw en kinderen te zijn). Mensen kunnen dan kwaad op zichzelf worden omdat zij zich door een ander hebben laten irriteren en daardoor gedwongen zijn zich druk te maken over iets waar zij zich op dat moment of überhaupt liever niet mee bezig zouden houden. Maar ook het maken van een plezierritje in een nieuwe, snelle auto kan zo'n als vanzelfsprekend ervaren gevoel oproepen waarvan de verstoring iemand pijnlijk treft. Vooral wanneer het rijden in een 'snelle' auto voor iemand een symbool is voor de manier waarop hij door het leven gaat of zou willen gaan. Aan de houding die sommige deelnemers aan het wegverkeer aannemen en de air waarmee zij optreden, is af te lezen hoezeer zij hun identiteit hebben verbonden met hun automobiel. Het is de verwevenheid van het imago van de auto en de identiteit van de bestuurder die een specifieke vorm van beleving (ontologie) creëert in de vorm van een automobiele persoon (Katz, 1999).

Om te begrijpen waarom het feit dat hij door iemand anders wordt gehinderd Theo zodanig provokeert dat hij de ander staande wil houden en aanspreken op zijn gedrag, kunnen we in de eerste plaats uitgaan van het gegeven dat hij van huis uit en van jongs af aan gewend was om zijn gang te kunnen gaan zonder dat hem daarbij iets in de weg wordt gelegd. Maar het feit dat hij door iemand anders werd gehinderd maakte Theo ook pijnlijk bewust van bepaalde structurele tekorten in balans van zelfrespect. Niet dat hij daar op dat moment zelf bij stil zal staan. Waar hij zich pijnlijk van bewust is zal door hem worden ervaren als een gevoel van gêne tegenover zichzelf of zijn vriend die naast hem in de auto zit. Ook dat zou kunnen verklaren waarom Theo door het gedrag van zijn medeweggebruiker zodanig werd geprovoceerd dat hij de ander wel tot de orde moest roepen en aanspreken op zijn gedrag. Wat hij tot dan toe had kunnen botvieren in een confrontatie met snelheid en gevaar, werd nu geblokkeerd.

Maar de contingente factor die uiteindelijk zou kunnen verklaren waarom Theo juist in situatie zijn zelfbeheersing verloor, is de houding van zijn opponent die door onaangedaan in de auto te blijven zitten en Theo op de wettelijke voorschriften te wijzen, morele superioriteit voor zich opeist. Hierdoor ontstaat een karakterconfrontatie – een wedstrijd waarin identiteiten in de waagschaal en persoonlijkheden op de proef worden gesteld. Het feit zijn opponent zich daartoe niet laat verleiden, kan door Theo als belediging worden opgevat.

Nu hij in feite twee keer is afgewezen, een keer in zijn heimelijke wens om met de ander om het hardst te rijden en daarbij te zegevieren en een tweede keer om de ander terecht te wijzen voor diens in zijn ogen onredelijke gedrag, schaamt hij zich en wordt hij boos. De onderhuidse schaamte die Theo zo boos maakt zou heel wel kunnen wortelen in het feit dat hij – blijkens zijn verhalen in het interview – zich zowel in zelfcontrole als in intellectueel opzicht de mindere te voelen van zijn studerende, jongere broer. In die situatie kon een gevoel ontstaan dat voor Theo ondraaglijk was en – als het ware – vroeg om een klap en nog een klap. Als iemand zich moreel het slachtoffer voelt, ook al weet hij dat de ander het niet persoonlijk is bedoeld, krijgt de situatie een zodanige morele betekenis dat een moralistisch antwoord geboden is. Op die manier wordt een poging ondernomen om een diep gevoelde krenking terug te draaien door middel van een of andere praktische activiteit waarmee iemands superieure morele interpretatie van de situatie op dramatische wijze tot uitdrukking wordt gebracht.

4.6.6 Reflectie

Hoe kijkt Theo terug op zijn geweldgebruik? Hij toont geen spijt en zegt nadrukkelijk: “Voor mijn persoon heb ik goed gehandeld” omdat hij er nu eenmaal niet tegen kan als “hem onrecht aan gedaan wordt in het verkeer.” Hij vindt dat zijn reactie volkomen “normaal” was: “Ik denk wel dat het iets is dat toch wel de meeste mannen zouden doen.” En op de vraag of het misschien ook anders gekund, zegt hij met volle overtuiging: “nee, want dit hoef je niet te slikken.” Hij heeft er nooit over nagedacht om niet “kenbaar te maken” dat hij “niet akkoord” is. “Het is een “automatische reactie.” Wel is hij ervan overtuigd dat hij iemand nooit zo erg zou slaan “dat hij er echt iets aan over zou houden.”

Opvallend is ook dat hij het incident als zeer uitzonderlijk presenteert, alsof hij wil benadrukken dat hij iets dergelijke echt nooit eerder had meegemaakt en voegt er aan toe: “Ik heb later nooit meer iets gehad.”

4.7 Situationele kenmerken en overige factoren van invloed

We eindigen dit hoofdstuk met een korte weergave van mogelijke situationele factoren die van invloed kunnen zijn op verkeersgeweld. Eén daarvan is mogelijk alcohol- of drugsgebruik. In twee dossiers wordt melding gemaakt van het gebruik van alcohol; bij één daarvan wordt melding gemaakt van drugsgebruik. Bij een derde incident wordt vermoed dat de dader en het slachtoffer mogelijk hebben gedronken of drugs gebruikt. Slechts terzake van het incident waarbij gewag wordt gemaakt van zowel alcohol- als drugsgebruik wordt in het dossier expliciet iets gezegd over de effecten van het middelengebruik. Het slachtoffer rapporteert dat het leek alsof de dader iets

had gebruikt of gedronken 'door zijn vreemde manier van lopen en door het feit dat hij niet helder uit zijn ogen keek'. Uit de beschrijving van het verloop van het incident, alsmede van het (rij)gedrag van de dader, valt overigens niet rechtstreeks af te leiden dat deze onder invloed was van een of andere substantie.

Iets vaker wordt er melding gemaakt van wapens, namelijk bij zes incidenten. Bij vijf van die zes gevallen worden de wapens daadwerkelijk gebruikt. Het begrip wapens moet hier ruim worden opgevat. Meestal zijn het voorwerpen die door gebruik pas als wapen kunnen worden gekwalificeerd. Een houten balk die langs de weg lag of een honkbalknuppel die achter in de kofferbak lag. Vaker grijpt men naar voorwerpen die men als verkeersdeelnemer bij zich heeft zoals een versnellingsslot, een scooterhelm en soms zelfs de scooter/bromfiets zelf. Een voorbeeld is het incident waarbij een jongen zijn bromfiets doelbewust gebruikt om het slachtoffer dat al op de grond ligt, letsel toe te brengen: hij probeert over het been van het slachtoffer te rijden. Wanneer die opzet mislukt, stapt hij af en dient het slachtoffer een aantal slagen met zijn vuisten toe.

Meestentijds zijn het de daders die wapens gebruiken. Sporadisch bedient echter ook het slachtoffer zich daarvan om zich teweer te stellen. Zo haalt bijvoorbeeld een slachtoffer een bezemsteel voor de dag om zich te verdedigen tegen de honkbalknuppel die de dader uit zijn kofferbak heeft gepakt. In een ander geval probeert het slachtoffer de aanvaller van zich af te slaan met een scooterhelm.

Toch lijken wapens over het algemeen geen grote rol te spelen bij verkeersgeweld. Daarvoor zijn de incidenten te plotseling, niet-doelbewust en te kortdurend. Bovendien bindt bij het merendeel van het verkeersgeweld één van de partijen schielijk in als het tot een fysiek treffen komt. En ook binnen dat patroon past het gebruik van wapens minder.

4.8 Voornaamste bevindingen

Binnen de context verkeer beschikken we over 16 incidenten waarvan de aanleiding verkeersgerelateerd is. Bij elf incidenten is asociaal verkeersgedrag de aanleiding voor het geweld. Asociale weggebruikers zijn niet per definitie daders. In een aantal gevallen wordt asociaal verkeersgedrag van het slachtoffer wordt overtroffen door asociaal gedrag van de dader. Onbewuste verkeersovertredingen van slachtoffers en soms daders vormen aanleiding nummer twee voor verkeersgeweld. In deze gevallen is er geen sprake van opzet. Wie en vooral wat nu precies de aanleiding is voor verkeersgeweld blijkt een kwestie van interpretatie. Dader en slachtoffer kiezen ieder hun eigen aanleiding in een keten van acties en reactie. Verkeersgeweld is overigens praktisch altijd te herleiden is tot een echte aanleiding. Tegelijkertijd kan worden geconcludeerd dat dergelijke aanleidingen toch maar zelden resulteren in geweld. Klaarblijkelijk blijft het in het overgrote deel van de gevallen bij flink wat misbaar over en weer en gaat men dan over tot de orde van de dag.

De ontwikkeling van aanleiding tot volslagen incident bestaat bij alle verkeersincidenten uit één continu proces. De tijd tussen de aanleiding en het toepassen van het geweld is bijna nooit meer dan enkele tientallen minuten. De woordenwisseling die volgt op de initiële aanleiding is vanaf het

begin agressief van aard en lijkt in geen enkel geval gericht op het oplossen van het ontstane geschil. Het incident bereikt in korte tijd een climax. Er vallen enkele klappen en daar blijft het bij. Meestal stopt het conflict omdat de dader de afstraffing wel voldoende acht. In andere gevallen is het door tussenkomst van politie of van bekenden van de betrokkenen.

De politie wordt ongeveer even vaak door slachtoffers als door getuigen verwittigd. Bij twee incidenten was de politie (toevallig) ter plekke. In vijf gevallen wordt melding gemaakt van ernstig letsel.

Ten aanzien van de rol die dader en slachtoffer in de aanloop en de escalatie van het verkeersgeweld spelen kunnen vier varianten worden onderscheiden. Variant 1 kent een dader en een duidelijk slachtoffer. De dader heeft de hoofdrol in zowel de aanloop als de escalatie. Het slachtoffer geeft nauwelijks of geen aanleiding tot het geweld en doet ook weinig tot niets terug als het eenmaal tot een fysieke confrontatie is gekomen. Dit soort geweld op straat lijkt op wat in de volksmond als 'zinloos geweld' wordt aangeduid. In variant 2 is er juist geen duidelijk onderscheid tussen dader en slachtoffer: beiden geven aanleiding, dragen bij aan de escalatie en schrikken er niet voor terug om fysiek geweld te gebruiken. De uiteindelijke winnaar van de confrontatie is dader en de verliezer is slachtoffer. Dit is geweld op straat met diffuus dader-slachtofferschap. Variant 3: in de aanloop speelt één partij de hoofdrol. In de fysieke confrontatie laat de andere partij zich echter niet onbetuigd. In deze weinig voorkomende variant begint een incident eenzijdig, maar eindigt tweezijdig. In de vierde variant zijn beide partijen een actief in de aanloop tot het incident. Deze tweezijdigheid ontbreekt vanaf het moment van escalatie. Dan gaat één partij over tot een fysieke treffen terwijl de andere hiervoor terugschrikt: wat als tweezijdig begint, eindigt eenzijdig. Variant 4, tweezijdig in aanloop en eenzijdig in escalatie, zien we het vaakst, namelijk bij 8 incidenten. Met name in de aanloop heeft het (latere) slachtoffer een duidelijke inbreng. Het lijkt er op alsof de betrokkenen op dat moment (nog) niet overzien wat de consequenties daarvan zullen zijn. Irritatie wint het van verstand. Dat verandert zodra het een fysiek treffen komt. Daaruit kan worden afgeleid bij veel verkeersgeweld dader en slachtoffer verschillen in de mate waarin ze de situatie als geweldswaardig beoordelen. Varianten 1 en 2 komen we bij respectievelijk 3 en 4 verkeersincidenten tegen. Slechts één voorval betrof variant 3.

Kenmerkend voor verkeersgeweld is de één-op-één dader-slachtoffer-combinatie. Slechts incidenteel zijn er aan een van beide zijden meerdere personen betrokken. Vaak gaat het dan om medepassagiers, veelal twee of hooguit drie personen.

Bij verkeersgeweld zien we een prominente rol voor omstanders weggelegd. Bij praktisch alle incidenten spelen derden een rol van betekenis.

Omstanders die zorgen voor escalatie vormen een uitzondering. In het algemeen mikken de omstanders op de-escalatie. Dit geldt voor interventies van zowel (voor de bij het incident betrokkenen) onbekende als bekende omstanders. Pogingen om de ruzie te bezweren zijn in een enkel geval contraproductief. Dat speelt vooral het geval wanneer het een omstander betreft die kan worden gerekend tot een van beide partijen. De dader of het slachtoffer voelen zich dan extra bedreigd.

In twee dossiers wordt melding gemaakt van het gebruik van alcohol en/of drugsgebruik. Bij een derde incident wordt een vermoeden van gebruik gemeld. Slechts in één van deze dossiers wordt in detail iets vermeld over de effecten van het alcohol- of drugsgebruik. Bij zes verkeersincidenten wordt van wapens melding gemaakt; deze worden dan vrijwel altijd ook werkelijk ingezet. Meestal gaat het niet om een 'echt' wapens maar om objecten die een wapen worden door de manier waarop zij worden gebruikt: een versnellingsslot of een honkbalknuppel in de kofferbak. Over het algemeen zijn het de daders die wapens gebruiken. Slechts sporadisch bedient ook het slachtoffer zich daarvan. Wapens lijken al met al geen belangrijk element in verkeersgeweld. Daarvoor zijn de incidenten te plotseling, te kortdurend en niet opzettelijk. Bovendien bindt bij in de meeste gevallen één partij schielijk in als het tot een fysiek treffen komt. Ook daarbij past het gebruik van wapens niet.

5 Uitgaansgeweld

Het thema van dit hoofdstuk is geweld op straat dat zich afspeelt in de context van het uitgaan. Uit de literatuurstudie (hoofdstuk 1) blijkt dat geweld in relatie tot het uitgaan dikwijls vechtpartijen betreft tussen door-gaans (jonge) mannen die alcohol op hebben, aanstoot nemen aan elkaars opmerkingen of gedrag en onder omstandigheden zoals aanmoedigingen van omstanders de zaak zelfs zodanig uit de hand laten lopen dat er (soms dodelijke) slachtoffers vallen. Vaak lijkt de aanleiding zo futiel dat de indruk ontstaat van een bewust gezochte en aangegane confrontatie. Soms is betrokkenen ook niet duidelijk wat de aanleiding was. In andere gevallen was echter al eerder iets voorgevallen waarop – soms individueel maar vaak in groepsverband – wordt gereageerd. In de volgende paragrafen zullen we zien in hoeverre deze kenmerken ook voorkomen in de voor dit onderzoek geselecteerde groep uitgaansconflicten.

Qua indeling is dit hoofdstuk vergelijkbaar met het voorgaande. Achtereenvolgens worden de aanleiding, het verloop en de afloop van het incident besproken. Over de beweegredenen en achtergrondkenmerken van de betrokkenen personen kan slechts in globale termen een en ander worden gezegd. Dit is een gevolg van het feit dat daders van uitgaansgeweld niet meer te traceren waren of hun medewerking aan een interview weigerden. Situationele en andere factoren die van invloed zijn geweest op de incidenten worden als laatste behandeld. Het geheel wordt wederom afgesloten met een korte concluderende paragraaf.

Net zoals in de context verkeer geldt ook voor een aantal van onze uitgaans-incidenten dat zij zich wel in de genoemde context afspelen, maar dat hun aanleiding in een andere context ligt.¹ Andersom blijken drie incidenten bij nader inzien eerder als uitgaansgeweld te kwalificeren. In totaal beschikken we binnen de context uitgaan over 22 incidenten waarvan de aanleiding uitgaansgerelateerd is.²

5.1 Aanleiding tot uitgaansgeweld

Ongeveer de helft van het uitgaansgeweld is qua aanleiding goed vergelijkbaar met verkeersgeweld. Ook hier zien we dat irritatie de kern van het latere geweldsincident vormt. Bij verkeersgeweld ergert men zich aan elkaars

¹ Zie paragraaf 3.2.4.

² Twaalf IJssellandse zaken betreffen uitgaansconflicten. Van de zaken uit Rotterdam-Rijnmond zijn dit er 10.

verkeersgedrag (gevaarlijk invoegen, de weg blokkeren, enzovoort); bij uitgaansgeweld irriteert men zich bijvoorbeeld aan iemand die de vriendin lastig valt, het weigeren van een biertje, ontzegging van de toegang bij een discotheek of nachtclub, en dronkemansgrapjes. Een illustratie:

Een meisje (21 jaar) vertrekt met haar vriend (23 jaar) uit een discotheek. Ze geven een lift aan een hun onbekend stel (leeftijd onbekend). Bij het wegrijden wordt de weg versperd door een jongen en zijn vrienden (circa 21 jaar). Het meisje stapt half uit en vraagt of ze er langs mogen. De jongen gaat voor de auto staan en zegt iets wat ze niet kan verstaan. Uit de manier waarop is wel duidelijk dat het "voor de grap is". In plaats van opzij te gaan, gaat de jongen op de motorkap liggen. Het meisje rijdt langzaam door, terwijl de jongen op de motorkap door zijn vrienden wordt nagezwaaid. Ongeveer 500 meter verderop stopt ze en geeft de jongen de gelegenheid van de motorkap af te springen. Deze is inmiddels kwaad en geeft als uiting hiervan scheldend een schop tegen de voorkant van de auto. Het meisje zegt dat hij moet ophouden. Als reactie geeft hij haar een duw. Dan stapt de vriend uit de auto en er ontstaat een woordenwisseling tussen beiden. Het conflict loopt uit de hand. Beide partijen hebben flink gedronken en nemen een dreigende houding aan. Al snel vallen de eerste klappen en komen ze rollebollend in de berm te liggen. De jongen van het meeliftende stel stapt eveneens uit en zegt dat de twee moeten ophouden. Als hierop niet wordt gereageerd, geeft hij de jongen die tegen de auto heeft geschopt een paar duwen, waardoor die in een droge sloot valt.

Bedoelde of – zoals in dit geval – onbedoelde irritaties fungeren vaak als aanleiding voor uitgaansgeweld. Hoewel de directe aanleiding verschilt is het grondpatroon hetzelfde. Men irriteert zich aan bepaald gedrag van een ander.

Een ander deel van het uitgaansgeweld verschilt echter duidelijk van verkeersgeweld. Dit vormt een tweede categorie incidenten die karakteristiek zijn voor uitgaansgeweld: incidenten met een triviale aanleiding. Uit verveling, uit gewoonte of 'voor de kick' wordt besloten om iemand in elkaar te slaan. Kenmerkend bij dergelijke incidenten is dat de ene partij doelbewust een aanleiding creëert en de andere partij (veelal het slachtoffer) op geen enkele manier onder een dergelijke confrontatie kan uitkomen. Iedere reactie is fout. In een aantal gevallen lijkt de botsing te zijn uitgelokt door (wat beschouwd wordt als) 'zuigend' gedrag van (meestal) beide kanten. Dit gedrag lijkt dikwijls onder invloed van alcohol te staan. Zulk uitgaansgeweld kan het best worden getypeerd als doelbewuste provocatie. In dergelijke gevallen is ook veel moeilijker te bepalen wie de dader en wie het slachtoffer is. Nadere analyse leert dat het hier voornamelijk incidenten betreft die zijn te kwalificeren als groepsgeweld.

Ten slotte kan bij twee incidenten gesproken worden van psychische problematiek bij de dader: seksueel misbruik en ernstige overspannenheid.³

³ Er resteert één uitgaansincident waarbij een toevallig voorbijkomende voetganger het slachtoffer wordt van een conflict dat elders op straat met wapens plaatsvindt. De voetganger wordt daarbij geraakt door een rondvliegende kogel.

We kunnen concluderen dat uitgaansgeweld twee varianten kent wanneer we kijken naar de aanleiding. Enerzijds uitgaansgeweld op basis van onderlinge irritaties; anderzijds uitgaansgeweld waarbij eerder sprake is van moedwillige provocatie. De vraag is in hoeverre deze twee varianten ook weerspiegeld worden in de rol van dader (en wellicht die van slachtoffer) en het interactieproces tussen hen.

5.2 Verloop van het geweldsproces

In tegenstelling tot wat we zagen bij de incidenten in het verkeer is het verloop van de conflicten in het uitgaansgebeuren lang niet altijd ononderbroken. Bij bijna de helft van het uitgaansgeweld kent het geweldsproces twee of meer fasen waarin het geweld oplaait en uitdooft. De periode die tussen die fasen verstrijkt loopt uiteen van minder dan een uur tot zo'n zes weken; in het uitzonderlijke incident met seksueel misbruik als achtergrond bedraagt de 'looptijd' zelfs circa 10 jaar. Over het algemeen bestaat de kern van dergelijke chronische incidenten uit het idee 'nog iets af te rekenen te hebben' met de ander(en). Op de buitenwacht komen deze uitingen over als op zichzelf staande conflicten; de analyse wijst echter uit blijkt echter dat deze botsingen feitelijk steeds om dezelfde kwestie draaien. De aanleidingen lopen per uitbarsting uiteraard wel steeds uiteen. In alle gevallen⁴ dat er sprake is van een slepend conflict worden de uitbarstingen allengs ernstiger. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in het volgende voorbeeld met vier stadia:

Tijdens zijn werk als portier in een nachtclub willen twee jongens (22 en 28 jaar) zonder te betalen een kijkje nemen. De portier (28 jaar) weigert hen de toegang. Als reactie begint een van de jongens hem te provoceren (gezichten te trekken en dreigende gebaren te maken). Een andere portier grijpt in, spreekt met de betreffende jongen en weet de zaak te sussen. Iets later komen ze echter terug en gaan op de vuist met enkele portiers. De inmiddels gearriveerde politie verwijdt de twee jongens. Enige tijd daarna komt een van deze twee jongens terug met een pistool. De deur van de club wordt haastig gesloten en de aanwezigen gewaarschuwd. Na enige tijd vertrekt de jongen met het pistool. Twee dagen later komt eerstgenoemde portier 's ochtends vroeg beide jongens met nog drie vrienden tegen. Waarschijnlijk is het vooropgezet. Ze hebben afgesproken de portier een lesje te leren. Zij slaan en trappen hem tegen hoofd en lichaam en slaan hem diverse malen tegen de grond.

Het grootste deel van de overige incidenten, dat wil zeggen de voorvallen die zich in één keer afspelen, komen wat betreft hun aanzet in grote lijnen overeen met die in het verkeer: een actie-reactie cyclus die uitmondt in een agressieve escalatie.

5.2.1 Aanloop en escalatie

Uitgaansgeweld biedt in tegenstelling tot verkeersgeweld vaker de mogelijkheid tot een aanloop waarin beide partijen verbaal tegen elkaar 'opbieden'. Pas dan volgen de eerste fysieke contacten (zoals een duw tegen de

⁴ Met uitzondering van het incident inzake seksueel misbruik.

schouder), waarna de handtastelijkheden verder oplopen en het menens wordt. Uiteindelijk raken de partijen dan echt slaags. Zo'n patroon is bij de helft van het uitgaansgeweld waarneembaar.⁵

Er is nog een ander interessant verschil met verkeersgeweld. Bij uitgaansgeweld is vaker sprake van geweld omwille van het geweld. Dat wil zeggen dat partijen veel vaker aan elkaar duidelijk maken dat er sprake is van een geweldswaardige situatie (vergelijk Luckenbill, 1977). De tijdens het oplopende conflict geuite bedreigingen komen dan ook serieuzer over dan die in het verkeer. Bedreigingen waaruit dit blijkt komt zijn bijvoorbeeld dat de dader het slachtoffer "later nog wel zou tegenkomen" of dat de dader zegt "ik vergeet je gezicht niet".⁶ In een drietal gevallen worden in de beginfase van de onenigheden discriminerende opmerkingen gemaakt. Daarnaast wordt er in dit stadium af en toe bedreigd met het laten zien van wapens of met het melden dat de betrokkene die bij zich heeft. Het gaat dan voornamelijk om messen. Soms wordt gerept van de aanwezigheid van een vuurwapen.

We zouden uitgaansgeweld daarom vooral kunnen benoemen als doelbewust geweld, terwijl verkeersgeweld veelal niet opzettelijk is. Bij uitgaansgeweld geeft/geven één of beide partijen in de aanloop veel duidelijker blijk van het feit dat de confrontatie in een handgemeen zal eindigen; bij verkeersgeweld wordt dat vaak pas duidelijk als de eerste klap is gevallen. We komen hier in paragraaf 5.3 op terug.

De beoordeling van de mate van het toegepaste geweld als disproportioneel bij de selectie van de incidenten blijft ook bij nadere analyse overeind. Overigens lijken de mondelinge contacten tussen de dader en het slachtoffer in eerste instantie wat minder agressief dan die in de verkeerssituaties. Maar die gematigde houding is voorzover aanwezig van korte duur.

5.2.2 *Afloop van het incident*

Ruim de helft van het uitgaansgeweld kent zoals gezegd een ononderbroken verloop. Qua ontwikkeling lijken deze voorvallen op die in het verkeer: irritatie, kijken, (praten), schelden, trek- en duwwerk, een flinke kloppartij en beëindiging van de botsing om uiteenlopende redenen. Ook de uitgaansincidenten bereiken betrekkelijk snel hun climax om daarna snel uit te doven.

In meer dan de helft van de gevallen wordt de botsing beëindigd omdat de politie verschijnt. Dit geschiedt in circa de helft van deze gevallen omdat deze verwittigd is door een getuige, slachtoffer, taxichauffeur en/of horeca-ondernemer. Nu en dan wordt het einde van het incident ingeluid door de komst van een ambulance (bij 3 voorvallen). Het bellen daarvan gebeurt zowel door de dader door het slachtoffer. Ook vinden incidenten een einde omdat omstanders (waaronder veelal de aanhang van de vechtersbazen) – in één geval met de hulp van portiers – de vechtende partijen uit elkaar halen,

⁵ Dit ontwikkelingsmodel komt even vaak voor bij incidenten die een gesegmenteerd verloop kennen zoals in het begin van deze paragraaf uitgelegd, als bij gebeurtenissen die in één keer worden afgewikkeld.

⁶ Dit aspect moet gezien worden tegen de achtergrond van het meerfasen karakter van veel incidenten.

of omdat één van de partijen het hazenpad kiest of het gewoon wel voldoende vindt.

Het tijdens de uitgaansconflicten ingezette geweld is aanzienlijk grover dan dat in het verkeer. Dit valt onder meer af te leiden uit aan de na afloop gerapporteerde verwondingen bij de betrokkenen. Meermaals voorkomende letsels zijn:

- messteken; de gevolgen van de steken variëren van licht (kleine beenwond) tot zeer ernstig (ingeklapte long);
- hersenschudding / bewusteloosheid;
- wonden aan het hoofd zoals: bloedneus, bloedlip, oogwond en/of blauwe ogen, kaakwond, gebroken en/of losse tanden en niet nader gespecificeerde hoofdwonden.

Eénmaal genoemd werden een schotwond, traangas in oog, een gescheurd oor en een gebroken enkel.

5.3 Richting van de interactie bij uitgaansgeweld

Ook bij uitgaansgeweld is het mogelijk – op basis van de rol die dader en slachtoffer spelen in de aanloop tot het geweld en in het uiteindelijk gepleegde geweld (escalatie) – vast te stellen welk van de in hoofdstuk 4 geschetste vier geweldsvarianten worden gevolgd.

5.3.1 Varianten

Zoals eerder uitgelegd spreken we van tweezijdige incidenten als beide partijen een actieve rol spelen in de aanloop en/of de daarop volgende escalatie (de daadwerkelijke geweldpleging). We spreken van eenzijdige incidenten als er duidelijk sprake is van één partij (de dader) die verantwoordelijk is voor aanloop en/of escalatie van het incident.

Uitgaansgeweld is als tweezijdig te karakteriseren. Dat ligt overigens al besloten in het feit dat de aanleiding in veel gevallen irrelevant is of pas achteraf wordt geconstrueerd.

Een deel van het uitgaansgeweld onderscheidt zich van verkeersgeweld in die zin dat het tweezijdige karakter óók geldt voor de escalerende fase. Bij verkeersgeweld zien we dat het slachtoffer weliswaar enthousiast bijdraagt in de aanloop van het geweldsincident, maar op het moment dat de dader tot fysiek geweld overgaat (de daadwerkelijke escalatie) dan worden dergelijke incidenten meestal eenzijdig. Het slachtoffer is werkelijk slachtoffer. Bij uitgaansgeweld is dit veel minder vaak het geval. Zowel in aanloop- als in escalatiefase gaan de beide partijen er min of meer voluit in. Dit laatste betreft dan met name de incidenten waarbij groepen zijn betrokken en waarbij gesproken kan worden van collectief daderschap. In paragraaf 5.4 komen we daar nog op terug.

5.3.2 Uitgaansgeweld: tweezijdig in aanloop en tweezijdig in escalatie

Een deel van het uitgaansgeweld – voortvloeiend uit onderlinge irritatie – begint net als verkeersgeweld tweezijdig. Maar daar houdt de overeenkomst met verkeersgeweld op. Het blijkt namelijk dat er ook in de uiteindelijke escalatiefase sprake is van tweezijdigheid. Het vermoeden is dat het gebruik

van alcohol hier een rol in speelt. Men schat de risico's van bepaald gedrag of bepaalde opmerkingen niet goed in en/of men wordt enigszins overmoedig dan wel grijpt sneller naar fysieke middelen.

Een ander deel van het uitgaansgeweld is te kwalificeren als groepsgeweld en blijkt vaak zonder echte aanleiding te ontstaan. We zouden van 'recreatieve geweldpleging' kunnen spreken. Er is sprake van uitlokking en provocatie waarbij van beide kanten als het ware wordt toegewerkt naar een confrontatie. Ook bij deze incidenten is er sprake van tweezijdigheid in aanloop én tweezijdigheid in escalatie.

Uitgaansgeweld kan derhalve worden aangemerkt als tweezijdig in aanloop én tweezijdig in escalatie. Dit is bij 14 van de 22 incidenten het geval (zie tabel 10).⁷

Tabel 10: Betrokkenheid van beide partijen bij uitgaansgeweld

	eenzijdig in escalatie	tweezijdig in escalatie	totaal
eenzijdig in aanloop	4	1	5
tweezijdig in aanloop	3	14	17
totaal	7	15	22

5.3.3 Voorbeeld van typisch uitgaansgeweld

Bij uitgaansgeweld zoeken, door de bank genomen, twee partijen zonder duidelijke aanleiding een confrontatie. In onderstaand voorbeeld geldt dat zeker voor de daders ('recreatieve geweldplegers') en in iets mindere mate voor het slachtoffer. We zien een jongen die zich stoer wil voordoen en daarmee in de fuik loopt die de andere partij voor hem heeft uitgezet. Hij kan niet meer terug en deelt wel wat rake klappen uit, maar krijgt er in verhouding aanmerkelijk meer terug.

Aanloop 1

Het slachtoffer (23 jaar) zat in de bar te drinken met een groepje vrienden (tevens twee getuigen jongen en meisje). Wat er precies is gebeurd is onduidelijk.

Escalatie 1

Er ontstaat een woordenwisseling tussen het latere slachtoffer en een Chinese jongen (een van de daders, 30 jaar). Waarschijnlijk ging het er om dat de Chinese jongen om een pilsje vroeg. Van verschillende kanten wordt beweerd dat het slachtoffer toen "ga weg vuile Chinees" heeft geroepen. Vrienden van de dader hebben zich er mee bemoeid en gezegd dat het slachtoffer moest oprotten. Zelfs omschreef de betreffende jongen dit als "sussen."

Aanloop 2

⁷ Bij elf incidenten spelen zowel slachtoffer als dader een actieve rol in de aanloop en/of escalatie van het conflict.

Later, als het slachtoffer naar buiten komt, ontstaat er een confrontatie met het groepje jongens rond deze Chinese jongen. De versies lopen uiteen; beide partijen zeggen dat de ander is begonnen.

Escalatie 2

Het slachtoffer zou hebben geduwd; de dader zou cynisch hebben bedankt voor 'het biertje'. Uit het verhaal wordt duidelijk dat het slachtoffer en de dader niet bang waren voor een confrontatie en dit waarschijnlijk ook in woord en gebaar hebben aangegeven. Het slachtoffer daagde uit door te zeggen: "kom maar op. Ik ben niet bang." Er wordt wat geduwd en getrokken en er vallen enkele klappen over en weer.

Aanloop 3

Het slachtoffer loopt op een gegeven moment weg in de richting van een nabijgelegen café.

Escalatie 3

Hij wordt echter achterhaald en er ontstaat wederom een vechtpartij waarbij diverse jongens (ook Nederlandse) rake klappen en schoppen uitdelen. Als het slachtoffer over een bloembak valt, krijgt hij nog een venijnige schop op zijn achterhoofd. Inmiddels is de portier van de aanpalende discotheek aangekomen en die ontzet samen met andere portiers het slachtoffer. Hij kan alleen over laatste gedeelte van het incident getuigen en zag daarbij dat het slachtoffer op het achterhoofd werd geslagen. Na doktersconsult blijkt dat de jongen een lichte hersenschudding heeft. Hij kan vier dagen niet werken en is daarnaast in het gevecht nog zijn gouden ketting van f 800,- kwijt geraakt.

Het bovenstaande voorbeeld illustreert dat de grens tussen dader en slachtoffer soms vaag is. Wanneer twee partijen uit zijn op een onderlinge confrontatie dan is niet altijd te voorspellen wie daaruit uiteindelijk als dader en wie als slachtoffer tevoorschijn zal komen. Dit wordt gestaafd door een nadere bestudering van de dossiers. We zien daarin regelmatig dat het latere slachtoffer als eerste de confrontatie zoekt. In de uiteindelijke krachtmeting delft hij dan het onderspit. Een potentiële dader wordt uiteindelijk slachtoffer.

5.4 Krachtsverhoudingen bij uitgaansgeweld

In tabel 11 zijn de getalsverhoudingen tussen de bij het uitgaansgeweld betrokken partijen weergegeven. Af te lezen is hoe frequent bepaalde dader-slachtofferconfiguraties in deze context voorkomen.

Tabel 11: Dader-slachtofferconfiguraties bij uitgaansgeweld

	één slachtoffer	meerdere slachtoffers	totaal
één dader	4	4	8
meerdere daders	5	9	14
totaal	9	13	22

Uitgaansgeweld bestaat voor een belangrijk deel uit groepsgeweld: 9 van de 22 uitgaansincidenten betreffen botsingen waarbij zowel aan de dader- als aan de slachtofferkant verscheidene personen zijn betrokken. Bij vijf uitgaansincidenten staat het slachtoffer alleen tegenover een groep. Bij een deel van deze gevallen is duidelijk sprake van groepsgeweld. We kunnen een onderscheid maken tussen enerzijds dadergroepen en anderzijds groepen die individuele daders te hulp schieten. In het eerste geval gaat het om 'collectief daderschap', in het tweede geval is er sprake van individueel of persoonlijk daderschap en kan de rest van de groep als al dan niet handelende omstander worden gezien. Een voorbeeld van collectief daderschap:

Een groep jongeren van 17 à 18 jaar (die elkaar overigens niet allemaal kennen) loopt over straat.

Eerste incident:

De groep ziet in het portiek een paartje staan zoenen. Ze beginnen provocerende opmerkingen te maken (roepen "viezerik") en molesteren de man (41 jaar): ze pakken spullen van hem af en maken obscene gebaren. De vrouw (37 jaar) zegt dat ze haar in haar kruis is gegrepen. Dit incident loopt verder met een sisser af.

Tweede incident:

Bij het iets verderop gelegen café staat een fiets die uit baldadigheid door een persoon uit de groep jongeren op de grond wordt gegooid. Een cafébezoeker ziet dit en zegt dat tegen de eigenaar van de fiets. Die gaat naar buiten en zet de fiets weer rechtop. Hij negeert de provocerende opmerkingen van de jongens. Een andere cafébezoeker (43 jaar) besluit samen met een vriend de groep eens aan te spreken. Dit omdat de jongeren de fiets wéér zouden hebben omgegooid. Buiten spreekt hij de jongens aan en deze gaan met z'n allen om hem heen staan (intimideren). Het slachtoffer zegt dat hij terug wilde naar het café, zich met zachte hand een weg baande door de omringende groep, en bij de deur plotseling met een hard voorwerp (waarschijnlijk een fles van een van de daders (19 jaar)) op zijn achterhoofd is geslagen. Klaarblijkelijk niet al te hard, want hij keert zich om en raakt direct in een vechtpartij verwickeld. De andere cafébezoeker deed mee en niet veel later komen er diverse bezoekers uit het café om mee te vechten.

Uitgelicht (relaas van een van de daders):

... "Tijdens de vechtpartij houd ik me enigszins afzijdig. Op een gegeven moment komen er meerdere mannen uit het café waarvan één met een biljartkeu. Die man zet de keu op mijn keel. Ik geef hem een trap. Toen de politie er aan kwam, ben ik weggerend. Later op de avond ben ik aangehouden."

In deze gevallen van uitgaansgeweld lijkt het te gaan om 'recreatieve geweldpleging'. Uit de beschrijving blijkt dat de aanleiding voor dergelijke incidenten er nauwelijks toe doet. Tekenend is dat men vaak niet eens precies weet wat er aan de hand is. Er wordt gevochten, dus "vecht je mee". Het commentaar van twee jongeren uit de groep bij het eerste incident:

... *"Ik stond er een eindje vandaan. Ik weet niet hoe de discussie ontstond en wist niet dat het over een fiets ging. Ik heb ook geen fiets zien liggen."*

... *"Ik weet niet wat de aanleiding van de vechtpartij was. Pas later hoorde ik dat het over een fiets ging."*

Soms proberen de daders de aanleiding sterk uit te vergroten. In de getuigenverhoren van het incident uit paragraaf 5.3.3 wordt door de vrienden van de dader veel ophef gemaakt over het feit dat hun vriend (de dader) voor "vuile Chinees" is uitgescholden (discriminatie). Ook het feit dat de jongen verstandelijk niet helemaal honderd procent zou zijn wordt aangevoerd. In een poging zichzelf vrij te pleiten proberen ze bovendien de geweldpleging aanvankelijk in de schoenen te schuiven van een onbekende groep Amboezen en/of een groep Turken (of misschien Marokkanen) die daarna direct zijn weggelopen. Deze zouden kwaad zijn geworden omdat er iemand werd gediscrimineerd. Later komen ze hier in het verhoor van terug. Uiteindelijk lijkt het waarschijnlijker dat de jongens zin hadden in een partijtje knokken en daarvoor achteraf een plausibele aanleiding moeten geven.

5.5 Omstanders bij uitgaansgeweld

Bij geweld op straat kunnen ook getuigen invloed uitoefenen op het verloop van het incident. Aan de hand van een gedetailleerde analyse van de processen-verbaal van daders, slachtoffers en getuigen is gekeken welke rol omstanders precies spelen bij het ontstaan, het verloop of de afloop van het uitgaansgeweld. Waar mogelijk zijn daarbij ook de interviews gebruikt.

Dit gedeelte valt uiteen in drie onderdelen. Het eerste deel van deze paragraaf (5.5.1) is gewijd aan een nadere beschrijving van de rol die omstanders spelen bij uitgaansgeweld. Allereerst is gekeken naar de wijze van interveniëren. Grijpen omstanders al dan niet in en op welke wijze? In paragraaf 5.5.2 worden de verschillende rollen die bekende omstanders spelen bij uitgaansgeweld belicht. In het derde deel (paragraaf 5.5.3) wordt de vraag gesteld in hoeverre omstanders die getuige zijn van uitgaansgeweld in staat zijn de *ins* en *outs* goed te doorgronden. Zijn ze in staat tot perspectief nemen?

5.5.1 Wijze van interveniëren

Evenals bij verkeersgeweld spelen bij uitgaansgeweld derden een belangrijke rol. Ook in deze context trachten de meeste omstanders op de een of andere manier te interveniëren in positieve (proberen het incident te beëindigen) of negatieve zin (het conflict bevorderen).

Bij het uitgaansgeweld vallen twee zaken op. Allereerst is er minder vaak een rol weggelegd voor onbekende omstanders dan bij geweld in de context van het verkeer. En verder is, zoals we zullen zien, de rol die bekende omstanders spelen minder positief.

5.5.2 De rol van bekende omstanders bij uitgaansgeweld

Wanneer een omstander een emotionele band heeft met (een van) de bij het geweld betrokkene(n) dan blijkt de kans dat hij/zij op een of andere wijze ingrijpt groot. De vriendin van een dader die in het café wordt lastig gevallen, of de vrienden die zien dat hun kameraad in elkaar wordt geslagen zijn als omstanders anders betrokken dan een toevallige passant, een portier of een andere cafébezoeker.

Bij uitgaansgeweld spelen bekende omstanders vaker dan in het verkeer een (gedeeltelijke) negatieve rol in het ontstaan en verder laten escaleren van het incident. Waarom de rol van bekende omstanders anders wordt ingevuld heeft te maken met de sociale context waarbinnen uitgaansgeweld zich voordoet. Alvorens daar op in te gaan eerst een schets van de rol die omstanders bij uitgaansgeweld kunnen spelen. Daarbij zien we twee varianten.

Bij de eerste variant is er sprake van rolwisselingen tijdens het incident. Bij dergelijke incidenten ondernemen omstanders afwisselend pogingen om het conflict te beëindigen, dan wel er aan mee te doen. Bij de tweede variant mengen vrienden van dader(s) en/of slachtoffer(s) zich in de strijd en wakkeren deze aldus aan. Dit geschiedt zowel in de rol van starter als van regisseur van het uitgaansgeweld

Omstanders met wisselende rol bij uitgaansgeweld

Bij uitgaansgeweld zien we dat de rol van bekende omstanders veelal niet volledig helder is. In onderstaand incident gaan twee jongeren met elkaar op de vuist. In het gevecht deelt de vriend van het latere slachtoffer ook een klap uit. Als de zaak dan vervolgens uit de hand loopt en zijn vriend met een mes wordt gestoken, trekt hij hem weg en brengt hem in veiligheid.

Een reguliere cafébezoeker (23 jaar) is behoorlijk dronken en loopt naar buiten om wat frisse lucht te halen. Buiten stoten hij en het latere slachtoffer (20 jaar) tegen elkaar aan en kijken zij elkaar allebei vuil aan. Het latere slachtoffer meldt overigens in het proces-verbaal niets over het botsen en zegt alleen dat die andere jongen vuil naar hem keek en niet andersom. Hij heeft toen naar eigen zeggen tegen die jongen gezegd: "wat moet je?" Hierna ontstond volgens beiden een scheldpartij, waarbij de meningen weer zijn verdeeld over wie de eerste duw gaf. Beiden zijn het er vervolgens weer over eens dat na de duw een vechtpartij ontstond. Tijdens de vechtpartij slaat een vriend (leeftijd onbekend) van het latere slachtoffer de ander op het achterhoofd, waardoor deze het gevoel kreeg dat het een twee-tegen-een situatie werd. Dit was voor hem reden om zijn mes uit de auto te halen.

Uitgelicht (relaas van een 27-jarige getuige over de afloop):

"Toen die ene jongen terugkwam met het mes heeft die ander (het latere slachtoffer) hem eerst nog een paar keer geschopt. Toen werd hij in zijn linkerzij gestoken met het mes. Zijn vriend trok hem toen weg."

De dader die met het mes heeft gestoken zegt dat hij er alleen maar mee dreigde en zwaaide en per ongeluk de linkerzij van die andere jongen raakte.

Omstanders als starter van uitgaansgeweld

Omstanders die uitgaansgeweld initiëren vinden we onder de vriendinnen van de dader en van het slachtoffer. Bij verkeersgeweld spelen ze vaak een dempende rol, maar in het uitgaansleven zijn ze vaak een cruciale rol in het ontstaan van het incident.

Een man (35 jaar) zit in een café met zijn vriendin (33 jaar). Hij gaat even naar buiten en als hij terug komt zegt ze dat de man naast haar vervelend zat te doen. Nu moest hij die vervelende man wel aanspreken. Er ontstond een schermutseling waarbij de 'vervelende man' (het blijkt de eigenaar van de bar; 40 jaar) en een toezichthouder (41 jaar) de 35-jarige man stevig vastgrijpen, naar buiten sleuren en een pak slaag geven.

In het volgende incident staat een vriendin aan de basis van een vechtpartij. In een latere getuigenverklaring geeft ze aan dat zij (en haar vriendin) de daders hadden gezegd dat ze niets moesten doen. Maar dat lijkt – gezien de overige acties van beiden – niet meer dan een excuus om zichzelf achteraf vrij te pleiten.

De hoofdrolspeelster is een meisje van 22 jaar wier vriendin (leeftijd onbekend) in haar vorige relatie zou zijn mishandeld en verkracht. Het eerstgenoemde meisje heeft de 21-jarige ex van haar vriendin gewaar-schuwd niet meer in het café te komen omdat hij anders in elkaar zou worden geslagen door de nieuwe vriend van zijn ex. De jongen (het latere slachtoffer) is desondanks toch naar het café gegaan. De hoofdrolspeelster heeft toen de nieuwe vriend (26 jaar) van haar vriendin ingelicht. Verder is ze naar haar eigen vriend (25 jaar) gegaan en heeft verteld dat de jongen handtastelijk was geweest. Later getuigen ze dat ze beide jongens hebben gezegd dat ze niets moesten doen tegen het slachtoffer. Als het slachtoffer het café verlaat, rennen beide jongens achter hem aan en slaan hem in elkaar. Als hij wil wegllopen, duwen ze hem in een nis. Toen er nog twee mannen langskwamen, zouden beide daders tegen hen hebben gezegd dat het slachtoffer een meisje had geslagen. De vier mannen zouden toen verder op het slachtoffer hebben ingehakt.

Later beweren de daders dat ze het slachtoffer hebben laten gaan en zijn teruggelopen naar het café. Het zouden andere cafébezoekers zijn geweest die achter hem aan zijn gerend en hem hebben geslagen.

Omstanders als regisseur van uitgaansgeweld

Omstanders zijn niet altijd wat ze lijken. In het volgende voorbeeld wordt uitgaansgeweld beschreven door de ogen van een getuige (22 jaar) die een drijvende kracht in dit incident is geweest. Hij stuurt aan op een incident waarbij hij vervolgens eerder regisserend dan uitvoerend optreedt. Gedurende het incident wisselt hij voortdurend van rol.

“Op het toilet word ik bedreigd door 3 donkere jongens (leeftijden onbekend). Twee daarvan hadden de dag daarvoor in de coffeeshop van mijn zus problemen gemaakt. Ze riepen tegen mij: ‘We zullen jou eens een lesje leren.’ Ik liep ik terug naar de bar en praat wat met een vriend van me. Die staat met een aantal andere jongens aan de bar. Er komen dan 5 of 6 Joegoslaven (tussen 18 en 31 jaar) binnen die ik van gezicht ken. Een van de

Joegoslaven duwt mijn vriend in zijn rug. Ik ga er tussen staan en probeer de boel te sussen. Mijn vriend (slachtoffer, 20 jaar) gaat aan de bar zitten. En dan vertelt hij mij dat de Joegoslaaf hem met een pistool bedreigde."

Uitgelicht alternatieve versie 1 (verteld door een andere getuige):

"Die jongen en zijn vrienden waren al opgefokt omdat zijn zus de dag ervoor mot had gekregen met donkere types. Toen er dus zulke types binnenkwamen en een daarvan ruzie kreeg, gingen hij en zijn vriendje zich er nog even mee bemoeien. En al snel kregen ze mot van een van die Joegoslaven."

Uitgelicht alternatieve versie 2 (volgens een van de daders, 22 jaar):

"Ik zit met mijn vriend te praten als die Nederlandse jongen ruzie komt maken. Ik heb de kroegbaas gewaarschuwd omdat ik daar geen zin in had. Deze zegt dat ze zich koest moeten houden. Ik probeer vrede te sluiten door een hand te geven. Die Nederlandse jongen en zijn vriend [gedoeld wordt op onze 22-jarige getuige] weigeren en beginnen te schelden."

"Na een poosje komen vier Joegoslaven langs en gebaren dat mijn vriend mee naar buiten moet komen. Dat doet hij en ik ga er achter aan. Toen begonnen drie van de vier Joegoslaven te vechten met hem en heb ik hem geholpen. Ik sloeg een van de daders. Mijn vriend sloeg ook een van de Joegoslaven vol op zijn bek. Vanuit mijn ooghoeken zag ik dat een van de daders een mes had. Doordat ik en ook anderen meehielpen gingen ze er vandoor. Althans, de drie Joegoslaven die mee hadden gedaan aan het gevecht. De vierde Joegoslaaf die niet had meegevochten liep iets later ook weg. Mijn vriend was link, liep naar zijn auto en pakte een mes. Ik ben samen met mijn vriend achter hen aan gerend. Er kwam nog iemand ons helpen, samen met zijn vriendin. De drie Joegoslaven staan 20 meter verderop en komen opeens op ons afstormen met palen in hun handen. Ik kon er nog net vandoor gaan, maar mijn vriend die niet zo hard kan lopen, kreeg een klap met de paal. Ik (we) kon(den) niets doen."

In de woorden van het slachtoffer:

"Toen ze met houten palen om ons af kwamen rennen wilde ik er vandoor gaan, maar ik viel. Ze sloegen met zijn drieën op me in. Ik voelde pijn aan mijn kaak en arm. Waar mijn mes was wist ik niet meer."

In de woorden van een van de daders:

"Ik heb geslagen toen er een grote groep op me af kwam en heb vervolgens een paal gepakt om me te verdedigen. Ik ben van achteren in mijn been gestoken. Na de vechtpartij ben ik naar huis gegaan."

"Ik heb mijn vriend mee genomen naar de bar en de dokter gebeld. Die wilde niet komen. We zijn toen met een taxi naar hem gereden. Daarna zijn we naar het ziekenhuis gegaan."

In dit geval is er nauwelijks een onderscheid te maken tussen omstanders en strijdende partijen in die zin dat vrienden uit beide kampen in wisselende samenstelling participeren in het conflict. De getuige speelt echter wel een belangrijke rol in het betreffende incident. Hij weet in opgefokte sfeer zijn vrienden mee te slepen; als pionnen vooruit te schuiven en vervolgens

in de aanloop tot de geweldpleging de rol van 'susser' te spelen en in de uiteindelijke geweldpleging de rol van loyale kameraad door aan de zijde van het slachtoffer te vechten. In de daarop volgende achtervolging kan hij eenvoudigweg eerder weggelopen.

5.5.3 *Perspectief nemen*

Een relevante vraag is in hoeverre omstanders die getuige zijn van uitgaansgeweld in staat zijn de *ins* en *outs* goed te doorgronden. Hoe kijken bijvoorbeeld vrienden naar de aanleiding en escalatie van dergelijke incidenten? Op basis van welke gegevens vormen ze hun beeld?

Afstand nemen bij uitgaansgeweld lijkt gecompliceerder dan bij verkeersgeweld. Daarvoor zijn twee oorzaken te bedenken. In de eerste plaats lijken betrokkenen (en dus ook omstanders) onder invloed van alcohol en een vrolijke uitgaansstemming minder in staat risico's adequaat in te schatten en in de tweede plaats zijn de dader- en de slachtofferrollen minder scherp afgebakend.

Gebrekkige risico-inschatting

Bij uitgaansgeweld lijkt zich een situatie voor te doen waarbij partijen onder invloed van alcohol, of in een sfeer van lol maken minder in staat zijn risico's in te schatten (minder goed perspectief nemen). In het voorbeeld uit paragraaf 5.1 zagen we hoe iemand in een dronken bui meelift op de motorkap van een auto. Zij vrienden wuiven hem na als hij, liggend op de motorkap, langzaam voorbij komt rijden. Wat zij nog als goede grap zien, eindigt enkele honderden meter verder in een vechtpartij.

De rol van dader en slachtoffer

Bij uitgaansgeweld spelen is onbekende omstanders minder vaak een rol dan bij verkeersgeweld. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat omstanders zich in de uitgaanscontext minder snel geroepen voelen om zich met dergelijke incidenten te bemoeien. Een reden daarvoor kan bijvoorbeeld de massaliteit in drukke uitgaanscentra zijn. Als groepen jongeren slaags raken zijn de mogelijkheden om tussenbeide te komen betrekkelijk gering. Een reden zou ook kunnen zijn dat bij dergelijke incidenten de dader- en slachtofferrol minder duidelijk is gedefinieerd. Omstanders zullen eerder geneigd zijn – zo is het idee hierachter – om in te grijpen wanneer er duidelijk sprake is van een slachtoffer. Sommige incidenten lijken deze gedachtengang te ondersteunen. Een portier die met een ploertendoder iemand bewerkt wordt in toom gehouden door omstanders; een jongen die met een mes een ander heeft verwond, wordt in het café overmeesterd door een aantal bezoekers.

In feite zien we hier eenzelfde beeld als bij omstanders van verkeersgeweld. Ook daaruit blijkt dat onbekenden geweldsincidenten vooral beoordelen op het gebruikte geweld en – in mindere mate – op de persoon van de dader en slachtoffer. De dader is de persoon die als eerste het initiatief tot escalatie neemt (er dreigend op af gaat) en/of de escalatie inzet (fysiek geweld gaat gebruiken). De neiging bestaat geweldsincidenten ééndimensionaal te zien, als een karikatuur met een 'goede' en een 'slechte' partij. Bij uitgaansgeweld is er echter niet altijd sprake van een heldere afbakening tussen de dader en

het slachtoffer. Dit lijkt een reden voor onbekenden om zich afzijdig te houden.⁸

5.6 Situatiele kenmerken en overige factoren van invloed

Ook dit hoofdstuk eindigen we met een korte weergave van mogelijke situationalen factoren die van invloed kunnen zijn op uitgaansgeweld. Bij de behandeling van de afloop van de incidenten in het voorgaande zijn al even de opgelopen verwondingen de revue gepasseerd. Bovendien is aangestipt dat in de aanloopfase nogal eens gepoogd wordt de ander te imponeren door met wapens te dreigen. Dit gebeurt zowel door het wapen te tonen als door het slechts te noemen. Maar hoe frequent werd er nu werkelijk een wapen ingezet? Dat blijkt aanmerkelijk vaker voor te komen dan bij de verkeersincidenten: bij 13 van de 22 uitgaansincidenten werden wapens ingezet. Bij 10 van die 13 werden de wapens (uiteindelijk) ook echt gebruikt en niet slechts gehanteerd om mee te dreigen. Omdat het bij deze incidenten veelal gaat om groepen is de kans dat één of meer personen in zo'n groep wapens gebruiken uiteraard groter. Het betreft overigens lang niet altijd 'echte' wapens maar ook voorwerpen die pas door de wijze waarop zij worden gehanteerd een wapen vormen. Dat neemt niet weg dat bij 12 van de 22 uitgaansincidenten sprake is van gebruik en/of dreiging met minimaal één feitelijk wapen. Het gaat dan bijvoorbeeld om zoals steekwapens, (nep)vuurwapens, slagwapens (knuppel, ploertendoder) of verdovende wapens (spuitbus met traangas).⁹ Daarnaast is er nog een breed scala aan voorwerpen die door de manier van gebruik als wapen kunnen worden gekwalificeerd (een straattegel, een kapotgeslagen glas, een houten plank, een biljartkeu uit een café, een fles limonade en houten palen).¹⁰ Al met al een flinke oogst die de conclusie rechtvaardigt dat uitgaansgeweld regelmatig gepaard gaat met dreiging of gebruik van wapens.

Tot slot staan we kort stil bij de samenhang tussen alcohol- en drugsgebruik en uitgaansgeweld. Hoewel in nagenoeg alle dossiers gewag wordt gemaakt van het gebruik van alcohol, is slechts uit vijf dossiers expliciet op te maken dat (overmatig) gebruik van alcohol een rol speelde bij het ontstaan dan wel verloop van het incident in kwestie. Gezien de sociale context is dit waarschijnlijk een aanzienlijke onderschatting. Verder wordt terzake van één incident gemeld dat het slachtoffer 'waarschijnlijk wel' drugs heeft gebruikt.

De rol van alcohol is dus niet eenduidig vast te stellen. Het lijkt waarschijnlijk dat excessief alcoholgebruik – en daarmee een gebrekkig vermogen om risico's in te schatten – debet is aan veel uitgaansgeweld. Betrokken weten minder goed te bepalen waar de grenzen liggen. Dat geldt voor de aanloop

⁸ De redenen waarom anonieme omstanders zich minder geroepen voelen in te grijpen bij uitgaansgeweld gaan niet op voor horecapersoneel (en dan met name portiers) die getuige zijn van uitgaansgeweld. De interventies van deze personen zijn er vooral op gericht om strijdende partijen uit elkaar te halen.

⁹ Hierbij moet wel bedacht worden dat er geen sprake is van een representatieve steekproef. We hebben een selectie gemaakt van geweldsincidenten die zich kenmerken door disproportioneel geweld. Disproportionaliteit hangt deels samen met wapengebruik en daarmee zijn incidenten waarbij wapens worden gebruikt vaker geselecteerd.

¹⁰ Onder de Wet Wapens en Munitie (WWM) vallend onder categorie 4.

van dergelijke geweldsincidenten, maar zeker ook voor de escalatie. Een reeks van incidenten schetst een escalatie waarin het latere slachtoffer aanvankelijk nog denkt 'z'n mannetje te kunnen staan' en uiteindelijk ruim het onderspit moet delven. Het vermoeden bestaat dat de tweezijdigheid in de escalatiefase voor een belangrijk deel kan worden toegeschreven aan een verminderd vermogen om risico's in te schatten en dat dit samenhangt met overmatig alcoholgebruik.

5.7 Voornaamste bevindingen

In totaal zijn 22 incidenten van uitgaansgeweld bestudeerd. Als we kijken naar de aanleiding blijkt uitgaansgeweld twee varianten te kennen. Een deel van de botsingen is, ondanks verschillen in de directe aanleiding, terug te voeren op onderlinge irritaties. Deze vormen de kern van het latere geweldsincident. Incidenten met een triviale aanleiding vormen het tweede type geweldsincidenten in de uitgaanscontext. Kenmerkend voor dit type is dat de ene partij doelbewust een aanleiding creëert en de andere partij (veelal het slachtoffer) op geen enkele manier onder een dergelijke confrontatie kan uitkomen. Iedere reactie is fout. Deze vorm van uitgaansgeweld kan worden betiteld als doelbewuste provocatie. Twee uitgaansincidenten betreffen daders met psychische problematiek en vallen niet onder de twee genoemde varianten.

Bij bijna de helft van het uitgaansgeweld bestaat het geweldsproces uit twee of meer fasen waarin het geweld oplaait en uitdooft. De periode die tussen die fasen varieert – een enkele uitzondering daargelaten – in het algemeen van minder dan een uur tot circa zes weken. Bij zulke chronische incidenten heeft één van de partijen meestal nog een appeltje te schillen met de ander(en). Voor buitenstaanders lijken de individuele uitbarstingen op zichzelf staande conflicten; feitelijk draaien zij echter steeds om dezelfde kwestie. De aanleidingen lopen per uitbarsting uiteraard wel steeds uiteen. Ook worden de uitbarstingen allengs ernstiger.

Bij uitgaansgeweld zien we nogal eens dat de partijen elkaar eerst verbaal 'te lijf' gaan. Daarna volgen de eerste fysieke contacten, waarna de partijen uiteindelijk echt slaags raken. Dit patroon is bij de helft van het uitgaansgeweld waarneembaar. Uitgaansgeweld kan tot op zekere hoogte worden getypeerd als opzettelijk geweld: de partijen maken elkaar duidelijk dat er sprake is van een geweldswaardige situatie. De tijdens het oplopende conflict geuite bedreigingen zijn serieus en incidenteel discriminerend. Af en toe wordt gedreigd met (het laten zien van) wapens, voornamelijk messen.

De botsing eindigt in de helft van de gevallen met het verschijnen van de politie. Deze is vaak ingelicht door een getuige, slachtoffer, taxichauffeur en/of horeca-ondernemer. Soms wordt het einde van het incident ingeluid met de komst van een ambulance (drie maal). Het bellen daarvan gebeurt zowel door de dader door het slachtoffer. Ook vinden incidenten een einde omdat omstanders (waaronder veelal de aanhang van de vechtersbazen) – in één geval met de hulp van portiers – de vechtende partijen uit elkaar halen, of omdat één van de partijen ervandoor gaat of het gewoon wel voldoende vindt.

Het meest voorkomende verloop bij uitgaansgeweld betreft tweezijdigheid in aanloop én in escalatie: zowel dader als slachtoffer dragen in deze twee fasen in belangrijke mate bij aan het ontstaan en uitgroeien van het geschil. Terzake van de kwestie in welke mate het bereiken van onderlinge overeenstemming over de geweldswaardigheid van de situatie in het interactieproces vorm krijgt kan slechts worden gesteld dat een deel van het uitgaansgeweld bestaat uit incidenten waarbij één of beide partijen van tevoren al hun keuze hadden gemaakt. In hoeverre de situatie als geweldswaardig wordt beoordeeld lijkt in deze gevallen minder relevant.

Bij negen van de 22 uitgaansincidenten staan twee groepen tegenover elkaar. In vijf gevallen staat één slachtoffer tegenover een groep. Bij dadergroepen kunnen we spreken van 'collectief daderschap'; wanneer groepen die individuele daders te hulp schieten is er sprake van individueel of persoonlijk daderschap en kan de rest van de groep als al dan niet handelende omstander worden gezien.

Het merendeel van de omstanders grijpt op enigerlei wijze in. Hun interventie kan positief zijn: pogen het conflict te beëindigen door bijvoorbeeld de politie te bellen. Maar we zien ook negatieve interventies: zij doen het conflict escaleren door bijvoorbeeld zelf te gaan meevechten. Omstanders die onbekenden zijn van de partijen in het conflict spelen veel minder vaak een rol van betekenis dan bekende omstanders. Maar rol die bekende omstanders spelen is minder positief dan van onbekenden: zij dragen veelal bij aan het ontstaan én de escalatie van het incident. Ook het interpreteren van wat er gaande is blijkt bij uitgaansgeweld problemen op te leveren voor omstanders. Het inschatten van de gebeurtenis en de risico's lijkt te lijden onder de invloed van alcohol en een vrolijke uitgaansstemming. Tevens zijn dader- en slachtofferrollen vaak niet duidelijk afgebakend.

Bij 13 van de 22 uitgaansincidenten werden wapens ingezet. In 10 daarvan werden die uiteindelijk ook echt gebruikt. Bij 12 van de 22 uitgaansconfrontaties is sprake van gebruik en/of dreiging met minimaal één feitelijk wapen. Het gaat dan bijvoorbeeld om zoals steekwapens, (nep)vuurwapens, slagwapens (knuppel, ploertendoder) of verdovende wapens (spuitbus met traangas). Verder worden allerhande objecten als wapen gebruikt, zoals een straattegels, een kapotgeslagen glas, een biljartkeu uit een café, etcetera. Eén en ander rechtvaardigt de conclusie dat uitgaansgeweld vaak gepaard gaat met dreiging of gebruik van wapens. Meermaals voorkomende letsels zijn dan ook messteken, variërend van licht tot zeer ernstig, hersenschudding/bewusteloosheid en allerhande hoofdwonden.

Opmerkelijk is dat, hoewel alcoholgebruik bij vrijwel alle incidenten wordt genoemd, er uit slechts vijf dossiers nadrukkelijk valt op te maken dat er sprake was van een duidelijke invloed van (overmatig) gebruik van alcohol op het incidentverloop. Waarschijnlijk is hier sprake van een behoorlijke onderschatting. Wellicht wordt het effect van het gebruik van alcohol niet altijd expliciet opgetekend juist omdat het zo 'normaal' is in deze context. Hoewel de rol van alcohol dus niet goed is vast te stellen lijkt het voor de hand te liggen dat onmatig alcoholgebruik debet is aan veel uitgaansgeweld. Betrokken weten minder goed waar de grenzen liggen, zowel in de aanloop tot uitgaansincidenten als in de escalatiefase. Het vermoeden bestaat dat de tweezijdigheid in de escalatiefase voor een belangrijk deel kan worden

toegeschreven aan een verminderd vermogen om risico's adequaat in te schatten als gevolg van buitensporig alcoholgebruik. Het gebruik van drugs werd overigens bij één incident aannemelijk geacht.

6 Geweld in woonwijken

In het rapport 'Geweld: gemeld en geteld' (Terlouw, De Haan en Beke, 1999), dat in diverse opzichten de grondslag vormt voor de onderhavige rapportage, zijn incidenten als woonwijkgerelateerd beoordeeld wanneer ze in de directe woonomgeving van betrokkenen plaatsvonden.

De indeling van dit hoofdstuk is analoog aan die van het verkeers- en het uitgaansgeweld: eerst worden aanleiding, verloop en afloop van de gebeurtenis beschreven. Vervolgens behandelen we de beweegredenen en achtergronden van de bij de incidenten betrokkenen. Tot besluit gaat de aandacht uit naar omgevings- en overige factoren die kunnen hebben ingewerkt op de toedracht van de incidenten.

Omdat verkeer en uitgaansgelegenheden een onderdeel vormen van woonwijken is het soms moeilijk om te bepalen in welke mate een geweldsincident woonwijkgerelateerd is. Sommige geweldsincidenten spelen zich weliswaar in de buurt af, maar vloeien voort uit een ruzie in een uitgaansgelegenheid of café dat in die buurt ligt. Maar zo'n ruzie komt soms ook weer voort uit relatieproblemen tussen de betrokkenen uit die buurt. Ook zien we woonwijkincidenten die eigenschappen vertonen van verkeersvoorvallen.

Net zoals in voorgaande sociale contexten geldt ook voor een aantal van onze buurtincidenten dat zij zich wel in de genoemde context afspelen, maar dat hun aanleiding in een andere context ligt. Er zijn echter ook incidenten die oorspronkelijk zijn weggeschreven als uitgaansgeweld en verkeersgeweld die bij nader inzien beter te typeren zijn als buurtgeweld. In totaal beschikken we over 22 gevallen van buurtgeweld.¹¹

6.1 Aanleiding en beginstadium van het conflict

Buurtgeweld laat zich minder gemakkelijk vangen dan verkeersgeweld en uitgaansgeweld. Een analyse van buurtgeweld leert dat we te maken hebben met drie vormen, namelijk buurtgeweld met een echte, een triviale of geen aanleiding. We bespreken deze drie vormen hieronder.

¹¹ Zes IJssellandse zaken van buurtgeweld en 16 zaken van buurtgeweld uit Rotterdam-Rijnmond.

6.1.1 *Buurtgeweld met een echte aanleiding*

Ook een substantieel deel van het buurtgeweld is terug te voeren op onderlinge irritaties.¹² Hier betreft het kinderen die belletje trekken, roddel en achterklap tussen buurtbewoners, ruzies over het lenen van gereedschap of rondhangende jongeren die vernielingen aanrichten of anderszins ergernis opwekken.

De wrijvingen zijn voor een groot deel terug te voeren op conflicten over 'grensoverschrijdingen'. Men betreedt letterlijk en/of figuurlijk andermans territorium. Wanneer we dit soort buurtgeweld vergelijken met verkeersgeweld zien we twee verschillen. In de eerste plaats is er bij buurtgeweld vaker sprake van groepen die tegenover elkaar staan of van groepen die tegenover een individu staan.¹³ In dit opzicht zien we eerder parallellen met uitgangsgeweld. Vader en zoon tegenover een groepje jongeren die terugkomen van een avondje stappen; twee vrienden die het opnemen tegen drie anderen vanwege een vermeende belediging aan het adres van een vriendin; een groepje kinderen dat kattenkwaad uithaalt en het aan de stok krijgt met een boze buurtbewoner, enzovoort.

In de tweede plaats is er verschil in participatie. Het lijkt vaker te gaan om confrontaties tussen partijen die qua geweldpleging 'tegen elkaar zijn opgewassen; althans zich niet onbetuigd laten (óók in de escalatiefase).

Daarbij zien we twee varianten:

- Bij *de eerste variant* stellen beide partijen zich asociaal en provocatief op. Botsingen tussen gelijkgestemden zouden we kunnen zeggen. Vaak zoeken beide partijen de gelegenheid om de ander eens de oren te wassen.
- Bij *de tweede variant* betreft het buurtbewoners die zich dusdanig ergeren aan het wangedrag van bepaalde personen dat ze besluiten in te grijpen. De ergernis kan strikt persoonlijk zijn (belletje trekken, auto vernielen), maar ook meer principieel. De laatste categorie voelt zich geroepen corrigerend op te treden als er in hun buurt 'iets fout gaat'. Op het eerste oog gaat het om burgers die het nemen van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid niet schuwen. Nadere bestudering leert dat hier waarschijnlijk vaak de nodige frustraties aan vooraf zijn gegaan. Men ergert zich in het algemeen aan de verloedering van de samenleving of men ergert zich al geruime tijd aan provocaties van bepaalde groepen en/of personen. Dit blijkt uit het feit dat men de krachtsverhoudingen uit het oog verliest en/of zich te buiten gaat aan geweldpleging die normaliter nooit zou plaatsvinden.

6.1.2 *Buurtgeweld met een triviale aanleiding*

Een ander deel van het buurtgeweld vertoont grote gelijkenis met een deel van het uitgangsgeweld. Het betreft incidenten waarbij groepen jongeren zonder reële aanleiding geweld plegen (vergelijk paragraaf 5.1).

¹² Twaalf incidenten zijn daarop terug te voeren; bij twee daarvan was één van beide partijen zich hiervan aanvankelijk niet bewust.

¹³ Zie tabel 13; bij dertien incidenten zijn groepen betrokken.

Illustratief is een incident waarbij een groepje jongeren zonder reden twee andere jongens in elkaar slaan. Achteraf geeft één van de daders in de verhoren expliciet toe dat er eenvoudigweg een aanleiding is gecreëerd. De daders zijn vier maanden later gepakt. Ze behoren tot een straatbende en hadden een kwartier voor dit incident nog een andere jongen mishandeld.

6.1.3 Buurtgeweld zonder aanleiding

Tot slot komen we nog een derde type buurtgeweld tegen. Het zijn veelal één-op-één situaties waarbij zonder enige aanleiding iemand slachtoffer wordt van geweld.¹⁴ Het gaat hier om geweld op straat dat het maatschappelijke beeld van 'zinloos geweld' nog het meest benadert: op straat, onbekende dader, geen aanleiding, een volstrekt verrast slachtoffer en veelal disproportioneel geweld. Het betreft hier vrijwel steeds daders die in meer of mindere mate psychisch in de war zijn. Twee voorbeelden van zulke incidenten:

Een 35-jarige man (de latere dader) loopt door een park en ziet een zwerver (63 jaar) op een bankje liggen. Dat is het bankje waarop hij elke dag zit te blowen. Als hij 's middags terugkomt ligt de zwerver er nog steeds. In eerste instantie vraagt hij aan de zwerver of deze bij hem thuis wil slapen zodat het bankje vrijkomt. De zwerver slaat het aanbod af en begint bovendien flink te schelden. De man gaat naar huis en slikt de nodige drank en pillen. Daarna rookt hij een joint in een coffeeshop. Vervolgens keert hij terug naar het park om op 'zijn' bankje nog een joint te roken. De bank is nog steeds bezet door de zwerver. De man wordt nu zo kwaad dat hij een stoeptegels pakt en deze op het hoofd van de zwerver slaat. De zwerver is dood.

De scheidslijn tussen geweld op straat zonder aanleiding en geweld op straat met een triviale aanleiding is overigens niet scherp te trekken. De indruk bestaat dat een deel van de 'recreatieve geweldpleging' op het conto van daders komt die op zijn minst een gestoorde morele ontwikkeling hebben en in dit opzicht een pendant vormen van de goed herkenbare dader met een achtergrond van psychische stoornissen. Wat bijvoorbeeld te denken van het volgende incident?

Een jongen (9 jaar) zit met zijn broertje te vissen. Drie of vier andere jongens (krantenbezorgers) komen langs. De vissende jongens kennen één van de krantenbezorgers, de anderen (waaronder de latere dader) niet. Er zijn twee versies. In de ene fietst één van de bezorgers alleen alvast naar zijn volgende krantenwijk en is daarbij langs de vissende jongens gekomen. In de andere versie zijn ze er met meerdere jongens langs gefietst. De kern is dat de onbekende krantenjongen (16 jaar; dader) op de vissende jongens afkomt, vraagt hoe het vissen gaat en vervolgens zonder enige aanleiding een van de jongens keihard met een scherp voorwerp in het gezicht slaat (waarschijnlijk een boksbeugel). Het slachtoffer is zeer duizelig en bij de dokter aangekomen wordt even overwogen of de wond gehecht

¹⁴ Vijf incidenten vallen in deze categorie. Daarbij moet wel worden aangetekend dat dit geen representatief beeld geeft van buurtgeweld. Dossiers over buurtgeweld zijn geselecteerd op het gebruik van disproportioneel geweld. Dat heeft geleid tot een oververtegenwoordiging van deze categorie incidenten.

moet worden. Uiteindelijk besluit men tot een hechtpleister. De dader wordt er via een fotopresentatie uit gepikt.

Uit een waarschijnlijk accurate beschrijving van een getuige (een van de jongens die ook bij het groepje krantenbezorgers hoorde) blijkt dat de directe aanleiding wellicht gevonden kan worden in de ruzie die de bekende krantenbezorger met het slachtoffer had:

“Als we langs de vissende jongens fietsen scheldt hij (de krantenjongen die het slachtoffer kent) het slachtoffer uit voor ‘klootzak’. De uiteindelijke dader zei toen tegen hen dat ze door moesten fietsen. Na enige tijd hoorde ze het slachtoffer schreeuwen en wegrennen. Later toen de dader zich weer bij hen voegde toonde hij zijn bebloede knokkels en zei ‘dat hij het slachtoffer eigenlijk wel hard had geslagen’.”

De dader ontkent iedere betrokkenheid. Wat – naast de getuigenissen – tegen hem pleit is dat hij een ‘verleden’ heeft. Beboet voor aanwezigheid bij een eerdere vechtpartij, een keer ‘voor de gein’ met een bivakmuts op een tankstation binnengelopen om snoep te kopen en een keer betrappt met een vlindermes. Op zijn twaalfde al een HALT-straf gehad voor het stelen van snoep uit een winkel.

De hypothese zou kunnen zijn dat iedere vorm van geweldpleging zonder gereede aanleiding nader onderzoek naar de psychische gesteldheid van daders noodzakelijk maakt.

6.2 Verloop van het geweldsproces

Buurtgeweld vertoont wat betreft procesontwikkeling parallellen met het geweld in het verkeer en tijdens het uitgaan. Het merendeel van de geweldsincidenten wordt in één doorlopend proces voltooid. Hoewel we op dit punt niet over harde cijfers beschikken is het duidelijk dat deze éénfase-onenigheden gemiddeld kortdurend zijn. Een kleiner deel verloopt in meerdere (vooral twee) fasen.

Bij buurtgeweld met een duidelijke aanleiding zien we de bekende actie-reactie keten die, soms verspreid over meer dan één stadium, uitmondt in een gewelddadige aanvaring. Bij buurtgeweld waarbij geen enkele aanleiding aanwijsbaar is of sprake is van een triviale aanleiding verloopt de confrontatie meestal anders. Het slachtoffer wordt eenvoudigweg overvallen en gemolesteerd na soms eerst in de val gelokt te zijn. Er is dan soms helemaal geen sprake van een aanloop.

6.2.1 Aanloop en escalatie

Buurtgeweld vormt qua verloop een mengsel van verkeersgeweld en uitgaansgeweld. Men begint met verbaal en fysiek tegen elkaar op te bieden. In vergelijking met uitgaansgeweld duurt de aanloop tot de feitelijke confrontatie wel korter. De klappen vallen met andere woorden sneller. Dit verklaart de betrekkelijk korte duur van veel van de incidenten. Bij buurtgeweld zien we bijvoorbeeld veel minder vaak dat partijen elkaar over en weer bedreigen naar het hoofd slingeren of elkaar proberen uit te dagen.

Buurtgeweld is meestal te kwalificeren als disproportioneel.¹⁵ Het feit dat buurtgeweld plaatsvindt op basis van een futiele aanleiding, of zelfs helemaal geen aanleiding is hiervoor al een eerste aanwijzing. Bovendien lijkt het alsof buurtgeweld vaak ontstaat omdat men zich in zijn privacy, zowel in de zin van respect als in fysieke zin (territorium) bedreigd voelt. Dat geldt ook voor verkeersgeweld en een deel van het uitgaansgeweld. Het verschil zit hem er in dat de bedreiging bij buurtgeweld waarschijnlijk zwaarder aantikt omdat het plaatsvindt in de eigen woonomgeving. Buurtgeweld lijkt daarenboven extremer omdat omstanders elkaar veelal kennen en dus geneigd zullen zijn zich eerder met de zaak te bemoeien en de kant van één van de partijen te kiezen.

Van oprechte pogingen om een naderende ruzie te bezweren, wordt maar sporadisch melding gemaakt. Waar er al sprake van is, gaat het eigenlijk altijd om een halfslachtige – bijna formele – actie. In één geval betreft het een interventie van een uitsmijter, die dus teneinde de rust in 'de tent' te handhaven, in het kader van zijn functie de partijen uit elkaar haalt (zij bevinden zich op dat moment nog in de discotheek). De overige stoppogingen bewegen zich op het niveau van zeggen 'dat dat ook anders kon' tot eerst trachten de aanvaller tegen te houden om even later mee te gaan vechten. Ook hier zien we dat het buurtgeweld dat zonder aanleiding plaatsvindt een uitzondering op deze regel vormt. We komen in paragraaf 6.5 terug op dit onderwerp.

6.2.2 Afloop van het incident

In vergelijking met uitgaansgeweld eindigt buurtgeweld niet vaak door tussenkomst van de politie.¹⁶ Even vaak vertrekt de dader of vertrekken de daders op eigen initiatief, meestal omdat zij het zo wel genoeg vinden. In de overige gevallen wordt de ruzie beëindigd omdat het slachtoffer er vandoor gaat of buurtbewoners tussenbeide komen.

Veel bij buurtruzies betrokken personen komen ervan af met de schrik, pijn en blauwe plekken als gevolg van klappen, stompen en schoppen. In een beperkt aantal incidenten is sprake van ernstiger letsel. Deze verwondingen variëren van steek- of snijwonden of verwondingen aan hoofd, gezicht of handen. Eén incident kent een dodelijke slachtoffer.

6.3 Richting van de interactie bij buurtgeweld

Ook bij buurtgeweld is het mogelijk – op basis van de rol die dader en slachtoffer spelen in de aanloop tot het geweld én in het uiteindelijk gepleegde geweld (escalatie) – vast te stellen welke van de in hoofdstuk 4 geschetste vier geweldsvarianten worden gevolgd.

¹⁵ Dit geldt ook als we ons realiseren dat we incidenten hebben geselecteerd die als disproportioneel gekwalificeerd kunnen worden. In verhouding tot uitgaansgeweld en verkeersgeweld komen we bij buurtgeweld het meest disproportionele geweld tegen.

¹⁶ In één op de drie gevallen.

6.3.1 Varianten

Buurtgeweld is grosso modo als eenzijdig te typeren. Dat ligt al besloten in het feit dat de aanleiding in veel gevallen triviaal is (of pas achteraf wordt geconstrueerd) of dat er zelfs helemaal geen aanleiding is. Het vraagt bijvoorbeeld weinig fantasie om te constateren dat buurtgeweld zonder aanleiding waarbij sprake is van een psychisch gestoorde dader en een volstrekt verrast slachtoffer eenzijdig in aanloop én eenzijdig in escalatie is.

Hierin onderscheidt het buurtgeweld zich van verkeersgeweld. Bij het laatste is in ieder geval sprake van een slachtoffer dat bijdraagt in de aanloop van het geweldsincident; op het moment dat de dader tot fysiek geweld overgaat worden dergelijke incidenten meestal eenzijdig. Bij het grootste deel van het buurtgeweld speelt het slachtoffer echter evenmin geen rol in de aanloop.

Buurtgeweld onderscheidt zich voorts – maar dan op andere wijze – van uitgaansgeweld. We zien namelijk deels dezelfde actoren (groepen jongeren), maar het ontbreekt aan gelijkwaardige tegenstanders. Bij uitgaansgeweld zien we vaak confrontaties tussen dergelijke groepen onderling, hetgeen een geweldsincident oplevert die tweezijdig in aanloop én escalatie zijn. Verder zijn beide partijen in de uitgaanscontext bij voorbaat ‘in’ voor een vechtpartij.

In de context van de woonwijk is het geweld veeleer eenzijdig in aanloop en escalatie. Het slachtoffer neemt op geen enkele manier deel aan de aanloop, dan wel aan de escalatie van het conflict. Hij of zij heeft al helemaal niet de intentie om – als de gelegenheid zich voordoet – zich te mengen in een vechtpartij. In uitzonderlijke gevallen doet het slachtoffer in eerste instantie nog wel een poging; maar delft hij uiteindelijk het onderspit tegen de overmacht.

6.3.2 Buurtgeweld: eenzijdig in aanloop, eenzijdig in escalatie

Welke vormen van geweld komen we tegen in de woonwijk? Een deel van het buurtgeweld vloeit voort uit onderlinge irritaties. In dat opzicht zien we een interactie tussen beide partijen die sterke overeenkomst vertoont met die bij het grootste deel van het verkeersgeweld en met een deel van het uitgaansgeweld. In ieder geval is duidelijk dat de partijen aanleiding zien te reageren op elkaars gedrag. Wat betreft het verdere verloop (en dan met name wat betreft de escalatiefase) vertoont dit deel van het buurtgeweld hetzelfde patroon als soortgelijk uitgaansgeweld: tweezijdig in aanloop én tweezijdig in escalatie (zie tabel 12). Alcoholgebruik vormt een mogelijke verklaring voor het feit dat uitgaansgeweld ook in de escalatiefase tweezijdig is. Bij buurtgeweld lijkt de verklaring gezocht te moeten worden in de sociale achtergronden van een of beide partijen (sociaal onaangepast gedrag). We zien dan de twee in paragraaf 6.1 vermelde varianten.

Een belangrijk deel van het buurtgeweld is te kwalificeren als geweld zonder of met een triviale aanleiding. In het eerste geval betreft het psychisch gestoorde daders die op basis van waandenkbeelden een volkomen willekeurig slachtoffer kiezen; in het tweede geval creëert één partij doelbewust een aanleiding. Het gaat dan vaak om groepen jongeren die in de buurt rondhangen.

We zien dan ook dat een beperkt deel van het buurtgeweld kan worden getypeerd als tweezijdig in aanloop en tweezijdig in escalatie (6 van de 22 buurtincidenten). Maar het leeuwendeel van het buurtgeweld is, blijkens tabel 12, eenzijdig in aanloop én eenzijdig in escalatie (13 van de 22).

Tabel 12: Betrokkenheid van beide partijen bij buurtgeweld

	eenzijdig in escalatie	tweezijdig in escalatie	totaal
eenzijdig in aanloop	13	1	14
tweezijdig in aanloop	2	6	8
totaal	15	7	22

6.3.3 Voorbeeld van typisch buurtgeweld

Al met al zijn er dus drie vormen van buurtgeweld te onderscheiden (zie paragraaf 6.1). Hieronder geven we een voorbeeld van een incident dat qua vorm het sterkst aansluit bij wat in het algemeen zal worden geassocieerd met buurtgeweld. Een buurtbewoner ergert zich aan het gedrag van een groepje rondhangende jeugd. Hij probeert er iets aan te doen, maar slaat een beetje door in het praktiseren van zijn burgerzin:

Aanloop

Een 38-jarige man (het latere slachtoffer) houdt op straat zijn spelende kinderen een beetje in de gaten. Er komt een groepje jongens aanlopen (variërend in leeftijd van 15 tot 17 jaar). Een van de jongens geeft zijn fiets een zetje in de richting van een andere jongen. Het fietswiel klappt daarbij om en raakt een geparkeerde auto. De man loopt vervolgens op de eerste jongen af en sommeert hem zijn legitimatiebewijs te geven. De jongen antwoordt dat hij geen legitimatiebewijs bij zich heeft en dat hij zijn naam niet geeft. De man vindt dat hij in dat geval met hem mee naar huis moet gaan om van daaruit de politie te bellen. Ook dit weigert de jongen.

Escalatie

De man pakt de jongen vervolgens bij zijn kraag en roept: "Je gaat nu mee of ik sleur je mee!" Op dat moment komt een vriend van de jongen naar hem toe en bevrijdt hem uit de greep van de oudere man. Deze grijpt vervolgens een andere vriend van de jongen bij de kraag (15 jaar). Die jongen probeert in eerste instantie een beetje te sussen en roept dat hij er niets mee te maken heeft. Vervolgens maakt hij slaande bewegingen richting de oudere man. Deze blijft hem echter vasthouden, maar raakt door de slagen uit balans. Beiden vallen hierdoor op de grond. Terwijl de man op de grond ligt, wordt hij een paar maal door twee van de jongens geslagen. Uiteindelijk laat de oudere man de jongen los, waarop het groepje zich snel uit de voeten maakt. De politie houdt de jongeren later aan op veldje in de buurt waar ze een potje voetballen.

We hebben hier te maken met buurtgeweld dat valt onder de in paragraaf 6.1.1 genoemde *tweede variant*: buurtbewoners die zich zozeer irriteren aan het gedrag van anderen dat ze tot interventie overgaan. Opvallend is de vasthoudendheid waarmee wordt ingegrepen, zonder oog voor mogelijke risico's. Per slot van zaken staat men tegenover een groep van vier à vijf jongens.

6.4 Krachtsverhoudingen bij buurtgeweld

Ook bij buurtgeweld zijn de getalsverhoudingen tussen beide partijen geanalyseerd. Gekeken is welke dader-slachtofferconfiguraties in deze context het meest voorkomen. We geven dat weer in tabel 13.

Tabel 13: Dader-slachtofferconfiguraties bij buurtgeweld

	één slachtoffer	meerdere slachtoffers	totaal
één dader	9	1	10
meerdere daders	5	7	12
totaal	14	8	22

Conform het beeld dat in het voorgaande is geschetst komen we bij buurtgeweld verschillende dader-slachtofferconfiguraties in min of meer vergelijkbare mate tegen. Ten eerste zien we een deel van het buurtgeweld zich afspelen tussen twee personen (9 van de 22 incidenten). Buurtgeweld zonder aanleiding vinden we hier vaak terug: een psychisch gestoorde dader die een willekeurige voorbijganger aanvalt. Groepsgeweld is een tweede configuratie die we tegenkomen bij buurtgeweld. Daarbij zien we voornamelijk kleine groepjes met elkaar in botsing komen (veelal familie, vrienden of bekenden van elkaar) of groepjes jongeren die in conflict raken met buurtbewoners (zoals in het incident uit de voorgaande paragraaf).

6.5 Rol van omstanders bij buurtgeweld

Twee vormen van buurtgeweld komen we ook tegen in uitgaanscentra en verkeer. De rol die omstanders (enerzijds familieleden, partner, vrienden, buurtbewoners en anderzijds onbekenden) spelen, is dan ook vergelijkbaar met hun optreden in die andere contexten. Interessanter is in dit geval de derde vorm van buurtgeweld. Dit is het type dat plaatsvindt zonder aanleiding, dus het geweld op straat dat dichtst bij het maatschappelijke beeld van 'zinloos geweld' komt. Deze vorm van buurtgeweld kan inzicht bieden in de wijze waarop omstanders geweld op straat beoordelen en op basis daarvan al dan niet besluiten tot ingrijpen.

Buurtgeweld speelt zich over het algemeen af onder de ogen van buurtbewoners, familie, vrienden of toevallige passanten zoals een automobilist een wandelend echtpaar of een winkelier uit een nabijgelegen supermarkt. Slechts drie incidenten spelen zich af zonder derden.

Het merendeel van de omstanders probeert op een of andere manier in te grijpen.

6.5.1 *Wijze van interveniëren bij buurtgeweld tussen jongeren*

Ongeveer een derde van het buurtgeweld speelt zich af tussen groepen jongeren. Bekende omstanders (vrienden of familieleden van dader en slachtoffer) spelen veelal een negatieve rol in het incident. Ze staan aan de basis van het incident, vechten mee of kijken toe zonder in te grijpen. Toevallige passanten (voorbijgangers) houden zich meestal afzijdig. Daarbij speelt waarschijnlijk mee dat ingrijpen niet voor de hand ligt als men geconfronteerd wordt met meerdere daders ("de krachtsverhouding voelt niet goed aan"). En ook is van invloed dat vaak niet gemakkelijk kan worden bepaald wie nu precies de dader en wie nu precies het slachtoffer is.

Een buurtincident dat een korte historie kent waarin direct ook de (vermeende) aanleiding ligt. Een incident in twee akten:

Eerste akte:

Het latere slachtoffer (16 jaar) rijdt met zijn vriendin (hij op de scooter en zij op de fiets) door de stad als er drie jongens aankomen (Koerden; 14, 16 en 17 jaar). Het slachtoffer is Turks. Zijn versie is dat de drie schunnige opmerkingen maakten tegen zijn vriendin.

Tweede akte:

Later op die dag rijdt het slachtoffer met een vriend op de scooter rond en ze zien wederom de drie jongens. Hij rijdt nu naar de groep toe (naar eigen zeggen omdat een van hen een scheldwoord naar hem roept) en zei dat hij het niet pikte als ze zijn vriendin uitschelden. Er ontstaat een schermutse-ling waarbij de juiste volgorde van gebeurtenissen niet goed te bepalen is.

Uitgelicht (relaas van een van de slachtoffers):

"Ze vroegen of we Koerdisch of Turks waren en toen begonnen twee van de drie te slaan (één jongen probeert de andere twee tegen te houden). In het gevecht viel de scooter om en viel daarbij het kettingslot uit de buddyseat. Daarmee sloeg een van de drie mijn vriend in zijn nek. Ook trokken ze in het gevecht mijn t-shirt over mijn hoofd zodat ik niets kon zien. Toen ik er vandoor wilde zag ik dat mijn vriend flink in elkaar werd geslagen (mét het slot) en toen ben ik hem gaan helpen. Uiteindelijk konden we samen ontsnappen."

Uitgelicht (relaas door een van de daders):

"Die jongen achterop pakte uit de buddyseat een kettingslot en sloeg een van ons op z'n rug (de verbalisant bevestigt dat de betreffende jongen een verwonding op zijn rug heeft). We probeerden met z'n drieën het slot af te pakken waarbij er over en weer rake klappen vielen." (De drie omschrijven hun acties als 'zelfverdediging')

Ook in de beschrijving van de afloop zitten substantiële verschillen. De slachtoffers beweren dat ze van een afstand zagen dat hun scooter werd gemolesteerd. Wederom was er een van de drie die probeerde de zaak te sussen. Hij probeerde vrede te sluiten. Het slachtoffer riep van een afstand

van 25 meter dat ze rustig moesten doen en het slot en de sleutels terug geven. Die gooiden ze toen in hun richting. De daders claimen dat ze de scooter weer rechtop gezet hebben en dat er weliswaar door twee van hen een trap tegen is gegeven, maar "niet om hem te vernielen".

De bijrijder van het latere slachtoffer speelt, zo blijkt uit de processen-verbaal, een rol in het verder laten escaleren van het incident (gebruik van het kettingslot). Bij de tegenpartij zijn twee man vrijwel direct in voor een vechtpartij. Een derde probeert nog (halfslachtig) pogingen te ondernemen om het incident te beëindigen.

6.5.2 Wijze van interveniëren bij buurtgeweld tussen bewoners onderling of tussen bewoners en jeugd

Meer dan de helft van het buurtgeweld omvat botsingen tussen bewoners in een woonbuurt en tussen bewoners en jongeren. Deze vorm van buurtgeweld vertoont sterke overeenkomsten met verkeersgeweld; de rol van omstanders is ook grotendeels hetzelfde. Bekende omstanders (vrienden of familieleden van dader en slachtoffer) proberen veelal te sussen. De rol die toevallige passanten spelen is afhankelijk van de krachtsverhoudingen.

Een klassiek voorbeeld van een buurtbewoner die wordt gepest en die zich vervolgens niet kan beheersen. Hij speelt eigen rechter en dat wordt vanzelfsprekend niet gepikt. Naarmate meer mensen hem er op aanspreken, wordt hij steeds meer in het nauw gedreven en dus agressiever. Later heeft hij daar spijt van:

Een paar kinderen (gemiddeld 8 jaar) zijn aan het belletje trekken en schieten met pijltjes. Een buurtbewoner (49 jaar) ergert zich hieraan; vooral omdat ze zich niets aantrekken van zijn opmerking dat het schieten met die pijltjes gevaarlijk is. Als het belletje trekken aanhoudt pakt hij een bamboestok en gaat hen achterna. Een van de kinderen valt en krijgt een paar tikken op het hoofd en één op de hand. Nadat hij het voorval heeft verteld aan een van de vaders komt hij op de terugweg de moeder van het slachtoffertje tegen. Zij is behoorlijk kwaad dat hij haar kind heeft geslagen en vraagt of hij dat normaal vindt. Na een korte woordenwisseling zegt ze "dat zou je bij mij eens moeten proberen". Daarop geeft hij haar direct met de bamboestok een klap in haar gezicht. Omdat hij nog een klap wil geven rent de moeder weg. Twee buurtbewoonsters die de man op zijn gedrag aanspreken krijgen als vraag of ze soms ook een klap willen. Daarna loopt de man terug naar zijn huis.

De eerste omstander is de moeder die ingrijpt als haar kind wordt geslagen. Door haar houding lokt ze – onbedoeld – uit dat ze zelf slachtoffer wordt. Daarnaast reageren ook buurtbewoonsters. Als ze de man aanspreken op zijn gedrag bedreigt hij hen ook. De dader voelt zich achteraf wel schuldig, zo zegt hij, en heeft spijt van hetgeen is voorgevallen.

Een variant op bovenstaand incident is een vechtpartij waarbij een buurtbewoner slaags raakt met een groep rondhangende jongeren. Een typisch geval van uitlokking van laatstgenoemde partij. In eerste instantie lijkt hen dat duur te komen staan. Ze staan tegenover een assertief slachtoffer dat een

van de jongeren stevig 'in de houdgreep' neemt. In tweede instantie zijn ze tezamen de man de baas:

Een man (51 jaar) steekt met zijn vrouw, dochter en zuster (respectievelijk 47, 27 en 45 jaar) de straat over. Aan de overkant bij de supermarkt staat regelmatig een grote groep Marokkaanse jongens (gemiddeld 16 jaar). Bij het oversteken botst zijn vrouw tegen een jongen uit een groepje van vier jongeren (Marokkanen, scholieren). De jongen vraagt de vrouw of ze moeilijkheden zoekt; de vrouw zegt dat hij dat zelf doet. De echtgenoot komt er bij en de jongen houdt hem met een hand tegen de borstkast op afstand. De echtgenoot duwt de hand weg en direct daarop slaat de jongen de man vol op zijn neus. Er ontstaat een worsteling waarbij het slachtoffer de latere dader stevig in de greep heeft. Tot op dat moment heeft de rest van de groep zich niet met het incident bemoeid. Maar plotseling verandert dat. Als hij denkt dat de jongen rustiger wordt, laat hij hem los. Direct daarop wordt hij van alle kanten geslagen. In dat gevecht probeert de man zijn mobiele telefoon aan zijn vrouw te geven, maar die wordt hem uit de handen geschopt. Een medewerker van een nabijgelegen supermarkt belt de politie. Als deze even later arriveren gaan de jongens er vandoor.

Allereerst spelen de echtgenote van het slachtoffer en de vrienden van de oorspronkelijke dader een rol. De echtgenote die zich niet zonder meer de schuld voor de botsing in de schoenen laat schuiven. Als de zaak escaleert probeert ze de politie te bellen. De andere jongens uit de groep houden zich aanvankelijk afzijdig. Pas in tweede instantie bemoeien ze zich met het gevecht door de dader te helpen (rolwisseling). Een omstander (man van de supermarkt) alarmeert de politie. Daarop kiezen de jongens het hazenpad.

6.5.3 Wijze van interveniëren bij 'zinloos geweld' in de buurt

Tot slot komen we onder de noemer 'buurtgeweld' nog een reeks incidenten tegen waarbij sprake is van een in meer of mindere mate psychisch gestoorde dader.¹⁷ Het gaat hier zoals gezegd om geweld op straat dat het dichtst bij het maatschappelijke beeld van 'zinloos geweld' komt.

Over welke geweldsincidenten hebben we het? Het criterium is dat de aanleiding tot geweldpleging ontbreekt en dat het slachtoffer naar alle redelijkheid geen enkel aandeel heeft in het ontstaan. Dit blijkt vaak al uit het procesverloop. Zien we bij de meeste geweldsincidenten dat er sprake is van een aanloop tot de fysieke confrontatie, bij dit soort geweld op straat vindt de fysieke confrontatie vaak zonder enige waarschuwing plaats.

Twee varianten komen we daarbij tegen. Geweldsincidenten waarbij groepen jongeren besluit om 'voor de lol' iemand in elkaar te slaan en geweldsincidenten waarbij een psychisch gestoorde dader en op grond van waandenkbeelden een willekeurig slachtoffer maakt.

¹⁷ Vijf incidenten zijn als zodanig te kwalificeren. Daarbij dient te worden aangetekend dat door de wijze van steekproef trekken (disproportionele gevallen van geweld op straat) dergelijke cijfers niet gegeneraliseerd kunnen worden.

'Zinloos geweld' variant 1

Een voorbeeld dat gelijkenissen vertoont met de in paragraaf 6.1.3 beschreven voorvallen; alleen betreft het nu een groep meiden die 'zo maar' iemand in elkaar slaan:

Twee meisjes rijden op een fietspad voorbij een groep meiden van ongeveer dezelfde leeftijd (15 jaar). De groep heeft afgesproken dat ze 'wat meiden in elkaar gaan slaan'. Het blijkt dat ze dit vaker doen. De twee meisjes worden van hun fiets geduwd. Als ze weer willen opstappen wordt een van de meisjes door vier meiden geslagen en geschopt. De vijfde dader kijkt toe. Als haar vriendin wil helpen krijgt ze een stomp op haar neus. Ze durft dan niets meer te doen en moet toekijken hoe ze haar vriendin aftuigen. Later verklaart een van de daders "dat ze boos is geworden op het slachtoffer omdat ze zich verweerde. Het andere meisje wilde helpen, maar na een stomp op haar neus hield ze zich stil." Daarna gaan de daders er met de fiets van het slachtoffer vandoor. Deze geven ze later weg aan een jongen. De politie brengt de slachtoffers naar het ziekenhuis en ze doen later aangifte. Het mishandelde meisje ziet een van de daders een paar dagen later in een kledingwinkel. Kort daarop worden zij en een mededader aangehouden. Snel rollen dan ook de namen van de andere daders er uit.

Het vijfde meisjes uit de meidengroep fungeert als bekende omstander. Zij heeft niet deelgenomen aan de mishandeling, maar evenmin ingegrepen (ze heeft staan toekijken). Eén van de twee slachtoffertjes heeft geprobeerd haar vriendin te helpen. Toen ze zelf slachtoffer werd moest ze lijdzaam toezien hoe haar vriendin in elkaar werd geslagen. Drie getuigen (onbekende omstanders) zijn later gehoord. Een daarvan heeft het incident gadeslagen en twee kwamen pas naderhand, toen de meisjes al mishandeld waren. Niet duidelijk is of een van hen de politie heeft gebeld. Last but not least is ook de politie van de partij. Na afloop van het incident ontfermen zij zich over de twee slachtoffers, brengen hen naar het ziekenhuis, en nemen later de aangifte op.

'Zinloos geweld' variant 2

Een voorbeeld van 'zinloos geweld'; een nietsvermoedend slachtoffer dat door een psychisch gestoorde man wordt belaagd:

Uitgelicht (relaas van het meisje (slachtoffer, 7 jaar):

"Ineens hoor ik iemand achter me roepen 'kom eens hier jij'. Ik word bang en probeer snel weg te fietsen, maar voor ik het weet heeft hij (27 jaar) me van achteren te pakken bij m'n trui. Vervolgens pakt hij me onder de oksels, tilt me op en gooit me met kracht op het wegdek. Ik riep huilend 'Waarom doe je dit?'. Waarop de man zei 'houd je mond, anders vermoord ik je.'" Als de politie arriveert wordt de man aangehouden.

Nawoord:

De dader zit in een gesloten inrichting en is sinds acht jaar geestesziek. Heeft meerdere keren voor kortere periodes in die inrichting gezeten. Hij zegt zich de feiten niet te kunnen herinneren. Hij was in zijn huis en hoorde stemmen. Hij ergerde zich aan een man die buiten liep. Daarom pakte hij een mes en wilde die man "misschien doden." Over het meisje zei hij: "ik

gooide haar van de fiets af. Ze viel op haar bek. Ze hoorde er ook bij. Ze had stof op haar wang van verschillende kleuren."

Tijdens dit incident vonden er vier interventies van omstanders plaats met als doel beëindiging van het voorval:

- 1 Allereerst natuurlijk de moeder die probeert haar dochter overeind te trekken. Als reactie grijpt de dader de dochter bij haar keel. De moeder reageert hysterisch en roept "laat m'n dochter los". De dader reageert hier volstrekt niet op. Hij kijkt de moeder zelfs niet aan.
- 2 Vervolgens roept een voorbijganger (de man van een ouder echtpaar) dat de man het meisje moet loslaten. De dader laat het meisje los, kijkt achterom en begint tegen de man te schelden en te schreeuwen. Vervolgens komt hij op hen af en zegt tegen de vrouw "zal ik jou ook wat doen".
- 3 Inmiddels is een automobilist gestopt die de moeder en de huilende dochter, de dader en het echtpaar ziet staan. Hij spreekt de moeder aan. Deze vertelt dat de dader haar dochter van de fiets heeft getrokken. De man loopt dan naar de dader en het oudere echtpaar en zegt "ben je nou helemaal bedonderd?" De duidelijk psychisch gestoorde man draait zich om naar hem en zegt "zal ik jou aan het mes steken?" en haalt, vermoedelijk uit zijn broekzak, een mes te voorschijn. Hij richt daarmee op de buik van de man. De man loopt voorzichtig achteruit naar zijn auto terug.
- 4 De dader reageert ook op een buurtbewoner die langs komt rijden in zijn auto en een raampje opendraait. Hij spuugt naar de auto waarop deze man snel weg rijdt.
- 5 Aansluitend wordt een vrouw bijna het tweede slachtoffer. Ze komt aanrijden. De dader gaat voor de auto staan. Ze vergrendelt snel de portieren en doet het raam een klein stukje open. De dader zegt iets. Als de vrouw zegt dat ze dat niet verstaat zegt de man: "zal ik je vermoorden?" en schopt vervolgens tegen het linker portier van haar auto.

De dader zelf was op het moment zelf en ook naderhand 'niet toerekeningsvatbaar', hetgeen ook betekent dat schuldbesef ontbreekt. Of zoals hijzelf aangeeft in zijn proces-verbaal: "ik heb geen spijt van wat ik heb gedaan. De verschillende mensen op straat maakten me kwaad."

Waar we te maken hebben met 'zinloos geweld' lijkt het beeld van de passieve omstander eigenlijk geen opgeld te doen. Omstanders die het slachtoffer kennen, maar ook toevallige voorbijgangers zijn geneigd in te grijpen bij dergelijke geweldsincidenten. Degenen die het slachtoffer kennen kiezen in eerste instantie voor beschermen van het slachtoffer. In tweede instantie kunnen ze onder dreiging van geweld of daadwerkelijk slachtofferschap echter gedwongen worden tot een passieve rol. Toevallige passanten kiezen afhankelijk van de mate waarin ze de situatie en het geweldsincident kunnen begrijpen. Men moet eerst overtuigd zijn van de noodzaak dat er moet worden ingegrepen. Vervolgens wordt op basis van een inschatting van de risico's bepaald of men direct of indirect ingrijpt (politie bellen of anderszins hulp halen). Als wordt overgegaan tot direct ingrijpen kiest men in eerste instantie voor het aanspreken van de dader.

6.6 Motieven en achtergronden van daders

Aan hand van de interviews met de daders is onderzocht wat de motieven en achtergronden zijn van plegers van buurtgeweld. Om na te gaan in hoeverre deze vorm van geweld samenhangt met specifieke motieven en achtergronden van de daders en/of (diffuse) slachtoffers, zijn hun verklaringen in de interviews geanalyseerd waarbij achtereenvolgens is nagegaan wat er is gebeurd en hoe het zich heeft afgespeeld (interactief aspect), hoe het werd waargenomen (interpretatief aspect), hoe het werd beleefd (affectief aspect) en hoe erop werd teruggezien (reflexief aspect).

Er is gesproken met vier mannen die als dader betrokken waren bij buurtgeweld. In de volgende analyse staat één casus centraal. Aan hand van deze casus willen wij laten zien hoe een blijkbaar triviale aanleiding uitmondt in het gebruik van fysiek geweld dat op het eerste gezicht onbegrijpelijk en 'zinloos' lijkt. Door het perspectief van de dader te nemen, kan echter duidelijk worden hoe in de loop van het interactieproces tussen slachtoffer en dader een motief wordt geconstrueerd dat het toepassen van fysiek geweld min of meer begrijpelijk maakt.

Het betreft een man – wij noemen hem Piet – die op het moment van het incident circa 55 jaar oud is. Piet is een energieke man die een eenpersoonshuishouden voert in een huis op zijn eigen bedrijfsterrein te midden van andere kleine industriebedrijven. Hoewel hij geen enkel schooldiploma bezit, is hij in staat om met succes geavanceerde machines te bouwen. Hij is een 'selfmade man' die zeven dagen per week werkt en trots is op wat hij met hard werken heeft bereikt. Hij beschouwt zichzelf als een tevreden mens. Hard werken is hij van jongs af aan gewend en in de loop van de tijd nam werken een steeds belangrijker plaats in zijn leven. Zodoende werd zijn werk een belangrijk deel van zijn identiteit.

6.6.1 *Het incident*

Op een dag ontdekt Piet dat een vrachtwagenchauffeur zonder hem daarvoor toestemming te vragen zijn voertuig op zijn erf heeft geparkeerd. Tijdens een korte woordenwisseling bedreigt Piet de chauffeur met een hamer. Als de chauffeur zich uit de voeten maakt en in zijn cabine klimt geeft Piet hem nog een schop na. De chauffeur doet aangifte en Piet wordt aangehouden op verdenking van eenvoudige mishandeling (300.1 Sr) en moet voor de rechter verschijnen. Hij wordt uiteindelijk veroordeeld tot 500 gulden boete.

Aanleiding

Op het industrieterrein zoekt een vrachtwagenchauffeur tevergeefs naar een plaats om te parkeren. Piet en zijn collega's hadden de problemen van de chauffeur al gauw in de gaten. Na een paar grappen over de situatie gingen zij weer verder met hun werk. Als Piet de vrachtwagen inclusief oplegger half in zijn schuur ziet staan is hij net klaar met zijn karwei aan een machine, de hamer heeft hij nog in zijn hand. Hij loopt op de chauffeur af om hem op zijn gedrag aan te spreken.

Woordenwisseling

In het verhaal van Piet parkeert een wat onervaren chauffeur zijn vrachtwagen met oplegger onhandig op het eigen terrein van Piet. Op het moment dat hij dit ontdekt, loopt de chauffeur Piet lachend tegemoet met de opmerking: "Dat mag wel, he?"

Escalatie

Piet reageert hierop met: "Nee, dat mag niet, je bent bij mij aan het verkeerde adres." Hij zwaait met de hamer en roept: "Wegwezen, of..!" Onderwijl loopt hij zwaaiend met de hamer op de chauffeur af die snel weer in zijn cabine klimt. In de gauwigheid geeft Piet hem nog "een schop in z'n reet."

Afloop

De vrachtwagen rijdt snel van het erf af. Piet hervat zijn bezigheden. De chauffeur doet aangifte bij de politie die telefonisch contact opneemt met Piet en hem verzoekt naar het bureau te komen waar hij de volgende dag wordt 'gehoord'.

6.6.2 Oppervlaktemotieven

"Waarom ik met de hamer rond ging?" Met deze retorische vraag opent Piet zijn relaas. Op eloquente manier vertelt hij zijn verhaal over het geweldsincident. Telkens tracht hij vol overtuiging van zijn gelijk het handelen in verschillende contexten te rechtvaardigen. Als hij aanvoelt dat blijkbaar zijn woorden overtuigingskracht missen, geeft hij een humoristisch draai aan het geheel. Dan schakelt hij over op een luchtige verteltrant die hem in staat stelt om zelfs grove gewelddadigheden te doen voorkomen als een komische aangelegenheid. Goochelend met grappige opmerkingen tracht Piet telkens het imago van een sympathieke vent overeind te houden. Met een grijns op het gezicht vraagt hij na elk verhaal: "Ja?" Kennelijk wil hij zich verzekeren dat de interviewer begrijpt wat hij zegt maar bovendien zijn versie van het verhaal accepteert.

In de beleving van Piet had de chauffeur letterlijk en figuurlijk grenzen overschreden: die van het erf en die van de persoon. De man vroeg namelijk geen toestemming en had geen fatsoen om hem te vragen. "Hij had moeten vragen, maar nam het recht in eigen hand. Vooral dat laatste staat Piet niet aan.

6.6.3 Dieperliggende motieven

De betekenis van zijn uitspraken wordt pas echt duidelijk in de context van een aantal andere gebeurtenissen die hij tijdens het interview vertelt.

Piet voelt zich snel en op veel fronten tekort gedaan. Zijn reactie is dan standaard 'flink van zich afbijten'. Twee voorbeelden waarin dat patroon zichtbaar wordt.

Piet is verantwoordelijk voor zout strooien op de wegen in zijn gemeente als er gladheid dreigt. Op zijn winterse strooiroondes voor de gemeente komt Piet vaker mensen tegen die hem bij zijn werk hinderen. Dit vindt hij vervelend want vanuit zijn perspectief is hij in de weer voor de veiligheid van medeburgers. Bovendien brengt dit werk voor hem veel persoonlijk ongemak met

zich mee: weinig slaap, gevaarlijke wegen en werken op zon- en feestdagen, soms 24 uur lang. Hij werkt dan onder stress. Wanneer andere auto's hem bij het uitvoeren van zijn taak hinderen, denkt hij dat zij opzettelijk weigeren mee te werken omdat zij denken "dat de weg van hen is". In de ergste gevallen stapt hij dan uit, schopt deuken in auto's of hij zorgt met zijn voertuig voor krassen aan carrosserieën of schuift zelfs auto's in de sloot. "Ik word dan pissig want hun vorm van agressiviteit kan ik niet hebben. Ik werk zeven dagen per week voor hen."

In een andere situatie heeft Piet een klant een machine geleverd. Wanneer die na enkele aanmaningen nog niet is betaald, is hem duidelijk dat hij de machine gebruikt terug moet nemen en verlies zal lijden. Hij is er van overtuigd dat de klant dit doelbewust doet om hem op stang te jagen en natuurlijk om er financieel beter van te worden. Hij voelt zich bedrogen, gaat naar de klant toe, "praat duidelijke taal" en trekt hem "aan het bloesje".

Daarbij lijkt Piet 'overgevoelig' voor de mate waarin hij geaccepteerd wordt c.q. als gelijke wordt behandeld door mensen met autoriteit. Bij het minste of geringste kan dit leiden tot conflicten. Zo moet Piet bijvoorbeeld in verband met zijn werk vaak onderhandelen met hoger opgeleiden. In die situaties ontstaat wel eens verschil van mening over technische kwesties. Hij vertelt over meerdere gelegenheden waarin zijn "argumenten niet gehoord worden" en hij niet serieus wordt genomen. Hij wordt dan woedend omdat zijn 'tegenstanders' zich op basis van diploma's een status aanmeten die hen niet toekomt. Het ontbreekt hen aan het technisch inzicht dat hij zelf wel denkt te hebben. Piet ervaart dit als "autoritair gedrag". Het geeft hem het gevoel "dat je in waarde zakt (...). Ik heb dan wel geen diploma's maar ik ben een goede vakman. Ik erger me aan de overwaardering van papieren".

Een soortgelijke reactie zien we bij het faillissement van zijn zaak. Piet weigert samen te werken met de aangewezen curator. Hij heeft het idee dat hem zo maar verteld werd wat mocht en wat niet. Als hem gevraagd wordt zijn paspoort in te leveren, weigert hij. Hij vermoedt dat er een 'machtsspelletje' met hem wordt gespeeld. Hij scheldt de curator uit voor snotneus en de zaak komt voor de rechter. Piet legt uit waarom hij het gedrag van de curator niet pikte: "Naar zo'n snotneus ga ik niet luisteren." (...). "Ik ga me niet aan zo iemand onderwerpen."

Met verschillende verhalen maakt Piet duidelijk waar zijn probleem ligt: "machtsspelletjes". Het is voor hem heel belangrijk om duidelijk te maken dat hij niet de eerste de beste is en dat met hem niet valt te spotten. Maar op sommige momenten laat Piet ook een andere kant zien: dan presenteert hij zich als de man die in situaties onzeker is en niet over de juiste woorden beschikt om in balans te blijven. Door fysiek in te grijpen tracht hij dan de machtsbalans te herstellen die in zijn ogen dreigt te worden verstoord. Zo wil Piet in conflictsituaties vooral twee dingen duidelijk maken: ik ben slim en doorzie het spel én ik laat niet over me heen lopen.

6.6.4 *Rationele rechtvaardiging*

Voor Piet had de chauffeur letterlijk en figuurlijk grenzen overschreden: die van zijn erf en die van de persoon: "hij nam het recht in eigen hand, hij had

moeten vragen." Ook de wijze waarop de chauffeur het aanpakte: "de manier stond me niet aan. Als-ie een vent geweest was had-ie sorry gezegd." Maar nu deed hij zo van: "ik ben je te slim af, zo'n indruk maakte hij." Als rechtvaardiging voor de "schop in z'n reet" noemt Piet het "onfatsoenlijk" gedrag van de chauffeur. Met die schop had Piet niet de bedoeling om de chauffeur ietsel toe te brengen, evenmin als het zwaaien met de hamer bedoeld was om echt te slaan. Naar eigen zeggen was het hem om "kracht aan woorden te voegen." "Ik had een tekort aan woorden. Je zegt ermee, ik ben er niet van gediend."

6.6.5 *Emotionele rechtvaardiging*

De chauffeur die zijn vrachtwagen compleet met oplegger op het erf parkeerde typeert Piet als iemand die zich ten opzichte van hem te slim waande, terwijl hij dat in zijn ogen juist niet was want de jonge man had zich door zijn onvermogen het voertuig fatsoenlijk te parkeren al gediskwalificeerd: "Hij was een waardeloze chauffeur, wij zagen het al." In de ogen van Piet acteerde de chauffeur op dat moment met een zelfvertrouwen dat hem op basis van de eerder vertoonde gebrek aan rijvaardigheid niet toekwam. Een dergelijke vorm van assertiviteit beschouwde hij als "hoogmoedig". Dit beeld van de situatie ziet Piet bevestigd door het gedrag van de chauffeur: "Hij stapte hoogmoedig uit de auto. Hij had zo'n grijns op zijn gezicht. (...) Ik ben je te slim af, zo'n indruk maakte hij. Zet dan niet zo'n grijns op van: ik heb gewonnen. Ik heb gewonnen, nou kun je me toch niets meer maken." Vooral de grijns van de man blijkt zijn vermeende arrogantie te onderstrepen, want "die grijns daarbij, dat was te veel!"

Door zijn assertieve optreden geeft de chauffeur Piet de indruk dat hij denkt dat hij slimmer is dan hijzelf. Piet voelt zich door het optreden van de chauffeur overrompeld en is diep in zijn hart gekwetst omdat hij dit niet heeft voorzien en met een mond vol tanden staat. In zijn gekwetstheid kan hij niet meer rustig nadenken: "Ik liep over." Piet zegt dat het op zo'n moment in zijn hoofd allemaal zo snel gaat dat hij geen woorden meer heeft. Ook al zou hij willen onderhandelen, hij kan het niet.

6.6.6 *Reflectie*

Pas aan het eind van dit verhaal heeft Piet ruimte voor twijfel als hij toegeeft dat hij twijfels heeft of hij de houding van de chauffeur op zijn erf wel juist heeft geïnterpreteerd: "van mij misschien een beetje snel geoordeeld." Op het ogenblik zelf was hij echter niet in staat de situatie goed in te schatten: "Ik kook te gauw. Ik vlieg op."

Piet gebruikt zijn culturele achtergrond als een verklaring voor zijn tekortkomingen: "Ik kom uit een ruwe-bonkenwereld." Daarmee bedoelt hij zijn ouderlijk huis, de boerderij en het circuit van het loonbedrijf. Hij vertelt dat er bij zijn vader geen onderhandeling mogelijk was. Over straf of geen straf werd niet onderhandeld. Als Piet in de ogen van zijn vader een fout had gemaakt, was er maar één mogelijkheid: onmiddellijk straf. "Ik moest mij vooroverbuigen, met de ogen naar de grond en hij sloeg met van alles er achter op." Bij het te laat komen: "Er werd geen woord gezegd. De fiets werd meteen naar de zolder gebracht en ik moest maar lopen." Piet geeft ook aan dat hij tot nu toe te weinig mogelijkheden heeft gehad om andere

oplossingen te leren: "Als anderen kortaf zijn, ben je dat ook. Je zit in een klein wereldje." Landschapsgrenzen gaven ook sociale grenzen aan. "Er waren lange rechte sloten tussen de boerderijen. Met de burens had je niets te maken behalve als het moest."

Door zijn uitvindingen komt hij met andere groepen mensen in contact dan alleen maar de ruwe bonken: "Ik zie nu dat de wereld anders in elkaar zit. (...) Door mijn werk ben ik in andere landen geweest en heb andere dingen gezien. Mensen doen dingen anders. Vind ik heel mooi." Op basis van ervaringen probeert hij zijn eigen gedragingen in een ander licht te zien: "Met driftigheid en koppigheid creëer je meer rottigheid. Nu leer ik het af. Ga meer nadenken. Kan nu wat beter inschatten. Ik heb nu kennis die ik vroeger niet had." Bij een collega ziet hij hoe conflictsituaties zonder geweld kunnen worden opgelost. [De collega] "haalt de jongen heel cool uit de cabine en praat met hem. De jongen doet wat hem gevraagd wordt. Mijn collega zegt: de jongen moet je kameraad blijven. Ik bewonder dat." Reflecteert hierover: "Je moet aan je medemens denken. Ik vind het prachtig. Ik zou het ook willen kunnen."

6.6.7 Conclusie

Het incident met de hamer kan gelezen worden als een reactie op een overschrijding van grenzen het gevoel van autonomie van de dader. Daardoor raakt zijn zelfbeeld, waarin dat gevoel van autonomie een cruciale rol speelt, in het geding. Vanuit de handelingspraktijken die hij uit het verleden heeft meegekregen is te begrijpen waarom Piet het gedrag van de chauffeur beleefde als een aanval op zijn persoon en zijn zelfrespect. De chauffeur heeft met zijn optreden de afstand tussen zichzelf en Piet letterlijk en figuurlijk zo verkleind dat Piet zich niet meer de autonome man kon voelen die naar zijn eigen maatstaven dient te zijn. Hierdoor kwam zijn identiteit in het geding. 'De ander' dwong hem een onderhandelingsituatie op die hij niet aankon en waardoor hij zich gekrenkt voelde.

Door de aanvankelijk onbegrijpelijke agressieve reactie van de dader op de wat onbesuisde handeling van een onervaren chauffeur man te plaatsen in de context van zijn verhalen kunnen we het optreden van Piet begrijpen als een voor hemzelf op dat moment noodzakelijk reactie waarover hij achteraf genuanceerd denkt en spreekt.

6.7 Situationele kenmerken en overige factoren van invloed

Bij ruim twee derde van de gevallen van buurtgeweld wordt melding gemaakt van de inzet van wapens (16 van de 22 incidenten). In nagenoeg alle gevallen worden die wapens niet (alleen) ingezet om mee te dreigen maar metterdaad gebruikt (14 van deze 16). Evenals bij verkeersgeweld en vooral uitgaansgeweld worden ook dagelijkse gebruiksvoorwerpen als wapen gehanteerd. Een greep uit dit arsenaal: een stoeptegel, een schaar, een biljartkeu, een steen, een bamboestok, hamers, een paal met spijkers erin, een BACO en een kabel- of kettingslot. De 'echte' wapens zijn over het algemeen wat minder fantasievol: voornamelijk messen, maar ook een zwaard, een boksbegel en een luchtdrukpistool.

De rol van alcohol- en/of drugsgebruik lijkt bij de buurtincidenten betrekkelijk beperkt. In zes gevallen maken de dossiers gewag van alcoholgebruik; drugsgebruik wordt slechts éénmaal vermeld. Dit incident betreft een drugsverslaafde waarbij het gebruik van verschillende middelen – waaronder alcohol – waarschijnlijk een doorslaggevende rol speelt in de geweldpleging. Alcoholgebruik heeft ook in hoge mate bijgedragen aan geweldpleging in het incident waarbij het slachtoffer het waagde om zijn schoen op een auto-bumper te zetten om zijn veters te strikken. In weer een ander incident lijkt een combinatie van medicijngebruik en alcohol een agressief effect op de dader gehad te hebben. Tot slot wordt in een dossier vermeld dat de invloed van het alcoholgebruik niet geheel duidelijk is. Er wordt weliswaar expliciet gemeld dat de betrokkenen 'rijkelijk bier' hebben genuttigd, maar in één adem volgt daarop de uitspraak 'niets aan de hand'. Desalniettemin is, gezien de triviale aanleiding en de agressiviteit van de reactie daarop, de veronderstelling gerechtvaardigd dat de alcohol wel degelijk van invloed is geweest bij de aanvang van de confrontatie.

6.8 Voornaamste bevindingen

In totaal beschikken we over 22 gevallen van geweld in woonwijken, te weten zes uit de politieregio IJsselland en 16 uit Rotterdam-Rijnmond. Er kunnen drie vormen van geweld in de wijk worden onderscheiden: geweld met een echte, met een triviale en geweld zonder aanleiding. De eerste vorm, die in de steekproef meer dan de helft van het geweld in de wijk omvat, komt voort uit wederzijdse irritatie: kinderen die belletje trekken, roddel en achterklap tussen buurtbewoners, of rondhangende jongeren. Buurtgeweld met een onbeduidende aanleiding betreft incidenten waarbij groepen jongeren zonder aanwijsbare aanleiding geweld plegen. Dit gedrag komt blijkbaar voort uit verveling, gewoonte of 'voor de kick'. Tekenend voor dit soort incidenten is dat de ene partij doelbewust de situatie zo manipuleert dat de ander niet om een confrontatie heen kan. Het derde type behelst één-tegen-één situaties waarbij iemand zonder enige aanleiding slachtoffer wordt van geweld. Dit geweld benadert het maatschappelijke beeld van 'zinloos geweld' het meest: op straat, onbekende dader, geen aanleiding, een volstrekt verrast slachtoffer en veelal disproportioneel geweld. Het betreft vrijwel steeds daders die in meer of mindere mate psychisch in de war zijn.

De meeste incidenten worden in één doorlopend proces voltooid en zijn van korte duur. Wanneer er sprake is van een duidelijke aanleiding zien we de bekende actie-reactie keten die uitmondt in een gewelddadige aanvaring. Bij een triviale of geen aanleiding wordt het slachtoffer eenvoudigweg overvallen en gemolesteerd. Er is dan soms helemaal geen sprake van een aanloop. Buurtgeweld is dikwijls disproportioneel. Het feit dat het ontstaat op basis van een futiele of zelfs geen aanleiding vormt hiervoor een eerste aanwijzing. Geweld in de wijk begint, zo lijkt het, vaak omdat men zich in zijn privacy bedreigd voelt, zowel in de zin van respect als in fysieke zin. Het dreigingsaspect weegt in deze context wellicht zwaarder dan in andere contexten. Woonwijkgeweld lijkt ook extremer omdat bepaalde betrokkenen elkaar kennen en dus geneigd zullen zijn partij te kiezen. Oprechte pogingen om de naderende ruzie te bezweren komen we slechts weinig tegen.

Geweld in de woonwijk eindigt relatief zelden door tussenkomst van de politie. Even vaak vertrekt de dader uit eigen beweging, omdat zij het zo wel genoeg vinden. In de resterende gevallen loopt de ruzie af omdat het slachtoffer vlucht of omdat buurtbewoners ingrijpen. De betrokkenen komen er meestal van af met de schrik, pijn en blauwe plekken als gevolg van klappen, stompen en schoppen. Ernstiger letsel zoals steekwonden komen verhoudingsgewijs weinig voor.

De meeste incidenten van geweld in de woonwijk kunnen gekwalificeerd worden als éézijdig (13 van de 22 voorvallen): één partij is duidelijk verantwoordelijk voor aanloop en/of escalatie van het incident. Een klein aantal incidenten is tweezijdig in zowel aanloop als escalatie. Mengvormen komen nagenoeg niet voor.

In de wijkcontext zien we diverse dader-slachtofferconfiguraties: een deel van het geweld speelt zich af tussen twee personen. Het gaat hier vaak om geweld zonder aanleiding. Als tweede komen we in de buurtcontext groepsgeweld tegen: voornamelijk kleine groepjes die met elkaar in botsing komen.

Het gedrag van de omstanders is bij woonwijkgeweld niet eenduidig. Dat is wellicht te verklaren uit het feit dat buurtgeweld, meer dan verkeersgeweld en uitgaansgeweld, bestaat uit een mengsel van verschillende vormen van geweld op straat. Waar jongeren met elkaar slaags raken is het buurtgeweld qua omstandergedrag goed vergelijkbaar met uitgaansincidenten. Bij incidenten naar aanleiding van irritaties tussen bewoners onderling en tussen bewoners en jeugdigen bestaan er overeenkomsten met verkeersgeweld.

Met name ten aanzien van woonwijkgeweld dat plaatsvindt zonder aanleiding is de rol van de omstanders interessant. Bij dit soort 'zinloos geweld' is het beeld van de passieve omstander onterecht. Omstanders die het slachtoffer kennen, maar ook toevallige passanten zijn bij dergelijke geweldsincidenten geneigd in te grijpen. Omstanders die het slachtoffer kennen, kiezen in eerste instantie voor beschermen van het slachtoffer. Maar onder dreiging van geweld of feitelijk slachtofferschap kunnen zij gedwongen worden een passieve houding aan te nemen. De mate waarin toevallige voorbijgangers ingrijpen hangt af van de mate waarin ze kunnen inschatten wat er precies gebeurt.

Bij ruim twee derde van de gevallen van buurtgeweld wordt melding gemaakt van de inzet van wapens (16 van de 22 incidenten). Die worden in bijna elk van deze gevallen metterdaad gebruikt. Ook dagelijkse gebruiksvoorwerpen worden als wapen ingezet, bijvoorbeeld een stoeptegel, een biljartkeu of een kettingslot. 'Echte' wapens betreffen messen, een zwaard, een boksbeugel en een luchtdrukpistool.

De rol van alcohol- en/of drugsgebruik blijft beperkt. In zes gevallen wordt daarvan gewag gemaakt. Drugsgebruik (naast alcohol) wordt slechts éénmaal vermeld. Bij drie à vier van de zes incidenten lijken deze substanties in enigerlei mate een rol te hebben gespeeld in de aanloop en/of escalatiefase.

7 Geweldsscenario's

In voorgaande hoofdstukken zijn vormen van excessief geweld in de context van het verkeer, het uitgaan en de buurt beschreven aan de hand van diverse structuur- en proceskenmerken van de interactie. In dit hoofdstuk willen we om te beginnen een antwoord geven op de vraag naar het verloop van de interactie bij incidenten van excessief geweld op straat tegen onbekenden.

We doen dit aan de hand van overeenkomsten en verschillen tussen die structuur- en proceskenmerken, te weten fasering (aanleiding, aanloop en escalatie), richting (een- of tweezijdigheid van de interactie), configuratie (individuele of groepsgewijze actoren, omstanders) en afloop (escalierend of deëscalerend optreden van omstanders).

In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk gaan we in op de overeenkomsten in structuur en proces van de interactie bij geweld op straat in het algemeen. Paragraaf 7.1 gaat over de gelijkenissen in fasering van de interactie bij geweld op straat. Wat is de aanleiding, is er sprake van een lange of korte aanloop tot het incident en is er sprake van een korte hevige fysieke escalatie of is er juist een reeks van escalaties te onderkennen? In paragraaf 7.2 staat de richting van de interactie centraal. Een centrale vraag is in welke mate beide partijen al dan niet actief betrokken zijn bij de aanloop en de escalatie van het conflict. In paragraaf 7.3 gaan we nader in op de configuratie van betrokkenen. Raken twee individuen slaags of is er sprake van groepsgeweld? Waren er omstanders betrokken bij de interactie? En waren de partijen al eerder betrokken bij geweldsincidenten? In paragraaf 7.4 wordt de afloop van de interactie en meer specifiek op de rol van omstanders bij geweld op straat verder belicht.

In het tweede deel van het hoofdstuk worden verkeersgeweld, uitgaansgeweld en buurtgeweld met elkaar vergeleken. In paragraaf 7.5 worden de meest dominante structuur- en proceskenmerken gecombineerd. Deze combinatie levert een beperkt aantal vaste interactiepatronen op. Dergelijke interactiepatronen noemen we scenario's. Per scenario wordt vervolgens nagegaan wat de belangrijkste motieven van daders zijn en in hoeverre de betrokkenen geweldsantecedenten hebben. Ook wordt de rol van alcohol- en drugsgebruik in elk van de scenario's belicht. Nadat de belangrijkste scenario's en motieven zijn vastgesteld, wordt bekeken in hoeverre bepaalde scenario's in specifieke contexten voorkomen en in hoeverre de motieven van geweldsplegers aan specifieke contexten gerelateerd of meer persoonsgebonden zijn.

In paragraaf 7.6 wordt ten slotte onderzocht in hoeverre de verschillende scenario's zich afspelen bij incidenten die kenmerken van 'zinloos geweld'

hebben. Waar nodig zal daarbij worden teruggegrepen op de noties over geweld op straat zoals beschreven in hoofdstuk 2.

7.1 Fasering van het geweldsincident

Bij ieder incident van geweld op straat kunnen drie fasen worden onderscheiden: aanloop, escalatie en afloop. Onder de aanloop verstaan we een serie acties en reacties tussen betrokken partijen voorafgaand aan de fysieke confrontatie en het daadwerkelijk gebruik van geweld. In de interactie is er een moment waarop één van beide partijen het initiatief neemt tot een fysieke actie (duwen, slaan, vastpakken e.d.). Zo'n moment markeren we als het begin van de feitelijke escalatie in de confrontatie. Onder de afloop verstaan we de beëindiging van de interactie tussen partijen in de confrontatie.

In deze volgende paragrafen gaan we in op enkele aspecten van de fasering van de fysieke confrontatie, te weten de aanleiding en de lengte/duur van de interactie in de aanloop- en escalatiefase.

7.1.1 Aanleiding

Het merendeel van de gevallen van excessief geweld op straat heeft een duidelijke aanleiding. Over die aanleiding verschillen de partijen echter wel vaak van mening. Verschil in interpunctie blijkt de belangrijkste bron van miscommunicatie en/of conflicten tussen personen (Watzlawick, Beavin en Jackson, 1968). Klassiek in dit verband is het voorbeeld uit de gezins-/relatietherapie waarbij een echtpaar na jaren conflicten besluit een laatste poging te wagen hun relatie te herstellen. De therapeut wordt geconfronteerd met een echtpaar waarvan de man teveel drinkt omdat zijn vrouw zo aan z'n hoofd zeurt en de vrouw op haar beurt zegt dat ze hem op constant op de huid moet zitten omdat hij anders teveel drinkt. Uit een reeks van acties en reacties kiezen de twee partijen ieder een eigen – verschillend – startpunt (aanleiding) dat vervolgens bepalend is voor hun verdere handelen.

Ook in de door ons bestudeerde casus komt dit patroon naar voren: vanuit de ene partij is bijvoorbeeld de aanleiding dat de voor hem rijdende automobilist te langzaam rijdt en hem expres niet wil laten passeren. Deze vindt op zijn beurt dat degene die achter hem rijdt zich net als iedereen aan de maximum snelheid moet houden en daarom maar netjes achter hem moet blijven rijden.

Op basis van een analyse van onze 60 casus kunnen ten aanzien van de aanleiding de volgende conclusies worden getrokken: iets meer dan de helft van het geweld op straat (ruwweg 6 op de 10 van alle geweldsincidenten) is terug te voeren op een duidelijke aanleiding die zich in de meeste gevallen laat scharen onder het begrip 'irritaties'. Bij circa 4 op de 10 van alle geweldsincidenten is er géén directe aanleiding.

Bij ruim de helft van deze gevallen zonder directe aanleiding gaat het om groepen jongeren die schijnbaar zonder enige aanleiding – uit verveling of 'voor de kick' – geweld plegen. Maar bij nader inzien blijkt dat zij bewust een aanleiding creëren en de daarop volgende interactie een zodanig wending geven dat het slachtoffer nauwelijks onder een confrontatie kan uitkomen. De daders zijn er in dit soort gevallen op uit om een fysieke confrontatie uit te lokken. Bij overige geweldsincidenten die geen duidelijke aanleiding hebben

is zelfs van dit laatste geen sprake en wordt het slachtoffer per ongeluk, door een misverstand of zonder aanwijsbare aanleiding door een vermoedelijk niet geheel toerekeningsvatbare (geestelijk en/of gedragsgestoorde) dader belaagd.

7.1.2 Lengte en duur van aanloop en escalatie

Met betrekking tot de fasering van de interactie maken we verder onderscheid tussen incidenten met een korte of lange aanloop alsmede tussen incidenten met enkelvoudige of meervoudige escalaties. De lengte van de aanloop varieert en kan oplopen tot enkele uren, in een enkel geval zelfs tot enkele weken. In de weken voorafgaand aan de uiteindelijke confrontatie is er dan al sprake van irritaties. Het overgrote deel van het geweld op straat heeft echter een korte aanloop met een tijdsbestek van enkele minuten tot hooguit een half uur (bij benadering 8 op de 10 gevallen).

Wat de escalatie tot een fysiek treffen betreft, blijkt dat bij veel geweldsincidenten sprake is van een relatief lange (gespreide of meervoudige) escalatie (ruwweg 8 op de 10 incidenten). Vooral bij geweld dat in groepsverband wordt gepleegd en waarbij sprake is van (wederzijdse) provocatie, zien we vaak dat meerdere escalatiemomenten elkaar opvolgen. Slechts in enkele gevallen – circa 2 op de 10 – is er één korte escalatie waarna de confrontatie is afgelopen.

7.2 Richting van het geweldsincident

Een tweede proceskenmerk van de interactie is de mate waarin betrokken partijen actief betrokken zijn bij de aanloop en de escalatie. Als slechts één partij een actieve rol speelt in de aanloop en/of de daarop volgende escalatie spreken we van eenzijdigheid. Als beide partijen een actieve rol spelen spreken we van tweezijdigheid.

Er zijn vier manieren waarop geweld op straat kan verlopen. In de eerste plaats kan de dader in zowel de aanloop als de escalatie een hoofdrol spelen. Het slachtoffer geeft nauwelijks aanleiding en doet ook weinig tot niets terug als het eenmaal tot een fysieke confrontatie is gekomen. In ongeveer 1 op de 3 van de gevallen is er sprake van geweld op straat dat eenzijdig is in aanloop én in escalatie (1-1).

Ten tweede zijn er gevallen waarin beide partijen duidelijk aanleiding geven en met hun reacties actief bijdragen aan een verdere escalatie. In die gevallen schrikken de partijen er geen van beiden voor terug om fysiek geweld te gebruiken. In grofweg 4 op de 10 van de gevallen is er sprake van tweezijdigheid in aanloop en escalatie (2-2). Omdat pas achteraf is uit te maken wie dader en wie slachtoffer is, spreken we diffuus dader-slachtofferschap.

Ten derde kunnen beide partijen een actieve rol spelen in de aanloop tot het incident. Men biedt als het ware tegen elkaar op tot het moment van escalatie waarop een van beide als over tot een fysieke confrontatie, terwijl de andere partij hiervoor terug schrikt. Wat als tweezijdig begint, eindigt eenzijdig (2-1). In globaal 2 op de 10 van de incidenten is dat het geval.

De vierde en laatste manier behelst een omgekeerd patroon waarbij in de aanloop van het incident aanvankelijk slechts een van de beide partijen de hoofdrol speelt totdat het tot een fysieke confrontatie komt en ook dat de

andere partij zich niet langer onbetuigd laat. Bij in totaal drie incidenten begon de interactie eenzijdig om in de escalatie tweezijdig te worden (1-2).

7.3 Configuratie van betrokkenen bij geweld op straat

Het derde structuurkenmerk van de interactie is de configuratie van de direct en indirect bij het geweld op straat betrokken personen. We kunnen daarbij onderscheid maken naar dader-slachtofferconfiguratie en naar aan- of afwezigheid van bekende of onbekende omstanders.

7.3.1 Dader- en slachtofferconfiguraties

Wat de dader-slachtofferconfiguraties bij geweld op straat aangaat zien we dat er in ruim 4 op de 10 van de gevallen sprake is van een confrontatie tussen twee individuen. In ruim 3 op de 10 van de gevallen is er sprake van een confrontatie met een groep. Het betreft dan meestal een confrontatie tussen twee groepen, soms ook van een groep daders met een individueel slachtoffer en in een enkel geval ook van een individuele dader tegenover een groep waarvan een of meer leden het slachtoffer worden van geweldpleging.

Om iets meer over de achtergronden van daders en slachtoffers te weten te komen zijn hun antecedenten opgevraagd.¹⁸ We kunnen geen uitspraken doen over de volledigheid en betrouwbaarheid van de aan ons verstrekte lijst van antecedenten. In dit verband valt echter wel op dat op één na geen enkele van de geestelijk gestoorde geweldplegers antecedenten zou hebben. Uit een ander dossier blijkt bijvoorbeeld dat de gestoorde vrouw die een andere vrouw met een mes had gestoken, al eerder op diverse plaatsen in Nederland tenminste zes andere slachtoffers met geweld bedreigd of mishandeld had. Niet duidelijk is of dit gegeven aan haar eigen verklaring is ontleend of op informatie van de politie berust.

Alles bij elkaar genomen blijken tenminste 15 daders en zeven slachtoffers geweldsantecedenten (overigens niet noodzakelijkerwijs geweld op straat zoals in dit onderzoek gedefinieerd) te hebben. Voorts zijn er drie gevallen waarin zowel (een) dader als (een) slachtoffer tenminste één gewelds-antecedent hebben. Verhoudingsgewijs worden de meeste daders en/of

¹⁸ Van alle betrokkenen zijn antecedenten opgevraagd. Ontvangen zijn alle (gewelds)antecedenten tot 26 september 2000 (Rotterdam-Rijnmond) en 20 november 2000 (IJsseland). Strikt genomen gaat het dus niet alleen om antecedenten maar in enkele gevallen ook om postcedenten. De betrokkenheid bij het onderhavige geweldsincident is echter niet meegeteld. Met de leeftijd van de betrokkenen is geen rekening gehouden. Antecedenten worden in het HKS opgenomen vanaf het moment dat iemand 12 jaar is.

slachtoffers met geweldsantecedenten aangetroffen onder degenen die geweld toepassen als middel tot eigenrichting in de wijkcontext. Ook blijken daders en/of slachtoffers die in de uitgaanssfeer in groepsverband met elkaar slaags raken relatief vaak geweldsantecedenten te hebben. De antecedenten zelf hebben we niet nader kunnen onderzoeken en onbekend is dus in welke context deze hebben plaatsgevonden.

7.3.2 *Bekende en onbekende omstanders*

Wanneer we tot slot kijken naar de aanwezigheid van omstanders dan kunnen we vaststellen dat, voorzover vermeld in de dossiers, er in de meeste gevallen omstanders aanwezig zijn. Voor zover de dossiers hieromtrent helderheid verschaffen spelen zeven van de 60 incidenten zich af zonder omstanders. Wanneer er wel omstanders aanwezig zijn betreft dit meestal bekenden van de dader en/of het slachtoffer (meer dan drie kwart van de gevallen). In ruim 3 op de 5 gevallen zijn er (tevens) onbekende omstanders aanwezig.

7.4 **Afloop**

Uit de dossiergegevens inzake het verloop van de incidenten valt af te leiden dat conflicten veelal tot een einde komen omdat de politie of de ambulance verschijnt, omdat één der partijen er vandoor gaat, de dader het wel genoeg vindt dan wel als gevolg van optreden van omstanders. Terzake van de laatstgenoemde groep kan een onderscheid in bekenden en onbekenden worden gemaakt.

Bekende omstanders houden zich zelden of nooit afzijdig. Bij de meeste confrontaties is hun optreden over het algemeen in twee opzichten positief. Niet alleen wordt de hulp van de politie of van derden ingeroepen, maar ook worden actief pogingen ondernomen om de confrontatie tussen partijen te deëscaleren door hen uit elkaar te halen of met woorden tot bedaren te brengen. Succes is daarbij niet gegarandeerd. Soms kunnen welgemeende pogingen tot interventie (onbedoeld) escalerend werken, bijvoorbeeld doordat één van de partijen zich daardoor extra bedreigd gaat voelen. Een uitzondering vormen confrontaties tussen groepen. Daarbij treden bekende omstanders eerder escalerend op door partijen aan te vuren of zelf mee te vechten in de escalatiefase van de confrontatie.

Onbekende omstanders zijn bij incidenten van geweld op straat daarentegen geneigd om zich afzijdig te houden of weg te lopen. Hoe zij zich opstellen is onder meer afhankelijk van de getalsverhoudingen in de betreffende situatie (de configuratie) en de mogelijkheden om in de betreffende context iets te doen, bijvoorbeeld hulp halen. De uitgaanscontext biedt daartoe bijvoorbeeld andere kansen dan een verkeerssituatie. Tabel 14 geeft een overzicht van de verschillende interventiewijzen van bekende en onbekende omstanders bij geweldsincidenten zoals die in de 60 geweldsincidenten werden gesignaleerd.

Tabel 14: Wijze van interveniëren van omstanders

omstanders	doel	soort interventie
bekenden	de-escalatie	sussen, tussenbeide komen
bekenden	escalatie	meevechten, aanmoedigen
onbekenden	de-escalatie	hulp halen, ingrijpen
onbekenden	afzijdigheid	toekijken, weglopen

7.5 Zes geweldsscenario's

In tabel 15 zijn de (in de voorgaande paragrafen behandelde) dominante structuur- en proceskenmerken van de interactie in de geweldsincidenten bij elkaar gezet. De combinatie levert een zestal duidelijke interactiepatronen op. Deze interactiepatronen noemen we geweldsscenario's. Voor ieder scenario is onderzocht in welke context deze het meest voorkomt en wat blijkens de in de dossiers gevonden verklaringen van daders, slachtoffers en getuigen de belangrijkste motieven van de geweldplegers (daders en/of slachtoffers en/of omstanders) zijn.

Tabel 15: Overzicht geweldsscenario's

sce- nario	fasering		richting	configuratie	afloop
	aanleiding	aanloop – escalatie	één- of tweezijdigheid	dader – slachtoffer	interventierichting omstanders
1	irritatie	kort – enkelvoudig	2 – 1	één-tegen-één	deëscalerend
2	irritatie	lang – enkelvoudig	2 – 2	divers	escalerend
3	irritatie	lang – enkelvoudig	2 – 2	divers	escalerend
4	provocatie	lang – meervoudig	2 – 2	groep – groep	escalerend
5	provocatie	kort – enkelvoudig	1 – 1	groep-individu	afzijdig
6	geen	kort/geen – enkelv.	1 – 1	één-tegen-één	deëscalerend

Legenda bij tabel 15

aanloop – escalatie	één- of tweezijdigheid
kort – enkelvoudig = één korte aanloop; één escalatie	1-1 = eenzijdig in aanloop en eenzijdig in escalatie
lang – enkelv. = een lange gespreide aanloop; één korte escalatie	1-2 = eenzijdig in aanloop en tweezijdig in escalatie
lang – meerv. = een lange gespreide aanloop; meerdere escalaties	2-1 = tweezijdig in aanloop en eenzijdig in escalatie
kort/geen – enkelv. = geen of één korte aanloop; één escalatie	2-2 = tweezijdig in aanloop en tweezijdig in escalatie

De frequentie waarin de zes scenario's in de contexten verkeer, uitgaan en woonwijk voorkomen is weergegeven in tabel 16. Globaal gezien komen alle scenario's ongeveer even vaak voor. Per context beschouwd blijken echter bepaalde scenario's veel vaker voor te komen dan andere. Zo treffen we scenario 1 vooral aan in de context van het verkeer, scenario 2 en 4 in de context van het uitgaan en scenario 3, 5 en 6 vooral in de buurtcontext, hoewel we scenario 6 af en toe ook tegenkomen in de context van het uitgaan.

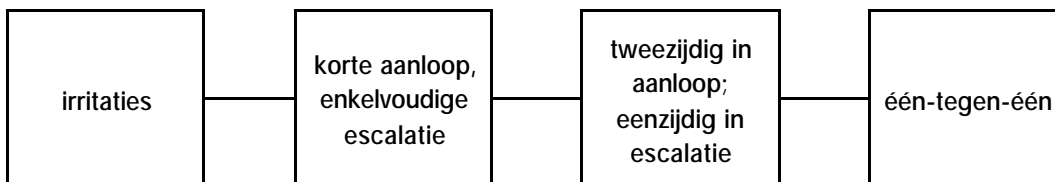
Tabel 16: Verdeling van scenario's over de contexten

context	scenario						totaal
	1	2	3	4	5	6	
wijk	--	--	10	--	5	7	22
uitgaan	1	8	--	8	1	4	22
verkeer	11	--	2	1	2	--	16
totaal	12	8	12	9	8	11	60

Geweldsscenario 1

In het eerste scenario (figuur 1) betreft het enerzijds daders die zodanig geïrriteerd zijn geraakt dat zij hun zelfbeheersing verliezen en de ander terechtwijzen en wanneer zij daarin niet hun gram kunnen halen, zo kwaad worden dat zij overgaan tot fysiek geweld. Het is aannemelijk dat hun woede niet louter wordt veroorzaakt door de aanleiding en/of de reactie van de andere partij, maar dat die slechts de druppel vormen die de emmer doet overlopen. Anderzijds zijn er in dit scenario ook daders die zich niet laten corrigeren door slachtoffers in dergelijke situaties assertief optreden en zonodig verbaal van zich af te bijten. De laatstgenoemden haken echter af op het moment dat de situatie tot een fysieke confrontatie escaleert. Maar dan is het dikwijls al te laat. Deze slachtoffers zijn mensen die door hun verontwaardiging onvoldoende in staat zijn de risico's te onderkennen van hun behoefte om corrigerend op te treden. Achteraf vergeten slachtoffers vaak dat zij zelf ook actief een aandeel in de aanloop tot het geweld hebben gehad.

Figuur 1: Geweldsscenario 1, 'Terechtwijzing'

Dit scenario zien we vrijwel uitsluitend in de verkeerscontext (11 van de 12 maal dat het scenario voorkomt). De dossieranalyse laat zien dat, ondanks kleine verschillen in het verloop van de interactie, de verklaringen van de daders in confrontaties die volgens dit geweldsscenario verlopen veel overeenkomsten vertonen. In alle gevallen hebben de confrontaties een directe aanleiding. In alle gevallen zagen daders belemmeringen als een aantasting van de persoonlijke vrijheid. Zij beleven het gedrag van de tegenpartij aanvankelijk nog als inbreuk op hun bewegingsvrijheid. Een voetganger denkt bijvoorbeeld dat hij door een auto wordt aangereden, een bestuurder van een auto ziet een ander op de plaats parkeren die hij zichzelf al toegedacht had, een bestuurder van een brommer ziet zich bij zijn poging om in te halen door fietsers de weg versperd. Belemmering bij het invoegen of passeren van auto's wordt dan ervaren als het ontnemen van bewegingsruimte waarop men meent recht te hebben.

In twee van de twaalf gevallen bleek een dader één of meer (drie) geweldsantecedenten te hebben en in een ander geval bleek dat het slachtoffer een geweldsantecedent had maar de dader geen. Van het gebruik van alcohol wordt bij 3 van de 12 incidenten in de dossiers gewag gemaakt. Het alcoholgebruik lijkt in deze gevallen evenwel geen rol te hebben gespeeld in het geweldsincident. Drugsgebruik wordt bij 1 incident genoemd; daarover wordt bij een tweede getwijfeld.

De motieven voor de dader om tot geweldpleging over te gaan ontstaan tijdens de interactie tussen dader en slachtoffer. De één beschouwt de ander als degene die een hem in zijn rechten heeft aangetast, terwijl de laatstgenoemde meent dat hij slechts een poging heeft gedaan om het onjuiste gedrag van de eerste te corrigeren. Dit laatste wordt door de dader echter gezien als het ontnemen van een recht en ervaren als het ontbreken van respect voor zijn persoon. Vanuit diens perspectief wordt dit gevoel nog eens bevestigd door de reactie van het slachtoffer dat zijn ongenoegen onderstreept door hard te toeteren, te remmen, de middelvinger op te steken, 'populair [te] kijken' of de ander verbaal terecht te wijzen door te zeggen: 'doe toch normaal.' Het claimen van het morele gelijk door de slachtoffers berust vaak op een karikaturale interpretatie van de persoon en het karakter van de dader. Vooral dit miskennen van zijn persoon en het aanspraak maken op morele superioriteit door het slachtoffer wordt opvallend vaak door daders als kwetsend en vernederend ervaren. Zij worden woedend omdat hun gevoel van (gelijk)waardigheid in het gedrang komt.

Een analyse van het verloop van de confrontaties volgens het eerste scenario laat duidelijk zien hoe zich tijdens de interacties spanningen opbouwen tussen het zelfbeeld van de dader en het beeld dat hem door de ander wordt opgelegd. Deze spanningen escaleren op het moment dat de moreel aangeslagen dader zich ook nog eens aangetast voelt in zijn eer. Dit gebeurt doordat de tegenpartij hem aanvalt op iets dat nauw verbonden is met zijn identiteit, bijvoorbeeld door racistische opmerkingen te maken of op het dak van de auto te slaan. Wat echter vooral de woede van de daders wekt is de (vermeende) aanspraak die het slachtoffer maakt op een zekere morele superioriteit. Het gevolg is dat zijn zelfrespect uit balans raakt en hij zich gedwongen voelt zijn identiteit te verdedigen en desnoods met geweld te herstellen.

Confrontaties volgens het eerste scenario zijn zoals gezegd voornamelijk aangetroffen in de context van het wegverkeer. Een kenmerk van die context is dat verkeersdeelnemers vaak zijn aangewezen op een gebrekkige, non-verbale communicatie waardoor gemakkelijk interpretatieproblemen ontstaan. Als gevolg van stereotype toeschrijvingen van karakters en motieven is het relatief moeilijk om het gedrag van de ander juist te interpreteren en daarop te anticiperen. Alle deelnemers aan het wegverkeer ervaren voortdurend beperkingen in hun fysieke bewegingsvrijheid, maar sommigen voelen zich daardoor gekwetst en worden woedend omdat zij het gevoel hebben dat anderen zich onverschillig tegenover hen tonen en zij er zelf niet in slagen om anderen te dwingen rekening met hen te houden. Zo kunnen schijnbaar onbetekenende aanvaringen bij verkeersdeelnemers appelleren aan dieper liggende ressentimenten (Katz, 1999). In de casus die in hoofdstuk 4 uitvoerig is besproken ervoeren zowel dader als slachtoffer het gedrag van de

ander als een inbreuk op hun een gevoel van vanzelfsprekendheid: het gedrag van de één werd door de ander ervaren als een inbreuk op het rustig en ongestoord autorijden, terwijl de reactie van de ander door de één werd ervaren als opzettelijk hinderen en als een aanslag op zijn van vrijheid en autonomie.

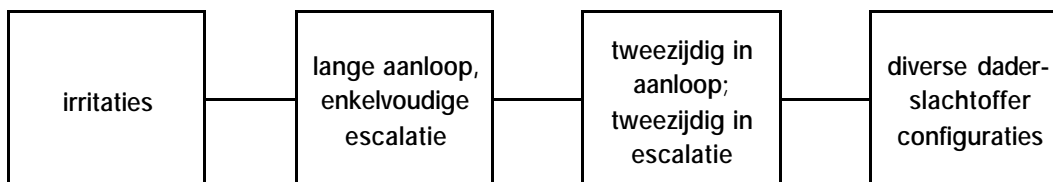
Geweldsscenario 2

In scenario 2 (figuur 2) wordt de aanleiding vaak gevormd door ergernis over het gedrag van anderen die baldadig en luidruchtig zijn, mensen lastig vallen of vernielingen aanrichten. Dit is voldoende reden om de ander aan te spreken op zijn gedrag. Het belangrijkste verschil met het eerste scenario is dat de aanloop vaak wat langer is, dat niet alleen de aanloop maar ook de escalatie tweezijdig is en dat er relatief vaak sprake is van een groep tegenover een individu. Geweldsincidenten die volgens dit scenario verlopen worden uitsluitend aangetroffen in de context van het uitgaan (zie tabel 16).

Bij alle incidenten die volgens dit scenario aflopen wordt in de dossiers alcoholgebruik gemeld, hoewel onduidelijk blijft of, en in welke mate dit van invloed is geweest op het verloop van het voorval. Het gebruik van drugs wordt in één geval 'waarschijnlijk' geacht. Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat alcohol hierbij nogal eens de reden is dat bepaalde de risico's van bepaalde gedragingen of bewoordingen niet goed worden overzien en door daders en/of slachtoffers niet adequaat op de reacties van anderen worden gereageerd.

In twee van de acht gevallen had een dader een of meer (twee) geweldsantecedenten, terwijl in een ander geval had een slachtoffer twee geweldsantecedenten had, maar de dader geen.

Figuur 2: Geweldsscenario 2, 'Tot de orde roepen'

Confrontaties die volgens dit tweede scenario verlopen kennen, anders dan botsingen die volgens het eerste geweldsscenario verlopen, niet direct een aanleiding. Alvorens er een motief voor het gebruik van geweld ontstaat wordt eerst een relatief lange fase van interactie doorlopen. De reden hiervoor is dat de interactie tussen de betrokkenen – vaak onder invloed van alcohol – aanvankelijk zodanig verloopt dat geen van hen zich onmiddellijk geprovoceerd voelt. Zo lijkt de bestuurder van de auto de actie van de student die op de motorkap gaat liggen aanvankelijk nog wel grappig te vinden. Zij speelt het spel mee, rijdt voorzichtig door en waarschuwt telkens als zij over een verkeersdrempel rijdt. Niet alleen slachtoffers maar ook daders kunnen zich onder invloed van alcohol te buiten gaan aan lolligheid. Voorbeelden zijn de student die voor de grap op de motorkap van een passerende auto gaat liggen, de jongens die voor de gein 'Heil Hitler' roepen en de mannen die voor de deur van een seksclub gekke bekken

trekken tegen de portier. In alle gevallen ontstaat er op een gegeven moment een omslag in de interactie. In bijna alle gevallen gedraagt de tegenpartij zich wat al te vrijpostig. In de ogen van de een gaat de ander op dat moment gewoon te ver.

Een reden om over te gaan tot het gebruik van geweld is dat de dader zich door andermans poging tot correctie geprovoceerd voelt. De dader lijdt door het optreden van de ander gezichtsverlies, vooral wanneer het gebeurt in aanwezigheid van vrienden of bekenden. Voor zijn gevoel moet er dan een gezichtsreddende daad worden gesteld. Door het gebruik van geweld kan de in zijn ogen aangetaste eer weer worden hersteld.

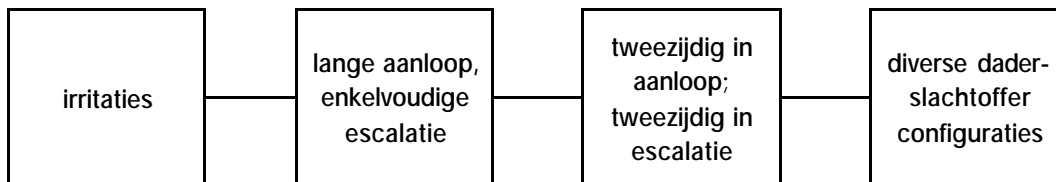
Het kan ook zijn dat de dader geweld gaat gebruiken omdat de andere partij zijn aanmaningen om op te houden openlijk negeert. Bij deze daders vloeit het motief om geweld te gebruiken voort uit hun ergernis en frustratie over de gefaalde poging tot correctie van de ander. Zij beleven de reactie van de ander als een belediging van hun gezag als beschermer van waarden en normen. Zij dreigen gezichtsverlies te lijden omdat zij voor hun gevoel niet serieus worden genomen. Hun waardigheid als moreel subject komt daardoor op het spel te staan. Het gebruik van geweld is dan een uiterste poging hun aanzien en hun gezag te behouden of te herstellen. In beide gevallen krijgen daders vaak morele of ook daadwerkelijke steun van hun aanhang.

Een kenmerk van de context in het uitgaan is dat veel, vaak jonge betrokkenen in beperkte (semi-) openbare ruimtes vertoeven en onder invloed van alcohol verkeren waardoor gemakkelijker wrijvingen optreden en aanvaringen ontstaan. Omstanders zijn vaker bekenden van betrokkenen en die mengen zich eerder in een confrontatie dan bij aanvaringen in het wegverkeer. Deze contextfactoren verklaren ook waarom er bij gevallen van uitgaansgeweld relatief vaak meerdere daders betrokken zijn en er ook vaker sprake is van diffuus dader- en slachtofferschap.

Geweldsscenario 3

Uit tabel 16 is op te maken dat we incidenten die volgens het derde scenario verlopen hoofdzakelijk zijn tegengekomen in de context van de woonbuurt. Het betreft vooral geweldsincidenten waarbij buurtbewoners die zich dusdanig ergeren aan het wangedrag van anderen dat ze besluiten op te treden. De ergernis kan strikt persoonlijke belangen betreffen (belletje trekken, auto vernielen), maar ook meer principiële van karakter zijn. In het laatste geval voelt de betrokkene zich geroepen om mede namens anderen op te treden omdat er normen worden overschreden. Het optreden vloeit dan voort uit ongenoegen over de verloedering van de samenleving in het algemeen of uit ergernis over de provocaties van bepaalde groepen en/of personen. Op het eerste gezicht lijkt het te gaan om burgers die hun maatschappelijke verantwoordelijkheid serieus nemen. Nadere bestudering van de dossiers leert evenwel dat hun behoefte om in te grijpen vaak ook op diepere frustraties berust. Volgens dit scenario verlopen ook geweldsincidenten waarbij de betrokkenen zich provocerend opstellen en van beide kanten de gelegenheid aangrijpen om een ander eens flink 'de oren te wassen'.

Figuur 3: Geweldsscenario 3, 'Eigenrichting'

Uit de verklaringen van de daders waarom zij in een confrontatie met dit scenario uiteindelijk geweld hebben gebruikt, treden vooral twee motieven naar voren. Bij de meeste daders gaat het om een demonstratie van hun morele superioriteit. In enkele gevallen is ook om de eigen veiligheid of die van vrienden in het geding.

In de gevallen waarin de morele superioriteit op het spel staat, worden in de perceptie van de dader algemene waarden en normen geschonden door het doen en laten van het slachtoffer. Doordat de dader zich als hoeder van deze normen opwerpt, stelt hij zich moreel boven het slachtoffer. Aan zijn vermeende superioriteitsgevoel ontleent hij de rechtvaardiging om te interveniëren en het slachtoffer terecht te wijzen. Het motief van de dader geweld te gebruiken ontstaat doordat de ander zich tegen zijn poging tot normhandhaving verzet. Zodra het slachtoffer zich aan zijn correctie tracht te onttrekken, ziet de dader zijn missie falen en dreigt voor hem gezichtsverlies. Hij voelt zich door de afwijzende reactie van het slachtoffer aangetast in zijn eer als iemand die geleerd heeft zich aan waarden en normen te houden. De inbreuk op zijn rechtsgevoel noodzaakt hem tot eigenrichting. Onderhandelen is geen optie, de ander moet worden gestraft door met machtsvertoon de tegenpartij even 'een lesje te leren'.

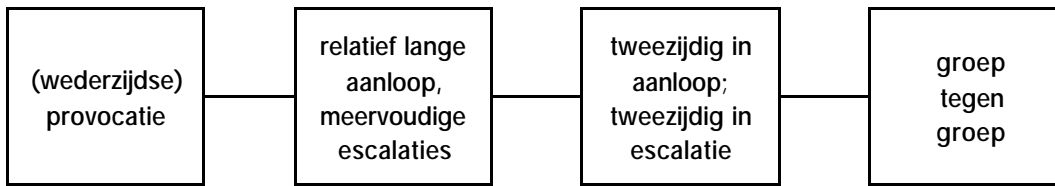
Terzake van 4 (van de 12) incidenten wordt in het dossier sec gemeld dat de daders alcohol hebben gebruikt; dat lijkt op de incidenten evenwel niet van directe invloed te zijn geweest. Drugsgebruik komen wij in dit scenario niet tegen.

In drie van de negen gevallen bleek een dader een of meer (in twee gevallen drie) geweldsantecedenten te hebben. In een ander geval had een slachtoffer twee antecedenten, maar de dader geen.

Geweldsscenario 4

Incidenten die volgens het vierde scenario (figuur 4) verlopen hebben we vooral aangetroffen in de context van het uitgaan (8 van de 9 incidenten; zie tabel 16). Het betreft openlijke geweldpleging tussen groepen die, als de gelegenheid zich voordoet, een vechtpartij zeker niet uit de weg gaan. Sterker nog, als zich geen gelegenheid voordoet lokken zij wel een incident uit door anderen dusdanig te provoceren dat die welhaast een confrontatie met hen 'moeten' aangaan. Daarbij is regelmatig sprake van uitlokking en provocatie van beide kanten. Stap voor stap wordt dan doelbewust toegewerkt naar een fysieke confrontatie. Het lijkt een soort tegen elkaar opbieden waarbij beurtelings de ene of de andere partij winnaar en verliezer is. Omdat beide partijen zowel in de aanloop als in de escalatie een initiërende rol spelen, kan feitelijk pas na afloop worden bepaald wie dader en wie slachtoffer is. Opmerkelijk bij incidenten die volgens dit scenario verlopen is de 'zorgeloosheid' waarmee een confrontatie wordt aangegaan in gevallen waarin sprake is van ongelijke krachtsverhoudingen. In dit geweldsscenario spelen bekende omstanders vaak een negatieve rol in het conflict.

Figuur 4: Geweldsscenario 4, 'Vechterij'

Van alcoholgebruik wordt bij 6 van de 9 incidenten in dit scenario melding gemaakt; drugsgebruik vinden we hier echter niet. Een analyse van de incidenten in dit scenario maakt duidelijk dat het gebruik van alcohol nogal eens invloed heeft op het verloop van de interactie tussen dader en slachtoffer. De tolerantiegrens van de betrokkenen blijkt aan het eind van de avond vaak dusdanig laag dat een 'vieze blik' al als een belediging wordt opgevat die om een reactie vraagt. Behalve alcohol speelt de aanwezigheid van omstanders, vrienden of kennissen een belangrijke rol bij het ontstaan van een motief geweld te gebruiken.

Overigens had een dader in vijf van de twaalf gevallen één of meer (eenmaal drie en eenmaal tien) geweldsantecedenten, terwijl in twee gevallen het slachtoffer eveneens één of meer (twee) geweldsantecedenten had. In een ander geval had een slachtoffer één geweldsantecedent, maar de dader geen.

Bij alle incidenten hangt het motief samen met pogingen tot herstel van de aangetaste eer. In de meeste gevallen was de aanleiding tot een confrontatie tussen dader en slachtoffer een krenking van de etnische achtergrond of sociale klasse ('kamper') van betrokkenen. Een vermeende belemmering van de bewegingsvrijheid in een overvolle kroeg door bijvoorbeeld 'een vuile Chinees' of een 'Joegoslaaf' werd door de één aangegrepen als aanleiding voor een verwijt van respectloos gedrag jegens (autochtone) Nederlandse mannen, terwijl een dergelijk verwijt door de ander weer als een racistische, discriminerende opmerking wordt opgevat. In enkele gevallen voelden mannen zich ook geroepen op om te treden tegen vermeende beledigingen (door andere mannen) jegens meisjes en vrouwen die zij meenden te moeten beschermen.

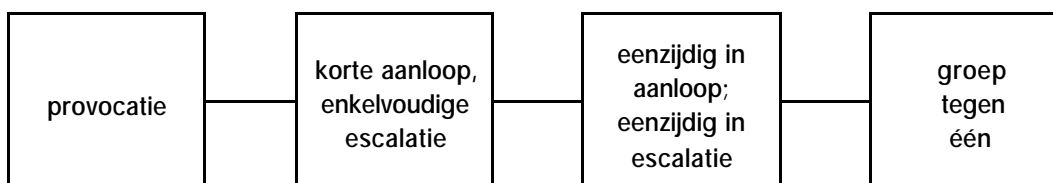
Behalve het herstel van de gekrenkte eer spelen de verwachtingen van de groep ten opzichte van de dader een grote rol bij het ontstaan van diens motief. Op momenten dat de dader nog twijfelt over zijn houding in het conflict, zijn het vaak de leden van zijn groep die alle twijfels wegnemen en geen misverstand laten bestaan over het te volgen motief. In veel gevallen sporen zij de dader aan tot het gebruik van geweld. In sommige gevallen nemen zij zelf het initiatief tot geweld. In dergelijke situaties wordt de groepssolidariteit een van de motieven voor het gebruik van geweld. Trouweloos vrienden in de steek laten druist in tegen het eergevoel. Het belangrijkste motief van de dader in confrontaties die volgens dit scenario verlopen, ontstaat dus uit een gevoel van aangetaste eer en wordt versterkt doordat de groep op verschillende manieren het motief bevestigt.

Geweldsscenario 5

Scenario 5 (figuur 5) treffen we voornamelijk, maar niet uitsluitend, aan in de context van de woonbuurt (zie tabel 16). Bij incidenten die volgens dit

scenario verlopen, valt op dat meerdere daders in groepsverband een situatie aangrijpen om een reactie uit te lokken en daaraan het motief te ontlenen voor het gebruik van geweld. Het geweld dat zij gebruiken wordt gerechtvaardigd door de schuld bij de slachtoffers te leggen en hun eigen provocerende gedrag te ontkennen. Op die manier proberen geweldplegers een gevoel van overwicht en controle over de situatie te krijgen. De gevoelde noodzaak tot machtsvertoon dient ook ter versterking van een gevoel van morele superioriteit. Dit zien we bijvoorbeeld in het geval van een blanke jongen die louter de aanwezigheid van een zwarte jongen in zijn omgeving als provocatie opvat die om een demonstratieve reactie vraagt.

Figuur 5: Geweldsscenario 5, 'Klopjacht'

Markant is dat er voor dit machtsvertoon steeds een relatief zwakke tegenpartij wordt gekozen, zoals in het geval van vijf jongens die twee zwakkere schoolgenoten aanvallen en de vijf meisjes die met zijn allen twee andere meisjes attaqueren. De aanval op een geestelijk gehandicapt meisje onderstreept nog eens extra hoezeer de slachtoffers door de daders overvallen. Achteraf begrijpen de slachtoffer niet waaraan zij de agressieve en gewelddadige reactie van de daders te danken hebben.

Alleen bij een incident waarbij Marokkaanse jongeren waren betrokken zou het onbedoelde aanstoten van elkaar eventueel als een provocatie kunnen worden beschouwd, omdat het elkaar aanraken als respectloos kan worden opgevat, niet alleen ten aanzien van de persoon maar ook ten aanzien van zijn etnische groep. Maar ook hier geldt dat er net als in de andere gevallen al min of meer een intentie was om een motief te vinden voor agressief en gewelddadig gedrag. In de confrontaties die volgens dit scenario verlopen vloeit het motief voort uit de behoefte door middel van groepsgezag overmacht en morele superioriteit te demonstreren.

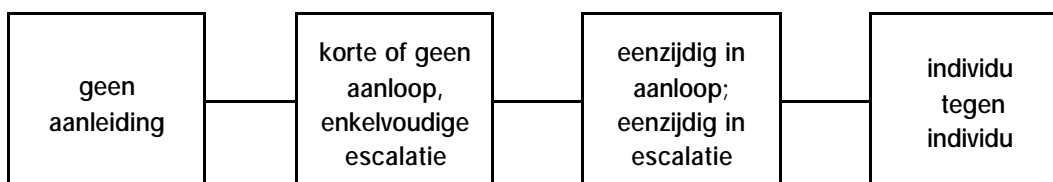
In twee van de acht gevallen had een dader één of meer (twee) geweldsantecedenten. Alcohol- en drugsgebruik zijn zeldzaam in dit scenario: van het eerste wordt tweemaal gewag gemaakt en het laatste in het geheel niet.

Geweldsscenario 6

Incidenten die volgens scenario 6 (figuur 6) verlopen zijn vooral aangetroffen in de context van de woonbuurt en in iets geringere mate ook onder uitgaansincidenten (zie tabel 16). Het betreft incidenten waarbij iemand per ongeluk het slachtoffer werd van geweld dat voor een ander was bedoeld of waarbij iemand min of meer toevallig en willekeurig door een dader als slachtoffer werd uitgekozen. Een voorbeeld van het eerste is het geval waarin het slachtoffer op weg naar een snackbar op straat per ongeluk wordt geraakt door een rondvliegende kogel van een schietpartij waaraan hij part noch deel had. Een voorbeeld van het tweede is het geval waarin een mogelijk verwarde jonge man per ongeluk wraak neemt op een persoon

die niets te maken had met het seksueel misbruik dat jaren daarvoor had plaatsgevonden en waaraan hij nog altijd pijnlijke herinneringen had. Voor het slachtoffer was het gebeurde volkomen onbegrijpelijk, maar voor de dader ging het er naar eigen zeggen om als voormalig slachtoffer van geweld aan de toenmalige dader – en feitelijk vooral ook aan zichzelf – duidelijk te maken dat hij niet meer bang voor hem is. Zijn motief kan worden omschreven als een wanhopige poging om weer een gevoel van controle over zijn leven te krijgen.

Figuur 6: Geweldsscenario 6, 'Waanzin'

Afgaande op de informatie in de dossiers lijken de daders soms psychisch gestoord. Sommigen blijken achteraf te ontkennen of zich niet meer te herinneren wat ze precies hebben gedaan, laat staan waarom. Zo is er een dader met een alcoholprobleem die onder invloed was en zich niets weet te herinneren van het voorval waarbij hij zonder aanleiding een jonge man met een mes heeft aangevallen, een tweede man heeft uitgedaagd en bedreigd en bij een worsteling met een omstander die hem het mes afhandig wilde maken zelf een hoofdwond heeft opgelopen. Anderen zijn wel bereid in staat zijn om een verklaring voor hun gedrag te geven, maar die lijkt vaak onzinnig zoals de verklaring van een jonge vrouw die een onbekende vrouw met een mes stak naar eigen zeggen om zichzelf te 'genezen'. Volgens het dossier zou zij lijden aan een ernstig minderwaardigheidscomplex en een ziekelijke jaloezie. Anderen gaan over tot geweld tegen onbekenden op straat omdat zij stemmen horen die hen min of meer dwingen om dat te doen. Een voorbeeld is een vrouw die was vrijgelaten uit een psychiatrisch ziekenhuis en kort daarna een vrouw had neergestoken omdat de eerstgenoemde – zodra zij de haar voorgeschreven medicijnen niet meer gebruikte – stemmen hoorde die zeiden dat zij vrouwen (met grote borsten) moest neersteken. Overigens had zij op deze manier verspreid over Nederland al zes slachtoffers gemaakt. Een ander bijvoorbeeld is de verklaring van een geestelijk gestoorde man die stemmen hoorde en eigenlijk in een gesloten inrichting thuishoorde. Hij had een nietsvermoedend meisje van acht jaar van haar fiets getrokken en met kracht tegen het wegdek gesmeten. Achteraf verklaarde hij dat hij dit had gedaan "omdat het meisje een stof met verschillende kleuren op haar wangen had." Het meest dramatisch voorbeeld is ongetwijfeld het geval van een dader die zich ergert aan een zwerver die op 'zijn' bankje slaapt, zijn aanbod om bij hem thuis te slapen afslaat en hem zelfs begint uit te schelden. Wanneer de zwerver er enkele uren later nog steeds blijkt te liggen, wordt de dader die inmiddels onder invloed van drank en pillen is, zo kwaad dat hij de man met een stoeptegels op zijn hoofd dood slaat. De dader gaat daarop naar huis en belt de politie met de mededeling dat hij een dode man in het park heeft gezien. Hij wast zich, kleedt zich om en legt bij de politie een verklaring af. Als uit het onderzoek blijkt dat hij het zelf moet hebben gedaan, bekend

hij. Een huisgenoot verklaart later tegenover de politie dat de man wel vaker stemmen hoort en altijd erg agressief wordt als hij alcohol en drugs heeft gebruikt.

In dergelijke gevallen waarin de geweldpleger een psychisch en/of gedrags-gestoorde indruk maakt, lijkt het nauwelijks mogelijk om een begrijpelijk motief aan te geven voor zijn of haar gedrag.

De Engelse psychiater Sohn (1995) die meer uitvoerig met enkele daders van schijnbaar zinloos en volstrekt willekeurig geweld tegen nietsvermoedende onbekenden heeft gesproken, geeft echter een verklaring te vinden voor dit gedrag. Hij vindt die verklaring in de specifieke betekenis die het slachtoffer op het moment zelf heeft in de fantasiewereld van een psychotische dader. Op de vraag wie de persoon was die zij hadden aangevallen, zou hun denkbeeldige antwoord zijn: Hij was wat ik was voor ik werd wat ik nu ben. De geweldplegers met wie Sohn sprak leden aan hallucinaties, hoorden stemmen, hadden grootheidswanen en maakten rusteloze omzwervingen, Sohn trachtte in zijn analyse van hun casus te begrijpen waarom een aanval op een nietsvermoedend slachtoffer voor hen in een dringende behoefte voorzag. Volgens Sohn werden zij tot hun gewelddaden gedreven door een volstreekte intolerantie voor depressiviteit die werd veroorzaakt een gestoorde symbolisering van een groot verlies. Echte of vermeende tragische verliezen tijdens hun levensloop werden op psychotische wijze ontkend met als gevolg dat in situaties of omstandigheden waarin zij in hun beleving onverwacht en pijnlijk met hun verdrongen verlies werden geconfronteerd, hun agressieve reacties op een gestoorde manier tot uitdrukking kwamen.

Overigens is uit onze dossiers niet altijd op te maken in hoeverre de kwalificatie van daders als psychisch gestoord op een professionele diagnose berust. Als voorbeeld kan gelden het geval van een 15 jarige jongen die op weg naar school in het gezicht werd geraakt door een kogel uit een (luchtdruk)pistool van een schoolgenoot volgens het slachtoffer 'hartstikke gestoord' was en erg veel 'blowde').

Alcoholgebruik wordt in de dossiers van bijna de helft (vijf) van de 11 incidenten die volgens dit scenario verlopen genoemd, hetgeen overigens niet impliceert dat dit invloed heeft gehad op het ontstaan of verloop van het incident. Alcoholgebruik heeft op zijn minst éénmaal een belangrijke rol gespeeld. Het gebruik van drugs wordt terzake van één incident vermeld. Opmerkelijk is dat in slechts één van de elf gevallen een dader gewelds-antecedenten (drie) had.

7.6 'Zinloos geweld'

Op basis van de voorgaande analyse van interactiepatronen en gewelds-scenario's en van de motieven van geweldplegers willen we ten slotte nagaan in hoeverre de onderzochte casus voldoen aan maatschappelijke criteria voor 'zinloos geweld'.

Om te beginnen kunnen incidenten met een duidelijke aanleiding worden uitgesloten omdat zij niet voldoen aan het criterium dat ('zinloos') geweld 'zonder enige (reële) aanleiding' wordt gebruikt. In het overgrote deel van de gevallen (scenario's 1, 2 en 3) blijken betrokken partijen heel wel in staat om in de aanloop tot een fysieke confrontatie een actie of reactie van de andere partij aan te wijzen die hen zodanig irriteerde dat zij die achteraf als de aanleiding zien voor het geweldsincident.

Verder zijn er geweldsincidenten waarbij beide partijen zich min of meer bewust zijn van het risico van een gewelddadige confrontatie en ook bereid zijn om onder omstandigheden over te gaan tot het gebruik van geweld. Uit de analyse van de interactie blijkt dat ruwweg twee derde van alle incidenten tweezijdig in aanloop is, terwijl een derde van de geweldsincidenten zelfs tweezijdig in aanloop én tweezijdig in escalatie is. Vooral incidenten die verlopen volgens geweldsscenario 2 ('tot de orde roepen'), geweldsscenario 3 ('eigenrichting') en geweldsscenario 4 ('vechterij') kenmerken zich door tweezijdigheid in aanloop én tweezijdigheid in escalatie. In het laatstgenoemde scenario komt het voor dat beide partijen al bij voorbaat uit zijn op een fysieke confrontatie en daarvoor een passende aanleiding zoeken. Dergelijke gevallen, waarin beide partijen in de loop van het interactieproces een fysieke confrontatie aangaan, passen bepaald niet in het beeld van de 'willekeurige, nietsvermoedende slachtoffers' van 'zinloos geweld'. Dader en slachtoffer bereiken reeds in de aanloopfase van de interactie als het ware overeenstemming over het feit dat de situatie *geweldswaardig* is (Luckenbill, 1977). Overigens is het geenszins noodzakelijk dat partijen in een tweezijdige aanloopfase ook altijd overeenstemming bereiken over de geweldswaardigheid van de situatie om op basis daarvan tot een tweezijdige fysieke

confrontatie te escaleren. Als we bijvoorbeeld naar geweldsscenario 1 ('terechtwijzen') kijken, dan zien we dat de aanloop weliswaar tweezijdig is, maar dat een van de partijen afhaakt zodra de ander escaleert naar fysiek geweld.

Als men de criteria ruim neemt, dan zou geweldsscenario 1 ('terechtwijzen') onder de noemer van 'zinloos geweld' kunnen worden geschaard, maar als men de criteria nauw neemt, valt geweldsscenario 1 af omdat de het slachtoffer in de aanloopfase met zijn manier van terechtwijzen zelf actief aan de confrontatie heeft bijgedragen.

Gelet op de structuur- en proceskenmerken van de interactie verdient ongeveer een derde van alle geanalyseerde geweldsincidenten het predikaat 'zinloos'. Alleen incidenten die verlopen volgens scenario 5 ('klopjacht') waarbij daders op grond van een moedwillig gezochte aanleiding een slachtoffer in het nauw drijven en incidenten die verlopen volgens scenario 6 ('waanzin') waarbij daders door onnavolgbare innerlijke drijfveren tot geweldpleging overgaan, is vol te houden dat, althans vanuit het perspectief van het slachtoffer, er sprake is van 'zinloos geweld'. Uit de analyse van de motieven van geweldplegers blijkt echter dat zelfs in dergelijke extreme gevallen feitelijk geen sprake is van 'zinloos geweld' omdat daarvoor – vanuit de invalshoek van de daders – motieven zijn aan te wijzen. Het gaat dan om motieven waarvoor we geen begrip hoeven op te brengen, maar die uiteindelijk wel begrijpelijk zijn.

7.7 Slotbeschouwing

In het eerste gedeelte van dit hoofdstuk zijn op basis van een analyse van 60 casus de overeenkomsten in structuur en proces van de interactie bij geweld op straat besproken. Bij ieder incident van geweld op straat zijn drie fasen onderscheiden: aanloop, escalatie en afloop. Door de meest dominante structuur- en proceskenmerken te combineren, zijn zes geweldsscenario's onderscheiden. Per scenario is nagegaan wat de belangrijkste motieven van daders zijn en in hoeverre de betrokkenen geweldsantecedenten hebben. Ook is de rol van alcohol- en drugsgebruik in elk van de scenario's onderzocht. Verder is nagegaan in hoeverre bepaalde scenario's in specifieke contexten voorkomen en in hoeverre de motieven van geweldplegers aan specifieke contexten gerelateerd of meer persoonsgebonden zijn. Ten slotte is onderzocht in hoeverre de verschillende scenario's zich afspelen bij incidenten die kenmerken van 'zinloos geweld' hebben.

Het scenarioconcept omvat de belangrijkste componenten uit de onderzoeksvragen: de motieven en achtergronden van de bij het geweld betrokken personen (onderzoeksvraag 1), alsmede de aanleiding tot het geweld en de interactie in het geweldsincident (onderzoeksvraag 2). Ook de essentie van onderzoeksvraag 3, namelijk welke factoren verder nog van invloed zijn inzake geweld op straat wordt voor een deel bestreken door de scenario's. Er doen zich in aantal gevallen echter ook enkele specifiek situationele elementen voor die – juist door hun eenmaligheid – daarbuiten vallen. Maar

het feit dat deze omstandigheden zich slechts incidenteel voordoen, maakt hen ook weer minder relevant bij het schetsen van het algemene beeld.

- *Scenario 1* zien we vooral in de context verkeer. Dit geweldsscenario wordt bestempeld als 'terechtwijzing'. Het betreft verkeersdeelnemers die in eerste instantie onvoldoende de risico's onderkennen van hun corrigerend optreden. De verontwaardiging over het asociale verkeersgedrag van de ander is bij hen sterker dan het vermogen de risico's van de eigen reactie in te schatten. Achteraf wordt het aandeel dat men zelf in de aanloop van dit verkeersgeweld heeft gehad vaak vergeten en voelt men zich eens te meer gestaafd in de opvatting dat het aantal asociale weggebruikers hand over hand toeneemt.
De motieven voor de daders om tot geweldpleging over te gaan ontstaan in dit scenario tijdens de interactie tussen dader en slachtoffer. De één beschouwt de ander als degene die een hem in zijn rechten heeft aangetast, terwijl de laatstgenoemde meent dat hij slechts een poging heeft gedaan om het onjuiste gedrag van de eerste te corrigeren.
- *Scenario 2* komen we alleen tegen in de uitgaanscontext. We omschrijven dit geweldsscenario als 'tot de orde roepen'. Bij dit geweldsscenario zijn de irritatie én de correctie niet altijd in verhouding tot elkaar. Soms lijkt er zelfs enigszins sprake van uitlokking of provocatie. We zien ook, in tegenstelling tot scenario 1, dat de partij die het initiatief tot actie neemt niet per definitie als het latere slachtoffer uit de bus komt. Of in ieder geval dat het er gedurende het geweldsincident om gespannen heeft. Typerend is dat men min of meer openlijk wil demonstreren dat men iemand tot de orde roept.
Een reden om over te gaan tot het gebruik van geweld is dat de dader zich door andermans poging tot correctie geprovoceerd voelt. Het kan ook zijn dat de dader geweld gaat gebruiken omdat de andere partij zijn aanmaningen om op te houden openlijk negeert. In beide gevallen krijgen daders vaak morele of ook daadwerkelijke steun van hun aanhang.
- *Scenario 3* doet zich met name voor in woonwijken. Als variant op scenario 1 en 2 kunnen we dit samenvatten als 'eigenrichting'. Bij dit scenario zien we veelal buurtbewoners die zich dusdanig ergeren aan het wangedrag van (asociale) personen dat ze besluiten in te grijpen. Belangrijke kenmerken zijn het uit het oog verliezen van de krachtsverhoudingen en/of de overtrokken, extreme wijze waarop wordt gecorrigeerd. In sommige gevallen stellen beide partijen zich asociaal en provocatief op. Er is dan sprake van botsingen tussen min of meer gelijkgestemden die de gelegenheid te baat nemen om de ander 'eens de oren te wassen'.
Uit de daderverklaringen over de redenen waarom zij uiteindelijk geweld hebben gebruikt, treden vooral twee motieven naar voren. De meesten willen hun morele superioriteit demonstreren. In enkele gevallen is ook om de eigen veiligheid of die van vrienden in het geding.
- *Scenario 4* komt het meest frequent voor in de uitgaanscontext en kan worden benoemd als 'vechterij'. Groepen jongeren waarvoor een avond stappen gelijk staat aan een avond 'rotzooi trappen'. Als zich de gelegenheid voordoet, zal men een vechtpartij niet uit de weg gaan; als zich geen gelegenheid voordoet, dan lokt men die wel uit. Typerend voor deze geweldsincidenten is de onbezorgdheid waarmee een confrontatie wordt

aangegaan, ook als er sprake is van ongelijke krachtsverhoudingen. Kenmerkend voor deze geweldsincidenten is ook dat pas op grond van de afloop bepaald kan worden wie dader en wie slachtoffer is. En ten slotte is typerend voor dit geweldsscenario dat bekende omstanders een negatieve rol spelen in het conflict.

Bij alle incidenten hangt het motief samen met pogingen tot herstel van een op enigerlei wijze aangetaste eergevoel, bijvoorbeeld door krenking van de etnische achtergrond of sociale klasse van de betrokkene. Soms voelden mannen zich ook geroepen op om te treden tegen vermeende beledigingen (door andere mannen) jegens meisjes en vrouwen die zij meenden te moeten beschermen. Behalve het herstel van de gekrenkte eer spelen de verwachtingen van de groep ten opzichte van de dader een grote rol bij het ontstaan van diens motief.

- *Scenario 5* zien we vooral bij in de buurtcontext en is een variant op scenario 3. We omschrijven het als 'klopjacht', bijvoorbeeld groepen jongeren die het gemunt hebben op onschuldige voorbijgangers. Voor dit machtsvertoon wordt altijd een relatief zwakke tegenpartij uitgezocht. De slachtoffer begrijpen niet waaraan zij de agressieve reactie van de daders te danken hebben.

Bij confrontaties volgens dit scenario vat de ene partij het gedrag van de andere partij bewust op als een provocatie die om een onmiddellijke reactie vraagt. Het geweld dat de daders gebruiken wordt gerechtvaardigd door de schuld bij de slachtoffers te leggen en hun eigen oneigenlijke gedrag te ontkennen. Op die manier proberen zij hun gevoel van morele superioriteit te versterken.

- *Scenario 6* ten slotte komen we, naast enkele malen in de uitgaanscontext, het meest tegen in samenhang met woonwijken. Dit geweldsscenario wordt door ons aangemerkt als 'waanzin'. Het betreft psychisch gestoorde daders die op basis van waandenkbeelden een volkomen willekeurig slachtoffer kiezen. Het slachtoffer neemt op geen enkele manier deel aan de aanloop, dan wel aan de escalatie van het conflict. Kenmerkend is dat dergelijke incidenten nauwelijks een aanloop kennen en dat de uiteindelijke escalatie kort, maar hevig is. Sommige daders ontkennen of kunnen zich niet meer te herinneren wat ze precies hebben gedaan, laat staan waarom. Anderen kunnen en willen wel een verklaring voor hun gedrag geven, maar die lijkt vaak onzinnig. Weer anderen gaan over tot geweld tegen onbekenden op straat omdat zij stemmen horen die hen dwingen om dat te doen.

Bezien over de drie sociale contexten tezamen komen alle scenario's grofweg even vaak voor. Dit beeld verandert wanneer we de contexten apart beschouwen. Dan blijkt dat in de verkeerscontext met name scenario 1 frequent voorkomt en de overige scenario's vrijwel niet. In de uitgaanscontext treffen we vooral de scenario's 2 (uitsluitend in deze context), 4 en enkele malen scenario 6 aan; in de woonwijken zien we hoofdzakelijk de scenario's 3, 5 en 6.

Alles bij elkaar genomen laat de analyse van motieven van geweldplegers zien dat niet iedereen zomaar slachtoffer zal worden van 'zinloos geweld'. Afgezien van de psychisch gestoorde geweldplegers bij wie de motivatie tot geweldpleging in sterke mate door interne processen wordt gegenereerd, is het geweld doorgaans de uitkomst van interactieprocessen waarin twee

partijen een aandeel hebben. Niet alleen daders maar ook slachtoffers handelen daarbij vaak impulsief en ondoordacht. Achteraf – bijvoorbeeld in de interviews – zien zij pas dat er wellicht mogelijkheden waren om op een andere manier met een dergelijke situatie om te gaan. Maar op het moment zelf zien zij geen kans om anders te reageren. Zij voelen zich als het ware gedwongen om corrigerend op te treden of op een uitdaging in te gaan. Het belangrijkste motief daarbij is dat daders zich niet voldoende serieus genomen en beledigd voelen omdat zij niet het respect krijgen dat zij menen te verdienen.

Geweldplegers voelen zich vaak superieur ten opzichte van de slachtoffers. Zij achten zich moreel verheven boven degenen die zij terechtwijzen. Omdat hun zelfbeeld kwetsbaar is voelen zij zich gauw verongelijkt. Wanneer zij boos zijn, zijn meer met zichzelf bezig dan met de feiten en omstandigheden van de situatie. Zij projecteren hun ongenoegen op de ander en kunnen zich niet verplaatsen in de situatie van de ander of zich inleven in diens bedoelingen. Het ontbreekt hen aan empathie. Zij kunnen of willen niet inzien of anticiperen wat de gevolgen voor de ander zouden kunnen zijn wanneer zij agressief op hen reageren en geweld tegen hen gebruiken. Omdat zij nauwelijks in staat zijn om zich in de werkelijke bedoelingen van de ander te verdiepen, kunnen zij ook niet op de situatie inspelen en vallen zij als vanzelfsprekend terug op hun vaste gedragsrepertoire. In die zin beleven zij hun handelen als noodgedwongen waarbij de reactie van de andere partij die een correctie als een belediging opvat of een terechtwijzing niet accepteert, veelal min of meer toevallig of ongelukkig is, tenzij de dader de reactie van het slachtoffer bewust probeert te veroorzaken. De feiten en omstandigheden van de situatie en de mogelijkheden en beperkingen van de context zijn mede bepalend voor het geweldsscenario dat zich ontrolt. Bij verkeersgeweld zijn onder meer de tijdsdruk, de schaarse ruimte en de gebrekkige mogelijkheden tot (non-verbale) communicatie van belang. Bij uitgaansgeweld zijn het vooral de drukte in de uitgaansgelegenheden, de ontremmende werking van alcohol en de rol van omstanders. In de buurtcontext, waar we meer diverse geweldsscenario's hebben aangetroffen, spelen in veel gevallen de continuïteit in de situatie en omstandigheden en de territoriale aanspraken van partijen een rol.

Uitzondering zijn de psychisch gestoorde daders. Bij nader inzien blijkt echter dat deze daders qua motivatie meer gradueel dan principieel verschillen van de overige geweldplegers. Bij de psychisch gestoorde daders komt het waanzinnige karakter van hun motivatie evenwel scherper naar voren.

Gelet op de persoon van de geweldpleger zien we in grote lijnen de drie typen geweldplegers (Megargee, 1982) terug die eerder werden aangeduid als normaal, on- of overbeheerst. In het eerste geval gaat het om normale, adequaat gesocialiseerde en beheerste mensen die (in sommige gevallen onder invloed van de ontremmende werking van drugs en vooral alcohol) geweld gebruiken. Het zijn zo op het oog onopvallende burgers die in uitzonderlijke situaties verzeild raken, hun zelfbeheersing verliezen en zich te buiten gaan aan impulsief geweld.

Verder zien we onbeheerste geweldplegers die als gevolg van gestoorde ontwikkelingspatronen geen adequate remmingen tegen geweld hebben ontwikkeld of van wie de remmingen ten aanzien van agressie en geweldpleging worden gehinderd door functionele of organische storingen. Zij

worden gekenmerkt door een sterke neiging tot agressie door frustratie en gevoelens van woede, jaloezie of wraak.

In de derde plaats zien we overbeheerste daders wier geweld paradoxaliter voortkomt uit hun al strikte remmingen bij het vertonen van normaal agressief gedrag. Daardoor verliezen zij alleen in uiterste gevallen, wanneer zij herhaaldelijk of langdurig worden blootgesteld aan uiterst provocerende of frustrerende situaties of omstandigheden, hun controle en gaan zich te buiten aan explosief geweld.

Het onderzoeksmateriaal laat zien dat er geen eenvoudige enkele oorzaak voor geweldpleging op straat bestaat; wel is een aantal persoons- en persoonlijkheidskenmerken aan te wijzen die in verband kunnen worden gebracht met het plegen van geweld tegen onbekenden op straat. Het is verder ook duidelijk dat een verscheidenheid aan motieven en achtergrondfactoren een rol speelt. Deze zijn van belang om geweld op straat beter te begrijpen.

Het belangrijkste aangrijpingspunt voor preventie van geweld op straat ligt in het versterken van de innerlijke remmingen van geweldplegers. Zo worden hun agressieve impulsen beter beheersbaar, ook al zijn volgens sommige therapeuten de mogelijkheden om op latere leeftijd hierin nog verandering te brengen beperkt.

Situaties die de context vormen waarin agressieve impulsen ontstaan, die de gelegenheid bieden om agressieve impulsen tot uitdrukking te brengen en die normeren wat onder omstandigheden als een gepaste reactie moet worden beschouwd, zijn echter cultureel bepaald. Ook hierin liggen ook (maatschappelijke) mogelijkheden om geweld terug te dringen. In het volgende hoofdstuk wordt verder ingegaan op individuele en maatschappelijke mogelijkheden tot preventie van geweld op straat.

8 Conclusies en beleidsperspectief

8.1 Conclusies

De analyse van geweldsincidenten heeft zes geweldsscenario's opgeleverd die, ruim gezien, ieder grotendeels zijn voorbehouden aan een bepaalde sociale context. Op basis van de analyse en het daaruit resulterende scenario-concept blijkt dat de facetten van geweld op straat waarover in afzonderlijke onderzoeksvragen opheldering wordt verzocht, elk afzonderlijk niet afdoende kunnen beantwoord. Daarvoor zijn de verschillende facetten teveel verweven en speelt ook de interactie tussen deze elementen een té belangrijke rol. De scenariobenadering heeft als voordeel dat daarin de verhouding contextuele factoren versus persoonskenmerken beter uit de verf komt dan het geval zou zijn geweest bij een enkelvoudige methode. Dit betekent ook winst in beleidsmatige zin: het is bijvoorbeeld immers weinig zinvol situationeel-preventieve maatregelen in een bepaalde context te implementeren wanneer de geweldsscenario's die zich in die context afspelen daaruit in slechts geringe mate voortkomen. Met andere woorden, het maatregelenpakket moet worden afgestemd op de achterliggende verhouding context – persoonsgebonden aanleiding: naarmate geweld op straat meer contextgerelateerd is zullen beleidsmaatregelen ook meer in de sfeer van de contextgerelateerde preventie moeten worden gezocht. Blijkt geweld op straat juist persoonsgebonden, dan dient er meer te worden gekeken in de richting van (het verminderen van) risico- en (het versterken van) beschermende factoren.

In samenhang met de indeling in geweldsscenario's kunnen drie beleidslijnen worden onderscheiden.

8.2 Beleidslijnen

De *eerste* beleidslijn mikt op een beperkt deel van het geweld op straat, namelijk op geweldsscenario 1. Dit beleid dient zich vooral te richten op het voorkomen van geweld en spitst zich met name toe op de potentiële slachtoffers daarvan. Het beperkte vermogen van mensen om risico's juist in te schatten en te herkennen vormt hierbij het uitgangspunt. In deze aanpak is het 'perspectief nemen', dat wil zeggen (leren) een bepaalde gebeurtenis vanuit verschillende invalshoeken (te) bekijken alvorens te reageren, een cruciaal element. Qua aanpak moet hier vooral gedacht worden aan voorlichting en bewustwording; óók bewustwording in de zin van leren niet overal en alles te willen corrigeren. De meeste winst zal dit kunnen opleveren bij

verkeersgeweld. Maar ook een deel van het uitgaansgeweld en buurtgeweld kan worden voorkomen als voorlichting wordt gegeven over het tijdig herkennen van risico's en het vermijden daarvan.

De *tweede* beleidslijn focust op het leeuwendeel van het geweld op straat. Geweldsscenario 2, 3 en 4 vormen het doel. Deze scenario's worden gekenmerkt door min of meer actieve betrokkenheid van beide partijen; dader- en slachtofferschap zijn tot op zekere hoogte uitwisselbaar. Dit beleid legt zich vooral toe op het uitgaansgeweld en op dát deel van het buurtgeweld waar sprake is van twee partijen die actief bijdragen tot het ontstaan én de escalatie van het geweld. Een belangrijk onderdeel is dat diverse maatschappelijk verantwoordelijke instanties leren dergelijke geweldsincidenten te herkennen. Dit impliceert een kritische beoordeling van de getuigenissen van beide partijen, het blootleggen van mogelijke discrepanties daartussen en het voorkómen dat al vooraf partijen als dader en slachtoffer worden aangemerkt.

In het verlengde hiervan kan op termijn wellicht ook een discussie worden gestart over weging van de schuldvraag bij dergelijke incidenten en, daarmee samenhangend, strafoplegging. Het besef dat veel geweldsincidenten in uitgaanscentra tweezijdig zijn (en daarmee een adequaat inzicht in het werkelijke verloop ervan) lijkt in het heersende beeld over geweld op straat onder jongeren, ouders én beleidsmakers op dit moment nog grotendeels te ontbreken.

Geweld op straat waarbij sprake is van tweezijdige betrokkenheid in aanloop en escalatie vraagt om ontwikkeling en bijstelling van beleid, bijvoorbeeld:

- Politie, justitie en andere partijen (zoals horeca en gezondheidszorg): bij het registreren en vervolgen van dergelijke vormen van geweld zou een andere vraagstelling en beeldvorming moeten worden gehanteerd.
- Noodzakelijke aanpassingen in de preventieve aanpak: bij voorlichting over geweld op straat zou veel sterker gewezen moeten worden op de categorie geweldpleging waarbij beide partijen als dader zijn aan te merken.
- Interventie ter plekke: deskundigheidsbevordering onder horecapersoneel, beveiligingsbeambten, politiefunctionarissen, onderwijsgevenden enzovoort is gewenst.
- Vervolging: wenselijk is dat beide partijen op hun aandeel in het incident worden aangesproken.

Beleidslijn *drie* richt zich op de vormen van geweld op straat die het meest lijken te passen bij de algemeen gehanteerde uitdrukking 'zinloos geweld' (geweldsscenario 5 en 6). Waar het eenzijdige uitlokking door groepen betreft dienen eventuele maatregelen in de eerste plaats sterk repressief te zijn. Vervolging op basis van collectief daderschap zou vaker moeten worden toegepast. En is het wellicht mogelijk om groepsleden achteraf verantwoordelijk houden voor het *niet* tegenhouden van vrienden?

Voor dwangmatig geweld geldt vanzelfsprekend dat enerzijds een betere registratie en herkenning van dergelijke vormen van geweld en anderzijds

een verbreding van de mogelijkheden tot dwangopname gewenst zijn. Zulks is recentelijk door een aantal wethouders uit de grote steden bepleit. Daarnaast is een pleidooi voor verdergaand onderzoek naar de psychische stoornissen van daders zoals wij die bijvoorbeeld hebben aangetroffen in geweldsscenario 6 (maar ook 5) op zijn plaats. Gebrekkige gewetensvorming gekoppeld aan lichte psychiatrische stoornissen zouden bij daders uit dit scenario wel eens een grotere rol kunnen spelen dan tot nu toe is aangenomen.

Globaal gesproken geldt dat er een speciaal traject zou moeten worden ontwikkeld ten aanzien van signalering, registratie en deskundigheidsbevordering van diverse justitiële instellingen, welzijnsorganisaties en maatschappelijke organisaties. Uiteraard dient dit te gebeuren in samenwerking met instanties zoals het Landelijk Platform Tegen Geweld op Straat, de Nederlandse Politie Academie, het Landelijk Selectie- en Opleidingsinstituut Politie en de Stichting Strafrechtspleging.

8.3 Enkele concrete suggesties

In essentie mikt iedere maatregel uiteindelijk op gedragsbeïnvloeding van zowel de potentiële geweldsdader als van de overige burgers, politie etc. Het realiseren van gedragsverandering is over het algemeen een zaak van lange adem. Dit is een gegeven waarmee op voorhand rekening moet worden gehouden. Daarnaast kan worden gesteld dat het aantal potentiële beleidsmaatregelen groeit naarmate het begrip 'geweld op straat' een ruimere invulling krijgt. Die maatregelen zullen dan veelal wel een breder terrein bestrijken dan alleen geweld op straat zoals in dit onderzoek gedefinieerd. Zolang dit niet ten koste gaat van hun effectiviteit ten aanzien van geweld op straat zoals hier omschreven, hoeft dat niet direct een bezwaar te vormen. Anderzijds is het ook onduidelijk in hoeverre maatregelen specifiek ter bestrijding van geweld op straat volgens onze definitie überhaupt bestaan of ontwikkeld kunnen worden.

Met in het achterhoofd de wetenschap dat te ontwikkelen maatregelen moeten worden afgestemd op de achterliggende verhouding context – persoonsgebonden aanleiding willen wij in deze afsluitende paragraaf in het kort enkele aanknopingspunten bieden voor (het ontwikkelen van) beleidsmaatregelen. Daartoe hanteren wij een indeling in algemene initiatieven op het preventieve en repressieve vlak en ideeën inzake verder onderzoek en registratie. Overigens beseffen wij dat het scala aan (repressieve en preventieve) maatregelen schier eindeloos is; wij pretenderen dus ook niet op deze plaats een uitputtend overzicht te geven. Het gaat zoals gezegd om het verschaffen van enkele ideeën en handvatten.

8.3.1 Maatregelen: enkele aanknopingspunten

Voorlichting en bewustwording vormen een belangrijk onderdeel van een preventiepakket. Een voorlichtingscampagne kan via verschillende media gevoerd worden en dient daarbij een lange looptijd te hebben. De informatievoorziening kan zich toespitsen op diverse thema's en doelgroepen. Als preventiethema's kunnen bijvoorbeeld fungeren:

- Normen en waarden.
- Sociale controle.

- Bestuurlijke maatregelen.
- Alcohol- en drugsgebruik, wapens.
- Slachtofferschap.
- Deskundigheidsbevordering.

Als doelgroepen kunnen onder meer worden genoemd: de jeugd, volwassenen, politie/justitie, jeugdhulpverleningsinstanties, de horeca en scholen.

Normen, waarden en sociale controle

Met enige regelmaat wordt er in de media gesproken over de teloorgang van normen en waarden en opgeroepen tot het 'in ere herstellen' daarvan. Het is langzamerhand wel duidelijk dat er onder bepaalde delen van de bevolking onvrede en onveiligheidsgevoelens heersen als gevolg van de wijze waarop het gedrag van anderen wordt gepercipieerd. Uit recent onderzoek¹⁹ blijkt bijvoorbeeld dat twee derde van de Nederlandse bevolking zich zorgen maakt over de toegenomen individualisering (64%) en dat een grote groep Nederlanders naar meer nadruk op traditionele normen en waarden verlangt (Lampert, 2001). Dit verlangen treft men met name aan onder laag-opgeleiden, ouderen, alsmede onder de traditionele en de moderne burgerij. Deze groepen zijn de mening toegedaan dat er, globaal gesproken, grenzen aan vrijheden moeten worden gesteld: eerst zijn er plichten en dan pas rechten. Weinigen vinden de zorg voor een leefbare en veilige samenleving overigens een exclusieve overheidsaangelegenheid (20%).

Een probleem bij deze constatering is dat steeds enigszins vaag blijft wat nu precies met 'normen en waarden' wordt bedoeld. Om aan het 'herstel' daarvan te kunnen werken, moet eerst worden verhelderd wat onder dit begrip wordt verstaan. Vervolgens zou kunnen worden nagegaan over welke normen en waarden in onze maatschappij overeenstemming bestaat. Dit zal waarschijnlijk een flinke discussie opleveren. De overheid zou een belangrijke initiërende en faciliterende rol in dit hele proces kunnen en wellicht zelfs moeten spelen.

Bij het 'werken aan' normen en waarden kunnen twee componenten worden onderscheiden. Aan de ene kant is daar het aspect van internalisering van maatschappelijk geaccepteerde gedragingen en waarden. Dit betekent dat maatregelen betrekking zouden moeten hebben op versterking van interne controle en/of geweten(svorming) bij de doelgroepen. Afhankelijk van de doelgroep kan de vereiste informatie worden overgedragen via bijvoorbeeld mediacampagnes, door de politie op school (zoals via het schooladoptie-programma), door de scholen zelf zoals tijdens lessen maatschappijleer, via

¹⁹ Het Nationaal Vrijheidsonderzoek van het bureau Motivaction Amsterdam B.V. voor het Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2001. Dit onderzoek maakt deel uit van een grootschalige, landelijk representatieve studie van het bureau Motivaction Amsterdam B.V. naar waarden en normen, waarin sinds 1997 meer dan 8000 Nederlanders van 15 tot 80 jaar uitgebreid zijn ondervraagd.

organisaties van minderheden, in opvoedingsondersteuningstrajecten en in wijkgerichte preventieprogramma's zoals *Communities that Care*.²⁰

Aan de andere kant gaat het om het verbeteren van sociale controle in de betekenis van een adequaat handhaving van de regels in het publieke domein.²¹ Een consistente aanpak van (ook betrekkelijk banaal) regeloverschrijdend gedrag heeft een preventief effect op zwaardere overtredingen. Eerst verantwoordelijke voor het toezicht en de handhaving van de bewaking van de normen is het lokaal bestuur. De uitvoering is over het algemeen in handen van de politie. Goede sociale controle vooronderstelt echter ook – zie de vorige alinea – een geïnternaliseerd norm- en verantwoordelijkheidsbesef, waarbij 'de mensen' hun eigen (woon)omgeving in de gaten houden, elkaar (durven) aanspreken op hun gedrag en zonodig ter zake verantwoordelijke instanties waarschuwen.

Bestuurlijke maatregelen

Naast maatregelen die direct op personen gericht zijn kan ook gedacht worden aan de mogelijkheden die bestuurlijke maatregelen bieden om geweld op straat te voorkomen dan wel in te dammen. Daarbij komen als eerste natuurlijk de organisatie van het (politie)toezicht en de aard van de regelgeving in beeld. Maar ook kan gedacht worden aan terugdringen van omstandigheden van uiteenlopend karakter – sociaal, fysiek, juridisch – die het ontstaan dan wel de escalatie van geweld op straat faciliteren. Kortom, het terugdringen van gelegenheidsstructuren. Een voorbeeld is de beschikbaarheid van alcohol, drugs en/of wapens. En uiteraard blijft het niet alleen bij (regelgeving omtrent) beschikbaarheid, maar is het handhavingsaspect een minstens zo belangrijk element voor een succesvolle aanpak. Deze en andere onderwerpen komen aan de orde in een recente publicatie van het Landelijk Platform Tegen Geweld op Straat. Het betreft een 'handreiking' voor kleine en middelgrote gemeenten inzake de aanpak van geweld op straat (Landelijk Platform Tegen Geweld op Straat, 2001). Het boekje bevat een lijst van beleidsmatige aanbevelingen terzake van thema's die een plaats zouden moeten krijgen in een integrale aanpak van geweld op straat.

Grootschalige intensieve voorlichting gericht op slachtofferschap-preventie en deskundigheidsbevordering

Rond het onderwerp veilig uitgaan en om het risico op slachtofferschap van geweld op straat te verminderen is recent door verschillende ministeries het lespakket 'Way Out' ontwikkeld.²² Dit wordt momenteel landelijk uitgezet in het voortgezet onderwijs. Het lesmateriaal leert jongeren mogelijke risico's in uitgaanscentra tijdig te herkennen en traint vaardigheden om dergelijke risico's te vermijden. Dit wordt onder andere bereikt door jongeren te leren zich in potentiële conflictsituaties te verplaatsen in het gedrag van de andere

²⁰ *Communities that Care* is een in de USA ontwikkelde preventieve aanpak van probleemgedrag onder jongeren. Het betreft een planmatig en rationeel model dat wijken in staat stelt plannen te ontwikkelen om probleem- en delictgedrag onder jongeren te voorkomen en terug te dringen. Het *Communities that Care* is gestoeld op wetenschappelijke inzichten inzake de ontwikkeling van probleemgedrag, onder meer uit de criminologie (Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn, 2001).

²¹ Ook wel aangeduid als de 'kleine norm'.

²² In samenwerking met Koninklijke Horeca Nederland en de Stichting Verantwoord Alcoholgebruik.

in die situatie betrokken partijen. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan het gegeven dat in de aanloopfase van dergelijke incidenten tweezijdigheid een belangrijke factor vormt (diffuus dader-slachtofferschap). De consequentie is de notie dat veel van de latere slachtoffers ook daderkenmerken vertonen en/of dat een groot deel van de latere slachtoffers (onbewust) verzuimd heeft in de aanloopfase het conflict in de kiem te doen smoren (de-escaleren).

Parallel hieraan is op initiatief van het Landelijk Platform Tegen Geweld op Straat een Nationale-Scholenestafettedebat gestart over veiligheid en uitgaan. Leerlingen en ouders van een groot aantal scholen denken actief mee over de wijze waarop veiligheid in uitgaanscentra kan worden vergroot. Het verdient aanbeveling dergelijke initiatieven ook te ontwikkelen op het gebied van bijvoorbeeld verkeersgeweld. Daarbij kan aansluiting worden gezocht bij de eerste initiatieven op dit terrein door ANWB en diverse Regionale Organen Verkeersveiligheid.

In aanvulling op dit op jongeren gerichte lesmateriaal kan ook worden gedacht aan het voeren van een brede campagne via massamedia, bijvoorbeeld gekoppeld aan de campagne 'Meld Geweld'.²³ Het doel van een dergelijke (aanvullende) campagne zou moeten zijn het informeren van de bevolking als geheel over de omstandigheden en factoren die een rol spelen bij geweld op straat. Op basis van de bevindingen van het onderhavige onderzoek wil dit zeggen dat om te beginnen allereerst de term 'zinloos geweld' genuanceerd zou moeten worden. Voorts is het – zoals hierboven aangestipt – nodig te wijzen op het feit dat veel geweld zich kenmerkt door tweezijdigheid, met name in de aanloopfase. Belangrijk daarbij is dat wordt ingespeeld op de overwegingen die omstanders maken in dergelijke situaties: het afwegen van krachtsverhoudingen; de mate van duidelijkheid in de rol van dader en slachtoffer; de mogelijkheden en risico's van een interventie. Voorts dient een dergelijke campagne inzicht te verschaffen inzake de meest geëigende wijzen van interveniëren én inzake mogelijk daarbij optredende effecten, zoals het onbedoeld bijdragen aan de escalatie.

Deskundigheidsbevordering op het punt van de kenmerken van geweld op straat kan eveneens worden nagestreefd bij instanties als de politie, particuliere veiligheidsdiensten en de horeca. In dit verband zijn met name de onderzoeksbevindingen omtrent (het vóórkomen en de aard van) de geweldsscenario's relevant. Juist in relatie tot mogelijke interventies van de kant van de politie dan wel portiers dienen de uiteenlopende aspecten van geweld op straat beter te worden belicht; dit niet in de laatste plaats ook met het oog op vergroting van de persoonlijke veiligheid van de uitvoerende functionarissen. Ook hier geldt dat de surveillant, portier of horecamedewerker in staat moet worden gesteld incidenten die mogelijk gaan uitmonden in geweld, alsmede de rol die de bij het incident betrokken partijen spelen, sneller te onderkennen. Deze inzichten moeten vanzelf-

²³ De landelijke 'Meld Geweld' campagne is in juli en augustus 2001 door het Landelijk Platform Tegen Geweld op Straat, de overheid en de Rotterdamse stichting 'Meld Geweld' gevoerd via onder meer Postbus 51, posters inabri's en internet. De campagne omvat concrete tips over hoe veilig en verantwoord te handelen wanneer men geweld op straat ziet. Elementen daarvan zijn: het alarmeren van de politie, het onthouden van daderkenmerken en het slachtoffer niet aan zijn lot overlaten.

sprekend ook consequenties hebben voor de wijze waarop vervolgens wordt ingegrepen. Deskundigheidsbevordering kan bijvoorbeeld worden bereikt door middel van expertmeetings met de doelgroepen.

Wellicht kunnen de diverse bureaus Slachtofferhulp extra aandacht gaan besteden aan zowel betrokkenheid van slachtoffers bij het ontstaan van de geweldpleging, als aan het leren herkennen welke mogelijke (strategische) inschattingsfouten men als slachtoffer heeft gemaakt. Zo'n aanpak zou indirect ook kunnen bijdragen aan een gemakkelijker acceptatie van het slachtofferschap omdat deze inspeelt op de eigen mogelijkheden hier iets aan te doen. Ook hier kan deskundigheidsbevordering bij de hulpverleners noodzakelijk zijn.

Repressief perspectief

Hoewel niet specifiek voor geweld op straat zoals door ons gedefinieerd, kan in repressieve zin gedacht worden aan een versterking van de mogelijkheid tot strafrechtelijk ingrijpen. Enerzijds kan een adequate strafrechtelijke interventie een 'secundair' preventief effect sorteren: het voorkomen van recidive. Aan de andere kant draagt het bestaan en de consequente oplegging van strafmaatregelen bij aan preventie in de betekenis van de voorgaande paragraaf.

Gezien de bevinding dat in veel gevallen zowel de uiteindelijk als daders geëtiketteerde betrokkenen als de slachtoffers een bijdrage hebben geleverd aan het laten ontstaan van het incident, zou nagegaan moeten worden welke alternatieven er bestaan tot bestraffing van deze bij geweld op straat betrokken partijen. Tot op zekere hoogte kan immers beide partijen het ontstaan (anders gezien: het niet voorkómen) van het ontstane geweldsconflict worden verweten. Daar waar de betrokkenen willens en wetens een gewelddadige confrontatie ingaan zou het strikte onderscheid tussen dader en slachtoffer wellicht moeten komen te vervallen, ook in termen van vervolging. In zulke gevallen zou het juist zijn te spreken van gedeeld daderschap met daarbij passende consequenties.

Een dergelijke bijstelling van beleid geldt overigens in dit verband net zo goed voor de informele sancties die bijvoorbeeld door de horeca worden ontwikkeld. Zo zouden uitsluitingsmaatregelen op beide partijen van toepassing kunnen worden verklaard.

8.3.2 Registratie en onderzoek

De steekproef waarop dit onderzoek in eerste instantie is gebaseerd is samengesteld op basis van politiedossiers. Dat daarbij veel af hangt van de beschikbaarheid en kwaliteit van die informatie is in ander onderzoek gebleken. Uiteraard moet daarbij worden aangetekend dat dergelijke dossiers niet opgezet zijn om informatie zoals die voor dit onderzoek nodig was te leveren. In dit onderzoek vormde het feit dat geweld op straat niet als zodanig wordt geregistreerd een extra probleem. Wij hebben dit 'opgelost' door van in aanmerking komende delictcategorieën alle aangiften één voor één door te werken en aldus incidenten geweld op straat te verzamelen. Het zal duidelijk zijn dat dit een tijdrovend proces is. Daar komt nog bij dat de resulterende steekproef een beeld geeft van het *geregistreeerde* geweld op straat; met andere woorden, wat wij waarnemen is afhankelijk van de wijze waarop het publiek dergelijke incidenten herkent en als zodanig interpreteert, alsmede van zijn

aangiftebereidheid. In dit verband zou het belang van het doen van aangifte meegenomen kunnen worden in de in het voorgaande geopperde brede informatiecampagne. Een verhoogde aangiftebereidheid kan bijdragen tot een nauwkeuriger indruk van de frequentie en ernst van het geweld op straat. Kán, omdat ook de verwerkende instantie zelf – de politie – een belangrijke factor het registratieproces is.²⁴

In algemene zin kan worden gesteld dat een nauwkeurige registratie van geweld (op straat) in hoge mate zal bijdragen aan meer inzicht en kennis omtrent de aard en de ontwikkeling van dit verschijnsel. Dit zal op zijn beurt bijdragen aan de politieke prioriteitsstellingen en efficiënter werken; dus ook tot verbeterde opsporing. Meer en betere informatie draagt bovendien bij aan het vaststellen van de preventieve effectiviteit van eventuele maatregelen die worden getroffen.

Aan het op landelijke schaal invoeren van een door de politie te registreren nieuwe delictcategorie zitten veel haken en ogen. In dit kader kan ook gedacht worden aan andere, minder ingrijpende stappen. Zo zou een onafhankelijke instantie de opdracht kunnen worden gegund om een monitor inzake de ontwikkeling van geweldscriminaliteit te starten.²⁵ Deze monitor zou als proeftraject kunnen fungeren voor de aanpassing en/of aanvulling van de politieregistratie. In dit monitorbestand inzake geweld zou een reeks relevante feiten standaard moeten worden vastgelegd. Naast de voor de hand liggende feitelijkheden zouden onder meer informatie over volgende aspecten kunnen worden opgetekend:

- Groepsgeweld versus en individueel geweld.
- Klassificatie van het incident naar één- dan wel tweezijdigheid (met onderscheid tussen aanloop en escalatie).
- Disproportionaliteit van gebruikte geweld.
- Aanleiding en eventuele motieven van de betrokkenen.
- Rol van omstanders.
- Antecedenten van daders én slachtoffers.

In de context van een dergelijk proeftraject is het wellicht een zinnige gedachte om te experimenteren met het online melden van geweld bij de politie. Deze mogelijkheid zou bovendien positieve gevolgen kunnen hebben voor de aangiftebereidheid in het algemeen.

Ten slotte pleiten wij voor het verrichten van nader en extensiever wetenschappelijk (kwantitatief) onderzoek naar geweld, enerzijds om (nog) meer zicht te krijgen op het verschijnsel, anderzijds om de vinger aan de pols te houden omtrent de ontwikkelingen in aard en omvang ervan. In dit verband zou men in eerste instantie kunnen denken aan een onderzoek analoog aan en/of op basis van deel 1 van dit project. Dat biedt als voordeel dat de nieuwe bevindingen met die van dit onderzoeksproject kunnen worden vergeleken. Terzake van een eventueel nieuw project kan verder worden overwogen dit voorbeeld uit te breiden en/of te verfijnen door naast het

²⁴ Zo berust de delictomschrijving in het PV niet alleen op de waarneming van de getuigen en van de verdachte, maar ook op (die van) de verbalisant. De wijze waarop misdrijven door de politie worden gekwalificeerd kan in de loop der tijd veranderen (Meijers, 1995).

²⁵ Niet noodzakelijkerwijs alleen geweld op straat zoals in dit onderzoek gedefinieerd.

geweld 'op straat' ook het geweld in semi-publieke ruimtes te onderzoeken,
en/of door gegevens uit meer politieregio's te verzamelen.

Summary

Violence narrated. Offender, victim and witness accounts of 'street violence'

Introduction

This report is part two of a research project on street violence between strangers. Here, the term 'street violence' literally refers to violence outside, i.e. in the street. In part 1 data were collected from the police regions Rotterdam-Rijnmond and IJsselland. Based on police reports on violent incidents in 1998, we analysed the frequency of street violence. In addition, offender and victim profiles were described. Part 1 showed that street violence is mainly found in three contexts: neighbourhoods (35%), traffic (24%) and entertainment areas, i.e. areas with a high concentration of bars, cafes, discos, restaurants, etc., where people go out (19%). In these contexts specific offender-victim combinations are more likely to occur than others.

The level of street violence was judged disproportionate in about one in four incidents involving no more than one perpetrator and one victim. In street violence between groups, half of the incidents was disproportionate. Roughly half of the neighbourhood incidents showed disproportionate violence levels; in traffic this was one third and in entertainment areas most street violence was disproportionate.

Part 2 is a continuation based on this material. This time a selection of 60 incidents of street violence are analysed extensively. These were selected from the three contexts in which street violence most often occurs. Thus, we studied 16 traffic incidents, and 22 incidents for both the neighbourhood and entertainment area contexts. Extra information was gathered from police files and interviews with offenders, victims and witnesses were conducted. The aim is to acquire insight into the process of street violence as well as into the backgrounds and motives of the persons who are involved in street violence.

Results

The results show that, in traffic, there are two main causes for street violence: asocial behaviour and unintentional traffic violations (i.e. the offender is unaware of committing a traffic violation). Offenders as well as victims commit either of these; each individual selects his own reason in a chain of reactions. However, violence in this context can almost always be traced back to a real cause. Incidents of traffic violence are short-lived and consist of one continuous process. As for the roles offenders and victims play, four varieties can be distinguished. In the first they involve a 'genuine' offender and victim; this type of violence is characteristic of 'senseless violence'. In the second

there is no clear distinction between offender and victim: both contribute equally to the development of the conflict and are not afraid of using physical violence. The winner is later labelled perpetrator, the loser, victim. In version three one side starts the incident, however, once it escalates to a physical confrontation both sides eagerly become involved. This happens rarely. In the last type, both parties are actively involved at the beginning of the conflict, but at the moment the actual fight starts, one side plays the aggressor and the other backs off. This is the most common process (8 incidents). We found type one and two in 3 and 4 traffic incidents, respectively. Only one incident concerned type 3. In just about all traffic incidents third parties play a significant part. Generally, they try to de-escalate the conflict; this is true for unknown as well familiar bystanders. The use of alcohol and/or drugs is reported in only two incidents. In six incidents weapons are mentioned; sometimes for threatening, at other occasions they are actually used. Frequently it concerns objects used as weapons rather than real weapons. Serious injuries are reported in five incidents.

Violence associated with going out can be attributed to two types of causes: mutual irritations and trivial (insignificant) causes. Two incidents concern offenders who suffer from psychiatric problems. These two are not covered by the aforementioned types.

In almost half of the incidents the process consists of two or more phases in which the violence increases and subsequently stops. The time between these phases ranges from one hour up to 6 weeks. These long lasting conflicts concern one and the same issue; for outsiders the individual explosions will appear as separate incidents. The triggers may vary, however. The explosions tend to become more serious over time. Nine incidents in the entertainment area context concern two groups that have an argument. In five instances one victim is confronted by a group.

Violence perpetrated in entertainment centres could be labelled intentional violence. The opponents make it clear to one another that the situation is worthy of violence. The most common form is violence perpetrated by both parties in both the initial and the escalation phases: offender and victim significantly contribute to the birth and growth of conflict. Most bystanders will try to intervene in one way or another. Their intervention may be positive, attempting to end the fight. However, negative actions are seen too, e.g. joining the fight. Bystanders who do not know the parties involved are much less likely to play an important role than those who do. But the role of this last group is often negative, as they contribute to the development of the incident. In 13 cases genuine or improvised weaponry is used, which suggests that violence in this setting is regularly accompanied by the threat or use of weapons. Injuries include stab wounds, concussion, unconsciousness and various head wounds.

Remarkably, although the use of alcohol is mentioned in just about all reports, the actual influence alcohol has on the process can be deduced in only five reports. The effects may not always be emphasised in the reports because alcohol use is so common in this situation. It seems logical, however, that the two-sidedness (offender and victim are both actively involved) in the initial phase is, to a large extent, due to a reduced capacity to adequately assess risks. Therefore, it is not unlikely that the (effects of the) use of alcohol is considerably underestimated in these files.

Neighbourhood violence starts because of serious (actual) as well as trivial reasons. In addition, conflicts start for no apparent reason. Type one, covering over half of neighbourhood violence, results from reciprocal irritations. The second variety concern incidents in which youth groups commit violent acts which emanate out of habit, from the fact that they are bored, or 'just for kicks'. The third type concerns one-on-one situations in which somebody is victimised for no reason. This is the typical example of 'senseless violence'. This usually concerns psychically disturbed offenders. Most incidents consist of one continuous process and take little time. The impression is that neighbourhood violence frequently starts because people feel that their privacy is violated, physically or in terms of respect. Violence in this context escalates relatively easily, due to the fact that bystanders are familiar with those involved and as such have a tendency to choose sides and to get involved themselves. Serious injury is uncommon in neighbourhood violence. Most incidents can be labelled one-sided: one party is clearly responsible for initiating and intensifying the conflict. Few incidents are two-sided at both stages, involving two parties who are both responsible for the initiation and the escalation stages of the conflict. Two offender-victim configurations are found. Violence occurring between two persons is often 'senseless violence'. In other instances violence occurs between (mostly small) groups. Bystander behaviour in this context is not clearly defined. In youth group fights, bystander behaviour resembles that in violence in entertainment centres. In conflicts between individuals bystander behaviour is comparable to that involving traffic incidents. In incidents of 'senseless violence' both bystanders who are familiar with the persons involved, as well as those who are randomly present, tend to intervene. In two thirds of these incidents, the use of real weapons or weapons of 'convenience' is reported. In most of these cases these weapons are not only used for threatening, but are actually used. Alcohol and drug use is mentioned in 6 incidents, in three or four substance use appears to have influenced the process.

Scenarios

An analysis of the various process elements of the 60 incidents of street violence yields 6 patterns. These patterns are called scenarios. Scenario 1 is most common in traffic situations and is characterised by '*correcting without consideration*'. Scenario 2 is mainly found in the context of going out. This scenario is labelled as '*restoring order*'. Scenario 3 is neighbourhood specific and described as '*taking the law into one's own hands*'. Scenario 4 again is most common in the context of entertainment centres and could be called '*fighting*'. Scenario 5 is found in neighbourhood situations and is a variety of scenario 3. It is described as '*wilding*'. Scenario 6 is most often seen in the neighbourhood and sporadically in the entertainment area situations. We dubbed this scenario '*frenzy*'.

The analysis of the motives of persons who commit acts of violence shows that not just anyone will fall victim to 'senseless violence'. Street violence is generally the outcome of interactive processes to which both parties contribute. Both offenders and victims act impulsively and without further thought. It is only afterwards that they realise that there may have been possibilities to handle the situation in another manner. However, at that very moment they are unable to (re)act differently. They feel forced to intervene in a corrective manner or to meet the challenge. The main motive is that

perpetrators feel they are not taken seriously because they are not paid the respect which they feel they deserve. Violent offenders often feel superior to victims. They consider themselves morally superior to those who they reprimand. Because their self-image is vulnerable, they quickly feel wronged. Once they are angered, they are more occupied with themselves than with the facts and the situation. They lack empathy. In a certain sense they experience their actions as a necessity.

Finally we have checked which incidents of street violence meet the social criteria for 'senseless violence'. Considering the structural and process features of the interaction, about one third of these cases could be classified as 'senseless violence'. The analysis of offender motives, however, shows that even these extreme incidents do not actually constitute 'senseless violence' because from the perspective of these offenders, motives do exist. These need not be acceptable to outsiders, but they can be understood.

Conclusion

The findings lead to the conclusion that a variety of motives, background and situational factors should be taken into account in order to better understand street violence. It is also clear that street violence does not have a singular cause. However, a number of personal characteristics and personality traits can be indicated which may increase the chance of committing violence against strangers. Herein lies an point of action for prevention: a way to prevent violence lies in strengthening the intrinsic inhibitions of violent offenders in order to render their aggressive impulses more controllable. Moreover, the results indicate that implementing preventative measures based on a specific context is of little use when violent scenarios which are common in that situation do not arise from it. A package of measures should be tuned to the ratio of contextual causes versus personal motives. As street violence is more strongly linked to a context, policy measures should be oriented more towards this context. On the other hand, where street violence is more related to personal characteristics, measures should be aimed at reducing risk and increasing protective factors.

Literatuur

Angenent, H.

Agressie en criminaliteit. Aanzet tot een persoonlijkheidstheorie over de relatie tussen agressie en criminaliteit. In: R. Jongman, S.J. Steenstra, G. Van Bergeijk (red.), *Geweld in onze samenleving* 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 1978, pp. 177-197

Baumeister, R.F., A. Stillwell, S.R. Wotman

Victim and perpetrator accounts of interpersonal conflict: autobiographical narratives about anger

Journal of Personality and Social Psychology, jrg. 59, nr. 5, 1990, pp. 994-1005

Baumeister, R.

Evil. Inside human violence and cruelty
New York, W.H. Freeman and Co., 1997

Berkowitz, L.

Some varieties of human aggression: criminal violence as coercion, rule-following, impression management and impulsive behavior. In: Anne Cambell, John J. Gibbs (red.), *Violent Transactions. The limits of Personality* Oxford, Basil Blackwell, 1986, pp. 87-103

Berkowitz, L.

Aggression. Its causes, consequences and control
Philadelphia, Temple University Press, 1993

Bieleman, B., H. Maarsingh, G. Meijer

Aangeschoten wild. Onderzoek naar jongeren, alcohol, drugs en agressie tijdens het uitgaan

Groningen/Rotterdam: Stichting IntraVal, 1998

Blok, A.

Zinloos en zinvol geweld. In: H. Franke, N. Wilterdink, C. Brinkgreve (red.), *Alledaags en ongewoon geweld*

Groningen, Wolters-Noordhof, 1991, pp. 189-207

Bogaards, C., S.J. Steenstra

Agressie en geweld: een psychologische beschouwing

Nederlands Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 14, februari 1972, pp. 156-174

Bol, M.W., G.J. Terlouw, L.W. Bles, C. Verwers

Jong en gewelddadig. Ontwikkelingen en achtergronden van de gewelds-criminaliteit onder jeugdigen

Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1998

Onderzoek en beleid, nr. 174

Bourdieu, P.F.

Outline of a theory of practice

Cambridge, Cambridge University Press, 1977

Boutellier, J.C.J.

Solidariteit en slachtofferschap: de morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur
Nijmegen, SUN, 1993

Buwalda, W.S.

Een vuist tegen geweld. Anderhalf jaar Landelijk Platform tegen Geweld op Straat

SEC, jrg. 14, nr. 4, 2000, pp. 19-21

Clarke, R., D. Cornish

Modeling offenders' decisions: a framework for research and policy.
In: T. Michael, N. Morris (red.), *Crime and Justice. An Annual Review of Research, Vol. 6*

Chicago, The University of Chicago Press, 1985, pp. 147-185

Cornish, D., R. Clarke

The reasoning criminal: rational choice perspectives on offending
New York, Springer, 1986

Cressey, D.R.

The differential association theory and compulsive crime
Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, jrg. 45, 1954,
pp. 49-64

Dümig, A., J.J.M. van Dijk

Acties en reacties van geweldslachtoffers; enige uitkomsten van een victimologisch onderzoek

Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 17, nr. 2, 1975, pp. 63-73

Ferwerda, H.B., B.M.W.A. Beke

Twaalfstedendebat geweld op straat: hoofdlijnen en suggesties voor beleid
Arnhem/Middelburg, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, 1998

Ferwerda, H.B., B.M.W.A. Beke

Een tip van de sluier: overwegingen van geweldplegers
Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 37, nr. 1, 1995, pp. 43-54

Frijda, N.H.

Emotionele achtergronden van geweld
Justitiële verkenningen, jrg. 20, nr. 1, 1994, pp. 8-28

Goffmann, E.

Interaction ritual. Essays on face-to-face interaction
Garden City, Doubleday, 1967

Gottfredson, M.R., T. Hirschi

A general theory of crime
Stanford, Stanford University Press, 1990

Haan, W.J.M. de

't Kon minder. Gewelddiscriminatie, leefbaarheid en kwaliteit van veiligheidszorg. Rede uitgesproken aan de Rijksuniversiteit te Groningen, 10 juni 1997
Arnhem, Gouda Quint, 1997

Haen Marshall, I.

De predictie van gewelddiscriminatie
Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 40, nr. 1, 1998, pp. 2-20

Hakkert, A.

Groepsriminaliteit: een terreinverkenning op basis van literatuuronderzoek en een analyse van bestaand onderzoeksmateriaal, aangevuld met enkele interviews met sleutelinformanten en jongeren die tot groepen behoren
Den Haag, Ministerie van Justitie, 1998

Hollway, W., T. Jefferson

Doing qualitative research differently. Free association, narrative and the interview method
London, Sage, 2000

Hoogerwerf, A.

Geweld in Nederland
Assen, Van Gorcum, 1996

Huls, F.W.M., M.M. Schreuders, M.H. Ter Horst-van Breukelen, F.P. Tulder (red.)

Criminaliteit en rechtshandhaving 2000; ontwikkelingen en samenhangen – Bijlage 4
Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 2001, pp. 316 en 327
Onderzoek en beleid, nr. 189

Jacobs, B.A., R.T. Wright

Stick-up, street culture and offender motivation
Criminology, jrg. 37, nr. 1, 1999, pp. 149-174

Jansz, J.

Constructed motives
Theory and Psychology, jrg. 63, nr. 3, 1996, pp. 471-484

Katz, J.

Seductions of crime. Moral and sensual attractions in doing evil
New York, Basic Books, 1988

Kruijer, F.

Op zoek naar vuurwapens
Politiemagazine, jrg. 8, nr. 8, 1999, pp. 14-15

Laan, P.H. van der, A.A.M. Essers, G.L.A.M. Huijbregts, E.C. Spaans

Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit: periode 1980-1996; een tussentijds verslag
Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1998
Onderzoeksnotities, nr. 1998/5

Laan, P.H. van der, J.A. Nijboer

Van zakmes tot pistool
Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 42, nr. 2, 2000, pp. 104-117

Landelijk Platform tegen Geweld op Straat

Aanpak geweld op straat. Een handreiking voor kleine en middelgrote gemeenten
Den Haag, Landelijk Platform tegen Geweld op Straat, 2001

Loeber, D.

Ontwikkelingspaden en risicopatronen voor ernstige jeugddelinquentie en hun relevantie voor interventies. Nooit te vroeg en nooit te laat. Rede uitgesproken aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, 23 oktober 1997

Loeber, R., D.P. Farrington, D.A. Waschbusch

Serious and violent juvenile offenders. In: Loeber, R., D.P. Farrington (red.), *Serious and violent juvenile offenders; risk factors and successful interventions* Thousand Oaks, Sage, pp. 13-29

Loeber, R., N.W. Slot, J.A. Sergeant (red.)

Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie
Houten, Bohn, Stafleu Van Loghum, 2001

Luckenbill, D.F.

Criminal homicide as a situated transaction
Social Problems, jrg. 25, nr. 1, 1977, pp. 176-186

Luckenbill, D.F., D.P. Doyle

Structural position and violence: developing a cultural explanation
Criminology, jrg. 27, nr. 3, 1989, pp. 419-436

Matza, D.

Delinquency and drift
New York, John Wiley, 1964

Megargee, E.I., J.E. Hokanson

The dynamics of aggression
New York, Harper and Row, 1970

Megargee, E.I.

Psychological determinants and correlates of criminal violence.
In: M. Wolfgang, N. Weiner (red.), *Criminal Violence*
London, Sage, 1982, pp. 81-170

Meijers, R.

Jongeren en geweldscriminaliteit
Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 37, nr. 2, 1995, pp. 153-165

Mills, C.W.

Situated actions and vocabularies of motive
American Sociological Review, jrg. 5, 1940, pp. 904-913

Ministerie van Justitie

Geweld op straat; maatregelen ter voorkoming en bestrijding
Den Haag, Ministerie van Justitie, Kamerstuk 25907, nr. 1, 1998

Moffitt, T.

"Life-course-persistent" and "adolescence-limited" antisocial behavior:
a developmental taxonomy
Psychological Review, jrg. 100, 1993, pp. 674-701

Morrison, S.

*Both sides of the story: a comparison of the perspectives of offenders and victims
involved in a violent incident*
London, Home Office Research and Statistics Department, 1993, pp. 26-30
Research Bulletin, nr. 34

Lampert, M.A.

Het Nationaal Vrijheidsonderzoek
Amsterdam, Motivaction, 2001

Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn

*Veelbelovend en effectief. Overzicht van preventieve projecten en programma's
in de domeinen gezin, school, jeugd, wijk*
Utrecht, NIZW uitgeverij, 2001

Nijboer, J.A., H. Timmerman

Een vals gevoel van veiligheid: wapenbezit onder jongeren

Rijksuniversiteit Groningen, Onderzoekscentrum voor Criminologie en Jeugdcriminologie, 1992

Pallone, N.J., J.J. Hennessy

Tinder-box criminal aggression: neuropsychology, demography, phenomenology

New Brunswick, Transaction, 1996

Pestello, F.P., H.F.G. Pestello

Consistency between sentiments and acts

Sociological Inquiry, jrg. 70, nr. 1, 2000, pp. 61-73

Polk, K.

Males and honor contest violence

Homicide Studies, jrg. 3, nr. 1, 1999, pp. 6-29

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling

Verantwoordelijkheid en perspectief. Geweld in relatie tot waarden en normen. Advies 6

Den Haag, SDU, 1998

Roy, K.G.

The systemic conditions leading to violent human behavior

The Journal of Applied Behavioral Science, jrg. 36, nr. 4, 2000, pp. 389-406

Scheff, T.J.

Rationality and emotion. Hommage to Norbert Elias. In: J. Coleman,

T. Fararo (red.), *Rational choice theory: advocacy and critique*

Newbury Park, Sage, 1992, pp. 101-117

Key Issues in Sociological Theory, nr. 7

Scheff, T.J., S. Retzinger

Emotions and violence: Shame and rage in destructive conflicts

Lexington, Lexington Books, 1991

Schuyt, C.J.M.

Publiek geweld

Delikt en Delinkwent, jrg. 29, nr. 5, 1999, pp. 383-388

Sohn, L.

Unprovoked assaults: making sense of apparently random violence

International Journal of Psychoanalysis, jrg. 76, 1995, pp. 565-576

Steenstra, S.J., C. Bogaards

Achtergronden van zware geweldsmisdrijven. In: R. Jongman, S.J. Steenstra,

G. Van Bergeijk (red.), *Geweld in onze samenleving*

's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1978

Stillwell, A., R.F. Baumeister

The construction of victim and perpetrator memories: accuracy and

distortion in role-based accounts

Personality and Social Psychology Bulletin, jrg. 23, nr. 11, 1997, pp. 1157-1172

Sykes, G., D. Matza

Techniques of neutralization. A theory of delinquency

American Sociological Review, jrg. 22, nr. 6, 1957, pp. 664-679

Terlouw, G.J., W.J.M. de Haan, B.M.W.A. Beke

Geweld: gemeld en geteld. Een analyse van aard en omvang van geweld op straat tussen onbekenden

Arnhem, Ministerie van Justitie in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen en Advies- en Onderzoeksgroep Beke, december 1999

Toch, H.

True to you, darling in my fashion: the notion of contingent consistency.

In: Anne Cambell, John J. Gibbs (red.), *Violent Transactions. The limits of Personality*

Oxford, Basil Blackwell, 1986, pp. 27-39

Wolfgang, M.E., F. Ferracuti

The subculture of violence. Towards an integrated theory in criminology

London, Tavistock, 1967

Wachs, E.

Crime-Victim Stories: New York City's Urban Folklore

Bloomington, Indiana University Press, 1988

Watzlawick, P., J.H. Beavin, D.D. Jackson

Pragmatics of human communication. A study of interactional patterns, pathologies and paradoxes

London, Faber and Faber, 1968

Young, H., J. van Kan, P. Versteegh

Zinloos geweld, overdreven of onderbelicht

Den Haag, politie Haaglanden, 1998

Bijlage 1

Samenstelling van de begeleidingscommissie

Voorzitter

Prof. dr. mr. C.J.M. Schuyt	Hoogleraar sociologie, Universiteit van Amsterdam
-----------------------------	---

Leden

Drs. W.S. Buwalda	Landelijk Platform tegen Geweld op Straat
Drs. J.M.J.M. van Deursen	Politie, regio Rotterdam-Rijnmond
Drs. O. Etman	Ministerie van Justitie, WODC/EWB
Dhr. M. Mak	Parket Generaal
Mr. J.J. Overwater	Ministerie van Justitie, DGPJS
Mw. E.A.C. van der Pols	Politie, regio Rotterdam-Rijnmond
Mr. M.B.M. Sourbag	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directie VIP
Drs. P. Versteegh	Politie, regio Haaglanden

Slothoofdstuk van het rapport 'Geweld: Gemeld en geteld' (1999)

6 Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

6.1 Inleiding

Eén van de aanbevelingen van 'Het Twaalfsteden debat Geweld op Straat' (Ferberda en Beke, 1998) betrof het doen van onderzoek naar de aard en omvang van geweld op straat en de motieven van daders. Het kabinet heeft deze aanbeveling overgenomen. In een brief aan de Tweede Kamer (d.d. 19.11.1998) kondigen de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aan dat het kabinet elke twee jaar een landelijk onderzoek wil laten uitvoeren naar de motieven van daders en de factoren die een rol spelen bij geweld op straat. In de 'Voortgangsnote over maatregelen ter voorkoming en bestrijding van geweld op straat' (1999) worden de volgende vragen voor het onderzoek geformuleerd. Welke factoren zijn van invloed op geweld op straat, welke kenmerken hebben met name daders, maar ook slachtoffers en waardoor worden de situaties gekenmerkt waarbij geweld op straat zich voordoet? Is hieruit af te leiden welke factoren de grootste verklaringskracht voor het ontstaan van geweld op straat hebben? Aan deze vraagstelling wordt nog de opmerking toegevoegd dat ook aandacht dient te worden besteed aan de wijze waarop geweldsdelicten worden geregistreerd.

Het onderzoek naar achtergronden en motieven van plegers van geweld op straat waarvan in dit rapport verslag is gedaan, wordt in twee fasen uitgevoerd. In navolging van de algemene probleemstelling zijn in het eerste deel van dit onderzoek de volgende meer specifieke vragen centraal gesteld. Wat zijn de belangrijkste vormen van geweld op straat die moeten worden onderscheiden? In welke sociale contexten komt geweld op straat tussen onbekenden relatief veel voor? Wat zijn de meest opvallende kenmerken van de bij die vormen van geweld op straat betrokken personen? Welke specifieke dader-slachtoffer combinaties komen relatief veel voor binnen de verschillende sociale contexten van geweld op straat?

In de voorgaande hoofdstukken van dit rapport is verslag gedaan van de eerste fase van het onderzoek. In hoofdstuk 1 is het onderzoeksterrein afgebakend. Onder geweld op straat wordt in dit onderzoek verstaan fysiek geweld primair tegen personen gericht en uitgeoefend 'buiten' op de openbare weg. Verder wordt

geweld op straat in dit onderzoek beperkt tot fysiek geweld tussen onbekenden. Om de terreinafbakening zoveel mogelijk te laten aansluiten bij de landelijke discussies over geweld op straat, is bij de operationalisatie van het begrip 'geweld op straat' in hoofdstuk 2 een selectie van misdrijven volgens het Wetboek van Strafrecht gemaakt waarbij diefstal of bedreiging met ('instrumenteel') geweld en seksuele geweldsmisdrijven (aanranding en verkrachting) buiten beschouwing zijn gelaten.

6.2 Opzet van het onderzoek

In hoofdstuk 2 is de opzet van het onderzoek uiteengezet, de keuze van de onderzoekspopulatie verantwoord en een toelichting gegeven op de verzameling en analyse van het onderzoeksmateriaal. Voor dit onderzoek zijn aangiften van geweldsmisdrijven verzameld afkomstig uit de registratiesystemen van twee politieregio's die zo zijn gekozen, dat zij zoveel mogelijk representatief zijn voor de landelijke situatie. In de politieregio's IJsselland en Rotterdam-Rijnmond zijn om te beginnen aangiften geselecteerd waarbij sprake was van geweld tegen personen. In IJsselland ging het om alle aangiften van dergelijke geweldsmisdrijven in 1998, in Rotterdam-Rijnmond om een steekproef van 50%. Van de in de beide regio's geselecteerde geweldsincidenten zijn in eerste instantie enkele algemene gegevens vastgelegd. Op basis hiervan zijn alleen voorvallen die zich buiten, op straat afspeelden en waarbij dader en slachtoffer elkaar niet persoonlijk kenden, voor verdere analyse geselecteerd. In totaal resteerden 968 aangiften van dergelijk geweld op straat, waarvan 365 uit IJsselland en 603 uit Rotterdam-Rijnmond. Ondanks bepaalde eigenaardigheden van de verschillende registratiesystemen en enkele in het kader van dit onderzoek storende factoren, zoals een voorlichtingscampagne gericht op slachtoffers van geweld, kan veilig worden gesteld dat de verkregen gegevens kwalitatief van voldoende niveau zijn om een nadere analyse te rechtvaardigen.

6.3 Aard en omvang van geweld op straat

In hoofdstuk 3 is stapsgewijs nagegaan welk deel van de aangegeven geweldsincidenten valt binnen de gegeven omschrijving van geweld op straat tussen onbekenden en in welke sociale contexten deze geweldsmisdrijven hebben plaatsgehad. In ongeveer een derde van de 4916 aangiften van (poging tot) moord of doodslag, mishandeling en misdrijven tegen de openbare orde of het openbaar gezag in de beide regio's was sprake van geweld op straat tegen onbekenden. Ruim een derde daarvan vond plaats in de woonwijk, een kwart in het wegverkeer en één op de vijf in de uitgaanssfeer. Van de resterende twintig procent vond ongeveer de helft plaats in winkelcentra, rond scholen en het openbaar vervoer. Voor ongeveer tien procent was het geweld op straat tussen onbekenden beroepsgerelateerd in die zin dat een van de partijen vanuit de uitoefening van zijn beroep en in een publieke functie betrokken raakte bij het geweldsincident.

Een belangrijke vraag is in hoeverre de relatieve omvang van het geweld mag worden vertaald naar alle geweld op straat op landelijk niveau. Om die vraag te beantwoorden, is nagegaan in hoeverre het relatieve aantal aangiften van geweldsmisdrijven in de beide regio's afwijkt van het landelijke gemiddelde. Van alle aangiften van misdrijven die in 1998 in geheel Nederland door het Centraal Bureau voor de Statistiek werden geregistreerd, betrof 5,3% een aangifte van (poging tot) moord en doodslag, mishandeling of van misdrijven tegen de openbare orde of het

openbaar gezag. In de onderzoeksgegevens van de door ons onderzochte regio's had 5,2% van alle aangiften betrekking op een van deze misdrijven. Op grond van deze geringe afwijking van het landelijk gemiddelde en de in hoofdstuk 2 gegeven argumenten waarmee de keuze van de twee regio's is onderbouwd, menen wij het totale aantal aangiften van geweld op straat tegen onbekenden te mogen vertalen naar het landelijke niveau. Wanneer we de resultaten van onze analyse extrapoleren naar het landelijke niveau, dan komen we tot een schatting van 20.000 à 25.000 gevallen van geweld op straat tegen onbekenden.

6.4 Daders en slachtoffers van geweld op straat

In hoofdstuk 4 zijn enkele algemene kenmerken van daders en slachtoffers van geweld op straat beschreven en is een vergelijking van hun profielen gemaakt.

Groepsgrootte

Gebleken is dat in ruim de helft van de gevallen sprake was van één enkele dader, bij eenderde ging het om twee tot vier daders. In een relatief klein percentage (ongeveer 10%) was sprake van grotere dadergroepen. Meestal was sprake van slechts één slachtoffer.

Geslacht en leeftijd

Geweld op straat tussen onbekenden is hoofdzakelijk een aangelegenheid van mannen. Indien vrouwen überhaupt als dader bij geweld op straat betrokken zijn, dan is dat vrijwel uitsluitend als lid van een (meiden)groep. Ook van de slachtoffers maken mannen het leeuwendeel uit.

Minderjarigen hebben daarbij relatief gezien de grootste kans om als dader of als slachtoffer bij geweldsincidenten betrokken te raken. Twee van de vijf daders kwamen uit de leeftijdsgroep van 12 tot 18 jaar, één op de vier behoorde tot de leeftijdsgroep van 18 tot 25 jaar en bijna één op de drie daders was 25 jaar of ouder. Een op de vijftien daders was zelfs 40 jaar of ouder. Ruim een kwart van de slachtoffers behoorde tot de leeftijdsgroep van 12 tot 18 jaar en ongeveer even veel waren tussen de 18 en 25 jaar.

Twee van de vijf waren 25 jaar of ouder en bijna één op de vijf slachtoffers was 40 jaar of ouder. Vermeldenswaardig is nog dat één op de honderd daders en drie op de honderd slachtoffers jonger was dan 12 jaar.

Als gekeken wordt naar leeftijdcombinaties binnen geweld op straat zien we aan de ene kant een reeks geweldsincidenten waarbij jonge daders tegenover jonge slachtoffers staan (dader en slachtoffer zijn uit dezelfde leeftijdscategorie lopend van 12 tot en met 18 jaar) en aan de andere kant een reeks geweldsincidenten waarbij iets oudere dader(s) in leeftijd variërend van 18 tot 30 tegenover oudere slachtoffers (tot 50 jaar) staan.

Gebruikt geweld en ernst van het letsel

In het overgrote deel van geweld op straat werd door de dader(s) uitsluitend lichamelijk geweld gebruikt, in meer dan de helft van de incidenten ging het dan om zwaar fysiek geweld.

Bij één vijfde van de incidenten werd door de dader een gewelddmiddel gebruikt. Het ging dan meestal om een slag- of steekwapen en slechts zelden om een vuurwapen (2%).

Drie kwart van de slachtoffers bood geen enkel verweer. Eén op de vijf slachtoffers gebruikte licht fysiek geweld en één op de 25 slachtoffers verweerde zich met zwaar fysiek geweld.

Interessant is dat de ernst van het letsel mede afhankelijk is van het gebruik van geweldsmiddelen en het verweer van het slachtoffer. In het merendeel van de gevallen komt het slachtoffer er zonder noemenswaardig letsel (althans fysiek letsel) van af. Soms moesten slachtoffers zich eenmalig ambuland of poliklinisch laten behandelen (20%). Slechts in een beperkt aantal gevallen leidde een incident tot zwaar letsel, waarvoor meerdere behandelingen noodzakelijk waren (5%).

Eerdere politiecontacten daders

Aan de hand van gegevens van de politieregio Rotterdam-Rijnmond is nagegaan in hoeverre daders en slachtoffers van geweld op straat in 1995 tot en met 1997 al eerder politiecontact hadden in verband met dader- en/of slachtofferschap van misdrijven.

Van de bij de politie bekende daders had de helft géén eerdere politiecontacten. Dit zijn de 'first offenders'. De ander helft van de daders is al eerder als verdachte aangemerkt en vormde daarmee de groep recidivisten. Ruim de helft daarvan had eerdere politiecontacten uitsluitend óf voornamelijk in verband met geweldsmisdrijven.

De recidivisten zijn in te delen gelegenhedsdaders en notoire daders. Gelegenheidsdaders zijn in de voorgaande drie jaar reeds éénmaal eerder verdacht is geweest van een misdrijf, notoire daders zijn in de voorgaande drie jaar minimaal twee keer eerder als verdachte aangemerkt.

Een kleine twintig procent is aan te merken als gelegenhedsdader en ruim dertig procent als notoire dader.

Daders gebruiken – zoals we eerder hebben kunnen zien – vrij vaak zwaar fysiek geweld. Daders met eerdere politiecontacten gebruikten bijna allemaal zwaar fysiek geweld. Van de notoire daders gebruikten ruim negen van de tien zwaar fysiek geweld, van de gelegenhedsdaders bijna negen van de tien en van de daders zonder eerdere politiecontacten bijna twee derde.

Vrouwelijke daders vinden we voornamelijk onder de first offenders. Vooral gelegenhedsdaders en de notoire daders opereren dikwijls in groepen én stellen zich vaker op tegenover meer slachtoffers. Deze laatste twee dadergroepen vinden we vooral bij geweld op straat in uitgaanscentra en in de woonwijk.

Eerdere politiecontacten slachtoffers

Bij 603 slachtoffers van geweld op straat kon worden gecontroleerd of zij eerdere politiecontacten hadden in verband met het zelf plegen van geweld. Dit bleek bij 15% van hen het geval te zijn (89 slachtoffers). Deze groep telt waarschijnlijk een aantal personen die vallen in de categorie diffuus dader – slachtofferschap: personen die zowel in een slachtoffer- als een daderrol voorkomen. Dit is ook af te leiden uit een vergelijking van deze laatste groep met de overige slachtoffers. Algemeen gesproken onthouden slachtoffers zich van fysiek geweld tegen hun belagers. Maar van de slachtoffers met eerdere politiecontacten neemt ruim één op de tien zijn toevlucht tot zwaar fysiek geweld, in sommige gevallen gecombineerd met het inzetten van wapens. Dit is wellicht een indicatie dat voor deze groep gebruik van geweld iets meer binnen de mogelijke gedragsalternatieven ligt.

Herhaald slachtofferschap

Herhaald slachtofferschap vormt een mogelijke indicatie voor de willekeur in keuze van slachtoffers. Ruim één op de vier slachtoffers deed in de voorgaande

drie jaar al eerder aangifte van enigerlei misdrijf. Iets meer dan tien procent van de slachtoffers werd in de afgelopen drie jaar al minstens één keer eerder slachtoffer van geweld (11,7%).²⁶

Disproportioneel geweld

Afsluitend is de betrokken onderzoekers gevraagd bij ieder geweldsincident op straat te beoordelen in hoeverre er sprake is geweest van excessief, disproportioneel geweld. Disproportioneel is geweld dat zonder aanleiding – schijnbaar om niets – wordt gebruikt. Rekening houdend met de getalsmatige krachtsverhouding tussen het aantal daders en het aantal slachtoffers, het gebruik van wapens en de weerbaarheid van het slachtoffer, hebben de onderzoekers alle geanalyseerde geweldsincidenten op straat tussen onbekenden ingedeeld op een schaal van niet disproportioneel tot uiterst disproportioneel (schaalscores lopend van 1 tot en met 10).

De gemiddelde mate van disproportionaliteit van geweld op straat blijkt met een score van 2,6 relatief laag. Dat wil dus zeggen dat in de meeste gevallen van geweld op straat het gebruikte geweld binnen zekere grenzen blijft. Dat neemt niet weg dat een kleine 7% van de gevallen van geweld op straat als disproportioneel kan worden gekwalificeerd (een disproportionaliteitscijfer van 5 of hoger, 6,6%).

6.5 Dader-slachtoffercombinaties

Voor de tweede fase van dit onderzoek naar motieven van geweldplegers, is een zo groot mogelijke diversiteit in casus gewenst. Ten behoeve van de selectie van dergelijke gewelds-incidenten is in hoofdstuk 5 nagegaan welke specifieke dader-slachtoffercombinaties relatief veel voorkomen binnen de drie belangrijkste contexten van geweld op straat. Het gaat daarbij slechts om het identificeren van de meest voorkomende dader-slachtoffercombinaties en niet zozeer om uitspraken te doen over de relatieve omvang van bepaalde typen geweld op straat op landelijk niveau.

Uitgaande van alle mogelijke combinaties in de getals- en krachtsverhouding tussen dader(s) en slachtoffer(s) en de mate waarin betrokkenen eerder met de politie in aanraking zijn geweest als verdachten van geweldsmisdrijven of andere delicten, zijn de meest vóórkomende dader-slachtoffercombinaties bij geweld op straat geïdentificeerd. Vijf dader-slachtoffercombinaties blijken ruim de helft van alle geweld op straat tussen onbekenden te beslaan.

Deze vijf combinaties zijn als volgt:

In de *eerste dader-slachtoffercombinatie* is er steeds één dader en één slachtoffer die geen van beiden eerdere politiecontacten hebben gehad. Over de hele linie vinden we in deze combinatie vooral de wat oudere daders en slachtoffers. Meestal is sprake van lichte vormen van fysiek geweld waarbij hooguit lichte verwondingen ontstaan. Deze combinatie komt verreweg het meest voor in het verkeer en daarnaast in mindere mate ook in de woonwijk.

In de uitgaanscentra treffen we deze specifieke dader-slachtoffercombinatie nauwelijks aan.

²⁶ Zowel betreffende wetsartikelen die voldoen aan geweld op straat als de overige wetsartikelen betreffende bedreiging, diefstal met geweld en afpersing.

In de *tweede dader-slachtoffercombinatie* die we veel aantreffen, staat één slachtoffer tegenover één dader die al eerder in aanraking met de politie is geweest. Aan de ene kant zien we daders en slachtoffers die min of meer tot dezelfde jeugdige leeftijdsgroep van 12 tot 18 jaar behoren. Aan de andere kant zien we oudere daders (tussen de 18 en 30 jaar) en nog oudere slachtoffers (tussen de 30 en 50 jaar).

In deze combinatie wordt iets vaker zwaar fysiek geweld gebruikt. Het grootste verschil zit echter in het feit dat de slachtoffers in deze combinatie zich vaker weren, doorgaans echter met licht fysiek geweld. De indruk bestaat dat het slachtoffers betreft die bewust een confrontatie aangaan in situaties waarin die door het asociale gedrag van de daders wordt uitgelokt. Ook deze combinatie komt het meest voor in de woonwijk en in het verkeer. In beperkte mate zien we deze combinatie echter ook wel in de uitgaanssfeer.

De *derde dader-slachtoffercombinatie* bestaat uit één dader en één slachtoffer die beiden reeds eerder politiecontacten hebben gehad. Uit de processen verbaal hebben we de indruk gekregen dat het geweld in deze dader-slachtoffer combinatie vaak voortkomt uit een doelbewuste confrontatie tussen partijen die beiden geneigd zijn niet voor anderen uit de weg te gaan en beiden bereid zijn tot het gebruik van desnoods zwaar fysiek geweld. In deze combinatie zien we geweld op straat het meest in de woonwijk. Maar ook in het verkeer komt deze combinatie geregeld voor.

Naast de drie genoemde dader-slachtoffercombinaties waarbij steeds sprake is van niet meer dan één dader en één slachtoffer, zijn nog twee combinaties van belang waarbij groepen zijn betrokken.

In de meest voorkomende *vierde combinatie* pleegt een groep daders geweld tegen één onbekend slachtoffer. Een nadere analyse van incidenten met deze combinatie van daders en slachtoffers wijst uit dat het in ongeveer drie kwart van de gevallen ging om jeugd- en jongerengroepen in de leeftijd van 12 tot 25 jaar. De slachtoffers waren doordeweeks vooral ouderen (boven de 30 jaar) in de woonwijk en in de weekends vooral jonge leeftijdgenoten (meestal tussen de 12 en 18 jaar) in de uitgaanssfeer. Verder zien we dat het gebruikte geweld bij de geweldsincidenten in deze combinatie zich vaak beperkt tot licht fysiek geweld waarbij over en weer enkele droge klappen worden uitgedeeld. Wanneer er in deze combinatie sprake is van oudere daders en slachtoffers lijkt het geweld van beide kanten vaak disproportioneel geweld dat zonder aanleiding – schijnbaar om niets – wordt gebruikt. De ernstigste confrontaties in deze combinatie spelen zich voornamelijk af in de woonwijk en in iets mindere mate in het verkeer. De minder ernstige confrontaties zien we vooral in de woonwijk, in de uitgaanssfeer en – in iets mindere mate – in het verkeer.

De *laatste veel voorkomende dader-slachtoffercombinatie* bestaat uit groepen daders en groepen slachtoffers met aan beide kanten eerdere politiecontacten. Het gaat dan om confrontaties die het meest in de wijk voorkomen, maar ook wel in de uitgaanssfeer tussen groepen vooral in leeftijd van 12 – 25 of van 30 – 40 jaar.

Alles bij elkaar genomen, blijkt dat geweld op straat in woonwijken ruimte biedt aan geweld op straat in de verschillende dader-slachtoffercombinaties. Ze komen er alle vijf in ruime mate voor. In het verkeer treffen we ook alle vijf dader-slacht-

offercombinaties aan, maar het leeuwendeel van de incidenten betreft hier toch combinaties van één dader en één slachtoffer die geen van beiden eerder met de politie in aanraking zijn geweest. In uitgaanscentra vindt geweld op straat veelal plaats in confrontaties tussen twee groepen of tussen een groep en een individu.

6.6 Tot slot: politieke registratie, ervaringen en suggesties

Ter afsluiting van dit rapport worden thans nog enkele knelpunten besproken met betrekking tot de registratie van geweld op straat en worden enkele suggesties voor verbetering daartoe gedaan. In hoofdstuk 2 is reeds gememoreerd dat de bij dit onderzoek betrokken regionale politiekorpsen zich steeds coöperatief hebben opgesteld en bij de gegevensverzameling in alle opzichten behulpzaam zijn geweest. Ook is geconcludeerd dat de verkregen informatie kwalitatief van voldoende niveau was om een nadere analyse te rechtvaardigen. Het mag echter niet onopgemerkt blijven, dat de kwaliteit van de registraties in verschillende opzichten te wensen overliet. Wat dit aangaat zijn in paragraaf 2.2.3 reeds enkele kanttekeningen geplaatst.

Op deze plaats willen we in meer algemene zin op dit punt terugkomen. Hierbij dient men zich te realiseren dat de politieke informatiesystemen in eerste instantie zijn opgezet om bedrijfsprocessen te kunnen volgen, niet om antwoord te geven op beleidsvragen of vragen zoals die bij een fenomeen-onderzoek worden gesteld. De suggestie als zou de politie tekortschieten waar het de registratie van misdrijven betreft, is daarom niet op zijn plaats.

Het is wel jammer dat bepaalde eigenaardigheden en tekortkomingen het gebruik van politiegegevens voor onderzoeksdoeleinden beperken.

Bij het opzetten van dit onderzoek is ons gebleken dat vergelijkingen op regionaal niveau worden bemoeilijkt doordat de registratiesystemen (BPS, Multipol, Xpol, etc.) in de diverse politieregio's belangrijk van elkaar verschillen. Zo bleek het binnen de regio IJsselland wél, maar binnen de regio Rotterdam-Rijnmond niet mogelijk gegevens over meldingen en aangiften van geweldsmisdrijven met elkaar te vergelijken, omdat de betreffende informatie in Rotterdam-Rijnmond in twee geheel onafhankelijke systemen wordt vastgelegd. Uit een controle van de in Rotterdam-Rijnmond verzamelde gegevens bleek verder dat in Multipol bij een aantal geweldsincidenten een wetscode ontbrak, waardoor deze in de selectiefase niet konden worden beoordeeld op hun relevantie voor verder onderzoek. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat dit probleem zich ook zal voordoen bij onderzoek naar andersoortige incidenten of in andere politieregio's. Verder wees onze analyse van de verzamelde gegevens uit dat er ook in met de nodige zorgvuldigheid verzamelde informatie nog sprake was van een aanzienlijke mate van 'vervuiling'. In beide regio's bleek bij nadere controle bijvoorbeeld een relatief groot aantal aangiften geen betrekking te hebben op geweldsincidenten, maar voorvallen van andere aard te betreffen. In dit stadium van het onderzoek kwam eveneens naar voren dat de aangifte-informatie niet altijd volledig was.

Het is niet de eerste keer dat onderzoekers op beperkingen van de in de politieke registratiesystemen beschikbare gegevens stuiten. In eerdere publicaties is reeds een aantal factoren genoemd waardoor de kwaliteit politieke registraties kan worden beïnvloed (Kester en Junger-Tas, 1994; Bol e.a., 1998). Het gezamenlijke effect van deze factoren op de kwaliteit van de politiegegevens is echter nauwelijks te bepalen. Zeker is wel dat de nauwkeurigheid van de geregistreerde gegevens bepalend zijn voor de validiteit van de uitkomsten van het onderzoek.

Naar verwachting zal er in de nabije toekomst ten behoeve van strategische beleidsontwikkeling, zowel op landelijk als op lokaal niveau een toenemende behoefte ontstaan aan kwantitatieve statistische en kwalitatieve inhoudelijke analyses, waarvoor steeds vaker een beroep zal worden gedaan op gegevens waarover de politie beschikt. Uiteraard kunnen deze gegevens ook een bijdrage leveren aan de bedrijfsvoering van de korpsen zelf. Met het oog op deze overwegingen is het jammer dat de – in potentie rijke – politieke gegevensbronnen nog betrekkelijk veel hiaten vertonen. De registratie van incidenten is voor verbetering vatbaar, zowel op het vlak van uniformiteit als wat betreft nauwkeurigheid. Eén en ander is echter niet eenvoudig te realiseren en zal van de kant van de politie een aanzienlijke investering van tijd en middelen vergen.

Wellicht kan hiermee een (gedeeltelijke) start worden gemaakt door in twee of drie politieregio's te experimenteren met meer verfijnde registratiemethoden. In samenspraak met deze regio's zou een proefproject kunnen worden opgezet waarbij wordt getracht tot een zo eenduidig en volledig mogelijke registratie van geweldsincidenten te komen. Als alternatief zou men binnen deze politieregio's gedurende een beperkte periode aan geweldsincidenten in het algemeen en geweld op straat in het bijzonder prioriteit kunnen toekennen en ze bijgevolg heel nauwgezet laten registreren. Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn om van een vooraf vastgestelde categorie elk tiende incident gedetailleerd vast te leggen in een tienprocentssteekproef. Beide werkwijzen zouden een aanzienlijke verbetering van de politieke informatiepositie opleveren, terwijl de hoeveelheid extra werk verhoudingsgewijs beperkt kan blijven. Met behulp van zo'n meer nauwgezette registratie zouden ontwikkelingen in aard en omvang van geweld op straat ook veel beter kunnen worden gevolgd.